

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KIRGIZ DESTANLARINDA İMTİHAN MOTİFİ

Yüksek Lisans

NİLÜFER SARIÇİÇEK

AMASYA

Mart-2025

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

KIRGIZ DESTANLARINDA İMTİHAN MOTİFİ

Hazırlayan
Nilüfer SARIÇİÇEK

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Orhan Fatih KUŞDEMİR

AMASYA – 2025

TEZ ONAY SAYFASI

Nilüfer SARIÇİÇEK tarafından hazırlanan “KIRGIZ DESTANLARINDA İMTİHAN MOTİFİ” başlıklı çalışma aşağıdaki jüri tarafından 05/02/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oyçokluğu ile Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri

İmza

Danışman	: Dr. Öğr. Üyesi Orhan Fatih KUŞDEMİR	
Üye	: Doç. Dr. Cavit GÜZEL	
Üye	: Dr. Öğr. Üyesi Muhammet AVŞAR	

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. .../.../.....

.....

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Tezimin içerdiki yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve ünvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

05/02/2025

Nilüfer SARIÇİÇEK

İmza

ÖZET

KIRGIZ DESTANLARINDA İMTİHAN MOTİFİ

Nilüfer SARIÇİÇEK

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Şubat/2025

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Orhan Fatih KUŞDEMİR

Türkler tarih boyunca sayısız devlet kurmuş bir millettir. Yaşadıkları coğrafyalardaki komşu ülkeler ile giriştikleri mücadeleler onları her daim savaşıma hazır bir toplum haline getirmiştir. Bu yaşam tarzı zamanla karakterlerine de etki etmiş, dolayısıyla sayısız destanın doğmasına neden olmuştur. Yaşadıkları coğrafyada Kalmuklar ve Çinliler ile komşu olan Kırgızların destanları oldukça zengindir. Ortaya çıktıkları dönemin kültürüne ve yaşam biçimine ışık tutan Kırgız Türk destanları zengin motif yapısı ile dikkat çekmektedir. Kırgız Türk destanlarının sayı yönünden çok, motif yönünden verimli olması özel olarak imtihan motiflerini çalışmamıza olanak sağlamıştır. Yapılan incelemelerde özellikle Boston destanının barındırdığı imtihan motifi sayısının diğer Kırgız destanlarına göre fark edilir biçimde fazla olduğu tespit edilmiştir. Coodarbeşim, Kız Darıyka, Kocacaş gibi destanların imtihan motifi yönünden oldukça güçlü; buna karşılık Cañıl Mırza, Şırdakbek, Er Eşim gibi destanların imtihan motifi varlığı yönünden zayıf olduğu görülmüştür. Buradan hareketle destanın hacminin, destan kahramanının çıktığı yolculuğun ve kahramanların evlilik sınamalarının imtihan motifi sayısını arttırdığı görülmüştür. Aynı zamanda Kırgız Türk destanlarının evlilik, akıllılık ve arama- arayış gerektiren vazifeler başlıkları altında oldukça iyi bir motif varlığına sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu veriler ışığında Kırgız destanlarının imtihan motifleri açısından oldukça zengin bir yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışma ile alandaki eksikliği gidermek ve alana katkı sağlamak amaçlanmaktadır. Çalışmamızda nitel inceleme yöntemi olan doküman analizi yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemle, Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmış olan Türk Dil Kurumu Yayınlarından çıkan 17 Kırgız Destanı kitabı içinde yer alan 21 Kırgız destanı, Stith Thompson'ın Halk Edebiyatı Motif İndeksi'ne göre incelenmiş ve elde edilen veriler sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: destan, Kırgız destanları, motif, imtihan, Stith Thompson

ABSTRACT**TEST MOTIVE IN KYRGYZ EPICS****Nilüfer SARIÇİÇEK**

Amasya University, Institute of Social Science

Department of Turkish Language and Literature, M.A., February/2024

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Orhan Fatih KUŞDEMİR

Turks are a nation that has established numerous states throughout history. The struggles they have undertaken with the neighboring countries in the geographies they live in have made them a society that is always ready to fight. This lifestyle has also influenced their characters over time, thus giving rise to countless epics. The epics of the Kyrgyz, who are neighbors with the Kalmyks and Chinese in the geography they live in, are very rich. Kyrgyz Turkish epics, which shed light on the culture and lifestyle of the period in which they emerged, draw attention with their rich motif structure. The fact that the Kyrgyz Turkish epics are more efficient in terms of motifs than in terms of numbers has allowed us to study test motifs in particular. In the examinations, it has been determined that the number of test motifs contained in the Boston epic is noticeably higher than other Kyrgyz epics. It is very strong in terms of the test motif of epics such as Coodarbeşim, Kız Darıyka, Kocacas; On the other hand, it has been observed that epics such as Cañıl Mırza, Şırdakbek, Er Eşim are weak in terms of the presence of test motifs. From this point of view, it has been seen that the volume of the epic, the journey of the epic hero and the marriage tests of the heroes increase the number of test motifs. At the same time, it has been determined that the Kyrgyz Turkish epics have a very good motif under the headings of marriage, intelligence and tasks that require search and search. In the light of these data, it has been concluded that the Kyrgyz epics have a very rich structure in terms of test motifs. With this study, it is aimed to eliminate the deficiency in the field and to contribute to the field. In our study, document analysis method, which is a qualitative examination method, was applied. With this method, 21 Kyrgyz epics in 17 Kyrgyz epic books published by the Turkish Language Association Publications, which were translated into Turkish language, were examined according to Stith Thompson's Folk Literature Motif Index and the data obtained were classified.

Keywords: epic, Kyrgyz epics, motif, test, Stith Thompson

ÖN SÖZ

Türkler, Altay Dağları ile Tanrı Dağları arasında kalan bölgeye yayılmış olarak yaşayan avcı ve göçebe bir kültüre sahiptir. Bu yaşam tarzı sosyal hayatın her alanında etkili olduğu gibi sözlü kültürün gelişmesini de sağlamıştır. Gelişen sözlü kültür ortamında verilen ürünler hem çeşitlenmiş hem de zenginleşmiştir. Yazılı olarak bir belgeye sahip olmadığımız bu dönemi ancak sözlü kültüre ait verimlerle aydınlatabilmekteyiz. Sözlü kültürün en önemli verimlerinden olan destanlar geçmişte yaşamış Türk boyları ve onların yaşayışları hakkında çok önemli bilgiler verir. Bugünümüzü aydınlatmak için geçmişin ışığına ihtiyaç duyduğumuz bu zamanda Türk destanlarını incelemek ve kuramlar ışığında değerlendirmek hem kendimizi tanımamıza hem de diğer Türk devletleri ile ortak bir söylem ve düşünüş geliştirmemize katkıda bulunacaktır.

Kırgızlar yaşadıkları coğrafya ve bu coğrafyayı paylaştıkları komşularından dolayı sürekli aktif bir hayat sürmek zorunda kalmışlardır. Bir taraftan düşmanları olan kalabalık Kalmuklarla mücadele ederken diğer taraftan Tanrı Dağları'nın zor şartları ile başa çıkmak hareketli bir sosyal yaşamı beraberinde getirmiştir. Bu zor şartlar bir bakıma bireyin toplumsallaşma yolunda ihtiyacı olan alanı ona yaratmıştır. Düşman ile mücadele, dağılan halkı toplama hatta halkı iyi yaşatma gibi toplumsal gayelerden yola çıkan birey bu gayeye ulaştığı zaman toplumda kabul görmüştür. Bundan dolayı Kırgız destanlarında genellikle kahramanın düşman ile mücadelesi anlatılmaktadır. Bu düşman çoğu zaman başka bir millet iken kimi zaman da vahşi bir hayvan ya da olağanüstü bir varlık olabilmektedir. Ayrıca bu destanlarda toplumsal hayat, diğer Türk boylarıyla ilişkiler, inanç, gelenek ve görenekler hakkında bilgi verilmiştir.

Dünyanın en uzun destanı olan Manas destanı, Kırgızların millî destanıdır. Bu destana günümüzde hâlâ eklemeler yapılmaktadır. Kırgızların Manas destanının yanı sıra daha birçok destanı bulunmaktadır. Bu bakımdan Kırgız destanlarının Türk destan dünyası içinde özel bir yer tuttuğu ve araştırma yapacak olanlara oldukça zengin bir çalışma alanı sunduğu görülmüştür.

Bu çalışma boyunca Türk Dil Kurumu tarafından Türkiye Türkçesine çevirisi yapılmış 17 kitap içinde bulunan toplam 21 destan, imtihan motifleri açısından incelenmiştir. Bu araştırmada Thompson (1989) "Motif Index of Folk Literature" (Halk Edebiyatının Motif İndeksi) eserinin Test (İmtihan) bölümü esas alınmıştır. Çalışmada nitel bir inceleme yöntemi olan doküman analizi yöntemi uygulanmıştır. Bu amaçla Thompson motif indeksinin "Tests" kısmı taranmış ve incelenen kitaplarda belirlenen imtihan içeren motifler bu indekse göre

sınıflandırılmıştır.

Çalışma; ön söz, giriş, dört bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde folklor ve Türkiye’deki folklor çalışmalarına değinilerek çalışmamızın amacı, kapsamı, yöntemi ve önemi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde destan terimi ve Türk destancılık geleneği üzerinde durularak geçmişten günümüze Kırgız destan geleneği, Kırgız destanlarının tasnifi, destan anlatıcıları ve anlatma tekniklerinden söz edilmiştir. İkinci bölümde motif kavramı ve imtihan motifi ile ilgili ayrıntılı bilgi verilerek imtihan motifi üzerine yapılan çalışmalardan söz edilmiştir. Üçüncü bölümde 21 Kırgız destanında tespit edilen imtihan motifi “Motif Index of Folk Literature” adlı eserdeki motif kurgusuna göre verilmiştir. Motif İndeks’te yer almayan, Türk destan geleneğine ait motifler çalışmaya eklenmiş ve (T) ile gösterilmiştir. Dördüncü bölümde Türk Dil Kurumu tarafından günümüz Türkçesine çevirisi yapılmış olan 17 Kırgız destanı kitabı kurumun yayımladığı sıra ile numaralandırılmış ve her kitap hakkında bilgi verilerek incelenen destanların özetleri eklenmiştir.

Sonuç bölümünde ise çalışmanın genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Son olarak kaynakça bölümünde incelenen ve yararlanılan kaynaklar “Kaynakça” bölümüne eklenerek alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.

Çalışma konusunun belirlenmesinden tamamlanmasına kadar geçen süre içerisinde görüş ve önerilerinden faydalandığım, tezimin planlanıp yürütülmesi ve sonuçlandırılmasında en önemli paya sahip olan değerli hocam ve danışmanım Sayın Dr. Öğretim Üyesi Orhan Fatih KUŞDEMİR’e teşekkürlerimi sunarım.

O5/02/2025

Nilüfer SARIÇİÇEK

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN SAYFASI.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖN SÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1. DESTAN	4
1.1. Destan Terimi ve Türk Destancılık Geleneği.....	4
1.2. Kırgız Türklerinin Destan Geleneği	6
1.3. İncelenen Destanlar.....	8
1.3.1. Cañıl Mırza (Abdıbalık Çorobayev Varyantı)	8
1.3.2. Kırgız Destanları-2	9
1.3.3. Kırgız Destanları-3 Kocacaş Destanı	11
1.3.4. Kırgız Destanları-4 Mendirman Destanı	12
1.3.5. Kırgız Destanları-5 Eşimkul menen Zuura Destanı	12
1.3.6. Kırgız Destanları-6 Manas Destanı	13
1.3.7. Kırgız Destanları-7 Boston Destanı	14
1.3.8. Kırgız Destanları-8 Kız Darıyka Destanı	14
1.3.9. Kırgız Destanları-9 Er Soltonoy Destanı.....	15
1.3.10. Kırgız Destanları-10 Güldana-Askazan Baatır Destanı.....	16
1.3.11. Kırgız Destanları-11 Kurmanbek Destanı	18
1.3.12. Kırgız Destanları-12 Seyitbek Destanı	18
1.3.13. Kırgız Destanları-13 Canış Bayış Destanı	19

1.3.14. Kırgız Destanları-14 Coodarbeşim Destanı.....	21
1.3.15. Kırgız Destanları-15 Manas Destanı Casup Mamay Varyantı.....	21
1.3.16. Kırgız Destanları-16 Bağış Destanı.....	23
1.3.17. Kırgız Destanları-17 Kurmanbek Destanı Sarıkunan Varyantı	23

II. BÖLÜM

2. MOTİF TERİMİ	26
2.1. Motif Kavramı ve İmtihan Motifi.....	26
2.2. İmtihan Motifleri Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	29

III. BÖLÜM

3. KIRGIZ DESTANLARINDA İMTİHAN MOTİFİ	30
3.1. Tanıma İmtihanları	30
3.1.1. H0.-H199. Tanıma İmtihanları.....	30
3.1.1.1. H10. Genel Bilgiye Göre Tanıma	30
3.1.1.2. H50. Fizikî Özelliklerinden veya Vücut İşaretlerinden Tanıma.....	32
3.1.2. H80.-H149. İşaretler Sayesinde (Simge, İz, Belirti, Yadigar) Tanıma	33
3.1.2.1. H80. İşaretle Tanıma.....	33
3.1.2.2. H90. Takılar Sayesinde Tanıma	35
3.1.2.3. H100. Bölünmüş İşaret Parçalarını Birleştirerek Tanıma	35
3.1.2.4. H120. İşaretle Tanıma-Çeşitli Motifler.....	36
3.1.2.5. H150. Tanımanın Şartları.....	38
3.1.2.5.1. (T)H151. Tesadüfî Karşılaşma Yoluyla Tanıma.....	38
3.1.2.5.2. (T)H152. Kalbiyle Tanıma	39
3.1.2.5.3. (T)H153. Halinden/Tavrından/Endamından Tanıma	40
3.1.2.5.5. (T)H154. Hayalinde Tanıma	42
3.1.2.5.6. (T)H155. Kültürel Özelliklerden Tanıma	42
3.2. Doğruluk İmtihanları	43

3.2.1. H200.-H299. Doğruluk İmtihanları.....	43
3.2.1.1. H210. Suçluluk ve Masumluk İmtihanları	43
3.2.1.2. H220. Karakter ve Dayanıklılık Denemesi (İşkence ile Sorgulama).....	47
3.2.1.3. H240. Doğruluğun Başka İmtihanları.....	49
3.3. Evlilik İmtihanları.....	52
3.3.1. H300.-H499. Evlilik İmtihanları	52
3.3.2. H310.-H359. Damatlık İmtihanları	53
3.3.2.1. H310. Damatlık İmtihanları.....	54
3.3.3. H360.-H399. Gelin İmtihanları	61
3.3.3.1. H360. Gelin İmtihanları	61
3.3.4. H400.-H459. İffetli Olma İmtihanları	66
3.3.4.1. H400. İffetli Olma İmtihanları.....	66
3.3.4.2. H430. İffet Göstergesi.....	67
3.3.5. H460. Hanımlık İmtihanı.....	69
3.3.6. H480. Babalık İmtihanı	74
3.4. Akıllılık İmtihanları	84
3.4.1. H500.-H899. Akıllılık İmtihanları	84
3.4.1.1. H500. Akıllılık ya da Yetenek (Hüner) İmtihanları.....	84
3.4.1.2. H510. Tahmin Etme İmtihanları.....	101
3.4.2. H530.-H899. Bilmeceleer.....	106
3.4.2.1. H600. Sembolik Yorumlar	108
3.4.2.2. H720. Mecazi Bilmeceleer.....	110
3.4.2.3. H790. Alışılmadık Durumlara Dayalı Bilmeceleer	110
3.5. Kahramanlık İmtihanları: Görevler	111
3.5.1. H900.-H1199. Kahramanlık İmtihanları: Görevler.....	111
3.5.1.1. H900.-H949. Görevlerin Belirlenmesi ve Yerine Getirilmesi.....	111

3.5.1.1.1. H900. Görevlerin Zorla Kabul Ettirilmesi.....	118
3.5.1.1.2. H910. Önerilere Karşılık Görevlerin Belirlenmesi	119
3.5.1.1.3. H920. Görevlerin Atayıcısı.....	127
3.5.1.2. H1050.-H1089. Mantiğa Aykırı Görevler.....	131
3.5.1.2.1. H1090. Olağanüstü Hız Gerektiren Görevler	131
3.5.1.2.2. H1110. Bıktırıcı Görevler	132
3.5.1.2.3. H1130. İnsanüstü Görevler	132
3.6. Kahramanlık İmtihanları: Vazife	133
3.6.1. H1200.-1399. Kahramanlık İmtihanları: Vazife	133
3.6.1.1. H1200.-H1249. Vazifenin Katılımcı Koşulları	133
3.6.1.1.1. H1200. Vazife	133
3.6.1.1.2. H1210. Şart Koşulan Vazife	137
3.6.1.1.3. H1220. Gönüllü Olarak Üstlenilen Vazife	139
3.6.1.1.4. H1240. Vazifenin Diğer Koşulları	143
3.6.1.2. H1250.-H1399. Vazifenin Niteliği	144
3.6.1.2.1. H1270. Aşağı Dünyayı Arama	144
3.6.1.2.2. H1300. Eşi Benzeri Olmayan Vazifeler	145
3.6.1.2.3. H1320. Olağanüstü Nesneleri ya da Hayvanları Arama	146
3.6.1.2.4. H1360. Yabani ve Vahşi Hayvanları Arama	150
3.7. Başka İmtihanlar	153
3.7.1. H1400.-1599. Başka İmtihanlar	153
3.7.1.1. H1400. Korku İmtihanları	153
3.7.1.1.1. H1410. Korku İmtihani: Korkunç Yerde Kalma	153
3.7.1.2. H1450.-H1499. Uyanıklık İmtihani	156
3.7.1.2.1. H1480. Uyanıklık İmtihanının Başarılması	156
3.7.1.3. H1500.-H1549. Hayatta Kalma Dayanıklılığının ve Gücünün İmtihani	157

3.7.1.3.1. H1500. Dayanıklılık İmtihanı	157
3.7.1.3.2. H1510. Hayatta Kalma Gücünün İmtihanı	162
3.7.1.3.3. H1540. Yarışlarda Dayanma Gücünün İmtihanı.....	165
3.7.1.4. H1550.-1569. Kişilik İmtihanları.....	167
SONUÇ	174
KAYNAKÇA	176
ÖZ GEÇMİŞ	180

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklama
TDK	Türk Dil Kurumu
s	Sayfa
Akt	Aktaran
vd	ve diğerleri
C	Cilt
S	Sayı

GİRİŞ

19. yüzyılın başında Batı’da ortaya çıkan halk bilimi faaliyetleri ile başlayan her çeşit folklor ürününü derleme ve sınıflandırma çalışmaları sayesinde birçok millet kültürel bağımsızlıklarını korumuş ve o dönemde etkili olan milliyetçilik akımına bağlı olarak bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Örneğin Finliler, Fin halk kültürünü derlemek suretiyle yaptıkları halk bilimi çalışmaları sayesinde bağımsızlık hareketine girişmiş ve başarılı olmuşlardır.

1900’lü yılların başında Türk edebiyatında folklorun ne olduğunu açıklamaya yönelik başlayan çalışmalar Türk halk biliminin başlangıcı kabul edilir. Türkiye’de Türkçülük hareketini yaymak, Türk kültürünü ortaya çıkarmak amacıyla kurulan ilk dernek “Türk Derneği”dir. Bu derneğin faaliyetleri Türk folklor araştırmaları açısından şuurlu ve organize olmuş ilk adımlar olarak kabul edilebilir (Çobanoğlu, 2020: 46-47).

“Türk Derneği”nin ardından çıkan “Türk Yurdu” ve “Türk Ocağı” gibi dergiler ile Selânik’te çıkarılan “Genç Kalem Mecnusu” Türkçülük hareketinin gelişmesine katkı sağlayan oluşumlardır. Ziya Gökalp 1912’den itibaren “Türkçülük hareketi”nin teorisyeni haline gelir. “Halka Doğru” dergisini de bu prensip ile çıkarır. Türkiye Türkçesi’nde “folklor”dan ilk söz eden yazı Gökalp tarafından bu dergide yazılmıştır. Bu çalışmayı Mehmet Fuat’ın “İkdam” gazetesinde yayımladığı “Yeni Bir İlim: Halkiyat-Folklor” adlı yazısı izler. Bu yazı edebiyatımızda “folklor” teriminin açıkça kullanıldığı ilk çalışma olması bakımından önemlidir (Çobanoğlu, 2020: 46-48).

Türkiye’de halk bilimi çalışmaları başlangıcından günümüze gelinceye kadar kurulan her enstitü ve yayımlanan her mecmuaca desteklenmiştir. Özellikle 1980 sonrası Türk halkbilimi çalışmalarında yeni bir safha başlar. Üniversitelerimizin bünyesinde Halk bilimi Anabilim Dalı adında programların açılması, konservatuarlarımızda halk bilimi çalışmalarının yürütülmesi akademik anlamda halk bilimcilerin yetişmesini sağlamıştır (Çobanoğlu, 2020: 52).

Türk sözlü kültürü araştırma yapacaklara oldukça zengin bir inceleme alanı sunmaktadır. Son yıllarda sözlü kültür verimlerini derleme ve yeniden edebiyatımıza kazandırma konusunda yapılan çalışmaların artması sevindirici olsa da bu çalışmaların sayısı hala yetersizdir. Yapılan araştırmalarda, sözlü kültür ürünlerimizin, Stith Thompson’ın “Motif Index of Folk Literature” (Halk Edebiyatının Motif İndeksi) adlı eserinde yer alan motifler yönünden çalışıldığı görüldü. Bu alana katkı sunmak amacıyla Motif İndeks’te H maddesinde yer alan imtihan motiflerinin çalışılmasına karar verildi. Bu konuda yapılmış

çalışmalar incelendi. Bu çalışmalardan biri, Merve Bozdoğan'ın (2013) "Türk Halk Hikâyelerinde İmtihan Motifi Üzerine Bir İnceleme" adlı yüksek lisans tezidir. Merve Bozdoğan, çalışmasını Ensar Aslan'ın "Halk Hikâyelerinde İmtihan Motifi Kompleksi" adlı makalesine dayandırmaktadır. Yine bu alanda Rabia Uçkun'un (2015) "Dede Korkut Kitabı'nda Erginlenme ve Bireyselleşme Sürecinde Sınama Motifinin İşlevi" adlı makalesi de önemlidir. Erkan Karagöz'ün doktora tezi olan "Tatar-Başkurt Sihirli Masalları Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması (Aktarma – Motif Tespiti (Motif-Index of Folk Literature'ye Göre) – Motif Dizini) (2016) adlı çalışmasının H.Tests / İmtihanlar kısmı bu alanda çalışacak olanlara kaynaklık etmesi bakımından önemlidir. Bu konuda yapılmış diğer çalışma ise Şadiye Erdik'in (2022) "Türk Masallarında İmtihan Motifi -Az Gittik Uz Gittik ve Zaman Zaman İçinde-" adlı yüksek lisans tezidir.

Yapılan araştırmalar neticesinde Türk destanlarında imtihan motifi ile ilgili müstakil bir çalışmaya rastlanılmamıştır. İmtihan/ Sınama motifine alt başlık olarak yer veren birkaç çalışma ile karşılaştık. Bu çalışmalardan biri Mehmet Çeribaş'ın doktora tezi olan ve kitap haline getirilen (2011) "Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneği ve Er Soltonoy Destanı" adlı eserdir. Çeribaş eserde "Er Soltonoy Destanı'nın Motif Yapısı" başlığı altında incelediği "Savaşa Çıkmadan Önce Bahadırların Sınanmaları Motifi" (s. 120) ve "İmtihan Motifi" (s. 167) bölümlerine yer vermiştir. Sınama başlığına rastladığımız bir başka çalışma ise Murat Mukasov'un hazırladığı, Ulanbek Alimov'un Türkiye Türkçesi'ne aktardığı (2013), bizim de çalıştığımız kitaplardan biri olan, "Kırgız Destanları 11 Kurmanbek" adlı eserin giriş bölümünde yer alan "Kurmanbek Destanının Epizot ve Motif Yapısı" başlığı altında ele alınan "Evlilik Sınavı" (s. 16) adlı bölümüdür. Türk destanlarının motif yapısını ortaya çıkarmak, kendi tasnif sistematiğimizi oluşturmak ve alana katkı sunmak amacıyla Türk destanlarında imtihan motifinin çalışılmasına karar verildi. Yapılan araştırmalar sonucunda Türklerin çok zengin bir destan külliyatına sahip olduğu görüldü ve çalışmayı sınırlandırma gereği hissedildi. Çalışma Türk boyları içinde çok sayıda destana sahip olan Kırgız Türklerinin destanları ile sınırlandırıldı. Çalışmada incelenecek destan kitapları, Prof. Dr. Fikret Türkmen'in başkanı olduğu "Türk Dünyası Destanlarının Tespiti, Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Yayınlanması Projesi" kapsamında Türk Dil Kurumu Yayınları bünyesinde Türkiye Türkçesine aktarılan Kırgızlara ait 17 adet destan kitabı olarak belirlendi.

17 destan kitabında bulunan 21 destanda, Stith Thompson'un "Motif Index of Folk Literature" (Halk Edebiyatının Motif İndeksi) adlı çalışmasında yer verdiği 23 motiften biri olan ve "H" maddesi ile belirtilen "imtihan motifi" motif inceleme yöntemi ile tespit edilmiştir. Tespit edilen motifler hakkında kısa açıklamalar yapılmıştır. İndeks'te yer

almayan ancak Türk destan geleneğine ait imtihan motifleri uygun bir şekilde numaralandırılarak (T) simgesi ile çalışmaya eklenmiştir.

I. BÖLÜM

1. DESTAN

1.1. Destan Terimi ve Türk Destancılık Geleneği

Destanlar sözlü kültür içinde doğan ve gelişen, halkın belliginde taşınarak günümüze ulaşan anlatılardır. Bu nedenle diğer sözlü kültür ürünleri olan masal, efsane, halk hikâyesi gibi türler ile zaman zaman birbirinin yerine kullanıldıkları görülmektedir. Kullanımdan doğan bu karışıklık edebiyatımızda yapılan destan tanımlarının çeşitlenmesine neden olmuştur. Tanım yapılırken araştırmacıların konuya farklı yaklaşımlar sergilemeleri de bunda etkili olmuştur. Konusu ve barındırdığı olağanüstülükleri ayırım noktası olarak alan tanımlar çoğunluktadır.

Destan dilimize Farsça “dastan” sözcüğünden geçmiştir. Batı dillerinde “epique, epopoe, epos, epic, legende” şeklinde kullanılmaktadır (Yöntem, 1930: 1-2, Akt. Gezer, 2017: 1).

Şükrü Elçin, destan teriminin Türklerde ilk olarak IX-XI. yüzyıllar arasında kullanılmış olabileceği üzerinde durmuştur. Bu alanda yapılan ilk tanımlardan biri Elçin’ e aittir. Elçin’e göre, “Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biridir.” (Elçin, 2020: 72).

Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü’nde destan, milletin yüksek duygularını, düşüncelerini ve ortak ülkülerini yansıtan sosyal eserler olarak tanımlanır. Olağanüstü özelliklere sahip kahramanları ve toplumu derinden sarsan hadiseleri konu edindiği ifade edilir (Kaya, 2020: 267).

Öcal Oğuz destanı “İlkel ve popüler bir anlatı çevresinin içinde doğan, gerçek veya kurmaca olağan üstü ve mitolojik kahramanların maceralarını şiir veya şarkı diliyle ve çoğu zaman bir müzik aleti eşliğinde anlatan, anonim olan veya unutulmuş bir şair tarafından yaratılan fakat şairin maceralarının içinde duygu ve eylem olarak yer almadığı edebiyat eseri ” olarak tanımlar (Oğuz, 2004: 6).

Boratav ise destanın başlıca niteliğini uzun soluklu olması olarak ifade eder ve ulusların yazı öncesi çağlarında oluşmuş ve gelişmiş yapıtlar olduğunu vurgular (Boratav, 2022: 41).

Alandaki araştırmacıların destan tanımlarına çalışmasında yer veren Ekici ise buradaki tanımlardan hareketle şöyle bir destan tanımı yapar: “Destan; bir millet veya

toplumun hayatında derin iz bırakmış olaylardan kaynaklanıp; çoğunlukla manzum, bazen de manzum-mensur karışık; birden fazla olayın aktarımına izin veren genişlikte; usta bir anlatıcı tarafından veyahut da ustalardan öğrendiğini aktaran bir çırak tarafından bir dinleyici kitlesi önünde ve bir müzik aleti eşliğinde veya sadece bir ezgiyle anlatılan; sözlü olarak anlatılanlardan bazıları yazıya geçirilmiş; bir kısmı yazılı olarak da yaratılmış, bir milleti veya toplumu sonuçları bakımından ilgilendiren bir kahramanlık konusuna sahip; dinlendiğinde veya okunduğunda millî değerleri, şahsi değerlerin üstünde tutmayı benimseten sözlü veya yazılı edebî yaratmadır.” (Ekici, 2002: 18).

Türkler geniş coğrafyalara yayılmış ve gittikleri yerlerde egemenlik kurmuş bir millettir. Göçebe hayat tarzının getirdiği zor şartlar ve komşu devletlerin tutumu Türkleri her zaman savaşmaya hazır bir millet olmaya zorlamıştır. Gerek kalabalık Kalmuk (Moğol) ve Çin gibi devletlerle komşu olmaları gerekse kendi aralarındaki mücadeleler anlatılar için zengin bir kaynak oluşturmuştur. Türk edebiyatında sözlü kültür içinde doğan ve yaşayan her anlatı bu zengin kaynaktan beslenmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi aynı kaynaktan beslenen anlatıları isimlendirirken halk zaman zaman bu kavramları birbirinin yerine kullanmıştır. Bugün edebiyatımızda “destan” olarak adlandırdığımız ve tanımlarını yukarıda verdiğimiz bu türe Türk boyları farklı isimler vermiştir.

Azerbaycan destan geleneğinde destan türünü ifade etmek için *dastan*; Altay Türklerinde *kay-çörçök*; Başkurt Türklerinde destan, *epos ve kobayır*; Çuvaş dilinde *epos*; Gagavuz Türklerinde *destan/dastan/dışli masal, masal türkülerinnen*; Hakaslarda *alıptığnumah, caalıhnumah*; Karaçay-Malkar Türkçesinde *cır*; Karakalpak geleneğinde *destan ve epos*; Tatarlar *dastan veya epos*; Saha Türklerinde *olongko*; Şor destancılık geleneğinde yaygın olarak *kay* yanı sıra *narpak, şörşek, nıbak, nartpak, kay, komıs* gibi aslında masal, bilmece, hikâye, şarkı anlamına gelen farklı terimler de destan türü için kullanılmaktadır. Türkmenler *dessan ve epos*; Tıva Türkleri *tool ve tooju*, Uygurlar *dastan* terimlerini kullanmaktadır. Özbek dilinde *dâstân ve epos*; Kazaklar *jır, epos ve dastan*; Kırgızlar *comok, dastan ve epos* terimlerini kullanarak destan türünü ifade ederler. Bu terim diğer geleneklerde olduğu gibi, Anadolu sahasında halk hikâyeleri olarak bildiğimiz türleri de içermektedir (Yıldız, 2015: 19-80).

Türk dünyasında destan anlatıcıları da farklı adlarla anılmaktadır. Doğan Kaya bu terimleri şöyle ifade eder: Saha Türkleri *olonghosut*; Hakaslar *haycı*; Altay ve Şorlar *kaycı*; Tuvalartoolcu; Kazak ve Karakalpaklar *jırav, cırav*; Özbek ve Türkmenler *bagşı ve bahşı*; Başkurtlar *sesen*; Tatarlar *çeçen*; Azerbaycan Türkleri *aşığ*; Uygurlar *bahşı, dastancı*; Kırgızlar ise *Manasçı, ırçı, comokçu, akın* gibi adlandırmalar yapmışlardır (Kaya, 2020: 279).

1.2. Kırgız Türklerinin Destan Geleneği

Kırgızlar, geçmişleri çok eskiye dayanan bir Türk boyudur. Yazılı edebiyat çalışmaları yeni olsa da sözlü kültürleri bir hayli eski ve zengindir. Bu zenginlikte yaşadıkları sosyal hayat, komşu ülkeler ve çevrelerindeki toplumlar ile ilişkilerinin etkisi büyüktür. Yaşadıkları coğrafyanın yaşamı zorlaştıran etkisi ve komşuları olan milletlerin düşmanca tutumları hareketli bir sosyal yaşamı beraberinde getirmiştir. Kırgız destanları bu hareketli yaşam içinde doğmuş ve gelişme imkânı bulmuştur. Dolayısıyla destan bakımından zengin bir sözlü kültür hazineleri oluşmuştur. Özellikle dünyanın en uzun destanı olan Manas destanının yaratıcısı olmaları, onların dünyaca tanınmasını sağlamıştır. Kırgızlar, Manas destanının yanı sıra daha birçok destana sahiptir.

Kırgız adının ilk nerede ve ne zaman ortaya çıktığı hakkında çeşitli görüşler ve efsaneler bulunmaktadır. İlmi kaynaklara göre Kırgızlar, Hunlar arasında yaşayan “Chien-kun” denilen kavimdir. Kırgız kaynaklarında “Gegun” şeklinde karşımıza çıkan Kırgız adı diğer kaynaklarda “Ki-ku” ya da “Kien-ku” veya “Tszyan-gun” şeklinde ifade edilmiştir (Çeribaş, 2010: 1).

Kırgız tarihçi Anvar Baytur ise Han Yıllıklarında Kırgız adının “Çiyegü”, “Çiyigü”, “Heges”, “Şagas”, “Cılıs”, “Bulutı” olarak kullanıldığını; “Bulutı” sözünün ise “Buyrut” sözünden ortaya çıktığını ve bu sözün Oyrot ve Moğollarda “kır adamları” anlamına geldiğini kaydeder (Baytur, 1992: 26. Akt. Çeribaş, 2010: 1).

Kırgız adı değişik yıllıklarda onlarca farklı şekillerde kullanılmıştır. Bir genelleme yapacak olursak Han Yıllıklarında “Chien-kun(Gyan-gun)”, Tan Yıllıklarında “Syatszyası”, Yuan Yıllıklarında ise “Tszilitsziyası” olarak geçer (Çeribaş, 2010: 2). Ayrıca Çinliler, Kırgızlara “demir halk” anlamına gelen “Tszsiyangunlar” adını vermiştir.

Kırgız adının kökenini araştıran bilim adamları Kırgız kelimesini parçalara ayırıp araştırmaları sonucunda V. Radlov “Kırk yüz”, Ahmet Togan “Kırk kişi”, D. Aymuradov “Kırk kız” (siyah saçlı halk), K. Petrov “Kırk guu” (Kırklar), N. Baskakov “Kırk Oğuz”, A. Kononov “Kırkın-kırkıt-kırgız” , A. Omurkulov “Kırgız- kırıl kız (Yenilmez istikrarlı), Manas destanının (Jaisan versiyonu), Akay Kine “Kırkgıc-Kırgız” (Savaşçı, akıncı) şeklinde yorumlamışlardır (Osmonov, 2013: 147). Bu bilim insanlarının görüşlerin yanı sıra Kırgız adını; “kırk+kız”, “kırk+oğuz” gibi kelimelerin bir araya gelerek oluşturduğu yönünde halk yorumları görülmektedir.

Bu bilimsel çalışmaların yanında Kırgız adının kökeni ile ilgili efsaneler de bir hayli fazladır. Örneğin bir Kırgız boyu olan Bugular güzel bir geyikten geldiklerine inanırlar.

Kırgızlar içinde siyah geyik, sarı geyik, beyaz parstan geldiklerine inananlar da vardır. Bu inanış kökenin totemciliğe bağlı olarak algılanması ve nesilden nesile aktarılmasıyla ilişkilidir. Kırgız adının kökeni ile ilgili efsanelerde genel olarak “kırk kız”, “kır adamı” ve “Oğuzhan” isimleri karşımıza çıkmaktadır. Çeribaş, Kırgız şecerelerinde ve destanlarda dip atanın Kara Han’dan sonra Oğuzhan olarak verilmesini de Kırgız adının Oğuzhan’la ilişkisine delil olarak göstermektedir (Çeribaş, 2010: 7). Türk dili konuşan halkları araştıran ünlü tarihçi Hive Hanı, Muhammed Ebül Gazi Batır Han (1603-1664) Eski Türklerin Şeceresi adlı çalışmasında Kırgızların Oğuz Han’ın torunları olduğundan söz eder (Osmonov, 2013: 147).

Günümüzdeki anlamıyla Kırgız kelimesi ilk olarak Orhun-Yenisey Abideleri’nde karşımıza çıkmaktadır. Kaşgarlı Mahmut, Divanü Lügati’t- Türk adlı eserinde Kırgız adından bir Türk boyu olarak söz eder. Arap ve Farslar ise “Kırkız”, “Hırhır” olarak kullanmışlardır (Çeribaş, 2010: 2).

Kırgızlar genellikle Türk boylarının yoğun olarak yaşadıkları yerleri kendilerine yurt tutmuşlardır. Bu bölge Tanrı Dağları, Işık Göl (Mukaddes Göl) gibi coğrafi oluşumları içine alan Türkler için merkezî bir yerdir. Günümüzde de bu bölgenin sakini olarak gördüğümüz Kırgızlar hakkında Çin kaynaklarının verdiği bilgilere göre M.Ö II-I. asırlarda Tanrı Dağları civarında Kien-Kun adında bir devlet kurmuşlardır. Daha sonraki asırlarda ise Kırgızların Hakas adı ile Çin tarihlerine geçtiğini görmekteyiz. 6 ve 7. yüzyıllarda Göktürk kağanlığı içinde rastladığımız Kırgızlardan, Göktürk kitabeleri içinde birçok olayda söz edilmektedir. Günümüzde Rus egemenliğinden kurtularak bağımsız bir devlet kuran Kırgızlar Asya’da Yenisey ve Tanrı Dağları, Talas ve Işık Göl bölgelerinde yaşamaktadır. Dünyanın en uzun destanı olan Manas destanı da bu bölgelerde yaşayan Kırgızlar tarafından yaratılmıştır. Kırgız boyundan olmasa bile bu bölgede yaşayan çeşitli Türk kabileleri de Kırgız adıyla anılmıştır (Öztürk, 2009: 364-368).

Kırgızların *comok*, *dastan* ve *epos* terimleri ile ifade ettikleri destanları sayı ve hacim bakımından Türk dünyasının en zengin destancılık geleneğini oluşturmaktadır. Dünyanın en uzun destanı olan Manas destanı Kırgızlara aittir. Araştırmalara göre 9. yüzyılda oluşum dönemine girmiş olan destan dünya edebiyatının şaheserlerindendir. Kırgızlarda hacimli olan destanlara *dastan* veya *epos adı* verilir. Bu bakımdan Manas destanı *epos* veya *dastan* olarak adlandırılmaktadır. *Epos* büyük kahramanlık destanlarını ifade ettiği için Manas dışındaki destanlar için kullanılmaz. Diğer destanlara *dastan* veya *comok* adı verilirken *comok* terimi masal yerine de kullanılmaktadır.

Kırgız destanlarını konuları bakımından da iki gruba ayırmak mümkündür.

Kahramanlık teması üzerine kurulan ve kahramanın mücadelelerini konu olan destanlara baatırdık “kahramanlık”, toplumun devamı için yapıcı bir özellik taşıyan destanlara da turmuşuk “günlük yaşamla ilgili” destanlar adı verilmektedir. Konusunu kahramanlıktan alan destanlar; Manas, Seytek, Kurmanbek, Semetey, Şırdakbek, Boston, Bağış, Canış-Bayış, Coodarbeşim ve Cañıl Mırza destanlarıdır. Konusu günlük yaşamla ilgili olan destanlar ise Kococaş, Güldana-Askazan, Kedeykan ve Eşimkul menen Zuura adlı destanlardır (Gök, 2022: 18).

Kırgız destanları üzerine çalışma yapan bilim adamları bu destanları farklı şekillerde tasnif etmişlerdir. Konularına göre yapılan tasniflerden biri de şöyledir:

1.Kahramanlık destanları:

1.1. Mitolojik motifler içeren kahramanlık destanları: *Er Töştük, Boston* vd.

1.2.Tarihî kahramanlık destanları: *Manas, Semetey, Seytek, Canıl Mirza* vd.

2. Aşk destanları: *OlcobaymenenKişimcaan, Ak Möör* vd.

3. Sosyal konulu destanlar:

3.1. Din konulu destanlar: *Kız Darıyka, Gülgaakı* vd.

3.2. Gelenek-görenekler ve sosyal hayatla ilgili destanlar: *Eşimkul menen Zuura* vd (Yıldız, 2015: 41).

Kırgız destanları genellikle manzum olmakla birlikte manzum-mensur karışık icra edilenler de bulunmaktadır. Kırgız destanlarından en fazla varyantı bulunan destan ise Manas’tır. Ayrıca Manas destanında yer alan kahramanlar etrafında oluşan Bağış, Toltoy, Coloy gibi destanlar vardır.

Kırgızlarda destan söyleyenler için genel olarak *dastancı, comokçu*; Manas destanını söyleyenler için *Manasçı* denir.

1.3. İncelenen Destanlar

Bu bölümde Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından günümüz Türkçesine çevirisi yapılmış olan 17 Kırgız destanı kurumun yayımladığı sıra ile numaralandırılarak incelenmiş ve imtihan motifleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Tespit edilen motifler StithThompson’un “Motif Indeks of Folk Literature” adlı çalışmasına göre sınıflandırılmıştır.

1.3.1. Cañıl Mırza (Abdıbalık Çorobayev Varyantı)

Aynek CAYNAKOVA’nın hazırladığı bu destan Türkiye Türkçesine Mehmet AÇA tarafından aktarılmıştır (2004). Türk Dil Kurumu Yayınları tarafından çıkarılan bu eser

İçindekiler, Ön Söz, Metinler, Olaylarda Geçen Kişi Adları ve Olaylarda Geçen Yer-Su Adları bölümlerinden meydana gelmektedir.

Destanın başkahramanı Cañıl, bir kız olduğundan adına “Mırza” sıfatı eklenmiştir. Destan Üçükö ve Tülkü adında iki kardeşin Saruu’yu yağmalamaya gidip oradan çeşitli ganimetler elde etmesi ile başlar. Tülkü ganimetten kendine pay ayırmaz sadece bir kızı zorla alıp memleketine döner. Bir yıl sonra erkek çocuğu olur. Ancak bir göç esnasında hanımı Tülkü’nün annesinden yerde duran beşiği kaldırıp vermesini istediğinde kaynana “Bana hizmet buyurur” diye gelinine sinirlenir. Gelinine beddua ederek kovar ve yurduna gönderir. Tülkü’ye ise “Benim annelik hatrımı sayarsa Noygut halkının yiğit kızı Cañıl ile evlensin yoksa annelik hakkımı helal etmem” der. Bunun üzerine annesinin sözünü dinleyen Tülkü yanına kardeşini ve dört yiğit alarak Cañıl’ın obasını yağmalar. Cañıl bunların arkasından giderek hepsini öldürür. Ancak Akkoçkor adlı bir yiğit yaralı kaçır ve olanları herkese anlatır.

Metnin bundan sonraki bölümlerinde Kazakla Kırgız müzakeresi, Akkoçkor’un keşfe gidişi, Cañıl’ın ele geçmesi, Cañıl’ın kaplan yakalaması, Cañıl’ı Kalmatay’ın alması, Cañıl’ın Kalmatay’dan soğuması ve kaçışı, Cañıl’ın yurduna ulaşması, Cañıl’ın obasını yağmalayan ve halkına zulüm eden Kalmak’tan öç alması, Akkoçkor’un Cañıl’a saldırmak için Şırdakbek’ten yardım istemesi ve yaşlanan Şırdakbek’in istemeye istemeye Boz Küheylan’ı vermesi, Akkoçkor’un yenilip Boz Küheylan’ın Cañıl’ın eline geçmesi ve Boz Küheylan’ın kaçarak Şırdakbek’e varması, Erke Yenge’nin Şırdakbek’e ihanet ederek Şıgay’a sığınması ve Şırdakbek istemesine rağmen Şıgay tarafından öldürülmesi, Cañıl’ın atlanıp Şıgay üzerine varması, Şıgay ile konuşarak küheylanı geri alması gibi olaylara tanık oluruz.

Destan, “Cañıl ölünceye kadar evlenmez, mızrak tutup halkı koruyarak dünyadan göçüp gitmiş.” ifadesi ile son bulur.

1.3.2. Kırgız Destanları-2

Türk Dil Kurumunun yayınladığı CaşteginTURGUNBAYER’in hazırladığı (2007) bu kitapta dört destan karşımıza çıkmaktadır. Sunuş, Destan Özetleri ve Destanlar adlı bölümlerden oluşan bu çalışmada sırasıyla; Er Eşim Destanı (s.14), Kozuke ve Bayan (s.136), Munduk ve Zarlık (s.188) ve Şırdakbek Destanı (s.242) adıyla dört destan metni verilmiştir.

Er Eşim destanı, Kırgızların Kalmuklar ile mücadelelerini anlatan destanlardan biridir. Eserde Er Eşim, yurt tuttuğu ili düşmandan koruyan bir yiğittir. Destan hacim bakımından küçük bir destandır. Kırgızların hayatını anlatan kahramanlık temalı bu destan

ozanlık yeteneği güçlü Togolok Moldo tarafından geleneksek şiir okuma yöntemleri kullanılarak yaratılmıştır.

Er Eşim hanlığını Oluya-Ata ve Talas civarlarında devam ettirmektedir. Kalabalık hayvan sürülerine sahip olan Tügöl zengin bir beydir. Er Eşim, Tügöl'ün hayvanları arasından Şarp Kula adlı bir atı kendisi için seçer ve savaş atı olarak eğitir. Kalmukların Acaan adlı gözü dönmüş yiğidi Er Eşim'e mektup göndererek onunla savaşmaya hazır olduğunu söyler. Bunun üzerine Er Eşim çok güvendiği Katagan boyunun hanı Tursun'u çağırır. Halkını, mülkünü ve sürülerini ona teslim eder. Kendisi ise yanına topladığı askerler ile Acaan'ın karşısına çıkar. Savaş yaklaşık üç yıl sürer ve Er Eşim savaşta galip gelir. Yurduna döndüğünde güvenerek halkını emanet ettiği Tursun'un ihaneti ile karşılaşır. Tursun, Kıpçakları zorla topraklarına sürmüş, kadınlarını kuma olarak almış ve Tozar adlı yere bir kale kurmuştur. Er Eşim hile ile Tursun'un kalesine girer ve ondan öcünü alır. Talas'a geri dönerek kalan hayatını halk arasında hekimlik ve üfürükçülük yaparak geçirir.

Kozuke ve Bayan destanında, konu bakımından lirik-epik eserler grubuna giren olaylar çok kısa bir şekilde verilir.

Eski zamanlarda Karabay ve Sarıbay adlı birbiri ile çok iyi anlaşılan iki zengin bey vardı. Henüz çocukları yokken ileride akraba olmak amacıyla "bel kuda" olurlar. Zamanla birinin oğlu diğerinin de kızı olur. Karabay zamansız ölünce Sarıbay kızını babasız bir oğlana vermek istemez ve sözünden dönerek başka bir yere göçer. Kozuke büyüyüp delikanlı olunca bu sözü öğrenir. Bayan'ı arayıp bulur. Kızlarını Kozuke'ye vermek istemeyen ailesi Bayan'ı Godolkul ile evlendirmek istemektedir. Kozuke ve Bayan buluşup anlaşır. Bunu öğrenen Godolkul Kozuke'yi öldürür. Bayan Kozuke'nin öcünü almaya karar verir. Destanın sonunda Bayan Kozuke'nin öcünü alır. Ancak Kozuke'nin acısına dayanamayan Bayan kendini suya atarak intihar eder. Destan böylece sona erer.

Munduk ve Zarlık destanında, Türk boyları içinde çok yaygın olan çocuk bekleme, çocuksuzluk motifi başta gelen konulardandır.

Nogay halkından Çançarkan Han altmış eş almış, bu eşlerin hiçbirinden çocuğu olmamıştı. Bunun üzerine içine büyük bir sıkıntı çöker. Ölüme bile razı olup halkın idaresi ile ilgilenmez olan hanın yanına Hızır gelir. Hızır, evine dönüp halkını toplayıp sayısız hayvan keserek sofraya şeker koymasını söyler. Halkını toplayıp ziyafet veren Çançarkan gelen beylerden kendisine kefaretle bir kız bulmalarını ister. Beyler buna yanaşmaz. O zamanlar Cobdur adlı fakir birinin kızı olan Kançayım gördüğü bir rüya üzerine han için bir kız, bir oğlan çocuk dünyaya getirmeye razı olur. Hanın altmış birinci karısı olan Kançayım hamile kalır. Bunu hanın diğer hanımları kıskanır. Kocakarı Mastan'a başvurarak doğacak çocuğu

yok etmesini isterler. Mastan doğan çocukları saklayıp Kançayım'ın iki köpek yavrusu doğurduğunu söyler. Bunun üzerine Çançarkan Kançayım'ı kovar. Handan korkan Mastan çocukları suya atar ancak kayıptan uzanan el çocukları kurtarır. Çocuklar ormanda kayberen ve kırk Çiltan'ın koruyuculuğunda büyürler. Bir gün dağa avlanmak için çıkan Çançarkan Zarlık ile karşılaşır ve hanın çocuk sevgisi artar.

Gayberen ve kırk Çiltan piri, karaca donundan yaşlı adam kılığına girerek Zarlık'a olanları anlatır. Zarlık babası Çançarkan ile kavuşup her şeyi anlatır. Babasını alıp önce Munluk'u görmeye giderler ardından da ormanda yaşayan anneleri ile tanışırlar. Mastan ile birlikte kötülük yapan altmış eş öldürülür. Çançarkan ise öncekinden daha fazla bir hayat sürer.

Şırdakbek destanı Togolog Moldo varyantında, Şırdakbek'in Eşimkan'ın soyundan geldiği belirtilir. Destan; aynı soydan gelen Teyitbek, Kurmanbek, Seyitbek ve Şırdakbek Kalmuklarla mücadele ederlerdi, girişi ile başlar. Kırgız yurdu Kalmukların elindeyken Seyitbek'in karısı Şırdakbek'i doğurur. Şırdakbek'in doğumu ile verilen ziyafet, çocukluk yılları, ergenlik çağı ve bahadırlık özellikleri ile Boz Corgo henüz bir tayken rüya görüp ondan haberdar olması, Boz Corgo'nun tulpar özellikleri, Colok Kayın adlı yere karargâh kurması ile destan devam eder. Zenginliğe kavuşan Şırdakbek'in karısının ahlakının bozulması, karısının rezil bir şekilde ölmesi, Boz Corgo'nun geri verilmesi ve Alıpbek adlı beyin kızı Mıskal'la evlenmesi ile destan sona erer.

1.3.3. Kırgız Destanları-3 Kocacaş Destanı

Fikret TÜRKMEN, Gülsine UZUN ve Baki Bora HANÇA tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan (2007) bu eser Sunuş, Önsöz, Kocacaş Destanı, Sözlük ve Dizin bölümlerinden oluşmaktadır.

Destanın başında Karıpbay oğlu Kocacaş'ın usta bir avcı olup çıktığı, yirmi haneli halkı Kocacaş'ın avdan getirdikleri ile beslediği anlatılır. Bir gün Karakoco'nun kızı Zulayka'nın evleneceği haberi gelir. Zulayka evleneceği kişiyi sinayıp tanıyarak seçecektir. Kocacaş'ı sinayıp beğenir ve evlenirler. Ardından Kocacaş bir rüya görür. Zulayka rüyayı kötüye yorar. Aynı şekilde Sur Eçki de rüyasında Kocacaş'ı görür ve Alabaş'a rüyasını anlatır. Kocacaş, Sur Eçki'yi yakalamak için yemin eder ve ava çıkar. Avda Alabaş'ı yakalar ve bütün soyunu öldürür. Sur Eçki halk inanışına göre Kayberenlerin reisidir ve insan gibi konuşabilir. Sur Eçki hiç olmazsa Alabaş'ı bırakması için Kocacaş'a yalvarır. Kocacaş, Alabaş'ı da öldürür. Bunun üzerine Sur Eçki Kocacaş'a düşman olur ve onu güçlerini

sınamak için beklediğini söyler. Evine dönen Kocacaş sırrını Zulayka'ya açar. Yeminini tutan avcı Sur Eçki'yi yakalamak için dağa çıkar ve takibe başlar. Avdan dönmeyen eşini aramak için çıkan Zulayka onu bulur ve sözünden yine döndüremez. Eşi ile görüşen Kocacaş tekrar keçinin peşine düşer ve nasıl olduğunu anlamadan çıkışı olmayan bir kayalıkta kalır. Oradan tek kurtuluş yolunun aşağı atlamak olduğuna karar verir ve kayalara çarparak ölür.

1.3.4. Kırgız Destanları-4 Mendirman Destanı

Türkiye Türkçesine Ali Özgün ÖZTÜRK'ün aktardığı (2009) destan Sunuş, Giriş, Mendirman Destanı Metin ve Aktarma, Notlar, Dizin ve Kaynakça şeklinde altı bölümden oluşmaktadır.

Destanda Adik Han'ın dokuz oğlu vardır. Mendirman, Adik Han'ın eşlerinden birinin tek oğludur. Diğer kardeşleri onu kıskanır ve öldürmek isterler. En büyük ağabey Asıl bunu öğrenir ve Mendirman'a haber verir. Bunu duyan Mendirman yanına eşi Kanış'ı alarak yurdundan ayrılır. Uzun bir yolculuğun ardından Adıl Han'ın ülkesine gelir. Onun huzuruna çıkar. Adıl Han Mendirman'dan kendisine hizmet etmesini ister. Mendirman bu teklifi kabul eder ve Adıl Han için gece gündüz çalışır. Adıl Han'ın yurdunda huzur ve bereket artar. Ancak bir gün büyücü bir kadın Mendirman'ın karısının güzelliğini Adıl Han'a anlatarak onu Kanış ile evlenmeye ikna eder. Kanış'a da Adıl Han'ı anlatarak aklını çeler. Aradan uzun yıllar geçmesine rağmen bir yolunu bulup evlenemezler. Adıl Han çözüm bulmaları için halkının ileri gelenlerine danışır. Büyükler Kanış'a haber gönderip ne düşündüğünü öğrenmek isterler. O yalan söyleyerek kocasını kötüler ve gönlünün Adıl Han'da olduğunu bildirir. Adıl Han Mendirman'ı öldürmeye kıyamaz ancak ondan ejderhalarla dolu tehlikeli bir yolculuğa çıkmasını ister. Adıl Han'ın karısında gözü olduğunu anlayan Mendirman uzun uzun konuşarak Han'a serzenişte bulunur. Böylece gerçekleri duyan Han yaptıklarından pişman olur. Bunlara sebep olan büyücü kadını öldürtür. Kocasına ihanet eden Kanış da öldürülür. Adıl Han ise kızı Bilerik'i Mendirman ile evlendirerek tahtı tamamen onlara bırakır.

1.3.5. Kırgız Destanları-5 Eşimkul menen Zuura Destanı

Fatma ÇELEBİ'nin Türkiye Türkçesine aktardığı (2007) çalışma Sunuş, Önsöz, Eşimkul menen Zuura Destanı'nın Özeti, Eşimkul menen Zuura Destanı, Destanın Transkripsiyonlu Metin ve Türkiye Türkçesine Aktarımı Yer ve Şahıs Adları Dizini, Kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır.

Karmış adında zengin bir beyin Eşimkul ve Köçörbay adında iki oğlu vardır. Eşimkul'u evlendirip çıkarmış küçük oğlu Köçörbay'a ise bütün malını mülkünü bırakmıştır. Bundan dolayı küçük kardeş zengin ve itibarlı bir bey olurken Eşimkul iyice fakirleşir. Üstelik Köçörbay'ın üç karısından altı oğlu olurken Eşimkul'un hiç çocuğu olmaz. Bunun üzerine Eşimkul, Köçörbay'dan büyütmek ve evlat sevgisini tatmak için çocuklarından birini ister. Çocuklarından birini vermeye razı olan karısını tembihleyen Köçörbay, ağabeyini aşağılar ve çocuk vermeyeceğini söyler. Bundan sonra Eşimkul ve Zuura çocuk sahibi olabilmek için diyar diyar dolaşmaya başlar. Duydukları şeyhlere ve evliyalara giderek yıllarca onlara hizmet edip hayır dualarını alarak çocuk sahibi olacaklarını düşünürler. Ama her seferinde aldatılırlar. En son bir şeyhin adamları tarafından dövülerek sokağa atıldıklarında bir hekime rastlarlar. Hekim onların derdini dinler ve dertlerine çare olur. Zuura tedavi ile hamile kalır ve bir erkek çocuğu dünyaya getirir. Hekim ileride bir kahraman olacağını söyler ve ona Altın Kökül Genç Aydar ismini verir. Çocuklarını alarak yurtlarına dönerler. Yurtlarında hediyelerle karşılanır ve maddi yönden rahatlarlar. Er Kökül büyür. Olağanüstü güçlerle savaşır. Onları yener. Temirkan'ın kızı Aruuke ile evlenir.

1.3.6. Kırgız Destanları-6 Manas Destanı

Fikret TÜRKMEN ve Şurubu URAİMOVA'nın Türkiye Türkçesine aktardığı (2007) Manas Destanı Sagımbay OROZBAKOĞLU varyantıdır. Sunuş; Giriş; Metnin Daha Önce Yayınlanmış Örnekleri Hakkında Açıklama, Manas Destanı-Sagımbay Orozbakoğlu Varyantı; Destanların Kırgız Türkçesi ve Türkiye Türkçesiyle Metinler; Manas Destanı; Sözlük; Kişi Adları; Halk, Soy ve Boy Adları; Yer, Su, Şehir ve Ülke Adları bölümleri yer almaktadır.

Manas bir kahramanlık destanıdır. Fakat o sadece kahramanlık anlatmaz, hemen her konuda geniş bilgi sunan bir eserdir. Manas destanını şu anda bilinen seksen altı varyantı vardır. Biz aşağıda Sagımbay varyantının özetini sunduk.

Cakıp, Nogay Han'ın dört oğlundan biridir. Ağabeyi ölünce onun eşi Şayan ile evlenir. Daha sonra Şakan adı unutulup Çıyır diye anılmaya başlar. Cakıp'ın Çıyır'dan çocuğu olmaz. Uzun süre çocuksuz yaşarlar ve sonunda Çıyır bir erkek doğurur. Çocuğa Manas adı verilir. Çocuk küçüklüğünden itibaren bahadırılık özellikleri gösterir. Kalmuk ve Hıtlara karşı çıkar ve onlarla mücadelelerinde galip gelir. Komşu boylar bir araya gelerek Manas'ı kendilerine han seçerler. Genç Manas bütün boyları birleştirerek Kırgızların yurtlarını düşmandan kurtarıp halkını ana yurduna yerleştirir. Çinlilere karşı zafer kazanır.

Çinlilerin habersiz saldırdığı bir savaşta Manas ağır bir yara alır ve ölür.

1.3.7. Kırgız Destanları-7 Boston Destanı

Sunuş, Boston Destanı'na Giriş, Boston ve Sözlük ana başlıkları ile verilen destanın Boston başlığı içinde 50 alt başlık halinde Türkiye Türkçesine aktarımı (2009) Naciye YILDIZ tarafından yapılmıştır.

Destan, çocuksuzluk motifi ile başlar. Han Buuba Karaça Dulay yurduna han olur. Halkını çok iyi idare eder. Ancak yaşlanmasına rağmen bir çocuğu olmaz. Bunun üzerine halkı toplanıp Hüda'ya yalvarıp hanları için çocuk diler. Böylece hanın karısı hamile kalır. Biri kız biri erkek ikiz çocuk dünyaya getirir. Kıza Karaçaç oğlana Boston adı verilir. Boston'un doğumu, bebekliği ve çocukluğu olağanüstülükler ile geçer. Sonra ona uygun atın bulunması ve Kadamış Han'ın kızı Cezbilek'in Boston'u çağırması, Boston'un bu amaçla uzun ve tehlikeli bir yolculuğa çıkması ile destanda sınamalar başlar. Kadamış Han'ı güzellikle yola getirip Cezbilek ile evlenir. O sırada düşmanın yurdunu alıp halkını esir edip sürdürdüğü haberini alır. Halkını bulup esaretten kurtarmak için yola çıkan bahadır yolda Aykan ve Künhan adlı iki hanın kızları ile evlenmek yolu ile onlarla akraba olur. Halkını bulur ancak kız kardeşi Karaçaç'a aldanarak yer altına girer. Yer altında adaletsiz, zalim hanları yenerek esir tutulan halkları özgürlüğüne kavuşturur. Bu hanlardan en güçlüsü olan Çoyun Alp'in Kunduzday adlı kızını alır. Alp Kara Kuş dostunun yardımı ile yeryüzüne çıkar. Düşmanlarını yenerek yurduna gelir. Böylece Boston dört hanlığın ortasında uzlaştırıcı olur.

1.3.8. Kırgız Destanları-8 Kız Daryka Destanı

Türkiye Türkçesine Ferah TÜRKER' in aktardığı (2010) destan Sunuş, Önsöz, Giriş, Kız Daryka Destanı'nın Özeti, Kız Daryka Destanı ve Kaynakça bölümlerinden oluşmaktadır.

Kırgız- Kıpçak halkını düşmanlardan kurtarıp huzuru sağlayan Katıran bir gün aynaya bakar ve yaşlandığını görür. Çocuğu olmadığı için üzülür. Bir gün Katıran'ın karısı hamile kalır ve bir kız çocuk doğurur. Çocuk için bir toy düzenlenir ve bu toyda çocuğa Daryka adı verilir. Çocuk büyür ve bir bahadır olur. Daryka'yı sınamak için dünyanın her tarafından pehlivan gelir ve Daryka hepsini yener. Bunu gören babası yurdunu ve halkını kızına emanet eder ve düşmanlarına karşı onu uyarır.

Gün geçtikçe yaşlanan babası ölmeden kızının evlenmesini görmek ister. Daryka ise bir hanla değil kuvvet bakımından kendisine denk olan bir kişi ile evleneceğini söyler. Bu

sırada Katıran ölür. Darıyka kendisi ile evlenmek için gelenlerin hepsini güreşte yener. Danışmanını çağırarak kendi kuvvetine denk birini bulmasını ister. Danışman ona Arabistan’da Ali adlı bir yiğitten bahseder. Bunun üzerine bir davet mektubu yazılarak gönderilir. Ali, Muhammet’in izni ile yola çıkar. Darıyka ile birbirlerine meydan okuyarak güreşmeye başlarlar. Günlerce süren bu güreşte Ali, Darıyka’dan biriken namazlarının kazalarını kılmak için izin ister. Darıyka kabul eder. Güreş yeniden başlar ancak bu sefer Hz. Ali Darıyka’yı yener ve evlenirler. Ali Kıpçak halkının yeni önderi olur. Bir süre sonra Darıyka hamile kalır. Ancak Hz. Muhammet’ten gelen mektup Ali’yi geri çağırmaktadır. Mektupta Kıpçak halkının selameti için Darıyka’yı getirmemesi söylenmektedir. Ali bunun üzerine gitmeye karar verir. Doğacak çocuğuna Şaysılda adını vermesini söyleyerek kılıcını çocuğuna emanet bırakarak Semerkant’tan ayrılır. Dönüşte Hz. Ali’nin yol maceraları anlatılır.

Darıyka çocuğunu doğurur ve ona Şaysılda adını verir. Heybetli bir çocuktur. Bir gün oynarken yaşlı bir kadının çocuğunu öldürür. Yaşlı kadın kızgınlıkla ona “babalı yetim” der. Bunun üzerine annesinden gerçekleri öğrenen Şaysılda babasını aramak için yola çıkar. Yolda başından bir sürü macera geçer. Medine’ye varır. Güreşen kişiler görür. Onların arasına girip güreşe katılır. Bilmeden Hz. Ali ve oğulları ile güreşip onları yener. Bunun üzerine kendini tanıtır. Hz. Ali oğlu olduğunu anlar ve emnetini görmek ister. Ancak şaysılda onlara el kaldırmanın utancına dayanamaz ve kaçar. Kaçarken kapısı olmayan bir mağaraya girer ve yer yarılarak orada kalır. Hz. Ali ve Arap halkı buna çok üzülür. Toplanıp gidip Darıyka’ya her şeyi anlatırlar. Bunun üzerine Darıyka bahadırlığı bırakır ve oğlunun hasreti ile günden güne eriyerek Şaysılda için yapılan sembolik mezarın başında son nefesini verir. Hz. Ali de bu kedere dayanamayıp ölür.

1.3.9. Kırgız Destanları-9 Er Soltonoy Destanı

İsmail Turan KALLİMCİ tarafından aktarılan (2010) eser Sunuş, Giriş, Er Soltonoy, Yer ve Kişi Adları Dizini şeklinde dört başlıktan oluşmaktadır.

Colbors Han, Çınabat adını verdiği şehirde Kırgız halkını yöneten üç padişahın biridir. Kırk yaşına gelmesine rağmen çocuğu olmamıştır. Çocuk sahibi olmak için türbe ve mezarlıklara gider, bahşı ve hocalara danışır ve sonunda iki oğlu olur. Bunlara Temirkan ve Bolotkan adları verilir. Bu çocuklar kısa sürede büyür ve bahadır olurlar. Düşman üzerine atlanmak için babalarından at ve izin isterler. Babaları pehlivan çağları henüz gelmemiş olan oğullarının cesaretlerini ve güçlerini sınar. Güç testini geçen bahadırlara at seçimi yapılır.

Ülkenin dört bir yanına ulaklar gönderilerek kırk yiğit toplanır. Kırgızların asker topladığını Kalmuk hanı Korgoş öğrenir ve kalabalık bir ordu toplar. Kırk yiğit ile birlikte üç bin asker daha toplayan Kırgızlar düşman üzerine atlanırlar. İki ordu karşılaşır. Bozguna uğrayan Kalmuklar kaçar. Bu savaşta ölen bir Kalmuk beyinin kızı olan akıllı Orolkan, evlenmek için Temirkan'a mektup gönderir. Bunun üzerine Kıyır Batur yanına sevdiği yiğitlerden Soltonoy, Şabek, Dönkönöy ve Çogoy'u alır ve Orolkan'ı bulur. Temirkan'da gönlü olan Orolkan'ı Kalmuklardan kaçırlar. Kalmuklar Orolkan'ı almak için kalabalık bir ordu toplar. Başlarında Soltonoy olan Kırgız askerleri Kalmuklara gece baskını düzenleyerek onları bozguna uğratırlar. Kırgızlar bolca ganimet alırlar.

Kalmuk hanı Uyul bir rüya görür. Rüyasını yorumlayan Molla Nakış'ı kuyuya attırır. Halkını toplayıp Temirkan ve Bolotkan'ı bağlayıp getirene bütün malını mülkünü vereceğini söyler. Madılbek bu görevi kabul eder ve Kırgız yurduna gelir. Önce Temirkan ve Bolotkan'ın güvenini kazanır. Ardından Temirkan ve Bolotkan'ı aldatarak onları silahsız bir şekilde kalabalık Kalmuklar'ın önüne çıkarır. Tuzağa düştüklerini anlarlar ancak Kalmuklar iki hanı yakalayıp Uyul Han'a teslim ederler. Uyul Han onları öldürmek ister ancak öldüremez. Çünkü onlara silah ve ok işlemez, darağacı kırılır. Bunun üzerine zindana atılırlar.

Zindanda geçen onca yıldan sonra Uyul Han, Temirkan ile Bolotkan'ın öldürülmesi emrini verir ancak vezirinin teklifi ile şair Şırgıy ile atıştırmayı kabul eder. Şırgıy'ı yenerlerse serbest bırakalım, yenemezlerse öldürelim, der. Şırgıy atışmayı kaybeder. Uyul Han binek at ve erzak vererek onları serbest bırakır. Yurtlarına gelen Temir ve Bolot Han, Kögöy Han'ın elinden babalarının tacını ve tahtını alırlar. Annelerinden izin alarak Molla Nakış'ı zindandan kurtarmak için asker toplarlar. Bu sırada Uyul Han, Kırgız yurdunu talan etmek için ordusunu toplar ve Madılbek'i komutan olarak atar. Kırgızlar Kalmuk kıyafeti giyip düşmana saldırınca Kalmuklar gece karanlığında birbirlerini öldürürler. İkinci bir saldırı ile iyice zayıflayan Kalmuklar başta Madılbek olmak üzere kaçarlar. Kırgızlar Orgut şehrini kuşatır ve Uyul Han'a elçi göndererek Molla Nakış ve on iki bahadırı zindandan kurtarırlar. Temir Han Kalmukları vergiye bağlar ve yurduna döner.

1.3.10. Kırgız Destanları-10 Güldana-Askazan Baatır Destanı

Zekeriya KARADAVUT tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan (2012) eser Sunuş, Giriş, Güldana-Metin ve Aktarma (s. 15), Askazan Baatır-Metin ve Aktarma (s. 37), Notlar başlıklarından oluşmaktadır. Bu çalışmada iki destan metnine yer verilmiştir.

Güldana destanında, Gaddar Cakıp Han halkın sevgisini kazanmış olan vezirini

herkesin içinde küçük düşürmek ister. Bunun için ona bir dizi bilmece sorar ve üç gün içinde cevapları bulmasını aksi halde darağacına gerileceğini söyler. Vezir Orun'un Güldana adında bir kızı vardır. Akıllı, düşünceli ve meseleleri çözebilen aynı zamanda da herkesi kendine hayran bırakacak kadar güzel olan bir kızdır. Babasının sıkıntısının sebebini öğrenir. Güldana bütün bilmecelerin cevabını söyler ve babasının bütün sıkıntısı dağılır. Cakıp Han cevapları duyunca şaşırır ve Orun'un çözmediğini anlar. Bilmeceyi çözenin Güldana olduğunu öğrenen Cakıp Han onu görmek ister. Kız bilmeceyi nasıl çözdüğünü anlatır. Han gün geçtikçe niyeti bozar ve Güldana'yı eş olarak almak ister. Vezirini çağırır ve kızını vermezse öldürmek ile tehdit eder. Bunun üzerine Güldana hanın evlilik teklifini kendine kedersiz bir adam bulup vermesi şartı ile kabul edeceğini söyler. Han kabul eder ancak ne kadar arasa da böyle bir kişi bulamaz. Kıza sinirlenip ondan öç almak için çağırır. Güldana'yı bir daha sınavarak rezil etmek ister. Ancak kız bu sefer de hanın çabasını boşa çıkarır. Sonunda han zeki Güldana'dan af diler.

Askazan Baatır destanında, Koşuraş usta bir avcıdır. Ava çıktığı zaman vurduğu hayvanları komşuları arasında paylaştıran merhametli biridir. Ava çıkarken halka: "Kazanlarınızı asın, sularınızı ısıtın, hazırlıklı olun." dermiş. Yine bir gün ava çıktığında Kalmuklar mallarını çalmaya gelen hırsız sanarak Askazan'ı yakalayıp sağ omzundan balık şeklinde küçük bir parça kesip alırlar. Yıllarca onlara odun toplayarak yaşayan Askazan'ı kimse arayıp sormaz. Bu sırada Kalmukların başına bir boğa musallat olur. İşaa Han bu boğayı öldürene sarayından istediğini vereceğini söyler. Öldürebilen çıkmaz. Çotur adlı kişinin aklına elinde esir olarak tuttuğu Askazan gelir. Han'a kolunun sakat olduğunu yoksa boğayı öldürebileceğini söyler. Han onu sarayına çağırıp tedavisini yaptırır. Tüm masraflar Çotur'a ödettirilerek cezalandırılır. Han iyileşen Askazan'a boğayı öldürme görevini isterse sevineceklerini aksi takdirde yurduna dönebileceğini söyler. Askazan boğayı öldürmeyi kabul eder. Bunun için handan hızlı ok atabilen bir yay ister. Yanına tuzak kurmak için adamlar ister. Tuzağa düşürdüğü hayvanı bu yay ile öldürür. Yanındakiler korkudan kaçır. Tek başına hayvanın etlerini parçalayarak atlara yükler ve Han sarayına getirirler. Yurduna gitmek için izin ister. Han onu evlendirir ve tam yurduna gideceği sırada Cayıl Han adındaki bir hanın yaylağı ve kışlağında bir ejderha ortaya çıkar. Askazan'ı duyup İşaa Han'a mektup yazıp yardım isterler. Askazan bu görevi de kabul eder. Yolda giderken Han'ın adamlarının kendisini öldürme planı yaptıklarını duyar. Ejderhayı öldürür. Diğer adamlar ise kendilerinin öldürdüğünü iddia ederler. Ejderhanın derisini yüzerek yanına almış olan Askazan kendi için hazırlanan planları boşa çıkarır. Askazan sağ salim yurduna varıp yerleşir.

1.3.11. Kırgız Destanları-11 Kurmanbek Destanı

Sunuş, Önsöz, Giriş, Kurmanbek, Sözlük, Dizin ve Kaynakça bölümlerinden oluşan çalışmanın Türkiye Türkçesine aktarımı (2013) Ulanbek ALİMOV tarafından yapılmıştır.

Teyitbek halkından başkasına sözü geçmeyen bir handır. Cazı bölgesi yurdudur. Han'ın kırk yaşına kadar çocuğu olmaz. Kırk yaşından sonra bir oğlu olur. Ona Kurmanbek adı verilir. Kurmanbek on iki yaşına geldiğinde büyüklerini bile alt edecek bir güce kavuşur. Yanına Kırgız ve Kıpçak halkından kırk yiğidi toplar ve düşmana saldırarak bahadırlığını göstermeye başlar. On altı yaşına geldiğinde Kalmuklardan intikam alma yemini eder. Kalmuk hanı Dölön Han ve yiğidi Ekez'le savaşır. Onları yener ve vergiye bağlar. Uygurların hanı Akkan'a yardıma giderek onu Çinlilerden kurtarır ve yemin ederek ebedi dost olurlar. Kurmanbek yurduna döndüğünde herkes çok sevinir. Babasının huzuruna gider ve babası oğlunun getirdiği ganimetleri görünce selamına karşılık verir.

Babası Kurmanbek'e halkından bir kız beğenmesini söyler. Kurmanbek onu dinlemez. Afgan hanı Bakbur'un kızı Kanışay'ın güzelliğini duyar. Bakbur Han kızı ile evlenmek isteyenlerle dövüşerek onları sınıyor ve başarılı olamayanları cezalandırırdı. Bunu duyan Kurmanbek Bakbur'un şehrine giderek onu yener ve Kanışay ile evlenir. Yurduna döner ve babasına haber vermeden Akkan'a yakın olan Turfan şehrine gider ve kendine bir saray yaptırır. Kurmanbek'in Seyitbek adını verdiği bir oğlu olur.

Seyitbek altı yaşına gelince Kurmanbek bir rüya görür. Kanışay rüyayı iyiye yorar. Bu sırada Kalmuklar Kurmanbek'in ortalarda görünmemesi üzerine Kıpçaklara saldırı planı yapmaktadırlar. Kurmanbek babasından Teltoru atı ister; ancak babası atını vermez. Kurmanbek kalesini kuşatan Kalmukları dağıtarak onları kovalamaya başlar. Kurmanbek kırk gün savaştıktan sonra atı yorulur. Bunu anlayan Kalmuklar Kurmanbek'i yaralar. Ölmek üzere olan Kurmanbek'i dostu Akkan bulur. Kurmanbek oğlunu Akkan'a emanet ederek ölüm haberini halkına vermesini ister. Kurmanbek'in ölüm haberini alan Kanışay bu acıya dayanamaz ve intihar eder. Akkan, Kurmanbek'in ölümünden sorumlu olan Teyitbek'i Teltoru atın kuyruğuna bağlar ve atı salar. Teyitbek ölür. Akkan Kalmuklardan Kurmanbek'in öcünü alacağına yemin eder ve Seyitbek'i de yanına alarak yurduna döner.

1.3.12. Kırgız Destanları-12 Seyitbek Destanı

Türkiye Türkçesine UlanbekALİMOV'un aktardığı (2013) destan; Sunuş, Önsöz, Giriş, Seyitbek Destanının Varyantları ve Anlatıcıları, Seyitbek Destanının Özeti, Seyitbek Destanının Kırgız ve Türkiye Türkçesiyle Metinleri, Sözlük ve Dizin bölümlerinden

oluşmaktadır.

Akkan, Seyitbek'i öz evladı gibi büyütür. Seyitbek, babası gibi heybetli bir bahadır olur. Kurmanbek'in hain kırk yiğidinin başları kesilmiş ve içlerinden sadece Zayırbek kaçabilmişti. O da 12 yıl boyunca Kurmanbek ve Kanışay'ın türbesinde saklanmıştı. Bunca yıl Seyitbek'e hizmet ederek kendini affettirmeyi umarak yaşamıştı. Seyitbek'in büyüdüğünü düşünerek Akkan'ın yurduna giden Zayırbek Seyitbek'i babasına benzeterek tanır. Kendini tanıtmadan konuşur ancak Seyitbek şüphelenerek onu Akkan Han'ın yanına gönderir. Zayırbek, Akkan'a niçin geldiğini açıklar. Akkan, Zayırbek'i önce öldürmek ister ama ardından Seyitbek'i aramaya gelenler olduğu için sevinir. Seyitbek; Akkan ve Zayırbek ile birlikte babasının türbesine gider ve intikam yemini eder. Seyitbek oradan Zayırbek ile birlikte halkına gelir ve halkı buna çok sevinir. Kurmanbek ve Teyithan'ın ölümüyle hamsız kalan halk, Teyiş'i han seçmişti. Teyiş Han Teltoru atı Seyitbek'e teslim eder. Bu durumdan rahatsız olan Teyiş birkaç boyu yanına alarak hanlığını sürdürmek için başka yurda göçer. Halk Seyitbek'i tahta çıkarır. Seyitbek hazırlıklarını tamamlayıp babasının intikamını almak üzere Kalmuklara karşı yola çıkar. Akkan da destek vereceğini bildirir. Savaşta Seyitbek ve yardıma gelen Akkan'ın askerleri Kalmukları yener. Kalmuklar kaçar. Seyitbek, Kalmuk elçilerini Kazakların Körpö adlı bahadırının evinde kabul edeceğini söyleyerek yola çıkar. Yolda kendisine yardıma gelen Körpö'nün bin askeri ile karşılaşır. Onlar da Kalmukların yenildiğine çok sevinir. Seyitbek böylece Kazaklar ile Kalmuklar arasında barış ilan eder. Yurduna döner. Akkan'ın yurdunda gönül verdiği Möl güzelle evlenir. Şırdakbek adında bir oğlu olur ve mutlu bir hayat sürerler.

1.3.13. Kırgız Destanları-13 Canış Bayış Destanı

Mehmet AÇA tarafından Türkiye Türkçesine aktarılan eseri hazırlayanlar Abdıldacan AKMATALİEV ve Murat MUKASOV'dur. Eser; Sunuş ve Ön Söz dışında Giriş, Canış-Bayış, Kişi ve Yer Adları Dizini ve Kaynakça olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Kırgızların, sonu gelmeyen Kara Kıtay ve Kalmuk saldırılarından bunaldığı bir dönemdir. Böyle bir dönemde Kırgızlara han olan Nurkan Baatır'ın Canış ve Bayış adında iki oğlu olur. Çocuklar tam bir bahadır olarak yetişir, halk arasında "ikiz kaplan" diye nam salar. Bir gün Canış'ın başkanlığında kalabalık bir şekilde avlanmaya giden genç bahadırlar Kök-Özön kıyısında salıncak kurup eğlenen kızlara rastlar. Kızlar onları ciddiye almaz. Bunun üzerine öfkelenen Bayış, kızların salıncağını keserek onları düşürür. Kırk kızın başı olan Asılşaa'nın aşağılamalarına maruz kalır. Yurdu işgal eden düşmana karşı durmak ve istenen

vergiyi vermemek yerine gelip savunmasız kızlarla eğlenerek yiğitlik taslamakla itham edilirler. Bunları duyan Canış ile Bayış ne diyeceğini bilemez. Her yıl Kalmuklara kırk kız ile bin su samuru vergi verdiklerini, bu sefer sıranın Asılşaa ve yanındakilere geldiğini öğrendiklerinde bunu vermemenin bir yolunu bulacaklarına ant içerler. Babalarının huzuruna çıkarak bunun doğru olduğunu öğrenirler. Kalmuklarla savaşmayı teklif ederler. Babaları buna çok sevinir ve savaş hazırlıklarına başlanır. Yedi gün süren hazırlığın ardından bahadırlar kırk yiğit ile yola çıkarlar. Yollarda çeşitli tuzakları aşarak Kırgızların Kalmuklara vermek zorunda kaldığı Ala-Too eteklerindeki Aydın-Köl boyuna gelirler. Bayış, rüyasında düşmana esir düştüğünü görür. Kardeşi rüyasını yorumlar ve hemen harekete geçerler. Kırgızların geldiğini haber alan Kalmuk hanı Sıyadat'ın altı bin askeri ile onları köprü yanında beklediğini görürler. Canış ile Bayış düşman askerine saldırırlar. Ağabeyi Canış ile kırk yiğidin uyarılarına kulak asmayan Bayış düşmana tutsak düşer. Ağabeyi ve kırk yiğit onu kurtarırlar ancak durumu çok ağırdır. Kardeşini dağa doğru kaçırmaya çalışan Canış'ın göğsüne bir mermi isabet eder. Bayış'ı kucağından düşürür ancak atı Canış'ı güvenli bir yere ulaştırır. Sıyadat, kırk yiğidin otuz beşini öldürür, Bayış'ı da bulup boyunduruğa vurarak şehrine götürür. Sıyadat'ın elinden kurtulan beş yiğit Canış'ı bulur. Bayış'ı Kalmuk askerlerinin bulup tutsak etmiş olabileceğini söyleyip geri dönüp intikam almak şartı ile Canış'a eve dönmeyi teklif ederler. Sıyadat, Bayış'ın cezasını verme işini kızı Celkayıp'a bırakır. Bayış'a âşık olan Celkayıp onu kurtarmak ister. Babasının dikkatini çekmemek için onu kazılan derin bir çukura atmayı teklif eder. Bu çukura önceden yatak, yiyecek, su ve ilaç gibi şeyler koydurur. Canış ise yurduna varır ve günden güne iyileşir. Asılşaa ile evlenir. Yanına bin adam alarak Bayış'ı kurtarmak için yola koyulur. Adamlarından Kulaalı ile Kurmanaalı'yı dilenci kılığında Kalmuk yurduna Bayış'ı bulmak için gönderir. Bu adamlar konuşulanlardan Bayış'ın atıldığı çukurun yerini öğrenirler. Çukurun başına gelip Bayış'ı görür ve ricası üzerine dönüp Canış'a müjde verirler. Bu haber üzerine Canış yurdundan bin adam daha getirtir. Celkayıp Bayış'ı çukurdan çıkarır ve birlikte kaçarlar. Sıyadat, kızının Bayış ile kaçtığını öğrenince peşlerine düşer. Bayış ile Celkayıp Kalmuk askerini kırar. Bayış kendine saldıran Sıyadat'ı öldürür. Celkayıp aracı olur Kırgızlar Kalmuklarla barış yapar. Bunun üzerine Kalmuk halkı sevinir. Bayış ile Celkayıp'ı karşılayan Kalmuk halkı teslim olduklarını bildirir. Bayış, yeni Kalmuk hanından Kırgızlardan on beş yıldır aldıkları vergiyi altı gün içinde hazırlayıp kendisine teslim etmesini ister. İhtiyar Nurkan, gelen ganimeti halkına dağıtır. Kırgız yurdu yeniden huzura kavuşur.

1.3.14. Kırgız Destanları-14 Coodarbeşim Destanı

Sunuş, Önsöz, Giriş, Sonuç, Kaynaklar ve Coodarbeşim şeklinde altı bölümden oluşan çalışmayı hazırlayan (2017) Cıldız ALİMOVA'dır.

Kebez-Too'da yaşayan Er Töştük'ün yaşlılığında bir oğlu olur. Çocuğa Coodarbeşim adını verir. Çocuk on beş yaşına geldiğinde babası ile ava çıkar. Avda babası Ak Arkar'ın hikâyesini anlatır ve onu öldürmesini ister. Eve gelen Coodarbeşim, annesinden izin alarak yolculuğa çıkar. Yolda önce Celmoguz'u ardından kırk haydutu öldürerek dedesinin yanına gelir. Dedesi yanına bir yiğit vererek onu uğurlar. Yolda giderken atı Kılkara, Cananali Dev'in onları beklediğini söyler. Canaali Dev'i öldürerek zorla alıkoyduğu Aksaamay adlı güzeli kurtarır ve onunla evlenir. Cezilik bahadırı Aksaamay'ı koruması için bırakarak kendisi tekrar yola çıkar. Ak Arkar'ı öldürerek amacına ulaşır. Geri dönüş yolunu ararken annesinin "öldürme" diye tembihlediği Ak Bugu'yu öldürür ve bundan dolayı Ak Cökö adlı maralın bedduasına uğrar, yolunu kaybeder. Yollarını ararken peri hanının kızı Nurperi ile karşılaşır ve onunla evlenir. Nurkan, kızı ile damadına eşlik etmesi için iki yiğit verir. Yolda giderken bu yiğitler Nurperi'yi almak için niyeti bozarlar. Bir plan kurup hasta numarası yaparak Coodarbeşim'i dertlerine şifa olacak Gülgaakı çiçeğini bulmaya gönderirler. Yola çıkan Coodarbeşim, babasının dostu Kuyun Celden'e rastlar. Onunla birlikte Gülgaakı çiçeğinin yetiştiği yeri sahiplenen Karaçok ile mücadele ederler. Çiçeği alırlar ancak Kılkara at mücadele sırasında sakatlanır. Çiçeği dostuna verip Nurperi'nin yanına yollar. Kendisi atının yanında kalır. Bu sırada annesinin verdiği keseyi hatırlar. İçinden çıkan tüyü tutuşturunca gök gürler ve fırtınanın içinden Alp Kara Kuş iner. Coodarbeşim'i ve Kılkara'yı yutar ve kusar. Böylece öncekinden daha sağlam hale gelirler. Çok geçmeden Nurperi ile Celden'in yanına gelirler. Celden, Coodarbeşim'e Nurperi'nin iki yiğidini kötü niyetlerinden dolayı yemeklerine zehir katarak öldürdüğünü söyler.

Üçü tekrar yola çıkar. Aksaamay ile Cezilik bahadırın yanına gelirler. Sonra Celden, Er Töştükten haber almak için yola çıkar. Ezeli düşmanı olan Temir Alp'ın Er Töştük'ü esir aldığı haberini getirir. Bunun üzerine köyüne dönen Coodarbeşim yanına iki yiğidi alarak babasını kurtarır. Her şey yoluna girince bir toy düzenlenir ve Coodarbeşim, han ilan edilir. İki eşinden de birer oğlu olur.

1.3.15. Kırgız Destanları-15 Manas Destanı Casup Mamay Varyantı

Alimcan İNAYET' in Türkiye Türkçesine aktardığı (2017) destan çalışması Sunuş, Ön Söz, Giriş, Metin, Metin İndeksi ve Kaynaklar adlı bölümlerden oluşmaktadır.

Kırgızların refah içinde yaşadığı zamanlardır. Bir salgın hastalık gelerek Kırgızların hanı Orozdu'yu almıştır. Orozdu'nun ölümü üzerine Kalmuk hanı Alooke kendine kafa tutan biri kalmadığından Kırgız'a gözünü diker. Orozdu'nun on oğlu vardır ancak birlik olup Alooke'ye karşı koyamazlar. Her biri bir yere dağılıp Kalmuklara boyun eğerler. Alooke, Orozdu'nun on oğlundan biri olan Cakıp'ı Kalmuk ilinden zengin biri olan Nogoy'un yanına verir. Bu sırada Kırgızlar, Balta dev kitabından Manas'ın doğacağını öğrenir ve bağımsızlıklarına kavuşmak için Manas'ı beklemeye başlar. Söylenenlerden şüphelenen Kalmuklar zulmü arttırır. Kırgız boylarını birbirinden uzağa sürer. Hamile kadınlarını toplar ve öldürürler. Bir süre sonra hamile kadınları öldürmekten vazgeçip doğan erkek çocukların avuçlarına bakarlar. İşte böyle bir zamanda yaşları ilerlemesine rağmen çocuk sahibi olamamış Cakıp Han ve eşi Çıyırdı'nın bir çocukları olur. Erkek değil kız doğurur. Adını Kardıgaç koyarlar. Bu arada Cakıp Bay yetim bir oğlanın ölmesine sebep olur. Bu oğlanın annesi ortalığı yıkar. Bu nedenle Magdım adlı bu dul kadınla evlenmek zorunda kalır (İşte Serek ile Sırgak Cakıp'ın bu dul kadından doğacak ortanca çocuklarıdır.). Bu sırada Çıyırdı yine hamile kalır. Anka kuşu, kaplan kalbi ve aslan diline aşerer. Avcılar istediklerini bulup getirir. Cakıp malı mülkü seven bir adamdır. Servetinden vermekte zorlanır ama sözünden dönemez. Sonunda Çıyırdı gök bir tulum doğurur. Köyde gezen rahip bunu görür ama hiç şüphelenmez. Balta gelip tulumu yardığında avucunda işareti ile içinden bir erkek çocuk çıkar. Kalmuklardan korumak için Manas adını değiştirip çocuğa "Çon Cindi" adını koyarlar. Çok heybetli ve kimsenin yenemediği bir bahadır olur. Bu sırada Cakıp, hanlık alır ve Akkula ata sahip olur. Manas Kalmukların Kırgızlara yıllardır yaptığı zulmü bildiği için düşman ile dövüşmek, geçmişin öcünü almak ister. Önce Balta Dev'e gider. Balta onu sınar ve tam destek verip danışması için Bakay'a ve Camgırcı'ya gönderir. Manas yolda karşılaştığı kervanın önderi Döödür Alp ile dövüşür ve onu öldürüp develerin içinden iyileri seçip alır. Ardından Koşoy'a konuk olur ve desteğini alır. Yolda Bödönö adlı bir çocuğu döven adamlar görür ve onu kurtarır. Camgırcı ile görüşür. Camgırcı, Manas'ı sınar ve kitabına bakarak düşmana saldıracak zamanın geldiğini hesap eder. Şıgay'ın köyünü kuşatan kırk düşmanı yok eder. Aksak Usta Bölökbay Manas'ın silahlarını hazırlamaya başlar. Bakay Han ve diğer hanlar maddi destek verirler ve kırk yiğit toplamaya başlarlar. Böylece hazırlıkları tamamlayan Kırgızlar Manas'ın önderliğinde bir araya toplanırlar. Otuz bin Kırgız ile Köntöy'ün altmış bin askeri Bel-Saz'da karşılaşır. Manas, Köntöy'ü öldürür ve Kalmuklar kaçar. Zaferden sonra Cakıp'a hiç danışmadan Magdım'dan olan oğlu Sırgak büyük bir ziyafet düzenler. Burada bulunan beyler bir han seçmek isterler. Çoğunluğun isteği ile Manas han olur. Bunun üzerine Manas kaçan Kalmukları takip ederek Şooruk'a gider. Şooruk'u da

yener ve Şooruk'un kızı Nakılay ile evlenir.

1.3.16. Kırgız Destanları-16 Bağış Destanı

Çiğdem Akyüz ÖZTOKMAK'ın hazırladığı eser (2019) Sunuş; Giriş; Bağış Destanının Konusu, Teşekkülü ve Tarihî Arka Planı; Bağış Destanında Zaman ve Mekân; Bağış Destanında Mitik ve Epik Unsurlar; Bağış Destanındaki Kahramanlar; Bağış Destanında Kococaş, Dede Korkut, Manas ve Semetey Destanlarının İzleri; Bağış Destanında Savaş Metafiziği ve Sembolik Silahlar; Epik Kurallar Bağlamında Bağış Destanı; Bağış Destanında Dil ve Üslup Özellikleri; Sonuç; Metin; Sözlük ve Kaynaklar bölümlerinden oluşmaktadır.

Bagış'ın annesi Sütükö, babası Bay, eşi Gülayım, arkadaşı ve veziri Bayteke ve atı Surkiyik'tir. Kırgızlar Cediger'in Yedisu bölgesinde yaşarken Moğollar elçi göndererek vergi isterler. Bay'ın bu teklifi kabul etmesine rağmen Bağış karşı çıkar ve Moğollar (Kitabın ilk bölümünde Moğol ve Kalmuk kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılmıştır.) üzerine akın düzenler. Düşmanı olan Koroldoy'u öldürerek Kalmukları yener. Bundan sonra otuz bin kişilik bir şehir inşa eder ve savaşmak için düşman bulamaz, sıkılır. Dört yıldır Koroldoy'dan haber alamayınca boyun eğdirdiklerini düşünürler. Oysa Cengiz Han gerçeği öğrenince Bağış'ı sınamak için Mançu halkından Baka adlı savaşçı ile savaşmasını ister. Baka'yı öldüren Bağış bu sefer Kalmuk halkının şehrin dışına çıkmasına izin vermez ve onları çeşitli hizmetlerde kullanır. Bağış'ın önderliğindeki Kırgızlar sırası ile Tacikler, Baytur ve Çelekbash ile savaşır ve galip gelir. Ancak Köntöy ile karşılaşmasının sonu muğlak bırakılır. Bağış'ın bir oğlu olur. Bir toy düzenler ve oğluna Toltoy adını verir. Erkeklerin toyda olmasından faydalanan haramiler, Cediger yakınlarındaki bir köyü yağmalayarak kırk kadını esir alır. Bunu haber alan Bağış ve veziri Bayteke haramilerin yirmisini öldürür, kalan yirmisini ise mağarada sakladıkları ganimetler karşılığında serbest bırakır. Haramilerden aldığı ganimeti halkına dağıtır. Ayrıca haramilerle mücadelede kahramanlık gösteren Sakatay adlı kadına ganimetten özel bir pay verir. Bağış, ilerleyen yaşlarında Közölkan ile ilgili bir haber alır. Onunla savaşmak için hazırlık yapar ve yola çıkar. Ancak haber asılsız çıkar. Bağış kış mevsimine denk gelen bu yolculukta hastalanır ve vasiyetini ilettikten sonra ölür. Onun ölümüne dayanamayan Gülayım da vefat eder. Toltoy babasız ve annesiz kalır.

1.3.17. Kırgız Destanları-17 Kurmanbek Destanı Sarıkunan Varyantı

Sunuş, Ön Söz, Kısaltmalar, Giriş ve beş bölümden oluşan eserde metin beşinci

bölümde yer almaktadır. Çalışma; Sözlük, Genel Dizin ve Kaynaklar bölümüyle sona ermektedir. Abdulsalam ARVAS tarafından (2019) hazırlanmıştır.

Sarıkunan varyantında olaylar, Kurmanbek'in babasından Teltoru atı istemesi için kırk yiğidi çağırması ile başlar. Onlara babası karşısında nasıl davranmaları gerektiğini ve üvey annesinin fesat bir kadın olduğunu ve babası ile arasını bozduğunu söyler. Kırk yiğit, buyruğu alır ve yola çıkar. Teyitbek'in huzuruna çıkıp Teltoru atı isterler. Ancak Teyitbek atı vermez ve Kurmanbek ve karısı için ağır şeyler söyleyerek onları huzurundan kovar ve gitmezlerse onları da öldürteceğini söyler. Kırk yiğit öfkelenirse de geri döner ve olanları Kurmanbek'e anlatırlar. Kurmanbek öfkelenir ancak bir şey diyemez, kalesine geri döner. Kaleye yaklaşıncı etrafın boz ve karanlık bir hal aldığını görür ve şüphelenir. Etrafı incelemek için kırk yiğidin yarısını kaleye gönderir. Bir sorun olmadığı anlaşılır. Rüyasında kötü şeyler olduğunu görür ve rüyasını karısı Kanışay'a yorumlatır. Kötü şeyler olacağını Kanışay anlamasına rağmen rüyayı iyiye yorar, düşmanlarını yeneceğini söyler.

Kurmanbek düşman üzerine saldırmak için kırk yiğidin yardımını ister. Ak Möndür savaşmayı kabul edecek olur ancak diğerleri ona sinirlenir ve bundan sonra Teyitbek'e hizmet edeceklerini söylerler. Kırk yiğidin ihanetinden sonra Kurmanbek, oğlu Seyitbek'i Kanışay'a emanet ederek tek başına savaşacağını söyler. Ölmesi durumunda oğlunun 16 yaşına geldiğinde öcünü almasını tembihler.

Kurmanbek düşman üstüne saldırınca düşman kaçar. Koyküröñ ilk başta Kurmanbek'i utandırmaz. Çok iyi koşar, zıplar, sıçrar ve düşmana göz açtırmaz. Kalmuk hanı Dölön, kaçarken tepeden dürbünle bakar ve atın Teltoru olmadığını fark eder. Atı düzlüğe çıkarken yorulacağından Kurmanbek'i yakalayabileceklerini söyler. Dölön'ün dediği gibi Torat öğleden sonra yorulur ve Kurmanbek'in savaşma hevesi kırılır, babasına ve kırk yiğide (kırk haram) sitem ve beddua eder.

Dölön Han, Kurmanbek'in etrafını sarar ve mızrağına saplayıp onu attan düşürür. Tam başını alacakken etrafı boz bir duman kaplar, her taraf kararır ve Kurmanbek gözden kaybolur. Böylece Kalmuklar Hızır'ın Kurmanbek'e yardım ettiğini anlar. Bu sırada olağanüstü bir şey olur. Her taraftan "Kıpçak!" diye nara atıldığını ve Kurmanbek'e benzeyen birinin okla ve kılıçla üzerlerine geldiğini gören Dölön ve halkı kaçarlar.

Kurmanbek kendine geldiğinde atı da yanındadır. Ağır yaralı bir şekilde yol kenarına kadar sürünür. Niyeti geçen kervanlardan yardım istemektir. Dostu Akkan yüklü deve kervanıyla çıkagelir. Akkan hediye yüklü kervanıyla Kurmanbek'in kalesine gitmektedir. Kurmanbek dostunu tanır ve kervandan yardım ister. Adamlarını yardım için gönderen Akkan yanına geldiğinde bile Kurmanbek'i tanımaz. Kurmanbek, kendini tanıyamayan

dostuna kendini tanımasını sağlayacak bilgiler verir. Çünkü kim olduğunu Akkan'ın bulmasını ister. Sonunda Akkan, yatan yaralının Kurmanbek olduğunu anlar, tuhaflaşır atından iner ve yumuşak bir yatak hazırlatır hekim bulmak için adamlarını dört bir tarafa yollar.

Hayatından ümit kesen Kurmanbek, oğlunu ve de karısını dostu Akkan'a emanet eder. Oğlu 16 yaşına geldiğinde Kalmuk'tan kanını almasını vasiyet eder. Akkan beş yiğidini çağırarak Kurmanbek'in göğsündeki mızrağı çıkarır. Hekim bulmak için beş yiğidini yola salar. Beş yiğit yolda mergen ve Dörbön adlı hekimlere rastlar. Bu hekimler türlü ilaçlarla yarayı sararlar ve dört gün sonra baygın olan Kurmanbek kendine gelip iyileşir. Akkan hekimlere develer dolusu hediye vererek gönderir. Koykürön at bulunur. Kurmanbek, kaleye önce Akkan'ın gidip Seyitbek ve Kanışay'ın durumunu öğrenmesini ister. Bunun üzerine kaleye gelen Akkan, Kanışay'a dostunu yolda ölü bulduğunu söyler. Kanışay bayılır, kırk kız ağlamaya başlar. Kendine gelen Kanışay kendini öldürmek ister. Tam bu sırada Kurmanbek gelerek buna engel olur. Kurmanbek karısı ve oğlu ile hasret giderirken, Akkan kırk yiğidi ile gizlice Hokand'a gider ve Teyitbek ile karısını öldürür. Daha sonra bir süre Kurmanbek'in kalesinde kalır ve iki ülkenin ilişkileri daha da pekişir.

II. BÖLÜM

2. MOTİF TERİMİ

2.1. Motif Kavramı ve İmtihan Motifi

Motif anlatılarda karşımıza çıkan hikâye unsurlarını üzerinde taşıyan en küçük birimdir. Destan, masal ve halk hikâyeleri motif yönünden zengin anlatılardır. Hatta günümüz hikâye ve romanlarında da bu motife rastlanmaktadır.

Dünyada halk bilimi alanında Tarihi-Coğrafi Fin Metodu'nun en büyük temsilcilerinden biri kabul edilen Stith Thompson motifi şöyle tanımlar: “Gelenekte yaşama gücüne sahip olan masalın en küçük unsurudur.” (1946: 415). Thompson'ın ortaya koyduğu “Motif İndeks” halk bilimi alanında motif üzerine yapılmış en kapsamlı çalışmadır. Her ne kadar masal araştırmacıları tarafından kullanılsa da her halk bilimcinin kullanabileceği önemli bir referans kaynağıdır.

Metin Ekici'ye göre motif, bir masaldaki en küçük unsurdur. Ancak Ekici, her şeyin motif olarak değerlendirilemeyeceğini belirterek bir unsurun motif olabilmesi için çarpıcı ve olağanüstü bir özelliğe sahip olması gerektiğini vurgular (Ekici, 2007: 112).

Doğan Kaya motifi “Mitoloji, masal, efsane, destan ve halk hikâyesi gibi türlerde, yaşama gücüne sahip en küçük ögeye verilen ad.” olarak tanımlar. Motifin varlığını sürdürebilmesi için olağanüstü nitelikler taşıması gerektiğini belirtir (Kaya, 2020: 638).

İmtihan, her anlatıda yer alan çatışmayı yaratan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Sözlüğü'nde “1.sınav, 2. Güç, direnme, dayanışma gerektiren, sonucunda deneyim kazandıran zor bir durum.” (URL 1) olarak ifade edilen imtihan sözcüğü “imtihana çekmek”, “imtihan etmek”, “imtihan olmak”, “imtihan vermek” şeklinde bugün de yaygın olarak kullanılmaktadır.

İmtihan motifi; Türk anlatılarında cesaret, güç, sadakat (doğruluk), beceriklilik, yetenek (hüner), sabır imtihanları şeklinde kahramanların etrafında gelişen olaylar içinde yer almaktadır. Kahramanlar bilinçli olarak evlilik veya savaş sırasında güç ve cesaret yönünden sınanabileceği gibi manen de sınanabilirler. Kahramanlar kendi kendilerini sınarken başkalarının sınamalarına da maruz kalırlar. Destanda kahramanlar öncelikle kendilerini sınarlar (Çeribaş, 2011: 167-168).

İmtihan motifi, Türk destancılık geleneğinde sık karşılaşılan bir motiftir. Dede Korkut Kitabı'nın “Kam Büroğlu Bamsı Beyrek” adlı kolu, Alpamış Destanı ve Köroğlu Destanı'nın “Köroğlu'nun Dağıstan-Derbent Seferi ve Oğlu Hasan Bey” ve “Köse Kenan-

Dana Hanım Kolu” adlı kolları, kız kahramanların evlenecekleri erkekleri seçmek için yaptıkları imtihanın yer aldığı destanlardan bazılarıdır (Türker, 2005: 75-76).

İmtihan motifini Stith Thompson, “Motif Indeks of Folk Literature” isimli eserinin “H” maddesinde “İmtihanlar” başlığı altında sınıflandırmıştır. Çalışmada tespit edilen imtihan motifi aşağıdaki gibi tasnif edilmiştir. İncelenen Kırgız destanlarında karşılaştığımız fakat Motif Indeks’te yer almayan motifler için (T) simgesi kullanılmıştır.

H. İmtihanlar

H0-H199 Tanıma imtihanları

H10 Genel bilgiye göre tanıma

H50 Fizikî özelliklerinden veya vücut işaretlerinden tanıma

H80-H149 İşaretler sayesinde (simge, iz, belirti, yadigâr) tanıma

H80 İşaretle tanıma

H90 Takılar sayesinde tanıma

H100 Bölünmüş işaret parçalarını birleştirerek tanıma

H120 İşaretle tanıma-çeşitli motifler

H150 Tanımanın şartları

(T)H151 Tesadüfî karşılaşma yoluyla tanıma

(T)H152 Kalbiyle tanıma

(T)H153 Halinden/tavrından/endamından tanıma

(T)H154 Hayalinde tanıma

(T)H155 Kültürel özelliklerinden tanıma

H200-H299 Doğruluk imtihanları

H210 Suçluluk ya da masumluk imtihanları

H220 Karakter ve dayanıklılık denemesi (işkence ile sorgulamalar)

H240 Doğruluğun başka imtihanları

H300-H499 Evlilik imtihanları

H310-H359 Damatlık imtihanları

H310 Damatlık imtihanları

H360-H399 Gelin imtihanları

H360 Gelin imtihanları

H400-H459 İffetli olma imtihanları

H400 İffetli olma imtihanları

H430 İffet göstergesi

H460 Hanımlık imtihanları

H480 Babalık imtihanları
 H500-H899 Akıllılık imtihanları
 H500 Akıllılık ya da yetenek (hüner) imtihanları
 H510 Tahmin etme imtihanları
 H530-H899 Bilmeceleler
 H600 Sembolik yorumlar
 H720 Mecazi bilmeceleler
 H790 Alışılmadık durumlara dayalı bilmeceleler
 H900-H1199 Kahramanlık imtihanları: görevler
 H900-H949 Görevlerin belirlenmesi ve yerine getirilmesi
 H900 Görevlerin zorla kabul ettirilmesi
 H910 Önerilere karşılık görevlerin belirlenmesi
 H920 Görevlerin atayıcısı
 H1050-H1089 Mantığa aykırı görevler
 H1090 Olağanüstü hız gerektiren görevler
 H1110 Bıktırıcı görevler
 H1130 İnsanüstü görevler
 H1200-1399 Kahramanlık imtihanları: vazife
 H1200-H1249 Vazifenin katılımcı koşulları
 H1200 Vazife
 H1210 Şart koşulan vazife
 H1220 Gönüllü olarak üstlenilen vazife
 H1240 Vazifenin diğer koşulları
 H1250-1399 Vazifenin niteliği
 H1270 Aşağı dünyayı arama
 H1300 Eşi benzeri olmayan vazifeler
 H1320 Olağanüstü nesneleri ya da hayvanları arama
 H1360 Yabani ve vahşi hayvanları arama
 H1400-1599 Başka imtihanlar
 H1400 Korku imtihanları
 H1410 Korku imtihanı: korkunç yerde kalma
 H1450-H1499 Uyanıklık imtihanı
 H1480 Uyanıklık imtihanının başarılmaması
 H1500-H1549 Hayatta kalma dayanıklılığının ve gücünün imtihanı

H1500 Dayanıklılık imtihanı

H1510 Hayatta kalma gücünün imtihanı

H1540 Yarışlarda dayanma gücünün imtihanı

H1550-1569 Kişilik imtihanları

2.2. İmtihan Motifleri Üzerine Yapılan Çalışmalar

Türkiye’de motif çalışması yapan pek çok araştırmacı olmasına rağmen özel olarak “imtihan” motifi üzerinde duran çalışma oldukça azdır.

İmtihan motifi üzerine yapılmış çalışmalardan biri Merve Bozdoğan’ın “Türk Halk Hikâyelerinde İmtihan Motifi Üzerine Bir İnceleme” adlı yüksek lisans tezidir. Bozdoğan bu çalışmasında ele aldığı halk hikâyelerindeki imtihan motiflerini altı başlık halinde detaylı bir şekilde incelemiştir (Bozdoğan, 2013).

Bu konuda yapılmış diğer çalışma ise Şadiye Erdik’in “Türk Masallarında İmtihan Motifi -Az Gittik Uz Gittik ve Zaman Zaman İçinde-” adlı yüksek lisans tezidir. Şadiye Erdik çalışmasında Pertev Naili Boratav’ın derleyip “Az Gittik Uz Gittik ve Zaman Zaman İçinde” adlı eserinde topladığı 70 masalda bulunan imtihan motiflerini tespit etmiştir (Erdik, 2022).

Fatma Yıldırım, hazırlamış olduğu “Stith Thompson’un Motif-Index of Folk Literature Adlı Eserine Göre Gümüşhane Masallarında İmtihan Motifi” adlı makalesinde yaklaşık yüz otuz tane Gümüşhane masalını imtihan motifi yönünden incelemiştir.

III. BÖLÜM

3. KIRGIZ DESTANLARINDA İMTİHAN MOTİFİ

3.1. Tanıma İmtihanları

3.1.1. H0.-H199. Tanıma İmtihanları

TDK Sözlüğü'nde "tanımak; daha önce görülen, bilinen bir kimse veya şeyle karşılaşıldığında, bunun kim veya ne olduğunu hatırlamak" (Okul Sözlüğü, 1994) şeklinde ifade edilmektedir. Anlatılarda ise kahramanın bağlantısı olan diğer kişiyi tanınması ya da kahramanın tanınması olarak karşımıza çıkmaktadır. "Kahraman bazen başından geçenleri ifade etmek yoluyla tanıma imtihanına tutulabilir ya da sevgililer arasında alınıp verilen hediyeler tanıma imtihanının konusu olabilir" (Bozdoğan, 2013, 77). Çalıştığımız destanlarda tanıma imtihanı; bazen verilen genel bilgilerden yola çıkarak, bazen bir eşyadan yola çıkarak bazen de işaretlere bakarak yapılmıştır.

3.1.1.1. H10. Genel Bilgiye Göre Tanıma

Genel bilgiye göre tanıma, göz ile tanımanın gerçekleşmediği durumlarda başvuru olan bir tanıma yoludur. Kahraman veya karşısındaki kişinin verdiği genel bilgilerden yararlanarak tanımanın gerçekleşmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tanıma kavramı, her zaman doğrudan bir imtihana veya teste tabi tutmak şeklinde gerçekleşmemektedir. Şöyle ki tanıma imtihanları, motif kavramının tabiatına uygun olarak kurguyu derinden etkilemektedir. Anlatılarda tanıma, bu bakımdan doğrudan bir imtihan olarak karşımıza çıkmasa da bu tanıma durumunun ortaya çıkardığı etki, anlatımın genelini ve kurguyu güçlü bir şekilde etkilemektedir. Ayrıca bu tarz tanımalarda, kişilerin birbirini imtihanından ziyade kaderin, feleğin imtihanı durumu söz konusudur. Bu tanıma imtihanı adeta talihin bir araya getirdiği kahramanların birbirini tanıyıp tanıyamaması üzerine kurulu bir imtihana dönüşür. Özellikle genel bilgiye göre tanıma motifinde kahramanlar birbirini doğrudan imtihan etmese de kurgunun imtihan ettiği görülmektedir.

Manas destanında (Kırgız Destanları 6), Nogay Han'ın ölümü üzerine oğulları güçlü düşman karşısında yenilir ve her tarafa dağılır. Nogay'ın küçük oğlu Cakıp, Altay'a sürgün edilir. Cakıp burada uzun süre çocuksuz yaşar. Yaşlılığında bir erkek çocuk sahibi olur ve adını Manas koyarlar. Bu sırada eski yurtta kalan Oroz ile Bay'ın arası bozulur. Bay, akrabaları tarafından kovulunca kardeşi Cakıp'tan haber almak ve barış içinde yaşayacağı bir

yer aramak için yola çıkar. Yolda kanal sahibi olan Neskara adlı birine rastlar ve onun adamları tarafından eline kazma verilerek kanal açma işinde çalıştırılır. Bu sırada Neskara'nın kalabalık bir ordu ile Manas'ın üzerine yürüyeceğini öğrenir. Cakıp da oğlu Manas'tan haber almak ve malının durumunu öğrenmek için Aral'dan yola çıkmıştır. Yolda karşısına çıkan kalabalığı gören Cakıp endişelenir ve kalabalık hakkında bilgi almak için etrafta yalnız gezen bir gariban arar. Neskara'nın elinden zorla kaçan Bay ile karşılaşır. Kardeşi Cakıp'ı tanımayan Bay ondan kendini tanıtmasını ister. Cakıp, dört kuşak atasını sayarak şeceresini verir.

Adım Cakıp"- deyince,
Bunları anlatınca,
Bay bağırdı "Baa!" – diye.
“Boşa geçmiş bir hayat
Hayatımızın tamamı,
On yedi yaşındaydın,
Ana babana şımarıp,
Hiçbir şey bilmeyen biriydin,
Ben yirmi yaşındaydım.
(...)

Aynı karında yatmışım,
Kavga edip aşık oynadığım kardeşimsin (Türkmen, 2007: 323).

İki kardeş birbirini verdiği genel bilgilerden tanır. Böylece iki kardeş yıllar sonra kavuşmuş olur. Destanda genel bilgiye göre tanıma motifi, kardeşlerin birbirini, verdikleri bilgilerden tanınması şeklinde gerçekleşir.

Kurmanbek destanı Sarıkunan varyantında (Kırgız Destanları 17) Kurmanbek, Kalmuklar üzerine saldırmak ister. Kırk yiğidi Teltoru atı istemeleri için babasına gönderir. Babası Teltoru atı vermez ve kırk yiğidi kendi tarafına çeker. Babasının ve kırk yiğidin ihanetine uğrayan Kurmanbek, Koyküröñ atı alır; eşi ve çocuğu ile vedalaşıp kalabalık düşman ordusu üzerine yola çıkar. Koyküröñ ilk başta iyi koşar, sıçrar, atlar. Kalmuklar kaçmaya başlar bu sırada geri dönüp dürbünüyle bakan Dölön Han, Kurmanbek'in altındaki atın Teltoru olmadığını anlar ve askerlerini geri döndürür. Atı yokuş çıkarken yorulan Kurmanbek'in çevresini sararlar ve onu mızrak ile yaralayıp atından düşürürler. Tam öldürecekleri sırada hava kararır, fırtına çıkar ve “Kurmanbek ölmemiş ona benzeyen biri nara atarak geliyor!” diyerek Kalmuklar kaçır. Ağır yaralı olarak yol kenarına kadar kendini sürüyen Kurmanbek bir kervan ile karşılaşır. Bu kervan Kurmanbek'e değerli hediyeler götüren dostu Akkan Han'a aittir. Yaralıyı gören adamlar Akkan'a haber verirler. Kurmanbek, Akkan'ı görünce tanır. Ancak kendini tanıtmaz. Akkan'a kendini tanıyıp tanımadığını sorar. Akkan “Benim bu hale düşecek dostum yok” der; dünyada altmış iki dostu olduğunu ve onun hangi dostu olduğunu bilmediğini söyler. Kurmanbek'ten adını

söylemesini ister. Kurmanbek, adını söyleyerek adamlarının yanında Akkan'ı küçük düşürmemek ister. Tanınması için ikisinin de bildiği olaylar anlatır: Oy-kıytu'nun dağında ant içtiklerini hatırlatır ve kim olduğunu bulmasını ister. Akkan çıkaramaz, adını söylemesi için yalvarır. Bu sefer Kıtaylardan onu nasıl kurtardığını, hastalandığında nasıl baktığını, zor durumda kaldığı her zaman yardımına koştuğunu anlatır. Akkan hiçbir şekilde tanıyamayınca adını açıklar:

Benim adım Kurmanbek,
Böyle Kuday vurduğu bey (Arvas, 2019: 201).

Kurmanbek adını duyan Akkan, atından iner ve gönlü tuhaflaşır. Hemen ölmekte olan dostunu kucaklar. Böylece destanda tanıma imtihanı, göz ile tanımanın gerçekleşmediği durumda, kahramanın birlikte yaşanan olayları anlatarak dostunu tanıma imtihanına tutması şeklinde karşımıza çıkar.

3.1.1.2. H50. Fizikî Özelliklerinden veya Vücut İşaretlerinden Tanıma

Destanlarda fizikî özelliklerinden veya vücut işaretlerinden tanıma imtihanı iki yerde karşımıza çıkar. Bunlar; kahramanın vücudunda bulunan işaretler yoluyla imtihana tutulup tanınması ve kahramanın atının, henüz bir tay iken vücudundaki işaretlere göre imtihana tabi tutulup tanınması şeklinde gerçekleşir.

Manas destanında (Kırgız Destanları 6) Manas, ordu toplayıp üzerine gelen Neskara'yı yenilgiye uğratar ve ordusu dağılan Neskara kaçar. Manas kaçamayan Kalmukları affeder ve isterlerse eski topraklarında yaşayabileceklerini söyler. Halkına, kalabalık halde yaşarlarsa Çinlilerden gelen tehlikeleri atlatıp Allah'tan emir gelirse Çinlilerin Altı-Şaar'ını alabileceklerini söyler. O güne kadar İslamiyet'ten habersiz olan halk, "Allah, Allah" dediğinin kim olduğunu sorar. Manas, dokuz yaşındayken kuzuları gütmek için Oşpur'un yanına verildiğini ve orada kurdun kaptığı bir kuzunun peşinden giderken kutsal adamlarla karşılaştığını anlatır. Bu kutsal adamlar vücudunda peygamberin işaretini görerek Manas'ı tanımışlar ve İslam'a davet etmişlerdir. Bu tanıma olayı destanda şöyle anlatır:

Çocuğa baktılar,
Dikkatlice bakınca,
Peygamberin dediği işaret
Bu çocukta gözüktüyor (Türkmen, 2007: 389).

Kutsal adamlar işaretleri görünce Manas'ı çağırıp onu İslam'a davet ederler ve ona İslamiyet'i anlatırlar. Böylece destanda yer alan tanıma imtihanı, kahramanın vücudundaki işaretlere dikkatlice bakarak gerçekleşmiştir. Destanın bu bölümünde izler ayrıntılı olarak verilmemiş, yalnızca önceden bilinen bir durumun işaretler yoluyla sınındığı belirtilmiştir.

Manas destanı Cusup Mamay varyantında (Kırgız Destanları 15) Cakıp'ın yaşlılığında bir oğlu olur ve çocuğa Manas adı verilir. Cakıp henüz yedi yaşına gelmemiş oğlunu bir gün yaşıtlarının önünde azarlar ve evden kovar. Cakıp bu davranışından dolayı halkının alaylı sözlerine maruz kalacağını bildiğinden hazırlıklarını yapar ve kırk deveye buğday, yedisine altın, üçüne kurut ve yağ, birine de bal yükleyerek Çıngış'a doğru yola çıkar. Padişah Çıngış, onu geniş evine kabul eder ve rahat ettirir. Cakıp da getirdiklerini Çıngış'a hediye olarak sunar. Çıngış'a bağlılığını ifade ederek ondan kendisini halkına han ilan etmesini ister. Çıngış kabul eder ve "Hanınız Cakıp Han" (s.86) diye bir mektup yazar, mührünü basar. Cakıp geri dönecekken Çıngış Han hediye olarak ipek elbise, dokuz kat giyecek, dokuz at hazırlamıştır. Ancak Cakıp bunları kabul etmez. Çıngış çok ısrar edince sürünün içinde gördüğü gösterişsiz bir tayı hediye olarak kabul edebileceğini söyler. Cakıp bu tayı Kırgızların önderi olan Balta'nın söylediği işaretlerden tanımıştır.

İşaretlidir kula tay,
Oğlunun kısmetine,
Düşmanından bulunur.
Diğerlerinden farklı,
İki üç türlü işareti var.
Yapağı henüz tülenmemiş,
Kıçında tüyü var.
Göze basit gözükken
Beş altı aylık kula tayı var.
Burnunun üzerinde,
Yuların kestiği izi var (İnayet, 2017: 87).

Böylece destanda tanıma imtihanı, tayın vücudunda bulunan işaretlerden yola çıkarak tanıma şeklinde gerçekleşir. Çıngış ise bu basit tayı istediği için Cakıp Bay'ın ahmak olduğunu düşünür ve tayı hemen verir.

3.1.2. H80.-H149. İşaretler Sayesinde (Simge, İz, Belirti, Yadigar) Tanıma

3.1.2.1. H80. İşaretle Tanıma

İşaretle tanıma destanlarda karşılaştığımız tanıma imtihanlarından. İşaretle tanıma motifinde, tanımanın gerçekleşmesi için bir nesnenin devreye girmesi gerekmektedir. Bu nesneler genellikle kılıç, kese, kamçı gibi eşyalardır. Bir nedenden dolayı yolculuğa çıkacak olan kahraman, doğacak çocuğunu ileride tanımak için ona emanet eşya bırakmak yoluna başvurur.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Boston, evlenmek için bir yolculuğa çıkar. Bütün engelleri aşarak Cezbilek ile evlenir ve Cezbilek'in yurdunu yönetmeye başlar. Bu

sırada atı Karaboz, Boston’a halkının esir düştüğü haberini getirir. Bunun üzerine tekrar yola çıkacak olan Boston, hamile olan eşi Cezbilek’e, erkek çocuk doğurursa büyüdüğünde babasını tanıması için bir işaret bırakmak ister. Bu nedenle Cezbilek, Boston’un belindeki kesenin aynısını işler. Cezbilek bir erkek çocuk dünyaya getirir. Adını Börübay-Sultan koyarlar. Büyüdüğünde babasını öğrenen bahadır onu bulmak ister. Cezbilek, halkı ile birlikte hazırlıklarını tamamlayıp keseyi de vererek oğlunu yolcu eder. Uzun bir yolculuktan sonra karşısına çıkan bir alp (Boston) ile dövüşen Börübay alpi yıkar. Tam başını kesecekken Börübay’ın gözüne alpin belindeki kese ilişir.

Gördüğüne inanmayıp
Doğruca yeniden bakmış.
Kendi belindeki keseyle
Benzerliğini anlamış.
Babası Boston olduğunu
Börübay-Sultan sezmiş (Yıldız, 2009: 445-446).

Börübay-Sultan “Babamı yıktım, günahkâr oldum.” diye kalkıp koşarak atına biner ve oradan kaçar. Boston bu duruma bir anlam veremez. Börübay-Sultan dedelerine gidip babasına karşı yaptığı yanlış anlatır. Onlar da babası ile aralarını bulmak için aracı olmayı kabul ederler. Böylece Börübay-Sultan babasına kavuşur. İşaretle tanıma, kese sayesinde gerçekleşir.

Kız Darıyka destanında (Kırgız Destanları 8), Darıyka “kadın pehlivan” olarak karşımıza çıkar. Kendinden başka kardeşi olmadığından ve han olan babasının çok yaşlanması üzerine sinayarak seçtiği Hz. Ali ile evlenir. Hz. Muhammed’in çağırması üzerine Arap halkına geri dönmek zorunda kalan Hz. Ali, hamile olan eşini halkının başına bırakır. Darıyka’ya “Oğlum olursa adını Şaysılda koyun ve onu tanıyabilmem için emanet bıraktığım kılıcımı ona verin.” diyerek oradan ayrılır. Şaysılda biraz büyüdüğünde babasını bulmak ister. Bunun üzerine Darıyka, babasının emanet bıraktığı kılıcı verir. Şaysılda yola çıkar ve Arap yurduna gelir. Burada babası Ali’yi görür ve önce birbirlerini tanımazlar. Ali, Şaysılda’ya anasını ve babasını sorar. Verdiği bilgilerden oğlu olduğunu anlar. Ancak emin olmak için bıraktığı işareti göstermesini ister.

Anana emanet olarak bıraktığım,
Hediyemin sende olması lazım.
Öyle deyince çocuk çıkarıp verdi kılıcı,
Görünce tanıdı kendi kılıcımı (Türker, 2010: 118).

Ali, kılıcı görünce Şaysılda’nın oğlu olduğunu anlar ve hemen güreşte yendiği ağabeylerinden özür dilemesini ister. Kız Darıyka destanında tanıma imtihanı, kılıç sayesinde gerçekleşir.

3.1.2.2. H90. Takılar Sayesinde Tanıma

Takılar sayesinde tanıma, masallarda daha çok karşılaştığımız bir tanıma imtihanıdır. Yüzük, bilezik, kolye gibi takılar vasıtasıyla gerçekleşen tanıma imtihanları bu gruba girer. Kırgız destanlarında yüzük ile tanıma motifi yer almaktadır.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Han Buuba'nın yaşlanmasına rağmen bir çocuğu olmaz. Bunun üzerine halkı toplanıp Hüda'ya yalvarıp hanları için çocuk diler. Bunun üzerine hanın eşi hamile kalır ve biri kız biri erkek ikiz çocuk dünyaya getirir. Kıza Karaçaç oğlana Boston adı verilir. Boston'un doğumu, bebekliği ve çocukluğu olağanüstülükler ile geçer. Bir gün kız kardeşi akıllı Karaçaç göl kenarında ak kuğular ile oynarken yabancı bir ak kuğu görür. Dikkatle bakınca sağ bacağına parlayan bir altın yüzük olduğunu fark eder. Bunun yanına iliştirilen muskadan çıkan mektubu okur. Mektuba göre; gün doğusunda yaşayan Kadamış kızı Cezbilek, Boston'u bilmiş ve belgim bu olsun, diyerek ak kuğunun sağ bacağına bir yüzük takarak gelmesi için Boston'a haber göndermiş. Bu yüzük ona varması için açık işaret olacakmış. Bunun üzerine Boston'a uygun bir at bulunur. Kadamış Han'ın kızı Cezbilek'i bulmak ve onunla evlenmek için Boston yola çıkar. Atı Karaboz sayesinde uzun ve tehlikeli bir yolculuktan sonra Cezbilek'in şehrine gelir. Büyük zorluklar aşarak kerametli kılıcı kullanarak Cezbilek'in odasına girmek için seksen kişinin ölümüne sebep olur. Cezbilek böyle bir olaya neden olduğu için kızıp sövüp saydığı Boston'u tanımaz. Bunun üzerine Boston, ona emanet gönderdiği yüzüğü fırlatır ve andını hatırlatır.

Boston seni bilemedim,
O yüzden sövüp saydım,
Haberini almadım,
Sertçe sana kızdım.
Kederlenme affet,
Geldiğini bilmedim (Yıldız, 2009: 122).

Yüzüğü gören Cezbilek andını hatırlar ve Boston ile evlenir. Destanda takılar sayesinde tanıma bir yüzük vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

3.1.2.3. H100. Bölünmüş İşaret Parçalarını Birleştirerek Tanıma

Bölünmüş işaret parçalarını birleştirerek tanıma, birbiri ile bütün oluşturacak şekilde parçaları birleştirme yoluyla gerçekleşir.

Mendirman destanında (Kırgız Destanları 4) Mendirman, Adik Han'ın dokuz oğlundan biridir. Ancak bir eşten dünyaya gelen tek oğludur. Diğer kardeşleri Mendirman'ı kıskanır ve öldürmek ister. En büyük ağabeyi Asıl bunu duyar ve Mendirman'a haber verir. Bunun üzerine Mendirman eşi Kanışay'ı da alarak yurdundan ayrılır ve Adıl Han diye birinin

yurduna gelir. Burada hanın en çok güvendiği adamı haline gelir. Ancak büyücü bir kadın Adıl Han’a Kanışay’ın güzelliğini anlatarak hanın aklını çeler. Kanış’a da Adıl Han’ı anlatarak ikna eder. Adıl Han, Kanış ile evlenmek ister ancak Mendirman’ın varlığı onu rahatsız etmektedir. Sonunda halkının ileri gelenlerini toplar ve Kanış’ın fikrini öğrenmek ister. Kanış da kocasını kötüler ve Adıl Han ile evlenmek istediğini bildirir. Bunun üzerine Mendirman’ı, öldürmeye kıyamayan Adıl Han onu ejderhayı öldürmesi için geri dönüşü olmayan bir yolculuğa göndermek ister. Bu görevi kabul eden Mendirman Adıl Han’ın karısında gözü olduğunu anlar ve hana serzenişte bulunur. Bu serzenişleri duyan han, yaptıklarından pişman olur. Büyücü kadını ve Kanış’ı öldürür. Kızı Bilerik’i de Mendirman ile evlendirerek tahtı tamamen onlara bırakır. Bir süre sonra yurduna dönen Mendirman yolda kardeşi Asıl Han ile karşılaşır. Asıl Han uzaktan onu tanıyamaz.

Beye layık yüzü var
Yiğide layık eyeri var
Hana layık kaşı var
Zengine layık başı var
Karşısından baktığında
Bin kişilik heybeti var
(...)

İyice yaklaştığında
Mendirman gibi başı var (Öztürk, 2009: 63-64).

Böylece gelen kişiyi tanır ve iki kardeş yıllar sonra kavuşmuş olur. Destanda tanıma imtihanı, kardeşlerden birinin diğerini uzaktan görüp göz ile imtihana tutup edindiği bilgileri birleştirerek tanıması şeklinde karşımıza çıkar.

3.1.2.4. H120. İşaretle Tanıma-Çeşitli Motifler

İşaretle tanıma imtihanı her zaman bir nesne vasıtasıyla gerçekleşmez. Bazen kahramanın doğarken avucunda tuttuğu kan, bazen bir minareye çıkış bazen de kahramanın yemek yeme şekli tanıma için başvurulmuş bir yol olabilir.

Şırdakbek destanında (Kırgız Destanları 2) Kırgız yurdu Kalmukların elindeyken Seyitbek’in karısı Şırdakbek’i doğurur. Çocuk, sağ ve sol avucunda kan tutarak dünyaya gelmiştir.

Sağ elinin avucuyla kan tutar,
Sol elinin avucuyla da kan tutar.
Çocuk çıkar bağırarak,
Sıcak alnı parlayarak (Turgunbayer, 2007: 257).

Seyitbek, çocuğu görünce, “Geleceği parlak, meşhur olur benden sonra,” diyerek kahraman olacağını anlar ve ziyafet düzenler. Böylece destanda işaretle tanıma gerçekleşmiş olur.

Kız Darıyka destanında (Kırgız Destanları 8) halkının refahını sağlayan Katıran bir gün aynaya bakar ve yaşlandığını görür. Katıran bir evladı olmadığı için hayıflanırken karısı hamile kalır ve bir kız çocuğu dünyaya getirir. Çocuğa “Darıyka” adını verirler. Çocuk büyür ve bir bahadır olur. Evlenme çağı gelmiştir. Evlenmek için kendini güreşte yenebilecek bir pehlivan aranmaktadır. Gelen adayların hiçbirisi Darıyka’yı yenemez. Bu arada babası ölür. Darıyka’ya, danışmanı Arap halkından Ali adlı bir pehlivanın olduğunu söyler ve ona mektup yazıp davet etmeyi önerir. Bunun üzerine Arap halkının başı Muhammed peygambere mektup yazılır ve Ali davet edilir. Peygamber, kızın şöhretini bildiği için endişelenir ancak bunu gurur meselesi yapan Ali’nin gitmesine izin verir. Ali, uzun ve tehlikeli bir yolculuktan sonra Semerkant’a gelir. Yolda karşılaştığı bir kadına güreş alanını sorar. Kadın şöyle der:

Gidince minareye çıkacaksın,
İşaretidir o güreşmeye geldiğinin (Türker, 2010: 52).

Bunun üzerine Ali, minareye çıkar ve Darıyka, Ali’nin geldiğini anlar. Bu destanda güreşmeye gelenlerin tanınması minareye çıkma yoluyla gerçekleşir.

Manas destanı Cusup Mamay varyantında (Kırgız Destanları 15) Kırgız Han’ı Orozdu’nun on oğlu olur ancak birlik olup Kalmuklara karşı duramazlar. Her biri, bir yere dağılıp Kalmuklara boyun eğer. Bu arada Balta Dev, kitabından Manas’ın doğacağını öğrenir. Kitaba göre Manas’ın doğarken taşıyacağı işaretler şöyledir:

Doğan o çocuğun,
Bir avucunda kan olacak,
Bir avucunda yağ olacak.
Avucunun ortasında,
Kabarmış yerinde,
Manas adı yazılı,
Apak mühür basılı olacak (İnayet, 2017: 39).

Orozdu’nun oğullarından biri olan Cakıp, yaşlılığında bir çocuk sahibi olur. Ancak erkek değil kız çocuğu olur. Ardından yine hamile kalan Çıyırđı, bu sefer bir erkek çocuk dünyaya getirir. Herkes dağılıp ev halkı kalınca çocuğa bakarlar ve bu çocuğun bekledikleri çocuk olduğunu işaretlerden anlarlar.

Adilbek, Balta, Cakıp Bay,
Getir buraya çocuğu,
İşaretleri var mı?" diye,
Müşahede ettiler.
El ucundan tutarak
Avucuna baktılar.
Sağ elinin ayasından,
Manas” adını buldular (İnayet, 2017: 76).

Bunun Tanrı’nın lütfu olduğunu düşünerek “Manas” adını değiştirip “Çon Cindi” yaptılar ve çocuğun avucunun ayasından “Manas” adı kayboldu. Böylece işaretle tanıma

imtihamı gerçekleşir.

Manas, Kalmukların Kırgızlara yaptığı zulmü bitirmek ve geçmişin öcünü almak ister. Dağınık halde yaşayan Kırgızların ileri gelenlerinden destek almak için önce Balta Dev'e gider. Balta, Manas'ı yemek yemesinden tanır.

"Eti nasıl yermiş" diye,
Manas'ı Balta sınıadı.
Kuyruk etini sıyırdı,
(Ama) ağzı dolmadı.
Diğer etler de
Onu doyuramadı.
Yaprak yiyen keçi gibi,
Bir lahzada yiyiverdi.
Gıcırdatıp kemiği,
Kıkırdak gibi çiğnedi (İnayet, 2017: 116).

Bu destanda kahramanların yemek yeme şeklini bilen Balta Dev, Manas'a buna dayalı bir imtihan hazırlar. Böylece yemek yiyişinden beklenen kahraman olduğunu anlar ve tam destek vererek onu Bakay ve Camgırcı'ya gönderir.

Ardından Koşoy'a konuk olan Manas, onun da desteğini alır. Yolda Bödönö adlı bir çocuk ve onu döven adamlarla karşılaşır. Bödönö'yü bu adamlardan kurtarır. Bödönö, Manas'ı babasının anlattığı işaretlerden tanır.

Babam söyleyip duruyordu,
Manas çıkacak diye.
Babamın anlattığı şartlara,
Uyuyor işaretlerin" (İnayet, 2017: 149).

Böylece Bödönö, Manas'ı önceden anlatılan işaretler vasıtasıyla tanır. Bu işaretlerin neler olduğu destanda açıkça verilmemiştir.

Manas destanı Cusup Mamay varyantında işaretle tanıma motifleri bir hayli fazladır. Avucunda kan tutarak doğma, elin ayasında bulunan "Manas" yazısı ve eti yeme-kemiği sıyırma şeklindeki işaretler, kahramanı tanımak için kullanılan imtihanlardır.

3.1.2.5. H150. Tanımanın Şartları

3.1.2.5.1. (T)H151. Tesadüfi Karşılaşma Yoluyla Tanıma

Tesadüfi karşılaşma yoluyla tanıma imtihanı Motif İndeks'te yer almayan bir motiftir. Destanda tanıma, kahramanın bel kuda olduğu kızı aramak için yola çıkması, yolda tesadüfen ona rastlaması ve âşık olması üzerine onu tanıması şeklinde gerçekleşir.

Kozuke ve Bayan destanında (Turgunbayer, 2007) çok eski zamanlarda Karabay ve Sarıbay adında birbirleri ile çok iyi anlaşılan toprak sahibi iki bey vardı. Bunlar dostluklarını

akrabalığa dönüştürmek için ileride çocukları olursa “bel kuda” olurlar. Bunun üzerine birinin oğlu diğerinin de kızı olur. Karabay zamansız ölünce Sarıbay babasız birine kızını vermek istemez ve sözünden dönerek başka bir yere göçer. Kozuke büyüyünce bu durumu öğrenir ve Bayan’ı bulmak için yola çıkar. Bayan’ın yurduna gelir. Kozuke ve Bayan tesadüfen karşılaşır.

Bayan yukarı kaldırıp başını çeker,
Maskesi düşünce örülmüş saçlarını görür,
Dikkatini çekip Bayankan aşka tutulur,
Bu keramete, bu sırra şaşırır,
Dizlerine çobanın başını koyar,
Kozuke'yi Bayankan tanır (Turgunbayer, 2007: 177).

Bayankan, kendi eşi olduğunu kabul eder ve elinden tutarak kaldırır. Sırrını kimseye belli etmeden kırk kızın yanına gider. Kozuke ve Bayan destanında tanıma imtihanı, tesadüfi karşılaşma yoluyla tanıma şeklinde karşımıza çıkar.

3.1.2.5.2. (T)H152. Kalbiyle Tanıma

Kalbiyle tanıma imtihanı Motif İndeks'te yer almayan bir motiftir. Bu motif kahramanın bir işaret veya bilgi olmadan hiç görmediği bir kişiyi kalbiyle tanınması şeklinde karşımıza çıkar.

Munduk ve Zarlık destanında (Kırgız Destanları 2) Çançarkan Han altmış eş almış ve hiçbirinden çocuğu olmamıştır. Beylerini toplayıp bir ziyafet verir. Beylerden kendisine kefaretil bir kız bulmalarını ister. Beyler buna razı olmaz. Sonunda Cobdur adlı fakir birinin kızı Kançayım gördüğü bir rüya üzerine oğlan çocuk dünyaya getirmeye razı olur. Kançayım hamile kalınca hanın diğer hanımları onu kıskanır ve kocakarı Mastan'a başvurarak doğacak çocuğu yok etmesini isterler. Mastan doğan çocukları saklar ve hana Kançayım'ın iki köpek yavrusu doğurduğunu söyler. Biri kız, diğeri erkek olan çocukları öldürmek için suya atar. Kayıptan uzanan bir el çocukları kurtarır ve ormanda Kayberen ve Çiltan'ın koruyuculuğunda büyürler. Han ise Kançayım'ı kovar. O da ormana sığınır. Destanda Kançayım'ın çocukları ile karşılaştığında onları kalbiyle tanıdığını görmekteyiz.

Ormana Munduk, Zarlık girerler.
Kançayım kalbiyle anlar.
Kançayım eskiden çekti nice üzüntü
Gözlerinden gözyaşı, nehir suları gibi akar.
Ormanda annesini görünce
Yüksek sesle ağlayarak gelir iki çocuk
Tanıştılar, anne çocuk Aralık'ta (Turgunbayer, 2007: 237).

Bunun üzerine Çançarkan ailesine kavuşur ve kocakarı Mastan'ı öldürtür. Destanda tanıma imtihanı, kalbiyle tanıma şeklinde yer alır.

3.1.2.5.3. (T)H153. Halinden/Tavrından/Endamından Tanıma

Motif İndeks'te yer almayan motiflerden biri de halinden, tavrından, endamından tanıma motifidir. Kahramanın gözle tanınmadığı, hakkında genel bilgi olmadığı zamanlarda başvurulmuş bir tanıma imtihanıdır.

Kocacaş destanında (Kırgız Destanları 3) Karıpbay oğlu Kocacaş usta bir avcıdır. Babasının isteği ile Ak Arkar'ı vurmak için ava çıkar ve yolda yavruları ile dolaşan bir geyiğe rastlar. Geyiğin tüm yavrularını öldürür. Anne geyik Alabaş'ın başını keseceği sırada Sur Eçki gelir. Kocacaş'a yavrularını öldürdüğünü ancak yavrularının annesi Alabaş'ı kendisine bağışlamasını söyler. Kocacaş onu dinlemez ve Alabaş'ın kafasını keser. Sur Eçki bunun öcünü almak için onu beklediğini söyler ve oradan ayrılır. Kocacaş yurduna döner. Ancak Sur Eçki sürekli rüyasına girip onu çağırılmaktadır. Bu durumdan son derece rahatsız olan Kocacaş, rüyasını karısı Zulayka'ya anlatır ve gidip dağlarda Sur Eçki'yi bulup öldürmeden rahat edemeyeceğini söyler. Sur Eçki'yi bulmak için dağa çıkar. Onu bulur ve peşine düşer. En sonunda Sur Eçki onu çıkışı olmayan bir kayaya götürür. Kocacaş bu sarp kayanın üzerinde kalır. Onu aramak için yola çıkan ailesi ve halkı onu kayada görür fakat kurtaramazlar. Kocacaş tek kurtuluşun kayadan atlamak olduğunu düşünerek kendini aşağı atar. Bedeni aşağı ulaşmadan kayalara çarparak parçalanır. Eşi, anası, babası ve halkı elleri boş geri dönerler. Bu sırada Zulayka altı aylık hamiledir ve çocuğunu dünyaya getirir. Çocuğa Moldocaş ismi verilir. Moldocaş, babasını kayaya hapsederek ölümüne sebep olan keçiye aramak için dağa çıkar.

Geceki sözü hatırlayıp,
Nasıl tanıyırımdı diye.
Elli kadar keçi dizilip,
Kaçıp çıktı bir yere.
Kederlenip bala yorulmaz,
Nice aylar yaya yürüdüğüne.
Önü sıra giden keçinin,
Halleri hepsinden başka.
Halini görüp Moldocaş,
Soyumu kurutan bu mu,
Malum keçi imiş deyip (Türkmen, 2007: 271).

Moldocaş hallerinden tanıdığı keçinin peşine düşer ve onu yakalar. Kocacaş destanında tanıma motifi kahramanın, elli keçi arasından hallerini imtihan ederek Sur Eçki'yi tanıması şeklinde gerçekleşir.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) çocuksuz Han Buuba'nın yaşlılığında biri kız biri oğlan ikiz çocuğu olur. Kızı Karaçaç, oğlana ise Boston adı verilir. Boston, büyüdüğünde Kadamış Han'ın kızı Cezbilek'in davet mektubunu alır ve Cezbilek'i bulup onunla evlenmek

için yola çıkar. Bu yolculuk son derece tehlikelidir. Yolculuktaki bütün engelleri aşır Cezbilek ile evlenir. Mutlu bir hayat sürmekte iken ana yurdunu düşmanın aldığı ve halkını esir edip sürdüğü haberini alır. Halkını bulup esaretten kurtarmak için yeniden yola çıkar. Tehlikelerle dolu bir yolculuktan sonra halkını bulur ve esaretten kurtarır ancak kız kardeşi Karaçaç'ın aldatması ile yer altına düşer. Burada Alp Kara Kuş ile dost olur. Ardından sırasıyla yer dinleyen Mamıt'a, uzağı gören Mamıt'a ve gölü avurduna dolduran Mamıt'a rastlar. Gölü avurduna dolduran Mamıt, Boston'u endamından tanıdığını şöyle doğrular:

Sen Boston'a benziyorsun,
Bakıp dursam endamına,
Ulu alplara benziyorsun.
Vakarına baksam,
Varını yoğunu değerlendirsem,
Devlerden sen korkmazsın (Yıldız, 2009: 281).

Boston'u tanıyan Mamıt, ona yardım etmek için bıyığından iki kıl kopararak verir. Yardıma ihtiyacı olduğunda bunlardan birini yakmasını söyler. Gölden balık tutarak Boston'u doyurur ve uğurlar. Böylece destanda tanıma imtihanı, yüzüne bakıp tanımanın gerçekleşmediği durumda endamına ve vakarına bakarak tanınma şeklinde yer alır.

Er Soltonoy destanında (Kırgız Destanları 9) Colbors Han'ın, kırk yaşına gelmesine rağmen çocuğu olmamıştır. Çocuk sahibi olmak için türbe ve mezarlıklara gider, bahşı ve hocalara danışır ve sonunda iki oğlu olur. Bunlara Temirkan ve Bolotkan adları verilir. Bu çocuklar kısa sürede büyür ve bahadır olur. Düşman üzerine atlanmak için babalarından at ve izin isterler. Babaları pehlivan çağları henüz gelmemiş olan oğullarının cesaretlerini ve güçlerini sınar. Güç testini geçen bahadırlara at seçimi yapılır. Ülkenin dört bir yanına ulaklar gönderilerek kırk yiğit toplanır. Kırgızların asker topladığını Kalmuk hanı Korgoş öğrenir ve kalabalık bir ordu toplar. Kırk yiğit ile birlikte üç bin asker daha toplayan Kırgızlar düşman üzerine atlanır. İki ordu karşılaşır. Başlarında Soltonoy olan Kırgız askerleri Kalmuklara gece baskını düzenleyerek onları bozguna uğratar. Kırgızlar bolca ganimet alır.

Kalmuk hanı Uyul bir rüya görür. Bunun üzerine halkını toplayıp Temirkan ve Bolotkan'ı bağlayıp getirene bütün malını mülkünü vereceğini söyler. Madılbek adında biri bu görevi kabul eder ve Kırgız yurduna doğru yola çıkar. Kırgız yurduna gelen Madılbek'i baturlar durdurur. Kim olduğunu sorgular ve tavırlarını gözlemleyerek anlamaya çalışırlar.

Tavırlarına bakılırsa,
Müslüman değil, kafirsin.
Kime tanıdık, kime yabancı,
Kime uzak, kime yakınsın?
Heybetine bakılırsa,
Eksiksiz bir batursun (Kallimci, 2010: 123).

Bunun üzerine Madılbek kendini Kalmuk hanından kaçır gelen bir kardeşleri olarak

tanıtır. Bolotkan ve Temirkan, Madılbek'ten hiç şüphelenmeden ona inanıp yiğitlerin arasına alır ve onu yirmi yiğide komutan yaparlar. Böylece destanda tanıma imtihanı; Kalmuk'tan gelen adamın halinin ve tavrının imtihan edilerek yiğitliğinin anlaşılması şeklinde gerçekleşir.

3.1.2.5.5. (T)H154. Hayalinde Tanıma

Hayalinde tanıma motifi Motif İndeks'te yer almayan motiflerdendir. Hayalinde tanıma imtihanı, hiç görmeden hayalde sevilen sevgiliyi görünce gerçekleşen tanıma şeklidir. Hayalinde tanıma imtihanı benzetme yolu ile gerçekleşir.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Er Töştük, yaşlılığında çocuk sahibi olur. Çocuğa Coodarbeşim adı verilir. Babası ile ava çıktığı bir gün babası Ak Arkar'ın hikâyesini anlatır ve Coodarbeşim'den onu öldürmesini ister. Coodarbeşim, Ak Arkar'ı bulmak için annesinden izin alarak yola çıkar. Önce yoluna çıkan Celmoğuz'u ardından kırk haydutu öldürür ve dedesinin yanına gelir. Dedesi yanına bir yiğit vererek onu yolcu eder. Yolda giderken atı Kalkara, Canaalı Dev'in onu beklediğini söyler. Bunun üzerine Canaalı Dev'i öldürür ve alıkoyduğu güzel Aksaamay ile karşılaşır. Aksaamay, hayalindekine benzeterek onun Coodar olduğunu bilir.

Görünce Aksaamay,
Bahadır Coodar olduğunu
Hayalinde bildi onu (Alimova, 2017: 125).

Coodarbeşim ise kızı görünce Aksaamay olduğunu anlar ancak kendini yolcu gösterip kızı gizlice imtihan etmek ister. Bunu anlayan Aksaamay, Coodarbeşim'e kendini yolcu gibi gösterip gerçeği açıklamadığını söyleyerek kalbe saplanan üzücü sözler eder. Bunun üzerine Coodar güzelin kendini tanıdığını anlar.

Öğrenmişsin sözün doğrusunu,
Yine de anlatayım sana gerçeği.
Coodarbeşim ben idim,
Yanılmadan tanıdın (Alimova, 2017: 132).

Coodarbeşim destanında tanıma imtihanı, görmeden seven iki sevgilinin görür görmez birbirlerini tanımaları şeklinde karşımıza çıkar.

3.1.2.5.6. (T)H155. Kültürel Özelliklerden Tanıma

Kültürel özelliklerden tanıma imtihanı, bir millete veya boya ait olan özelliklerden yola çıkarak karşıdaki kişinin veya kişilerin tanınması şeklinde gerçekleşir. Bu yolla tanımada kişiler; bir silahı takınma şekline, avladıkları hayvanlara ve avlanma şekillerine bakarak imtihana tutulurlar.

Bagış destanında (Kırgız Destanları 16) Kırgızlar Cediger'in Yedisu bölgesinde yaşarken Moğollar elçi göndererek vergi isterler. Bay'ın bu teklifi kabul etmesine rağmen oğlu Bagış karşı çıkar ve Moğollar üzerine akın düzenler. Düşmanı Korolday'ı öldürür, kendisi için bir şehir inşa eder. Cengiz Han Bagış'ı sınamak için Mançu halkından Baka ile savaşmasını ister. Bagış, Baka'yı öldürür. Daha birçok Kalmuk boyunu kendisine bağlar ve yolda ava çıkan Köntöy ve adamları ile karşılaşır. Köntöy, önce Bagış'ın gölgesini görür ve dikkatini çeker.

Takındığı silahını tüfeğini,
Elinde kuşunu görünce:
“Köpeği koyuverip, kuşu salacak,
Yanında yürüyen bir sürü gölge,
Neşeli Kırgızlar mı bunlar?
Köpek salıp geyik kovalıyor,
Tüfek atıp yay çekiyor,
Kalmuklar asla kuş salmazlar,
Kazak uzak şehirde,
Onlar buraya gelemeler.
Anciyan, Taşkent tarafları,
Tüfek atar kuş uçurur,
Köpek salmayı bilmezler.
Bu da Kırgız soyu,
Cediger'in tarzı,
Bagış mı gelmiş (Öztokmak, 2019: 367)?

Bunun üzerine Köntöy, iki adamını göndererek gelenlerin Cediger (Kırgızlar) olup olmadığını anlamak için görevlendirir. Destanda tanıma, kahramanın ve yanındakilerin boya ait özellikleri gösterip göstermesi ile imtihana tutulması şeklinde gerçekleşir.

3.2. Doğruluk İmtihanları

3.2.1. H200.-H299. Doğruluk İmtihanları

Doğruluk, destan kahramanlarının taşıması gereken özelliklerden biridir. Doğruluğu imtihan edilenler; kahraman ve kahramanın yakınındaki kişilerdir. Doğruluk imtihanları destanlarda, suçlu ve suçsuzların açığa çıkarılmasında önemli bir etkidir. Kırgız destanlarında doğruluk imtihanları masum ve suçlu kişilerin ortaya çıkarılması ve karakter - dayanıklılık denemesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

3.2.1.1. H210. Suçluluk ve Masumluk İmtihanları

Suçluluk ve masumluk imtihanları destanlarda karşılaştığımız doğruluk imtihanlarındandır. Genellikle işin dürüst yapıldığının anlaşılması üzerine suçsuzluğun ortaya

çıkması, her durumda kahramanın yanında olma, düşmanı yanıltma, hain olan aile bireyini belirleme ve doğruları saklama şeklinde karşımıza çıkan imtihanlardır.

Kozuke ve Bayan destanında (Kırgız Destanları 2) Kozuke, “bel kuda¹” olduğu Bayankan’ı bulmak için yola çıkar. Dağ bayır demeden altı ay boyunca yaya olarak sonunda Bayankan’ın babası Sarıbay’ın sürülerinin olduğu yere ulaşır. İhtiyar Sarıbay’ın çobanı yoktur, koyunlarını kendi güder ve dağ sırtında koyunlarıyla birlikte yatar. Kozuke’yi gören Sarıbay onu yanına çağırır. Onun halini gören Kozuke “Koyunlara ben bakarım, siz gidip yatın” (s.169) der. Sarıbay buna çok sevinir, çocuğu evlat edinmeyi düşünür. Karısına gidip olanları anlatır. Karısı; çocuk bir gün koyunları çalar, diyerek razı olmaz. Ancak kızı Bayankan annesini ikna eder. Koyunlara bakmaya başlayan Kozuke, diğer çobanların yaptığı hileleri anlar ve bu hilelere karşı önlemini alarak adını Kakibek Kal olarak koyar. Koyunlara bakmaya başlar. Sarıbay çocuğun doğruluğunu diğer çobanların suçluluğunu sürülerinin durumuna bakarak anlar.

Kakibek altı ay boyunca koyunlara bakar,
Hizmeti dürüst yapması beyin hoşuna gider.
Bey koyunlardan uzak dinlenip evde yatıyordu,
Kakibek güttüğü koyunların sayısını ikiye katlar,
Koyunları kuyruk bağlayıp hepsi semizler (Turgunbayer, 2007: 171).

Böylece Sarıbay, Kozuke’nin işini düzgün yaptığını ve doğru söylediğini anlar. Destanda suçluluk ve masumluk imtihanı, kahramanın yaptığı işlerin sonucuna bakarak gerçekleşir.

Sarıbay, çobanının önerisi ile koyunlarına yeni otlak bulmak için göç eder. Çoban koyunları alır önceden gider. Bayankan ise kırk kız ile göçün önünden gider. Çobana yetişirler. Çobanın kuzuya sopayla sertçe vurduğunu gören Bayan kamçısıyla çobanın başına vurur. Çoban yıkılır, çobanın öldüğünü sanıp kırk kızın hepsi geri döner. Bayankan çobanın yanına tek başına gider ve ölmemiş olduğunu anlar, orada Kozuke’yi tanır ve âşık olur. Elini uzatarak onu kaldırır. Sonra ölen çobanı dirilttim diyerek kırk kızın yanına döner. Çobanın Kozuke olduğunu onlara söylemez. Ancak kırk kız suçlar. Çünkü onlar kendisini bu olayda yalnız bırakmıştır.

Çobana bıraktınız beni yalnız diye,
Öfkeyle Bayankan azarlar.
Bu suçu kırk kızın tümü kabul eder (Turgunbayer, 2007: 179).

Kozuke ve Bayan destanında kahraman, kırk kız zor anlarında yanında olup olmamak ile imtihan eder ve yanında olmamakla suçlar. Kırk kız bu suçlamayı kabul eder. Ancak bu suçlamanın sonucu ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

¹ Bel kuda: Kırgızlarda; doğmamış çocukları evlendirmek suretiyle gerçekleşen dünürçülük.

Kozuke ve Bayan destanında suçluluk ve masumluk imtihanı, işin dürüst yapıldığının anlaşılması üzerine kahramanın suçsuzluğun ortaya çıkması ve arkadaşlarının her durumda kahramanın yanında olmaması şeklinde karşımıza çıkar.

Manas destanında (Kırgız Destanları 6), Çin hanının adamları Manas ile karşılaşır, ancak onu tanımazlar. Manas'a, Cakıp Han'ı nedere bulacaklarını sorarlar. Manas babasını sorduklarını anlar ve yolu göstererek onları gönderir. Adamlar bir süre sonra yanlış yola gönderilmiş olduklarını anlarlar.

Ters yolu gösterdiğin için
Bizi yanılttığın için,
Şiddetli gazabı,
Gösterelim mi sana?
Yedi gündür kaybolduk,
Yerinin nerede olduğunu bilemedik (Türkmen, 2007: 431).

Hanın adamları, Cakıp'ı bulamayınca Manas'ı doğru söylemediği için suçlarlar. Ancak bu suçlama Manas'ın arkasından yapılır. Çünkü bir daha Manas ile karşılaşmazlar. Böylece doğruluk imtihanı, gönderilen yolda kaybolunması üzerine kahramanı suçlama şeklinde gerçekleşir.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Boston, kız kardeşi Karaçaç tarafından Cezbilek ile evlenmesi için uzak ve tehlikeli bir yolculuğa gönderilir. Bu yolculuktan uzun süre dönemeyen Boston'un yokluğunu fırsat bilen Karaçaç, yurdunu ve halkını kendi zevki uğruna perişan eder. Bu sırada Boston'un atı Karaboz, dile gelerek Boston'u sürekli Karaçaç'ın suçluluğu konusunda uyarır. Boston, kız kardeşinin suçluluğuna inanmaz. Karaçaç ise çıktığı yolculuktan dönen Boston'dan kurtulmak için şifası olmayan bir derde düştüğünü, bu derdin tek şifasının abı hayat suyu olduğunu söyler. Boston kız kardeşinin hastalığına şifa olması için tabipleri ve eczacıları toplar getirir. Karaçaç'ı muayene eden tabipler gerçeği söyler. Ancak Boston inanmaz. Karaçaç'ın aldatmasıyla abı hayatı ararken yer altına düşer. Oradaki kötülerle mücadele eder ve yer altında zulüm gören halkları özgürlüğüne kavuşturarak yer üstüne çıkar.

Anne ve babasını bulur ve onlardan Karaçaç hakkındaki gerçeği öğrenir ve kız kardeşini yakalar. Boston, yalanlar söyleyerek yalvaran Karaçaç'ı halkıyla ve ana-babasıyla yüzleştirir. Karaçaç yüzünden herkesin perişan bir duruma geldiğini görüp kardeşini en ağır şekilde cezalandırır.

Kendi yaptığın iş için,
Ölüp gideceksin,
Nasıl çare bulayım,
İhanete af yok.
Bütün suç sende", diye

Kırk kırsağın kuyruğuna
 Bacağından sımsıkı bağlattı,
 Bozkıra doğru sürdürdü (Yıldız, 2009: 356).
 Destanda doğruluğun sınanması yüzleştirme yoluyla yapılmıştır.

Boston, dağılan halkını toplar ve halkının başına babasını tekrar han yapar. Görevini tamamlayan Boston, ata yurtlarında bıraktığı eşlerine verdiği sözü hatırlar.

Şimdi Boston düşünüp,
 Andını-yeminini sağlamlaştırıp,
 Ortaya kılıç koyduğu,
 Sizlere tekrar dönüp geleceğim diye,
 Emanet bıraktığı
 Eşlerini hatırlamış (Yıldız, 2009: 374),
 Verdiği sözü hatırlayan Boston, ata yurtlarına bıraktığı eşlerinin yanına döner.

Destanda doğruluk imtihanı, kahramanın eşlerine verdiği sözü yerine getirmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Askazan Baatır destanında (Kırgız Destanları 10) Askazan usta bir avcıdır. Ava çıktığı bir gün Kalmuklar tarafından hırsız sanılarak yakalanır. Kalmukların başına bir boğa musallat olur. Bu boğadan Kalmukları kimse kurtaramaz. Sonunda Çotur adlı biri esir olarak aldığı Askazan'ın bu işi yapabileceğini söyler. Bunun üzerine Askazan çağrılır.

Han, Askazan'ı sorguya çeker. Sonunda onun hırsızlık yapmaya gelmediği, kendi halinde seyahat edip kaplan kovalarken yanlışlıkla sınırı geçen bir yiğit olduğu anlaşılır. Han, bunları duyduktan sonra onu esir alıp yıllarca doğruları saklayan Çotur'u cezalandırır (Karadavut, 2012: 40).

Askazan boğayı öldürüp İşaa Han ve halkını beladan kurtarır. Bunun üzerine Cayıl Han, İşaa Han'a mektup yazarak boğayı öldüren kahramanını ister. Askazan gitmeyi kabul eder. Onları da ejderha belasından kurtarır. Ancak hanın adamları ejderhayı kendilerinin öldürdüğünü iddia ederler.

İşaa Han oraya vardıktan sonra hiç kimseye belli etmeden, ejderhayı biz öldürdük, diyenleri teker teker sorguya çeker. 'Askazan nerede? Sizler ejderhayı nasıl öldürdünüz?' diyerek sorular sorar (Karadavut, 2012: 48).

Adamlar cevap veremeyince kendisi getirdiği torbanın içindeki ejderha leşlerini ortaya döker. Ejderhayı biz öldürdük diyenler çok utanırlar. Askazan gelerek ejderhayı nasıl öldürdüğünü anlatır. İşaa Han sarayından kız vererek ve Çotur'dan alıp bir sürü mal alıp vererek Askazan'ı öz yurduna sağ salım ulaştırır.

Askazan Baatır destanında doğruluk imtihanı iki yerde karşımıza çıkar. Bunlardan ilki kahramanı suçsuz yere yakalayıp, yıllarca köle olarak kullanan Çotur'un doğruyu saklaması ve bunun anlaşılması üzerine cezalandırılması şeklindedir. İkincisi ise ejderhayı görünce korkudan kaçtıkları halde "Biz öldürdük." diyen Cayıl Han'ın adamlarının sorgulanması ve söylediklerini ispatlayamayan adamların yalan söylediğinin anlaşılması şeklinde gerçekleşir.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Coodarbeşim usta bir avcıdır. Babası Er Töştük'ün isteği üzerine Ak Arkar'ı avlamak için bir yolculuğa çıkar. Ak Arkar'ı öldürür ancak annesinin “sakın öldürme” diye tembihlediği Ak Bugu'yu da öldürür ve bundan dolayı Ak Cökö adlı maralın bedduasına uğrar ve yolunu kaybeder. Bu arada peri hanının kızı Nurperi ile karşılaşır ve onunla evlenir. Peri padişahı Nurkan, kızı ve damadının yanına iki yiğit vererek onları uğurlar. İki yiğit yolda Nurperi'yi almak için niyeti bozarlar. Hasta numarası yaparak Coodarbeşim'i dertlerine şifa olacak Gülgaakı çiçeğini bulmaya gönderirler. Coodarbeşim, Gülgaakı çiçeğini bulur ve çiçeği almasıyla çiçeği sahiplenen Karaçok ile olan savaşı başlamış olur. Karaçok kendi sınırlarında bulunan çiçeği almakla Coodarbeşim'i suçlar. Onu öldürüp atını ve üstündeki savaş giysilerini almak için artık kendinde hak bulur.

‘Kızıl kanını akıtıp,
Dökeceğim an geldi.
İstediğime ulaşım tamamen,
Kanacağım an geldi.’
Diye gürleyip Karaçok,
Çok ağır suçladı.
Azarladı kendini üstün tutup,
Suçsuz Coodar'ı (Alimova, 2017: 224).

Coodarbeşim, kendisini suçlayan Karaçok'u öldürür. Gülgaakı çiçeğini alır. Böylece Coodar suçsuzluğunu kanıtlar ve Karaçok'u öldürerek cezalandırılır.

3.2.1.2. H220. Karakter ve Dayanıklılık Denemesi (İşkence ile Sorgulama)

Karakter ve dayanıklılık sınaması destanlarda doğruluğun ortaya çıkması için işkence ile sorgulamalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Cañıl Mırza destanında (Kırgız Destanları) Cañıl'ın elinden kaçan boz küheylan sahibi Şırdakbek'in yanına döner. Bu sırada obada Cañıl'ın küheylanı kasten bıraktığı asıl niyetinin Şırdakbek ile evlenip zengin olmak istediği dedikoduları yayılır. Şırdakbek'in karısı Erke yenge Cañıl'ı kıskanır ve Şırdakbek'e büyü yaptırmak için bir molla ile anlaşır. Sonra da molla ile boz küheylana binerek kaçarlar. Bunun üzerine Şırdakbek hasta haliyle adamlarını toplar ve karısının peşine düşer. Ancak yola dayanamaz ve Şıgay Han'a adamlarını göndererek neler olduğunu öğrenmelerini ister. Şıgay; Erke ve mollanın yanında olduğunu ancak töre gereği onları teslim edemeyeceğini söyler. Boz küheylanı ne pahasına olursa olsun geri vermeyeceğini, ganimet olarak aldığını yiğitlere söyler. Şıgay Han molla ve Erke yengeyi kendisi sorguya çeker. Şıgay, mollaya gerçeği anlatırsa kötülük görmeyeceğini söyler. O da kendisinin namusluluk yolunda biri olduğunu, Erke kadınının kendisini yoldan

azdırdığını söyler. Erke ise Şırdakbek'ten hastalığı sürekli arttığı için soğuduğunu ve Şırdakbek'in Cañıl'a hediyeler sunması ve gelen takipçiyi salması üzerine Cañıl'ı kışkandığını söyler. Şırdakbek'in kendisine gösterdiği izzet ve ikramı anlatır. Şıgay'a ikinci karısı olup yanında kalmayı teklif eder.

Beni verme Şırdak'a
Uğur getiren han Şıgay'ım.
Deyince Şıgay yüz çevirdi,
Vefasız imiş Erke' deyip (Caynakova, 2004: 181),
Şıgay, Erke'yi sorgular ve verdiği cevaplardan vefasız olduğunu anlar ve onu

cezalandırır. Cañıl Mirza destanında karakter imtihanı suçluların sorgulanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Boston, Cezbilek ile evlenmek için onun yurduna doğru yola çıkar. Yolda sınırın kızıl tilkisini yakalar. Kadamış Han'ın kızı Cezbilek'in yerini öğrenmek için onu işkence ile sorgular.

Boston tutup almış,
Üzengi bağına bağlamış,
Üç kere çevirmiş.
Eziyet edip böyle bırakmış,
Doğru söyleyiver (Yıldız, 2009: 79).

Sınırın kızıl tilkisi bu sorgulamada Cezbilek'in yerini bilmediğini söyler. Bunun üzerine Boston, onun bacaklarını koparır ve diri diri derisini yüzer. Destanda doğruluk imtihanı, işkence ile sorgulama şeklinde gerçekleşir.

Buuba Han, oğlu Boston'un gelip yurdundan düşmanı atması ile tekrar han olur. Halkına eziyet edip azap çektiren Ayşakan'ın hizmetkârlarının sürüp getirilerek sınanmasını ister.

Fars yurdundan
Sürülüp gelen hizmetkârları,
Alıp gelip sınavalım.
Horlama nasıl olur diye,
Ayşakan'ın hizmetkârlarına
Ondan sonra soralım (Yıldız, 2009: 369).

Ayşakan'ın yüzden fazla hizmetkârını alıp gelirler. Han Buuba'ya otağ yapma işinde çalıştırılarak cezalandırılırlar. Destanda zulüm edeni, yaptığı zulmün benzeri ile imtihan etme motifi yer almaktadır.

Canış- Bayış destanında (Kırgız Destanları 13) Kırgızların Kalmuk ve Kara Kıtay saldırılarından bunaldığı bir dönemdir. Nurkan Baatır'ın Canış ve Bayış adında iki oğlu olur. Kalmuklara ödedikleri ağır vergileri duyunca Kalmuk üzerine saldırmak isterler. Babasının desteğini alan Canış-Bayış kalabalık Kalmuklara saldırır. Bayış, Canış'ın önerilerini dinlemediği için Kalmuklara esir düşer. Kalmuk hanı Sıyadat Han, Bayış'ı işkence ile

sorgular. Bayış'tan hiçbir şey öğrenemez.

Adam akıllı soyup etine
Kamçı vurup azap çektirse de
Hançer değen yerinden
Kanı fişkirip aksa da
Acımasız düşman elinden katı azap çekse de
“Senin canına okuyacağım” deyip
İnat edip söylemedi (Aça, 2013: 73).

Bunun üzerine Bayış'ı bir çukur kazdırıp içine atarlar. Destanda işkence ile sorgulama imtihanı, esir düşen yiğidin doğruları söylemesi için sorgulanması şeklinde yer almıştır.

Manas destanı Cusup Mamay varyantında (Kırgız Destanları 15) Kırgızların dağınık halde yaşadıkları zor zamanlardır. Tekrar bir araya toplanıp refah içinde yaşayacakları zamanı beklemektedirler. İşte böyle bir zamanda Manas'ın doğacağını fallardan öğrenen Kalmuk hanı Çıngış Han, Alook'e'yi bu işi çözmesi için görevlendirir.

İşkence etmek için
Bütün kadınları toplattı.
Hamile kadınları bir taraftan,
Karnını yarıp bağıttı (İnayet, 2017: 44).

Kalmuklar, Kırgızların kurtarıcısı Manas'ı doğurabilecek hamile kadınları işkence ederek öldürürler. Destanda işkence ile doğruluk imtihanı, hamile kadınların karnını yararak bebekleri öldürmek yoluyla gerçekleşmiştir.

3.2.1.3. H240. Doğruluğun Başka İmtihanları

Doğruluğun başka imtihanları çeşitli şekillerde karşımıza çıkan bir motiftir. İncelenen destanlarda bu imtihan; kahramanın yola çıkmadan önce annesinin söylediği bütün engeller ile karşılaşması, kahramanın kopuz çalarak sözlerinin doğruluğunun anlaşılması, kahraman ile ilgili bir sırrı açık eden kadının doğruluğunun sınanması, doğruluğun yazı ile garanti altına alınması şeklinde karşımıza çıkar.

Kozuke ve Bayan destanında (Kırgız Destanları 2) Karabay ve Sarıbay adında birbirleri ile çok iyi anlaşılan zengin iki bey vardır. Bunlar dostluklarını akrabalığa dönüştürmek için ileride çocukları olursa “bel kuda” olmaya söz verirler. Bunun üzerine birinin oğlu diğerinin de kızı olur. Karabay zamansız ölünce Sarıbay babasız birine kızını vermek istemez ve sözünden dönerek başka bir yere göçer. Kozuke büyüyünce bu durumu öğrenir ve Bayan'ı bulmak için annesinden izin alarak yola çıkar. Annesi onu yolda başına gelecek tehlikelere karşı uyarır. Kozuke, Bayan'ı aramak için çıktığı yolculukta annesinin söylediği her şeyin gerçekleştiğini görür. Dolayısıyla annesinin doğruluğundan emin olur.

Annemin söylediği sözlerin

Hepsi doğrudur deyip kalktı (Turgunbayer, 2007: 157).

Yolculuğunda annesinin söylediği engellerin hepsi ile karşılaşp bunları aşan Kozuke, Bayankan'ın yurduna ulaşır ve onu bulur. Destanda doğruluğun imtihanı, kahramanın çıktığı yolculukta, engeller ile karşılaşp annesinin doğruluğundan emin olması şeklinde karşımıza çıkar.

Mendirman destanında (Kırgız Destanları 4) Adıl Han, çok güvendiği adamı olan Mendirman'ın eşi Aykanış'la evlenmek niyetindedir. Evlenmek için uzun zaman bekleyen Adıl Han Mendirman'ı öldürmeye kıyamaz. Onu ejderhalarla dolu bir yolculuğa çıkmaya mecbur bırakır. Adıl Han'ın eşi Aykanış ile evlenme niyetinde olduğunu anlayan Mendirman, Adıl Han' a serzenişte bulunarak uzun uzun konuşup içini dökerek bu haksızlığa karşı çıkar. Orada bulunanlar Mendirman'ın sözlerini doğru bulur ve Mendirman'ın haklı olduğu anlaşılır. Halkın hepsi toplanıp Adıl Han'ın huzuruna çıkarak düşüncelerini söyler.

Bu nasıl sözdür
Yiğidin sözü doğrudur
(...)
Atışırım diye kaybettin
Daha başlamadan kaybettin
Fark etmeden Adıl Han
Kötü yerden düştün
Senden üstün olduğunu bildin mi?
Halkın önünde rezil oldun mu (Öztürk, 2009: 41-42)?

Bunun üzerine Adıl Han, Mendirman'ın haklı olduğunu anlar. Aykanış'ı öldürerek cezalandırır ve kızını ve tahtını Mendirman'a vererek doğruluğunu ödüllendirir. Destanda doğruluğun imtihanı, kopuz çalarak başına gelenleri anlatan kahramanın halkın huzurunda doğruluk imtihanından geçirilmesi ve sözleri sayesinde haklı olduğunun anlaşılması şeklinde gerçekleşir.

Kız Daryka destanında (Kırgız Destanları 8) Kız Daryka'nın oğlu Şaysılda babasız büyür. Bir gün dolaşırken sınamak için bir çocuğun başına bir fiske vurur ve çocuk ölür. Şaysılda özür diler ancak çocuğun anası öfkelenip sırrını ifşa eder. Onun babalı bir yetim olduğunu söyler. Bunun üzerine Şaysılda kadına babasını sorar. Yanlış yaptığını anlayan yaşlı kadın suçunu kabul eden Şaysılda'yı affeder. Kadından gerçekleri öğrenen Şaysılda annesine gelir ve öğrendiklerinin doğruluğunu sorgular.

Sana söylenen bu sözlerin hepsi,
Doğrudur onun sana anlattıkları.
Arapları arayıp bul, diye o sana,
Söylemiş babanla ilgili gerçekleri (Türker, 2010: 100).

Bunun üzerine Şaysılda babasını aramak için tehlikeli bir yolculuğa çıkmak ister ve annesini ikna eder. Böylece destanda doğruluk imtihanı, kahramanın yanlış bir davranışından

dolayı babası hakkındaki gerçekleri öğrenmesi ve bunların doğruluğunu sorgulaması şeklinde gerçekleşir.

Kurmanbek destanında (Kırgız Destanları 11) Kalmukları dize getiren Kurmanbek, Kalmuk hanının sözüne güvenmez ve sözün yazı ile garanti altına alınmasını ister.

Her sene vergi veririm, diye,
Kesin sözünü versin
Bu kadar vergi veririm, diye,
Belirleyip yazıya geçirsin.
Kalmuk hanı Dölön'e

Sadece o zaman inanırım (Alimov, 2013: 49).

Kalmuk hanı Dölön, vergi verme sözünü yazıya geçirir ve her yıl Kalmuklara vergi öder. Kurmanbek destanında doğruluğun imtihanı, düşmanın sözüne güvenmemekten dolayı doğruluğun yazı ile garanti altına alınması şeklinde gerçekleşir.

Canış- Bayış destanında (Kırgız Destanları 13) Kırgızların Kalmuk ve Kara Kıtay saldırılarından bunaldığı bir dönemdir. Nurkan Baatır'ın Canış ve Bayış adında iki oğlu olur. Kalmuklara ödedikleri ağır vergileri duyunca Kalmuk üzerine saldırmak isterler. Babasının desteğini alan Canış ile Bayış kalabalık Kalmuklara saldırır. Bayış, Canış'ın önerilerini dinlemediği için Kalmuklara esir düşer ve yıllarca onu attıkları bir çukurda yaşar. Kalmuk hanı Sıyadat'ın kızı Bayış'a âşık olur. Yedi sene çukura yiyecek taşır. En sonunda Bayış'ı çukurdan çıkarır ve birlikte kaçarlar. Bu sırada Bayış'ın yaşadığı haberini alan Canış da asker toplar ve Kalmuk üzerine yola çıkar. Sıyadat kızının da Bayış ile kaçtığını anlar ve ordusu ile peşlerine düşer. Bayış, kendine saldıran Sıyadat' ı öldürdükten sonra Celkayıp'ın araya girmesi ile kalabalık Kalmukla barış yapar. Coolu' ya gidip Kırgız'ın yıllarca ödediği vergileri geri alıp Kalmukları kendi haline bırakacağını söyler. Bunun üzerine Celkayıp doğrusunun bu olduğunu kabul eder.

Tekrar varırsan Coolu' ya
Razıyım ben de yapacağına,
Deminki dediğin işi yaparsan
Yanlığı yok dosdoğrudur (Aça, 2013: 138).

Bunun üzerine Bayış, Kırgızların yıllarca ödediği vergileri Kalmuklardan geri alır. Destanda doğruluğun başka imtihanı, kahramanın doğruluğunun, eşi tarafından onaylanması şeklinde karşımıza çıkar.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Kebez-Too'da yaşayan Er Töştük'ün yaşlılığında bir oğlu olur. Çocuğa Coodarbeşim adı verilir. Çocuk on beş yaşına geldiğinde babası ile ava çıkar. Babası avda Ak Arkar'ın hikâyesini anlatır ve onu öldürmesini ister. Eve gelen Coodarbeşim, annesinden Ak Arkar'ı nasıl bulacağını öğrenir. Annesi önce dedesine uğramasını ister. Yola çıkan Coodarbeşim, önce Celmoguz'u ardından kırk haydutu öldürerek

dedesinin yanına gelir. Dedesi, Coodarbeşim'i görünce gitmesini istemez. Çünkü onun dokuz kızı olmuştur. Erkek çocuğu olmadığı için üzölmektedir. Dedesinin gücünün kuvvetinin yerinde olduğunu, hazinesinin altınla dolu olduğunu, hiçbir eksiğinin olmadığını söyleyip halkına hizmeti iyi yaparsan halkın da çocuğun olmaz mı, diyerek dedesini sınar.

Dedesi Agay'a
Cesaret verip oyaladı.
Belli etmeden sırrını öğrenip,
Sınadı ondan bundan söz açıp (Alimova, 2017: 109).

Coodarbeşim'in sözlerini
Agay Han doğru buldu.
Söylediklerinin hepsi doğru,
Cevap veremeyip sustu: (Alimova, 2017: 110).

Coodarbeşim destanında doğruluğun başka imtihanları, kahramanın dedesine cesaret verici sözler söyleyerek onu imtihan etmesi şeklinde karşımıza çıkar. Agay Han, torununun sözlerini doğru bulur ve destanda doğruluk imtihanı bu şekilde gerçekleşir.

3.3. Evlilik İmtihanları

3.3.1. H300.-H499. Evlilik İmtihanları

Destanlarda anlatılan insan yaşamıdır. İnsan yaşamının üç evresi vardır: Doğum, evlenme ve ölüm. Evlilik evresi, bir erkekle bir kadının -genellikle baba ocağından ayrılarak- aile (ev) kurma işi, olarak tanımlanabilir. Türk edebiyatının bilinen en eski yazılı kaynakları olan Göktürk kitabelerinde “evlendirme” kelimesine rastlamaktayız. “Göktürk kitabelerinden Suci yazıtında ‘inim yiti, urım üç, kızım üç erti, ebledimoglımı’ (küçük kardeşim yedi, erkek evladım üç, kızım üç, evlendirdim oğlumu) ifadesinde ‘eble’ kelimesinin bugünkü karşılığı evlendirmedir” (Uysal vd., 2015: 342). Doğum ve ölüm evresinin gerçekleşmesi insanın öz iradesi dışındadır. Ne doğumumuza müdahale edebiliriz, ne de ölüme. Oysa evlilik evresi tamamen bizim veya çevremizin seçimi ile şekillenen bir olgudur. Türklerde; bel kuda, beşik kertmesi, değişik vb. şekillerde gerçekleşen evlenme türleri vardır.

Türkler her çağda evlilik kurumuna çok önem vermiştir. Çünkü evlilikle birlikte yeni kurulan birlik; toplumun temelini teşkil eden ailedir. Aile çatısı içinde yetişecek bireyler aynı zamanda toplumu meydana getirir. Aile olmadan toplum sağlam bir zemine oturmaz. Kadın ve erkeğin bir araya gelerek yeni ailelerin ortaya çıkması amacıyla yapılan eş seçimi evliliğin en önemli adımıdır. Evlenilecek kişinin seçiminde ise içinde yetiştiğimiz kültürün etkisi çok fazladır.

Kırgız destanlarından olan Kız Darıyka destanında, eş seçimi için yapılan şu tespit,

anlatılarda evlilik imtihanlarının bir hayli fazla olmasını daha iyi açıklamaktadır.

Sınamadan, sevmeden hayat kuran,
Yanılır kadın erkek bütün insanlar (Türker, 2010: 43).

3.3.2. H310.-H359. Damatlık İmtihanları

Türk sosyal hayatında aile, toplumun temeli olarak görülür. Aile kurmak için gerekli olan evlilik, genellikle erkeğin girişimi ve talip olmasıyla gerçekleşir. Salahaddin Bekki'nin; Altay, Tuva, Hakas ve Şor destanlarında, alplara mahsus evlilikleri incelediği çalışmasında yer verdiği bilgilere göre, kahramanın evlilik süreci şu şekilde ilerlemektedir: “Evleneceği kızın kim ve nerede olduğunu baba, anne, kız kardeş, kavga ettiği çocuklar, fal kitabı, rüya, av veya herhangi bir yolculuk sırasında öğrenen bahadır, bu bilgilerle birlikte evleneceği kız için yarışların başladığını ve tüm rakiplerinin kendisinden önce kızın memleketine ulaşmış olduklarını da öğrenir. Böylelikle kız için düzenlenen yarışlara daha doğrusu dünürlüğe en son bahadır veya bahadır yerine sefere çıkan kişi dâhil olur” (Bekki, 2009: 59). “Geleneksel olarak hem Kırgız destan geleneğinde hem de Kırgız toplumunda, damat veya onun temsilcileri bir gelin aramaya gider. Destan dünyasında (yalnızca Kırgız destanı değil), resmî girişim genellikle erkeklerden gelir” (Aitpaeva, 2019). Bu nedenle destanlarda ağırlıklı olarak kız ve kız babasının, damat adaylarını imtihan ettiği görülmektedir. Bekki, Türk destanlarında damat imtihanlarının yaygınlığı konusundaki görüşlerini şu şekilde dile getirir: “Türk destan ve halk hikâyelerinin yaygın motiflerinden biri, evlenecek kızın kendisiyle evlenmek isteyen erkeği/erkekleri birtakım sınavlara tabi tutmasıdır” (Bekki, 2015: 629). Bu bakımdan kahramanın eş sayısı, imtihan sayısını da arttıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mehmet Aça incelediği Altay, Hakas, Tuva gibi Türk topluluklarına ait arkaik destanlarda ve Türk halk hikâyelerinde “Kahramanın kendine uygun bir eş aramak için gurbete çıkması ve almak istediği kadın için karşısına çıkan engelleri aşip kızın babası ya da bizzat kız tarafından konulan şartları yerine getirdikten sonra müstakbel eşini alıp obasına geri dönüşü”nü “alplara mahsus evlilik” veya “kahramanın evlenme yolculuğu” olarak belirtmektedir” (Aça, 2000: 18).

“Kahramanın evlenme yolculuğu”nda karşımıza çıkan damatlık imtihanları destanlarda çoğunlukla cesaret, güç ve hüner sınanması şeklinde gerçekleşmektedir. Bunun yanı sıra soy-sop ve kişilik özelliklerinin de damat seçerken göz önünde bulundurulduğu görülmektedir.

3.3.2.1. H310. Damatlık İmtihanları

Munduk ve Zarlık destanında (Kırgız Destanları 2) Munduk ve Zarlık, Çançarkan Han'ın ikiz doğan çocuklarıdır. Çançarkan Han'ın diğer eşleri çocuk sahibi olamadıkları için kocakarı Mastan ile anlaşır ve doğacak çocukları öldürtmek isterler. Mastan da anlaşmaları karşılığında çocukları alır ve ölmeleri için bir nehre atar. Çocukları buradan gaipen gelen bir el kurtarır. Ormanda Kırk Çilten ve Kayberenler tarafından büyütülürler. Çocuklar büyüdüklerinde Mastan ölmediklerini öğrenir ve peşlerine düşer. Munduk'un kaldığı mağaraya gelerek dışarı çıkması için ikna etmeye çalışır. Munduk, ağabeyi gelince olanları anlatır. Zarlık kızar ve dışarı çıkmamasını tembihler. Mastan ertesi gün tekrar gelir. Munduk'a, Zarlık'ı ikna edebilirse ikisine de uzun bir ömür vereceğini söyler. Munduk, Zarlık'ı Külmöskan'ın kızı Kuralay'ı almak için yolculuğa çıkmaya ikna eder. Dilenci kılığında Kuralay'ın yurduna gelen Zarlık, adamları ile avlanan Külmöskan padişahın karşısına çıkar. Atını ve kızı Kuralay'ı ister. Külmöskan güler. Ancak ertesi gün kızı Kuralay'ı kara devin kaçırdığını görünce Külmöskan; "Kara devden kurtarırsan, büyük bir servetle onu yanında götürürsün" der.

Silahlarını kuşanıp Kara devin yanına gider. Uzun bir mücadeleden sonra göğsüne binip onu hançerleyerek öldürür. Külmöskan'ın şehrine " Kara devi öldürdüm" diye gelir. Külmöskan hanlığını, Külsaman atını ve Kuralay kızını Zarlık'a verir (Turgunbayer, 2007: 227).

Munduk ve Zarlık destanında damatlık imtihanı kahramanın gücünün sınanması şeklinde yer alır. Destandaki engellerden olan Kara Dev'i öldüren kahraman damatlık imtihanını geçer ve padişahın kızı ile evlenir.

Kocacaş destanında (Kırgız Destanları 3) Kocacaş, usta bir avcıdır ve yirmi haneli köyü avdan getirdikleri ile beslemektedir. Bir gün Karakoco'nun kızı Zulayka'nın evleneceği haberi gelir. Zulayka, evleneceği kişiyi tanıyıp sınavarak evlenmek istemektedir.

Yüzüne örtü takınıp,
İşaret olarak kızıl elma alıp,
Sınar durur geleni,
Eşsiz güzel Zulayka.
Kızım yüksekte görsün diye,
Minareye çıkarmış.
Herkesin fikri kendine göre,
Önünden sırayla geçince,
Kızı alırız diye sevinmişler (Türkmen, 2007: 29-31).

Bu önünden geçenlerden hiçbiri kızın hoşuna gitmez. Kalabalığın içinden kimseyi kendine denk görmez. Başka sınanacak kişi var mı, diye sorunca Kıtaylardan biri, avda olduğu için gelemeyen Kocacaş var, der. Zulayka, sınamak için Kocacaş'ı görmek ister.

Şu avcı gelse deyip,
Onu da sınıyıp görsem deyip,
O da hoşuma gitmezse,
Dünyadan yapayalnız gitsem" deyip,
Zulayka söyledi bu sözü (Türkmen, 2007: 31-33).

Zulayka, Kocacaş'ı görür ve av elbiseleri içinde de olsa beğenir. Yiğitliğini anlar.

Evlilik toyu hazırlanır. Kocacaş destanında damatlık imtihanı, dış görünüşün sınanması şeklinde gerçekleşir.

Zulayka ile Kocacaş'ın toyu başlar. Toyda hedef olarak bir cambı konur ve hedefin vurulması istenir. Bunu vurabilecek yiğit çıkmaz. En iyi avcılar da dener vuramaz. İşte o zaman kaynatası Kocacaş'ın gelip vurmasını ister. Kocacaş hedefi vurmak için gelir.

Kıldan ince hedefin,
Ok değip ipi koptu.
At başı gibi cambıyı²,
Kalpak gibi yere düşürdü (Türkmen, 2007: 63).

Kötü denilip duran Kocacaş,
Parlayan güzele,
Layık oldu (Türkmen, 2007: 65).

Destanda kahraman kızın babası tarafından hüner imtihanına tabi tutulur. Hünerini gösterip kimsenin vuramadığı hedefi vuran kahraman, Zulayka'yı alıp yurduna döner. Böylece damatlık imtihanı gerçekleşmiş olur.

Mendirman destanında (Kırgız Destanları 4) kardeşleri kıskançlıklarından dolayı Mendirman'ı öldürmek ister. En büyük ağabey Asıl bunu öğrenir ve Mendirman'ı uyarır. Karısını da alarak yurdunu terk eder. Adıl Han'ın yurduna gelir. Adıl Han için gece gündüz çalışır. Hanın güvenini kazanır. Ancak büyücü bir kadın Mendirman'ın karısının güzelliğini anlatarak Adıl Han'ı Kanışay ile evlenmeye ikna eder. Kanış'a da Adıl Han'ı anlatarak aklını çeler. Kanış da kocasını kötüleyerek gönlünün Adıl Han'da olduğunu söyler. Adıl Han, Kanış ile evlenebilmek için Mendirman'ı öldürmeye kıyamaz ve ondan ejderhalarla dolu bir yolculuğa çıkması için istekte bulunur. Adıl Han'ın karısında gözü olduğunu anlayan Mendirman eline kopuzunu alıp uzun uzun söyleyerek hana serzenişte bulunur. Böylece gerçekleri duyan han pişman olur. Büyücü kadın ve kocasına ihanet eden Kanış öldürülür. Adıl Han, kızı Bilerik' i Mendirman ile evlendirir ve tahtını onlara bırakır. Mendirman yurduna gider, ağabeyi Asıl'a, Adıl Han'a nasıl damat olduğunu şöyle anlatır:

Kopuzu alıp atışıp
Adıl'ı yendim
(...)

² Cambı: Muhtelif şekillerde ve büyüklüklerde olan para yerine kullanılan altın ve gümüş dökme parçalar.

İşte beni yendin, diye
 Kızım Bilerik'i vereyim, deyip
 Kızını bana verdi.
 Altın gümüş tahtını
 Onu da verdi Adıl Han (Öztürk, 2009: 69).

Mendirman destanında damatlık imtihanı motifi, kahramanın kopuz çalma ve atışmadaki hüneri ile ejderhalarla dolu bir yolculuktan kurtulması ve hanın kızını alması şeklinde karşımıza çıkar.

Eşimkul menen Zuura destanında (Kırgız Destanları 5) Altın Kökül; Eşimkul ve Zuura'nın evliyalardan, şeyhlerden medet umarak aradıkları ve sonunda bir hekimin tedavisi ile sahip oldukları tek oğullarıdır. Çocuk sahibi olunca terk ettikleri yurtlarına tekrar dönerler. Altın Kökül büyür ve kimsenin güç yetiremediği bir pehlivan olur. Bir gün dağda bir Aksakal'a rastlar. Kapışmak için pehlivan bulamadığından dert yanar. Düşmanın nerede olduğunu biliyor ise kendisine söylemesini ister. Aksakal, Altın Kökül'e Temirkan'ın yurdunda kapışacak çok adam bulunduğunu söyler. Hatta gücü yeterse on iki but et yiyen güçlü devi öldürüp hanın kızı güzel Aruuke' yi alabileceğini söyler.

Pehlivanını yıkana
 Güzel kızını Temirkan
 Vermek düşüncesinde (Çelebi, 2007: 173).

Altın Kökül, Temirkan'ın yurduna gider. Hanın güvendiği devi öldürür. Çaresiz kalan Temirkan kızını Altın Kökül'e verir. Destanda damatlık imtihanı, dayanıklılık ve güç sınaması şeklinde karşımıza çıkar.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Boston üç eş alır. Bu nedenle üç kez sınanır. İlk sınamada Kadamış Han'ın kızı Cezbilek denilen güzeli almak için zorlu bir yolculuğa çıkar. Bu yolculukta Boston; sınır tilkisi ile dövüşür (71), ıssız bozkırda rastladığı yiğitlerden kerametli bıçağı alır (83), Alp Kara Kuş'u yener (88), zehirlenen yoldan atı Karaboz sayesinde geçer (102), Cezbilek'in ağabeylerinin kestiği yoldan geçer (108) ve sonunda Cezbilek ile karşılaşır. Cezbilek ile evlenebilmek için Medine ile Mekke'den dünürlüğe gelen on iki sultan ve on yiğidi karşılar. Kadamış Han'ın yurduna ulaşmadan hepsini korkutup geri gönderir.

Onları sürüp, gönderip
 Boston geri dönmüş.
 Kadamış Han şehrine
 Yiğitlerini yanına alıp
 Boston dönüp gelmiş (Yıldız, 2009: 166).

Kadamış Han o zaman
 Boston'u tam olarak gördü,
 Şimdi itibar etti,

Elini açıp dua etti.
 "Herkese sahip ol,
 Kıymetli güvey, halk için
 Şimdi hayırsever ol.
 Evlatlık görevini yerine getirdin,
 Her bakımdan uygun oldun (Yıldız, 2009: 176).
 Kadamış Han, Boston'u her bakımdan güvey olmaya uygun bulur.

İkinci imtihan, Han Aykan'ın kızına eş bulmak için düzenlendiği yarıştı. Boston, Cezbilek ile evlenir ancak bir süre sonra halkının esir olduğu haberini alır. Halkını esirlikten kurtarmak için yola çıkar. Yolda bir kalabalık görür. Oradakilere bunun sebebini sorar ve Han Aykan'ın kızına eş bulmak için yarış düzenlediğini öğrenir.

Vurulamayan cambıyı
 Koşturup gidip vuruver.
 Eğer bahtın açılırsa,
 Cambı yere düşerse,
 Hanın gönlüne yatarsın.
 Kuvvetli bahadırmış diye,
 Bey güvey olup kalırsın (Yıldız, 2009: 205).

Alp Boston kimsenin düşüremediği cambıyı okuyla vurup düşürür. Kalabalık halk onu bey güveyi olarak tutup Aykan'a getirir.

Döndürüp baktı,
 Her yanını sınıadı.
 Soyu soppu sağlamış diye,
 Han soyuymuş diye,
 Aykan apaçık ölçüp biçti.
 Güvey olsun bana diye,
 İlan etti (Yıldız, 2009: 206).

Üçüncü damatlık imtihanı ise Künkan'ın kızı Kümüşay'a güvey olmak isteyen adayların geçmek zorunda olduğu sınavdır. Boston, Aykan Han'ın kızı Altınay ile evlenir. Ancak halkını bulup gelmek amacıyla karısı Altınay'ı geri dönüp almak şartı ile babasının yurdunda bırakıp güneye doğru yola çıkar. Yine yolda bir kalabalığa rastlar. Bu sefer de Künkan'ın kızının eş seçimi için düzenlenen yarışlara katılır. Bu aşamalı bir yarıştı.

Siz varınız pehlivanla güreşe,
 Yıkıp ödül almaya.
 Siz varınız eniş müsabakasına,
 Yenip mükafat almaya.
 Siz varınız mızrakla müsabakaya,
 Mızrakları çarpıştırıp,
 Vurup şöhret kazanmaya (Yıldız, 2009: 217).
 Boston diğer aşamaları geçip kimsenin vuramadığı hedefi vurmak için ok atar.
 Ok ulaşır cambıya
 Cambıyı koparmış.
 Pat diye yere düşmüş,
 Bütün emirler yerine gelmiş,

Toplanan halkın tamamı

Bey güvey diye itibar etmiş (Yıldız, 2009: 218).

Boston destanında kahramanımız üç eş alır. Üçünde de ayrı ayrı imtihanlardan geçer.

İlk damatlık imtihanı tehlikelerle dolu bir yolculukla birlikte dayanıklılık ve güç gerektiren engelleri aşarak hanın kızını alması, ikinci ve üçüncü imtihanlar ise kimsenin vuramadığı hedefi vurarak hüner sınaması şeklinde karşımıza çıkar.

Kız Darıyka destanında (Kırgız Destanları 8) Kırgız halkının huzurunu sağlayan Katıran bir gün aynaya bakar ve yaşlandığını görür. Çocuğu olmadığı için üzülür. Bir gün Katıran'ın karısı hamile kalır ve bir kız çocuk doğurur. Çocuk için bir toy düzenlenir ve bu toyda çocuğa Darıyka adı verilir. Çocuk büyür ve bir bahadır olur. Darıyka'yı sınamak için dünyanın her tarafından pehlivan gelir ve Darıyka hepsini yener. İyiden iyiye yaşlanan babası kızını evlendirmek ister. Darıyka, damat olacak kişiyi güreş ile sınavı seçmek ister. Gelen damat adaylarının hiçbirini beğenmez. İhtiyar danışmanın önerisiyle Ali'ye mektup yazar. Ali, davet üzerine gelir ve Darıyka ile güreşe başlar. Günler süren mücadeleden sonra Ali yener. Darıyka'da evlenmeyi kabul eder.

Çağırttım pehlivanların ünlülerini,

Yenen benimle evlenir, diye.

Geldin ve gözüme girdin güç gösterip,

O yüzden yerine getirilir söylediklerinin hepsi (Türker, 2010: 65).

Darıyka, Ali ile evlenir. Kız Darıyka destanında damatlık imtihanı, hüner sınaması şeklinde karşımıza çıkar.

Askazan Baatır destanında (Kırgız Destanları 10) Kör Uulu oğlu Gaoz Han'ı canı kuş eti çektiğinden ava gönderir. Çocuk kuş kovalarken bir kıza rastlar. Peri ülkesini yöneten Akmar padişahın kızı olduğunu öğrenir.

Gaoz Han seni sınamak istiyorum,

Kuşunu al, oyalanma derede

Babam beni vermez insanoğluna (Karadavut, 2012: 99).

Peri kızı Gaoz Han'ı bir imtihana tabi tutar. Peri kızı imtihanı geçtiği anlaşılan kahramanla evlenir. Ancak bu imtihanın nasıl yapıldığı hakkında bilgi verilmez.

Kurmanbek destanında (Kırgız Destanları 11) Teyitbek, beyleri davet ederek oğlu Kurmanbek'i, Kırgız ve Kıpçak'tan kız alması için ikna etmelerini ister. Kurmanbek halkından bir kızla evlenmeye yanaşmaz ve Rum'dan kız seçmek istediğini söyler. Kendisini ikna etmek için gelen Zayırbek'e Afgan hanı Bakbur'un kızının haberini aldığını ve onunla evlenmek istediğini söyler. Bakbur'un kızını vermek için şartı vardır.

Beni kim yıkarsa,

Kanısay'ı veririm" diye,

İstedığı bir şartı var,

Almazsa da kızını,

Görmeyen yiğidin derdi var (Alimov, 2013: 63).

Kanışay'a dünür gelen Kurmanbek, Kanışay'ın babası Bakburhan ile küçük tepenin bozkırında karşılaşır.

Sol omuzdan sarsarak,
Vurarak geçti Bakbur'u,
Karşılaşınca düşürdü,
Kendine güvenen bahadırı.
İkinciye gerek kalmadan,
Yıkıldı Bakbur düşerek.
Yere serdi Kurmanbek,
Gücüne güç katarak (Alimov, 2013: 80).

Bakbur Han, Kurmanbek tarafından yere serilince yaşlandığını kabul eder ve kızı Kanışay'ı Kurmanbek'e verir. Destanda damatlık imtihanı, güç ve dayanıklılığın sınanması şeklinde yapılır. Dayanıklılık ve güç imtihanını geçen kahramanı hanın kızı Kanışay ise gizlice sınar.

Dünyada yok er yiğit,
İzlendiğini fark etmeden.
Gizlice seyreder Kanışay,
Kurmanbek'i sınavarak.
Nasıl bir yiğit, diyerek,
Gönlünde sorguladı.
İçeriye giresi gelip
Kendisini zor tuttu (Alimov, 2013: 85).

Destanda Kanışay'ın Kurmanbek'i sınavdığı belirtilir ancak sınavın sadece gizlice seyretmek yoluyla yapıldığı görülür. Ayrıntılı bilgi verilmez. Bu imtihanları geçen Kurmanbek, Kanışay ile evlenir.

Seyitbek destanında (Kırgız Destanları 12) Seyitbek'i babasının yakın dostu olan Akkan büyütür. Seyitbek büyüdüğünde halkının arasına gider ve babası Kurmanbek'in öcünü Kalmuklardan almak istediğini söyler. Kalmuklar üzerine sefer düzenlemek için adam toplar. Kalmukları mağlup eder. Kalmuklar bolca ganimet bırakarak kaçarlar. Seyitbek'e Torko'nun büyük kızı Sancırgal'ı savaş ganimeti olarak vermek isterler. Seyitbek kızın haberini duyunca Akkan'ın yurdunda sevdiği Möl güzel aklına gelir. Ve Sancırgal'ı kabul etmez. Yurduna dönünce Möl güzele dünür gönderir. Kendisi de geceden gider ve Möl güzel ile konuşmak ister. Möl güzel Seyitbek'i tanımamış gibi davranarak sınar.

Tanımamış gibi davranıp,
Şaşırmazsana, bir tanem.
Kabına hiç sığmayarak,
Alevlendi yürek sen diye.
Sınadın uzun süre kişiyi,
Sızlatıp benim içimi,
Düşünsene canım Möl güzel
Kendi yaptığın işini (Alimov, 2013: 118)?

Möl güzel, Seyitbek'i biraz daha sorguya çekmek ister ancak aniden bekçi gelince vazgeçer. Seyitbek destanında damat imtihanı, diğer imtihanlarından farklı olarak kızın nazlanması ve yüz vermemesi şeklinde karşımız çıkar. Kahramanımız canı sıkılsa da bu duruma katlanır ve imtihanı geçer. Sevdiği kız ile evlenir.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Coodarbeşim'in Ak Arkar'ı öldürmek amacıyla çıktığı yolculukta atı Kılkara, Canaalı Dev'in onları beklediğini söyler.

Aklında olsun sırtlanım,
Babayiğidin yâri o.
Canaalı'nın elinden
Kurtar onu.
Atı yorup güzeli
Arayıp bul (Alimova, 2017: 113).

Coodarbeşim, Canaalı Dev'i öldürerek zorla alıkoyduğu Aksaamay ile evlenebilmek için güç imtihanına tabi tutulur. Coodarbeşim, Canaalı Dev'i öldürerek zorla alıkoyduğu Aksaamay ile evlenir.

Coodar, Aksaamay'ı yanındaki yiğidi Cezilik'e emanet eder ve kendisi Ak Arkar'ı bulup öldürmek için tekrar yola çıkar. Ak Arkar'ı öldürür. Yolda annesinin öldürme diye tembihlediği Ak Bugu'yu görür. Onu da öldürür ve Ak Bugu'nun bedduasına uğrayarak yolunu kaybeder. Yolunu ararken Nurperi ile karşılaşır. Nurperi de yıllardır Coodar'ı beklemektedir. Nurperi ile görüşüp anlaştıktan sonra Nurperi'yi anne ve babasından istemek için Nurkan'ın şehrine gider. Nurkan ile görüşür. Burada dış görünüşü ile göz doldurur. Peri halkı, Coodarbeşim'in yiğitliğini sınamak ister.

Yabani yırtıcı hayvandan,
Hepsinden dokuz tane,
Canlı yakalayıp gelsin, diyor.
Yiğitse bahadır gitsin, diyor,
Yakalayıp gelip onları,
Demir kafese koysun, diyor.
Yiğitliğini halka gösterip,
Kızı o zaman alsın, diyor (Alimova, 2017: 197).

Coodarbeşim peri halkının istediklerini yapar ve damatlık imtihanını başarıp Nurperi ile evlenir. Destanda damat imtihanı, kahramanın güç ve hüner yönünden imtihana tutulması şeklinde gerçekleşir.

Coodarbeşim destanında kahramanın iki eşi olduğunu görmekteyiz. Bu durum destanda iki imtihan şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İlk damatlık imtihanında güç ve dayanıklılık yönünden bir sınamaya tabi tutulan kahraman, ikinci imtihanda güç ve hüner yönünden sınanır.

3.3.3. H360.-H399. Gelin İmtihanları

Gelin imtihanları, destanlarda damat imtihanları kadar yer tutmaz. Bunun nedeni geçmiş yıllardan beri ailenin kurulması için ilk adımın erkeklerden beklenmesidir. Destanlarda gelin imtihanları motifi; evlenecek kızın çocuk dünyaya getirme sözü vermesi, damat adayının eski kıyafetler içinde kızın karşısına çıkması, kızın sadakatinin aklının, endamının/dış görünüşünün sınanması şeklinde karşımıza çıkar. Ayrıca destanlarda geçen damat adayının önünden kızların geçirilerek uygun eşi seçmesi motifi de gelin imtihanları içinde değerlendirilmiştir.

3.3.3.1. H360. Gelin İmtihanları

Munduk ve Zarlık destanında (Kırgız Destanları 2) Nogay halkından Çançarkan Han altmış eş almış, bu eşlerin hiçbirinden çocuğu olmamıştı. Bunun üzerine içine büyük bir sıkıntı çöker. Ölüme bile razı olup halkın idaresi ile ilgilenmez olan hanın yanına Hızır gelir. Hızır, evine dönüp halkını toplayıp sayısız hayvan keserek sofraya şeker koymasını söyler. Halkını toplayıp ziyafet veren Çançarkan gelen beylerden kendisine kefaretle bir kız bulmalarını ister. Beyler buna yanaşmaz. O zamanlar Cobdur adlı fakir birinin kızı olan Kançayım gördüğü bir rüya üzerine han için bir kız, bir oğlan çocuk dünyaya getirmeye razı olur.

Baba gidip hanınıza: 'Benim kızım bir oğul ve bir kız çocuğu dünyaya getirir, hana kızımı veririm', diye söyleyin. Ben bir oğul ve bir kız dünyaya getireyim (Turgunbayer, 2007: 197).

Bu şartı kabul eden Kançayım, bir kız ve bir oğul dünyaya getirir. Destanda karşımıza çıkan gelin imtihanı, çok fazla eş aldığı halde çocuk sahibi olamayan bir hanın, yeni alacağı eşten çocuk dünyaya getirme sözü alması şeklinde gerçekleşir.

Kocacaş destanında (Kırgız Destanları 3) Karakoco' nun kızı Zulayka gönlüne layık olan eşi seçmek için halkını bir araya toplar. Gelen yiğitlerden, beylerden hiçbirini beğenmez. Kocacaş, kimseyi beğenmeyen Zulayka'yı denemek için avcı kıyafetleriyle gider.

Göstereyim kendimi,
Bu şekilde gideyim,
Görsün benim kim olduğumu.
Güzel giyinen insanı,
Beğenmiyor muydu Zulayka,
Kötü giysiler içinde beni
Beğenirse, varsın bana (Türkmen, 2007: 35).

Zulayka, avcıyı eski kıyafetler içinde olsa da beğenir. Güveyiyi hazırlayacak olan kızlar avcının halinden utanıp bir kat giysi getirilmesini isterler. Halkın dedikodusundan

korkarlar. Bunu duyan Zulayka şöyle cevap verir:

Boz yeleliyi değiştirmem,
Başkalarının isteğine uyararak.
Kıyafete göre evlenmek isteseydim,
Daha önce insan yok muydu giyinmiş,
Çarığınızı görüp de korkma,
Avcının kudretini bilirim (Türkmen, 2007: 53).

Zulayka, avcı ile evlenmeyi kabul eder. Kocacaş destanında gelin imtihanı, damadın eski kıyafetler içinde kızın karşısına çıkarak onu sınaması şeklinde gerçekleşir. Gelin, eski kıyafetler içinde dahi olsa kahramanımızın yiğitliğini anlar ve imtihanı geçerek evlenirler.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Cezbilek, evlenmek isteğini bildirmek için ak kuğunun kanadına mektup bağlayıp, sağ bacağına altın yüzük takarak Boston'a haber salar. Haberi alan Boston, Cezbilek ile evlenmek için yola çıkar. Yoldaki engelleri aşarak Cezbilek'e ulaşır. Cezbilek, seksen kızın ölümüne sebep olduğu için Boston'a çok kötü davranır. Bunun üzerine Boston ona andını ve gönderdiği yüzüğü hatırlatır.

Aldatıp beni çağırdıysan,
Bunca yolu yürüttüysen,
Azaba koyup çok kızı
Onların başını kestirdiysen,
Söylediğin andı bilip de kal,
Emanetini alıp kal. (Yıldız, 2009: 122).

Bunun üzerine andını ve işareti hatırlayan Cezbilek, Boston ile evlenir. Destanda gelin imtihanı, verilen sözde durma şeklinde gerçekleşir.

Er Soltonoy destanında (Kırgız Destanları 9) yıllarca Kalmuklar arasında esir olarak yaşayan Bolotkan ve Temirkan yurduna döndüğünde kimse onları tanıyamaz. Bu sırada Bolotkan nişanlısı Paktıkan'ın başkasıyla evleneceği için türkü yakıp ağladığını görür. Nişanlısı Paktıkan'ı sınamak ister.

İstedğin Samatay,
Halkından çıkan iyi erdir.
Samatay' ın Bolot'tan,
Neresi kemdir?
Ölü aslandan diri olan
Sıçan yeğ değil midir?
Akılsız yoldaştan,
Düşman yeğ değil midir (Kallimci, 2010: 221)?

Paktıkan' ın ona cevabı şöyledir:

Nasihatin bu ise,
Adam olma ölüp kal.
Bolotkan'ın yanında,

Samatay hayvan, diri mal (Kallimci, 2010: 222).

Bolotkan, aldığı cevap sayesinde nişanlısı Paktıkan'ın sadakatinden emin olur.

Paktikan ile evlenir. Er Soltonoy destanında gelin imtihanı, sadakatin sınanması şeklinde karşımıza çıkar.

Güldana destanında (Kırgız Destanları 10) gaddar Cakıp Han halkın sevgisini kazanmış olan vezirini herkesin içinde küçük düşürmek ister. Bunun için ona bir dizi bilmece sorar ve üç gün içinde cevapları bulmasını aksi halde darağacına gerileceğini söyler. Vezir Orun'un Güldana adında bir kızı vardır. Akıllı aynı zamanda da herkesi kendine hayran bırakacak kadar güzel olan bir kızdır. Babasının sıkıntısını anlar. Bunun üzerine babası, gaddar Cakıp Han'ın şartını söyler. Dana bilmecelerin cevabını bilir ve vezirin bütün sıkıntısı dağılır. Ancak bilmeceleri çözenin vezirin kızı olduğunu öğrenen Cakıp Han vezirin kızını görmek ister. Kızın bilmeceleri nasıl çözdüğünü öğrenen han onunla evlenmek ister. Vezirini çağırıp kızını vermezse öldürmek ile tehdit eder. Güldana, han ile evlenmek için bir şart koyar. Han bu şartı kabul eder ancak yerine getiremez. Bunun üzerine halkı önünde küçük düşen han, Güldana'dan oç almak için çözemeyip kafasını şişirecek zor bir görev verip bir müddet halkından ayrılacağını söyler. Güldana'ya iki iş buyurur:

Kayın kadar sağlam yapılmış,
Kapağı sıkıca kapatılmış.
Açılmaması için ağzına,
Özel mühür basılmış.
Kutu vereceğim bozmadan,
Doldur altın gümüş ile.

En son söylediğim,
Kapıda duran kısrağım.
Aygıra binip gideceğim.
Ona benzer doğur, dikkat et.
Bir felakete uğramazsam,
İki yıla kadar döneceğim (Karadavut, 2012: 28)

Güldana aklını kullanarak hanın verdiği görevleri yerine getirir. Han döndüğünde verdiği işlerin yapıldığını görür ve halkı önünde Güldana'dan özür diler. Güldana destanında gelin imtihanı, gelinin aklının sınanması şeklinde yer alır. Kız istemediği bu evlilikten akli ile kurtulmayı başarır.

Kurmanbek destanında (Kırgız Destanları 11) Kalmuklar üzerine sefer düzenleyip onları vergiye bağlayan Kurmanbek'in evlilik yaşı gelmiştir. Babası Teyitbek, Kendi halkından bir kız ile evlenmesi için Kurmanbek'e Zayırbek ile haber gönderir. Destanda sinamanın nasıl yapılacağı söylenmemiş ancak bulunan gelin adayının endamı ile sinanıp bulunacağı belirtilmiştir.

Kıpçak, Kırgız'ı gez
Dışarıdan sinayıp buluruz,

Endamı güzel bir kızı (Alimov, 2013: 60).

Kurmanbek, kendi halkından biriyle evlenmek istemez. Bu yüzden babası ile çatışır.

Kurmanbek destanında gelin imtihanı, kızı endamına bakarak sınama şeklinde yer alır.

Seyitbek destanında (Kırgız Destanları 12) gelin olacak bir kızda aranan özellikleri Seyitbek'in evlenmek için seçtiği Möl güzelde görmekteyiz. Bu özellikler bize gelin olacak kızlarda güzel huy ve akıl arandığını göstermektedir. Seyitbek'i babasının dostu olan Akkan Han büyütür. Büyüdüğünde babasının intikamını almak için Kırgızlardan kırk yiğit toplayıp Kalmuklar üzerine sefere çıkar. Kalmukları mağlup edip zengin bir ganimet alır. Ganimet olarak kendisine verilen Torko'nun kızı Sancırgal ile evlenmek istemez. Akkan babasının yurdunda sevdiği Möl güzel aklına gelir. Onunla evlenmek istediğini açıklar.

Olur diye düşünmüştüm
Benim için güzel bir yar.
Gönülden sevip beğenmişim,
Huyu ile hareketlerini,
Denk görmem bin kıza bile
Güzelim bir tek kendisini (Alimov, 2013: 106).

Söylenenlere göre o güzel,
Akıllı bir kız imiş
Möl değil de göl imiş.
Gelin olarak almaya,
Uygun birisiymiş (Alimov, 2013: 109).

Seyitbek, akıllı bir kız olan Möl güzel ile evlenir. Seyitbek destanında gelin imtihanı;

huy, hareket ve aklın sınanması şeklinde karşımıza çıkar.

Canış-Bayış destanında (Kırgız Destanları 13) Kalmuk saldırılarının bunalttığı bir dönemde Kırgızlara han olan Nurkan Baatır, Kalmuklara her yıl vergi vermeyi kabul eder. Hanın Canış ve Bayış adında iki oğlu olur. Oğlanlar büyür. Tesadüfen Kırgızların her yıl ödediği ağır vergileri öğrenirler. Babalarından izin alıp Kalmuklar üzerine saldırırlar. Bayış ağabeyini ve kırk yiğidi dinlemeden ileri atıldığından yaralanır ve esir düşer. Kalmuk hanı Sıyadat onu yanına alarak sarayına varınca ölüm cezasını kızı Celkayıp'ın vermesini ister. Celkayıp öldürmek için hüküm vereceği yiğide âşık olur. Bayış'ı öldürmeye kıyamaz ve çukura atıp aç susuz bırakılarak öldürülmesini teklif eder. Kendisi çukura Bayış'ın ihtiyacı olan her şeyi gizlice bırakır. Böylece çukurda yedi yıl kalan er Bayış, Celkayıp'ın onu kurtaracak olan ipi getirip çukurun dibine salması ile Celkayıp'ın sadakatinden emin olur.

Güzel Celkayıp'ın sesini duyunca
Sevgili Bayış'ın sevindi.
İçinden tekrar tekrar söyleyip
Kıyamet gününde dahi
Senden razı oldum (Aça, 2013: 116-117).

Celkayıp, Bayış'ı çukurdan kurtarır ve birlikte kaçarlar. Canış-Bayış destanında gelin imtihanı, sadakatin sınanması şeklinde yer alır.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Coodarbeşim babasının isteği üzerine Ak Arkar'ı öldürmek için yola çıkar. Annesinin söylediği gibi önce dedesi Agay Han'ın yanına uğrar. Agay Han oğlu olmadığı için torunu Coodarbeşim'i bırakmak istemez. Kendi halkından bir kızla evlendirerek yanında kalmasını ister. Gelin adaylarını sınyıp istediğini seçmesini söyler.

Halkımın kızlarını toplayıp,
Önünden geçireyim,
Güzeli seçip evlenip git (Alimova, 2017: 108).

Coodarbeşim dedesinin teklifini kabul etmez. Dedesi yanına Cezilik adında bir yiğit vererek onu uğurlar. Yolda giderken atı Kalkara, Canaalı Dev'in onları beklediğini söyler. Coodarbeşim, Canaalı Dev'in yanında zorla alıkoyduğu Aksaamay adlı kızın aklını sınar.

Kendimizi yolcu gösterip.
Hâlini gizlice sorup,
Söylendiği kadar var ise,
Akıllı biri ise,
Söyletmeden sırrı çözmez mi,
Gizlice sınyıp kızları,
Fark ettirmeden söz söyleyelim.
Akıllı değilse,
Kalbi kıracak söz duyup,
Rezil olmayalım (Alimova, 2017: 126).

Coodar aklını sınadığı Aksaamay ile evlenebilmek için Canaalı Dev'i öldürür. Cezilik bahadırı Aksaamay'ın yanına onu koruması için bırakarak tekrar yola çıkar. Ak Arkar'ı öldürüp amacına ulaşır. Yolda annesinin öldürme diye tembih ettiği Ak Bugu'yu öldürdüğü için Ak Çökö'nün bedduasına uğrar ve yolunu kaybeder. Yolunu ararken peri kızı Nurperi'ye rastlar. Nurperi'yi dış görünüşüne bakarak sınar.

Dikkatle baksa Nurperi
Muhteşem bir insanmış.
Yiğide layık olan
Üstün doğan bir insanmış (Alimova, 2017: 175).

Coodarbeşim, dış görünüşüne bakarak beğendiği Nurperi ile evlenebilmek için halkının şart koştuğu vazifeleri yerine getirir.

Coodarbeşim destanında iki eş alan kahraman evlendiği kızları imtihana tutarak alır. İlk gelin imtihanı, gizlice aklını sınama şeklindedir. Kahraman aklını sınadığı kızı beğenir ve evlenirler. İkinci gelin imtihanı ise dış görünüşün sınanması şeklinde karşımıza çıkar. Gelin dış görünüşünün uygunluğu ile sınanır.

3.3.4. H400.-H459. İffetli Olma İmtihanları

İffetli olma imtihanları, destanlarda evlilikler içerisinde karşımıza çıkan bir imtihan motifidir. İncelediğimiz destanlarda iffetli olma imtihanı iki yerde karşımıza çıkar. Bunların birinde kahramanın karısı iffetini korumadığı için ölüm ile cezalandırılır, diğerinde ise iffetli olan kişi eşiyle yurduna döner.

3.3.4.1. H400. İffetli Olma İmtihanları

Mendirman destanında (Kırgız Destanları 4) Mendirman, kardeşlerinin onu öldürme planları yaptığı haberini alır. Bunun üzerine eşi Kanışay'ı alarak yurdundan ayrılır. Adıl Han'ın yurduna gelir. Adıl Han'ın huzuruna çıkar ve orada çok iyi ağırlanır. Hanın hizmetine girer ve canla başla çalışır. Böylece Adıl Han'ın yurdunda refah artar, herkes zenginleşir. Bu arada kötülük yapan cadı kadın Aykanış'ı görür ve güzelliğine dayanamayıp ona kötülük yapmak ister. Adıl Han'ı kandırır ve Kanış ile görüştürür.

İkisine de bu işi

Uygun gösterip razı etti (Öztürk, 2009: 31).

Adıl Han, Mendirman'ın karısı ile evlenebilmek için Mendirman'dan kendi adına zor bir göreve çıkmasını ister. Mendirman, Adıl Han'ın niyetini öğrenir ve kopuzunu eline alarak Kanışay'ı kötü huyundan vaz geçiremediğini anlatarak Adıl Han'ı namusu konusunda uyarır.

Yüzsüz Kanışay

Hala beni anlamadı

Ant içip yerine getirmedi

Bu kötü huyundan vazgeçmedi

İşte böyle bir kadını

Alacağım diye düşündün

Adıl sana bu yakışır mı (Öztürk, 2009: 40)?

Bunun üzerine Adıl Han'ın huzuruna toplanan halk şöyle söyler:

Ey Adıl Han, kendine gel!

Söylediğin sözü iyi bil!

Sen onun karısını bırak (Öztürk, 2009: 42).

Mendirman, Adıl Han ile atışmasında haklı bulunur. Adıl Han, yanlışını anlar.

Büyücü kadını ve Kanışay'ı öldürtür. Mendirman'a da kızı Bilerik'i ve tahtını bırakır.

Mendirman destanında kahramanın yurdunu terk ederken yanına aldığı kadının (destanın ilerleyen bölümlerinde eşi olduğunu anlamaktayız) han ile evlenebilmek için kocası hakkında olmadık şeyler anlatarak onu kötülemesi ve kocasının uyarılarına rağmen yanlışlarında ısrar etmesi iffetli olma imtihanının başarılamadığını gösterir. Bunun üzerine kadın ölümle cezalandırılır. Han ise yaptığı yanlıştan dönerek iffetli olma imtihanını başarmış olur.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Coodarbeşim babasının isteği üzerine Ak Arkar'ı öldürmek için yola çıkar. Annesinin söylediği gibi önce dedesi Agay Han'ın yanına uğrar. Agay Han oğlu olmadığı için torunu Coodarbeşim'i bırakmak istemez. Kendi halkından bir kızla evlendirerek yanında kalmasını ister. Coodarbeşim dedesinin teklifini kabul etmez. Tekrar yola çıkar. Ak Akrar'ı öldürüp amacına ulaşır. Yolda annesinin öldürme diye tembih ettiği Ak Bugu'yu öldürdüğü için Ak Çökö'nün bedduasına uğrar ve yolunu kaybeder. Yolunu ararken peri kızı Nurperi'ye rastlar. Nurperi ile evlenir ve tekrar yola çıkar. Peri halkının padişahı Nurkan kızına ve damadına eşlik etmesi için iki yiğit verir. Asmayıl ile Osmoyul adlı bu yiğitler yolda Nurperi'yi almak için niyeti bozarlar. Bir plan yapıp hasta numarası ile Coodarbeşim'i dertlerine şifa olacak Gülgaakı çiçeğini bulmaya gönderirler. Coodar gidince Nurperi ile evleneceğiz, diye kavga çıkarırlar. Bunun üzerine Nurperi yemeklerine zehir katarak ikisini de öldürür. Coodar'ın Nurperi'den haber alması için gönderdiği Celden ağabey, Coodar dönünce Nurperi'nin namusunu korumak için onları öldürdüğünü anlatır.

İşleri böyle halletmiş, bahadır,
İstedğin olup,
Namusun elden gitmemiş,
Başına baht konmuş, bahadır (Alimova, 2017: 252).

Nurperi, Coodarbeşim'in yokluğundan faydalanarak kendisi ile evlenmek isteyen iki kişiyi öldürür. Böylece namusunu korumuş ve iffetli olma imtihanını geçerek kocasına kavuşmuş olur.

3.3.4.2. H430. İffet Göstergesi

İffet göstergesi imtihanı, destanlarda evlilik imtihanı içinde yer almıştır. Kahramanın bel kuda olduğu kızı almak için tehlikeli bir yolculuğa çıkması, sevgilinin iffetini düşünerek gece konuşmaktan çekinmesi, düşmana ödenen namus zedeleyici vergileri hazmedememe gibi motifler destanda belirlenen iffet göstergeleridir.

Kozuke ve Bayan destanında (Kırgız Destanları 2) eski zamanlarda Karabay ve Sarıbay adlı birbiri ile çok iyi anlaşılan iki zengin bey vardı. Henüz çocukları yokken ileride akraba olmak amacıyla “bel kuda” olurlar. Zamanla birinin oğlu diğerinin de kızı olur. Karabay zamansız ölünce Sarıbay kızını babasız bir oğlana vermek istemez ve sözünden dönerek başka bir yere göçer. Kozuke büyüyüp delikanlı olunca Kozuke, yaşlı bir kadından “bel kuda” olduğunu öğrenir. Onunla evlenmeyi şeref meselesi olarak görür. Annesine gelerek gerçekleri anlatmasını ister.

Baktı adlı bir yaşlı kadının sözlerinden, anne,

Utandım, yatamam, anne,
 Ölüm gelse bile dönmem, anne.
 Şerefimi satmam, anne
 Ölürsen bir defa ölürüm, anne,
 Bayan güzel kısmetimdir, anne,
 Sağ salım olursam, alırım, anne (Turgunbayer, 2007: 149).

Kozuke, tehlikeli bir yolculuğa çıkarak bel kuda olduğu Bayankan'ı bulur ve onun uğruna ölür. Destanda iffet göstergesi, kahramanın, kısmeti olan kızı almak için tehlikeli bir yolculuğa çıkması şeklinde gerçekleşir.

Seyitbek destanında (Kırgız Destanları 12) Seyitbek'i babasının dostu olan Akkan Han büyütür. Büyüdüğünde babasının intikamını almak için Kırgızlardan kırk yiğit toplayıp Kalmuklar üzerine sefere çıkar. Kalmukları mağlup edip büyük bir ganimet alırlar. Ganimet olarak kendisine verilen Torko'nun kızı Sancırgal ile evlenmek istemez. Çünkü Akkan babasının yurdunda sevdiği Möl güzel aklına gelmiştir. Onunla evlenmek istediğini açıklar. Akkan kıza dünür gider. Seyitbek de geceden gidip kızın kararını öğrenmek ister.

Sözün kısası, yiğit,
 Konuşmadan git, yiğit.
 Aşırı ayıptır bu işler,
 Yad adamla kızın geceleyin
 Karşılaşıp konuşup durması.
 Özellikle gelen can mısın,
 Günahsız yere kendime
 Çamur atmaya mı geldin (Alimov, 2013: 117)?

Möl güzel, geceleyin yabancı bir adamla buluşup konuşmanın ayıp sayılacağını söyleyerek Seyitbek'i bu konuda uyarır. Seyitbek destanında iffet göstergesi, kızın geceleyin kendisi ile konuşmaya gelen sevgilisini “Ayıptır,” diyerek uyarması ve göndermesi şeklinde yer alır.

Canış-Bayış destanında (Kırgız Destanları 13) Kalmuk saldırılarının bunalttığı bir dönemde Kırgızlara han olan Nurkan Baatır, Kalmuklara her yıl vergi vermeyi kabul eder. Hanın Canış ve Bayış adında iki oğlu olur. Oğlanlar tam bir bahadır olarak büyür. Bir gün Canış'ın başkanlığında kalabalık bir şekilde avlanmaya giden genç bahadırlar Kök-Özön kıyısında salıncak kurup eğlenen kızlara rastlar. Kızlar onları ciddiye almaz. Bunun üzerine öfkelenen Bayış kızların salıncığını keserek onları düşürür. Kırk kızın başı olan Asılşaa'nın aşağılamalarına maruz kalırlar. Yurdu işgal eden düşmana karşı durmak ve istenen vergiyi kaldırmak yerine gelip savunmasız kızlarla eğlenerek yiğitlik taslamakla itham edilirler. Kalmuklara ödenen ağır vergileri duyup utanırlar. Özellikle Asılşaa adlı kızın söyledikleri Er Bayış'ı çok etkiler.

Genç de olsa Er Bayış
 Başkalarından ziyade,

Baştan ayağa ar-namus dolu,
 Hiç kimseden duymadığı
 Böyle ilginç sözü
 Tanımadığı kızıdan duydu.
 Bütün vücudunu er basıp
 Akılsız dediğinde
 Utancından, arından
 Ayakta güçlkle durabildi (Aça, 2013: 27).

Bunun üzerine Canış ve Bayış, Kalmuklar üzerine saldırıp ödedikleri ağır vergileri kaldırmak için yola çıkar. Canış-Bayış destanında iffet göstergesi, düşmana ödenen namus zedeleyici vergileri duyunca kahramanların utanç duyması ve düşman üzerine saldırmak için hemen hazırlıklara başlaması şeklinde yer alır.

3.3.5. H460. Hanımlık İmtihanı

Hanımlık imtihanı, destanlarda genellikle kahraman tarafından eşinin sadakatinin imtihan edilmesi şeklinde yer alır.

Şırdakbek destanında (Kırgız Destanları 2) Kırgız yurdu Kalmukların elindeyken Seyitbek'in karısı Şırdakbek'i doğurur. Şırdakbek büyür ve bahadır olur. Colok Kayın adlı yere karargâh kurar. Han Şırdak karısına çok iyi bir hayat vermiştir. Ancak zenginliğe kavuşan Şırdakbek'in karısının ahlakı bozulur. Kocasını hakkında olmadık şeyler anlatıp kocasının düşmanı ile evlenmek için mektup yazar. Mektuba olumlu karşılık veren komşu ülkenin hanı ondan kocasının sırlarını öğrenir ve ordusu ile gelip mağlup eder.

İşte bu zamanda Şırdakbek' in karısının nasıl biri olduğunu anlayan Çagayhan, adam gönderip, kendisini çok fazla övdürerek, kadının aklını çelmeye başlar. Övülen Çagay' ın şöhretini duyan şımarık kadın onu arzulamaya başlar ve " Bir yol bulup Er Çagay'la evlenmem lazım", diye niyeti bozulur (Turgunbayer, 2007: 295).

Çagay, kadına mektup yazıp casusu ile göndererek Şırdakbek' in hilesini öğrenir ve bu sayede Şırdakbek'i yener (Turgunbayer, 2007: 297).

Kadının kurnazlığını anlayan Çagay Han böyle der: "Uu, nazik görünmeye çalışan rezil! Kocanı hor edip, şimdi de " biz" dediğine bak. Zavallı Şırdak'ın çektiği horluğun öcünü aldım, yüzü karayı acı acı ağlatacağım, artık ondan soğudum. Sağ salım bırakmadan öldürmek gerek!" diye han halkın hepsini çağırır, halk nizamlı olsun diye kalabalığın ortasına getirip, bu yüzü kara kadını iki bacağından bağlar, ipin uçlarını iki devenin boynuna bağlayıp iki tarafa sürerek parçalara ayırır. Han Şırdak'ın intikamını alır, görenlerin hepsi sevinir (Turgunbayer, 2007: 301).

Destanda Çagay Han, Şırdakbek'in hanımının sadakatini, ona mektup yazıp evlenmek istediğini bildirerek imtihan eder. Kocasına sadık olmadığı anlaşılan kadını öldürerek cezalandırır.

Kocacaş destanında (Kırgız Destanları 3) Kocacaş usta bir avcıdır. Avda Alabaş'ı

yakalar ve bütün soyunu öldürür. Sur Eçki halk inanışına göre Kayberenlerin reisidir ve insan gibi konuşabilir. Sur Eçki hiç olmazsa Alabaş'ı bırakması için Kocacaş'a yalvarır. Kocacaş, Alabaş'ı da öldürür. Bunun üzerine Sur Eçki, Kocacaş'a düşman olur ve onu güçlerini sınamak için beklediğini söyler. Kocacaş eve döner ve bir rüya görür. Gördüğü rüyayı eşi Zulayka ters yorumlayıp ava gitmemesini istese de avcı gitmekte ısrar eder. Ava gidip dönmeyen kocasından haber alma işini de eşi Zulayka üstlenir. Kocasını bulup haber almak için dağa çıkar.

Üşenmeden sabredip Zulayka,
Tehlikeye atıp bir tek canını,
Açlıktan benzi sararıp,
Arar duru sızlanıp,
Kocacaş gibi eşini (Türkmen, 2007: 165).

Kocacaş'ı bulan Zulayka onu yolundan döndüremez. Sonunda Kocacaş, çıkışı olmayan kayalıklarda kalır. Destanda hanımlık imtihanı, eşini yolundan döndüremeyen kadının onu aramak için tek başına yola düşmesi şeklinde yer alır.

Mendirman destanında (Kırgız Destanları 4) Adık Han'ın çok oğlu vardır. Ancak Mendirman bir anneden doğan tek çocuktur. Asıl adlı ağabeyi onu korusa bile diğer kardeşleri tarafından istenmez. Asıl'ın evinde verdiği bir ziyafette onun uyarılarına rağmen herkese işve ve cilve yapan kötü tabiatlı bir kadın olarak tanınan güzeller güzeli Aykanış'ı yakalar. Öldürmeye kıyamaz yanına alır ve yurdunu terk eder. Davranışlarından dolayı onu uyarır.

Artık kendine hâkim ol
Yolunu artık düzelt
Bundan sonra kötülükleri bırak
Düzgün yürü, hanım ol (Öztürk, 2009: 24).

Mendirman, Aykanış'ı yanına alarak Adıl Han'ın yurduna gelir ve onun hizmetine girer. Ancak bir gün büyücü bir kadın Aykanış'ın güzelliğini kıskanır ve ona kötülük yapmak ister. Adıl Han'a Aykanış'ın güzelliğini anlatarak aklını çeler. Adıl Han ne yapıp edip Mendirman'ın karısı ile evlenmek ister. Bu konuda danıştığı bilge kişi Mendirman'ın karısı Aykanış'a birini yollayarak, onun Adıl Han hakkında ne düşündüğünü öğrenmesini ister. Aykanış kendisine gelenlere kocası hakkında yalanlar söyleyerek kötüler ve gönlünün Adıl Han'da olduğunu söyler. Bunun üzerine Mendirman, Adıl Han ile atışmalarında kopuzunu eline alır ve karısının sadakatsizliğini anlatır.

Kendisi kaçaktır
Diyeceğim budur.
Kanış (artık) yoldan çıktı
Hana gönlünü kaptırdı
Soyu sopy budur diyerek

Kötüleyip anlattı (Öztürk, 2009: 36).

Güvendiğim Kanış'ım

İçten kemiren kurt imiş (Öztürk, 2009: 40).

Mendirman hanımını ne kadar uyarsa da sadakatsizliğini açıkça görür ve bunu kopuzunu alarak dile getirir. Halk Mendirman'ı haklı bulur ve sonunda hanımı ölüm ile cezalandırılır.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Boston üç eş alır. Eşlerini ata yurdunda bırakarak halkını eseratten kurtarmak için yolculuğa çıkar. Boston halkını esaretten kurtarıp eşlerinin yanına döner.

Yer altına düştüğünde,
Yedi yıl geçse de,
Altınay ile Kümüşay,
Ant-yeminlerinde durup,
Boston'u bunlar beklemişler
Ne zaman gelir ki diye,
Yolunu gözlemişler.
Alp Boston'u geldikten sonra,
Yürekleri rahatladı (Yıldız, 2009: 387).

Cezbilek gibi akıllı,
Uzun yıllar geçse de,
Alp Boston'um gelir diye,
Unutmayıp beni beklemiştir (Yıldız, 2009: 492).

Boston döndüğünde eşlerinin hepsinin kendisini beklediğini görür ve onların yanında yaşamaya başlar. Böylece destanda hanımlık imtihanı, sadakatin başarılmaması ile gerçekleşir.

Kız Darıyka destanında (Kırgız Destanları 8) Darıyka kadın pehlivandır. Babası Katıran yaşlanmıştır ve erkek evladı da yoktur. Bundan dolayı Darıyka'yı evlendirmek ister. Darıyka dört bir yandan gelen pehlivan ve yiğitlerle güreşir ve hepsini yener. En son Hz. Ali'nin namına duyar ve ona davet mektubu yazar. Mektubu alan Ali gelir ve iki pehlivan günlerce güreşir. En sonunda Ali yener ve Darıyka ile evlenir. Katıran öldüğü için yönetim işine Ali bakmaktadır. Ancak Muhammet'ten gelen mektup Ali'yi geri çağırmaktadır. Ancak Darıyka'yı getirmemesini, halkının başında bırakmasını istemektedir. Ali, Darıyka'yı bırakıp Arabistan'a döner. Kendisi ile gelmek isteyen Darıyka'ya Ali engel olur. Onu halkının başında olması gerektiğini söyler.

Ben ise olmaz Darıyka aslan, dedim,
Kadere boyun eğmeliyiz ikimiz de.
Sen gidersen yetim olup kalır,
Ata yurdun, senin buradaki halkın.
Ne yapabilirdi; çaresizlikten, tamam, dedi (Türker, 2010: 88).

Ali'nin sözünü dinleyen Darıyka, yurdunda kalarak halkını yönetir. Kız Darıyka

destanında hanımlık imtihanı, kocanın sözünden çıkmama şeklinde gerçekleşir.

Askazan Baatır destanında (Kırgız Destanları 10) Hasan Han düşmanı olan Kızılbaşları yener ve ülkenin hanı Canedil canının bağışlanması karşılığında güzeller güzeli kızı Camiyla'yı Hasan Han'ın oğlu Kasım'a vermeyi teklif eder. Bunun üzerine Kasım ile Camiyla evlenir ve Canedil'in onlara özel yaptırdığı sarayda oturmaya başlarlar. Camiyla'yı seven Margo, Kasım'ın eşi Camiyla'yı elinden almak için evini basar.

Basılsa da yiğit Kasım

Canedil'in biricik kızı

Akıllı Camiyla

Çağırana gitmedi (Karadavut, 2012: 91).

Kasım, konuşmak için silahsız olarak Margo'nun karşısına çıkar ve Margo onu yaralar. Cıldız Ay, eşinin yaralanması üzerine gözyaşı döker. Artık kendi halkı onun düşmanıdır.

Niyetim yok Kızılbaş'a gitmeye

Altın kabzalı ak palası elinde.

Yüreğime saplamaya hazırım

Düşman yurdunda yaşayıp ne yapacağım

Kurban olup ben gideyim (Karadavut, 2012: 119).

Askazan Baatır destanında hanımlık imtihanı, sadakatin sınanması şeklinde karşımıza çıkar.

Kurmanbek destanında (Kırgız Destanları 11) Kurmanbek, babası Teyitbek'in "kendi halkından bir kız ile evlensin" diye ısrarına rağmen Afgan Hanı Bakbur'u yenerek onun kızı Kanışay ile evlenir. Bunun üzerine Teyitbek, oğlu Kurmanbek'e düşman olur. Kalmuklar üzerine sefere gitmeye hazırlanan oğluna Teltoru atı vermez ve onun ölümüne sebep olur. Kurmanbek'in ölüm haberini alan Kanışay kendini hançerleyerek öldürür.

Kapının girişinde

Kınında çelik kılıcı,

Tutarak sapından,

Çekerek aldı kınından,

Ümidi kesip canından,

Korkmadan ecelinden,

Tam kalbine sapladı,

Kandan önce can çıkıp,

Kanışay yere serildi (Alimov, 2013: 135).

Böylece Kurmanbek ve Kanışay'ın ölümü üzerine çocukları Seyitbek ortada kalır. Kurmanbek destanında hanımlık imtihanı, kahramanın ölümü üzerine hanımının, bu acıya dayanamayıp kendini öldürmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Ak Arkar'ı öldürmek için yolculuğa çıkan Coodarbeşim yolunu kayberder. Bu sırada peri padişahının kızı Nurperi'ye rastlar. Onunla evlenir. Peri halkının padişahı Nurkan kızı ile damadının yanına Asmayıl ile

Osmoyul adlı iki yiğidini vererek uğurlar. Asmayıl ile Osmoyul, yolda Nurperi ile evlenmek için niyeti bozarlar. Bir hastalık numarası yaparak şifa için Coodarbeşim'i uzaklara Gülgaaki çiçeğini bulmaya gönderirler. Coodar gidince Nurperi ile evleneceğiz, diye kavga çıkarırlar. Nurperi onları öldürerek eşine karşı sadık olduğunu kanıtlar.

Akıllı Nurperi,
Ağlamakla olmaz, diye,
Büyük bir işe girişmiş, bahadır.
Yemeklerine zehir katarak,
Ağabeylerini tamamen,
Yok etmiş, bahadır (Alimova, 2017: 252).

Coodarbeşim yolculuğundan döner ve hanımının sadakatini arkadaşından öğrenir ve Nurperi'yi alarak yurduna döner. Coodarbeşim destanında hanımlık imtihanı, sadakatin sınanması şeklinde yer alır. Kahramanın hanımı, kahramana layık bir eş olduğunu kanıtlar.

Bagış destanında (Kırgız Destanları 16) Kalmuklar üzerine tek başına sefere giden Bagış'a eşi Gülayım sözleri ile destek olur. Gülayım'a göre, bir insanın iline hizmet için düşman elinden ölmesi, evde hastalık kapıp ölmesinden daha iyidir.

Bagış yola koyulduğunda,
"İyilikler Bagış'la olsun,
Kötülükler dışarıda kalsın" deyip,
Devirip bunca düşmanı,
Gögsünü gerip Gülayım,
Kadın olarak görevini yaptı (Öztokmak, 2019: 308).

Bagış destanında güç ve sadakat yönünden imtihan edilen kadın, kahramana layık bir hanım olduğunu gösterir.

Kurmanbek destanı Sarıkunan varyantında (Kırgız Destanları 17) Kalmuklar üzerine sefere giderken babası Teyitbek ve kırk yiğidin ihanetine uğrayan Kurmanbek düşmana tek başına saldırır. Başta düşmanı püskürtse de sonra düşmanın mızrağı ile ağır yaralanır. O anda ortalığın kararması ve fırtınanın çıkması ile düşman kaçır. Ağır yaralı olarak kurtulan Kurmanbek'i, dostu Akkan adamları ile oradan geçmekte iken bulur. Günlerce yarasının bakımını yaptırır ve rahat etmesini sağlar. Kurmanbek ise sefere çıkarken bıraktığı Kanışay ve oğlunun durumunu merak eder. Kanışay'ın kendisini unutup unutmadığını öğrenmek için dostu Akkan'ı göndererek onu sınamasını ister.

Kaygılı sözünü çoğaltıp,
Ayaşını³ sınyıp gör,
Ak karasını inceleyip gör (Arvas, 2019: 240).

Akkan, Kanışay'ı sınamak için Kurmanbek'in öldüğünü söyler.

³ Ayaş: Kadın veya erkek ayrımı olmaksızın arkadaş olan kişilerin eşleri birbiri için bu tabiri kullanır.

Gerçekten ölmüş,-deyip,-
 Arkasından gideceğim” deyip,
 Ayağa kalkıp Kanışay,
 Evine doğru atıldı.
 Altın saplı büyük bıçağı,
 Almaya bahtsız yeltendi (Arvas, 2019: 247).

Kurmanbek’in ölüm acısına dayanamayan Kanışay, elindeki bıçakla kendini öldürmeye kalkar. O anda Kurmanbek yetişerek ona engel olur. Kurmanbek destanı Sarıkunan varyantında hanımlık imtihanı, sadakat ve bağlılığın ölçülmesi şeklinde karşımıza çıkar.

3.3.6. H480. Babalık İmtihanı

Babalık imtihanı, genellikle düşman üzerine savaşmaya gidecek kahramanın babası ile sınındığı veya bir babanın çeşitli nedenlerle çocukları ile imtihan edildiği destanlarda karşılaştığımız bir motiftir. “Destanların bir kısmında baba ile oğul arasında çatışmaya rastlarız. Kahraman kendisine düşman olan varlıklarla hatta gerektiğinde babası ile dahi mücadele eder” (Kara Düzgün, 2012: 32).

Kozuke ve Bayan destanında (Kırgız Destanları 2) Bayan ve Kozuke doğmadan bel kuda olmuşlar. Kozuke’nin babası zamansız ölünce Sarıbay kızını yetim bir oğlana vermek istemez ve göç eder. Godolkul adında biri Bayan’ı sevmektedir. Hem de Bayan ile evlenip Sarıbay’ın mirasına konmak ister. Kozuke ‘bel kuda’ olduğunu öğrenip Bayankan’ı aramak için yola çıkar. Bayankan’ı bulup onunla görüşür. Gençler birbirlerini sever. Bunu anlayan Godolkul gider Kozuke’yi öldürür. Sarıbay’ı kızı ile tehdit eder.

Baybiçen güzel kızını Gölenin kucağına veriyor,
 Bugün çoban Göleyi vurup öldürdüm.
 Kaçıyorsun Sarıbay bey.
 Benden kurtulamazsın.
 Bayan'ın benim gibi bir eşle evlenmezse,
 Gösteririm ona çeşit çeşit azabı (Turgunbayer, 2007: 183-185).

Bunun üzerine Bayankan, Godolkul’u öldürür ve sonra intihar eder. Destanda babalık imtihanı, bir babanın kızı ile tehdit edilmesi şeklinde gerçekleşir.

Munduk ve Zarlık destanında (Kırgız Destanları 2) Çançarkan Han altmış bir eş alır. Hiçbirinden çocuğu olmaz. Evlat arzusunun dayanılmaz olduğu bir gün ölmek isteği ile bir çukura girer ve yatar. Orada Hızır Aleyhissalam gelerek ziyafet düzenleyip kefaretle kız alırsa çocuk sahibi olacağını söyler. Bunun üzerine kalkıp ziyafet vererek Nogay halkını etrafına toplar ve onlardan aralarından birinin kızını kefaretle kendisine vermelerini ister. Oradakilerin hiçbiri buna yanaşmaz. Cobdur adlı fakir bir ihtiyar buna razı olmaz ancak

kızının isteğiyle bu evliliği kabul eder.

Kefaletle verip kızını
Hangi kişi tasvip etti .
İhtiyar Cobdur kızını versin diye
Millet benden istedi.
Yanımdaki tek kızımı

Vermeye gözümlü kesmedi (Turgunbayer, 2007: 197).

Cobdur'un kızı gördüğü bir rüya üzerine kefaretle ile evliliği kabul ettiğini babasına bildirir.

Baba gidip hanınıza: 'Benim kızım bir oğul ve bir kız çocuğu dünyaya getirir,
hana kızımı veririm, diye söyleyin. Ben bir oğul ve bir kız dünyaya getireyim
(Turgunbayer, 2007: 197).

Bunun üzerine Cobdur'un kızı Kançayım, Çançarkan ile evlenip biri kız biri erkek
ikiz çocuk doğurur. Destanda babalık imtihanı, fakir bir babanın kızı ile imtihan edilmesi
şeklinde karşımıza çıkar.

Kocacaş destanında (Kırgız Destanları 3) Zulayka evleneceği kişiyi kendisi sınavı seçmek ister. Bunun için bir toy düzenlenir. Zulayka gelenlerin hiçbirini beğenmez. Oradaki halklara obalarında gelmeyen biri olup olmadığı sorulur ve o sırada avda olan Kocacaş'ın toya gelmediği öğrenilir. Bunun üzerine haber gönderilir ve avdan yeni dönmüş olan Kocacaş gitmek istemez. Oradakilerin ısrarı ile üzerini değiştirmeye gerek duymadan Zulayka'nın karşısına çıkar. Zulayka avcıyı beğenir. Zulayka'nın avcı ile evleneceğini duyan halk gülüp alay eder ancak kızın babası bu işe sevinir.

Kızım hoşlanıp evlendi diye,
Babası sevinip durur.
İyiliğini bildiğinden
Çarıklı güveyi imiş diye.
Babasından başkasına,
Ayağıyla basıp yürüdüğünden.
Başkalarından daha önce,
Güveyini karşılamaya çıkmıştır (Türkmen, 2007: 55).

Yapılan toydan sonra Kocacaş, Zulayka'yı alarak yurduna döner. Destanda babalık imtihanı, kızının bir avcı ile evleneceğini duyan hanın sevinmesi ancak halkın onunla alay etmesi şeklinde yer alır.

Kocacaş, Sur Eçki'yi avlamak için peşine takılıp dağlara çıkar. Eşi Zulayka ve ana-babası ondan uzun bir süre haber alamaz. Bunun üzüntüsü ile babası Karıpbay hastalanır. Gelini Zulayka eşinin arkasından dağlara çıkar ve eşini bulup ana-babasına haber getirir. Oğlunun sağ olduğu haberini aldıktan sonra Karıpbay iyileşir.

Geldiğini anlayıp Karıpbay,
Koşup geldi geline.
Yaşıyor mu diye sorup gelinden,

Yavrun sağ dedikten sonra,
Kaygısı çıkar gönülden
Rahatlayan zavallı ihtiyar,
Sağlam oldu demirden (Türkmen, 2007: 179).

Karıpbay, oğlunun kayalıklarda mahsur kaldığını öğrenince, o yaşında, oğlunun kaldığı kayalıklara gider. Destanda babalık imtihanı, bir babanın ava gidip dönmeyen oğlunun ardından yaşadığı acılar şeklinde karşımıza çıkar.

Eşimkul menen Zuura destanında (Kırgız Destanları 5) Temirkan, altı günde bir insan kanı içen Kan İçme Karaç isimli oğlunu ve on iki but et yiyen devini öldüren kişiye kızı Aruuke'yi vereceğini söyler. Bu şartları yerine getiren Er Kökül, Temirkan'dan sözünü tutmasını ister. Şehirde kırgın salar. Temirkan halkının düştüğü zor durumu görmesi için kızı Aruuke'yi çağırır.

Halkıma düşen kaygıyı
Umutum gelip görsün, der.
Bana acırsa bir tanem,
Söylediğime razı olsun, der.
Gecikmeden erken çıksın, der.
Kederlendiğim vakitte
Gelip sözümü dinlesin, der (Çelebi, 2007: 251).

Aruuke, önce bu evliliği kabul etmez. Er Kökül'ü görünce ona âşık olur ve böylece Temirkan hem halkını düştüğü zor durumdan kurtarmış olur hem de kızını zorla evlendirmiş olmaktan kurtulur. Destanda babalık imtihanı, halkı ile kızı arasında kalan bir babanın, kızı sayesinde düştüğü zor durumdan kurtulması şeklinde yer alır.

Manas destanında (Kırgız Destanları 6) Bey Cakıp mala müle düşkün bir ihtiyardır. Yaşlanmasına rağmen çocuğu olmamıştır. Eşleri çocuk sahibi olmak için halkı toplayıp ziyafet vermesini isterler. Cakıp buna karşı çıkar. Eşlerini çocuk doğuramamakla suçlar. İstemeyerek de olsa sürülerinden hayvan kestirip halkı toplar ve yedirip içirir. Cakıp, oğlu olduğu müjdesini aldığı anda kendinden geçer. Mutluluktan gözyaşı döker. Varını yoğunlu bu uğurda saçmayı diler. Esasında mala çok düşkün olarak tasvir edilen Cakıp Han düşman üzerine giden oğlu Manas ile sınanır.

Kendim başta ölürsem de
Kadir Allahın
Hükmüne itaat etsem de
Keşke malımı mülkümü alsa
Keşke oğlum sağ kalsa (Türkmen, 2007: 223)!

Manas, düşman üzerine gider ve zaferle döner. Destanın bu bölümünde babalık imtihanı, malı mülkü seven bir babanın düşman üzerine savaşmaya giden evladı ile sınanması şeklinde yer alır.

Cakıp Han kardeşi Bay ile karşılaşır. Bay, kardeşleri Oroz Han'ın, çocukları

yüzünden perişan olduğunu anlatır.

Çocuklarının yüzünden,
Sık sık kavga etmelerinden,
Büyük kaygı duyardı.
Zengin idi perişan oldu,
Çocuklarının yüzünden,
Eziyet çekerdi (Türkmen, 2007: 329),

Destanın bu bölümünde babalık imtihanı, bir babanın evlatları yüzünden servetini kaybetmesi ve perişan bir hale düşmesi şeklinde gerçekleşir.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Han Buuba'nın, oğlu Boston büyüdükçe gücü artar. Artık öyle bir hale gelir ki bu gücün karşısında kimse duramaz. Ancak böyle bir gücü kontrol edecek akla sahip olmadığı için çevresine zarar vermeye başlar. Bunun üzerine han bu işe bir çare aramaya başlar.

Çocuk vermeyen Hüda'm
Bela vermemiş mi,
Şimdi halkım yok olmaz mı?
Oğul vermeyip Hüda'm
Acayip bir şey vermiş değil mi?
Çok yıldıktan ayrılıp
Kalabalık halkım şimdi yok olmaz mı?
Çaresi tükenip Han Buuba,
Çırpınıp tuttu bıyığını,
Yolup aldı sakalını,
Yeri tepip ağladı,
Kocamış canına eziyet etti,
Yıkılıp yerde perişan oldu (Yıldız, 2009: 52).

Bu bölümde babalık imtihanı, Han Buuba'nın halkı ile oğlu arasında kalması şeklinde yer alır.

Han Buuba, oğlu Boston'un tehlikeli bir yolculuğa çıkmasına razı olur. Han Buuba'nın kızı Karaçaç ise, Boston yurdundan uzaklaşınca hile ile halkını sürgün eder. Boston'un yokluğunu fırsat bilerek ana babasına ve halkına zulmeder.

Biricik kızım Karaçaç
Eziyet edip beni kıvrandırdı,
Baba olarak saymıyor.
On iki yıldan beri
Halimi bir kere sormuyor (Yıldız, 2009: 337-338).
Boston, çıktığı yolculuktan döndüğünde ana babasını ve halkını esaretten kurtarır.

Yaşlandığında babasını,
Tutsaklıktan kurtarıp,
Otağını düzenlemiştir.
Taht üstüne oturup
Evvelki gibi olmuştur.
Buuba Han gibi babası,
Boston'dan razı olmuştur (Yıldız, 2009: 373).

Boston destanında babalık imtihanı, bir babanın hayırlı ve hayırsız evlatla sınanması şeklinde karşımıza çıkar.

Kız Darıyka destanında (Kırgız Destanları 8) Darıyka, güreşte sınayıp beğendiği Ali ile evlenir. Babasının yurdunu birlikte yönetirler. Peygamber Muhammed'in geri çağırması üzerine Arap halkına dönmek zorunda kalan Ali hamile olan eşini bırakıp gitmek zorunda kalır. Doğacak çocuğun erkek olması durumunda kendisini bulması amacıyla kılıcını işaret olarak bırakarak gider. Doğan çocuğa Şaysılda adı verilir. Çocuk büyür ve babasını bulmak ister. Çıktığı tehlikeli yolculuk sonunda Arap topraklarına gelir. Yarışların yapıldığı bir yere vardığında ondan da güreşmesi istenir. Güreşte babası ve kardeşleri olduğunu bilmeden hepsini yener. Sonradan güreşip yendiklerinin kardeşleri ve babası olduğunu öğrenir. Utancından kaçır ve bir mağaraya girer. Ali kaçır oğlunun peşinden gider ancak yeni kavuştuğu oğlunu kapısı olmayan mağarada kaybeder.

Ali der, kader beni cezalandırdı,
Kalbime ok saplayıp yaraladı.
Bütün gücümü harcayarak bu mağaradan,
Oğlumu sağ salım kurtarabilecek miyim (Türker, 2010: 120)?

Kırk gün beklemiş oğlunu pehlivan,
Dinlenmeden, hiç uyumadan
Nasıl dirilsin ölü insan,
Sonunda ayrı düştü zavallı aslan (Türker, 2010: 121).

Kız Darıyka destanında babalık imtihanı, yıllar sonra kavuşulan evladın kaybedilmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Er Soltonoy destanında (Kırgız Destanları 9) Colbors Han'ın yaşlılığında iki oğlu olur. Çocuklara Temirkan ve Bolotkan adı verilir. Çocuklar kısa sürede büyür ve bahadır olur. Düşman üzerine gidip savaşmak isterler. Temirkan Batur, kopuzu eline alıp babasından istediği desteği ve yardımı dile getirir. Devamında cesaretlendirmek için babasına hitaben söyledikleri:

Halkını düşmandan korumak için,
Tez, elden baba çare bul.
Azgın düşman dururken,
Derdine düşme canının (Kallimci, 2010: 45).

Colborskan ise oğullarının düşman üzerine gitmek için kararlı ve cesaretli duruşlarına sevinir. Ancak oğullarının cesaret ve güçlerini sınamak ister. Güç ve cesaret imtihanını geçen bahadırlar için at seçimi yapılır. Dört bir yana haber yollanarak kırk yiğit bulunur. Bunun yanı sıra üç bin asker verilir. Böylece Colborskan oğullarına desteğini göstermiş olur. Destanda babalık imtihanı, bir babanın, oğullarını sınayıp her yönden desteklemesi şeklinde yer alır.

Askazan Baatır destanında (Kırgız Destanları 10) Hasan Han'ın oğlu Kasım babasının ve halkının sözünü dinlemez ve düşman üzerine sefere gider. Bunun üzerine Hasan Han, oğlunun ardından gitmeye mecbur kalır.

Biricik oğlu düşmana gitmişken,
O gitmezse olmazdı.

Seyilkan'a gitmek üzere ata bindi (Karadavut, 2012: 60),

Destanda babalık imtihanı, sözü oğlu tarafından dinlenmeyen bir babanın oğluna yardıma gitmesi şeklinde gerçekleşir.

Canedil, Türkmenlere yenilir. Canının bağışlanması karşılığında kızını Hasan Han'ın oğluna vermeyi teklif eder.

Han'ım, öldürme beni,
Oyma benim gözümü,
Dinle benim sözümü.

Kasım Han gibi oğluna

Biricik kızımı vereyim (Karadavut, 2012: 86),

Canedil yenildiğini kabul eder. Bunun üzerine Hasan Han, oğlu Kasım'a Camiyla'yı almak karşılığında, Canedil'in canını bağışlar. Destanın bu bölümünde babalık imtihanı, kendi canını kurtarmak için, kızını düşmanı ile evlendirmeyi teklif eden bir baba şeklinde yer alır.

Kurmanbek destanında (Kırgız Destanları 11) Kalmukları mağlup edip büyük bir ganimetle dönen Kurmanbek' i halkı sevinerek karşılar. Fakat aralarında babası Teyitbek yoktur. Kurmanbek'e kızmıştır. Bunun sebebi Kalmuklara gitmeden önce oğlunun kendisinden izin almamasıdır. Babasının küstüğünü anlayan Kurmanbek, babasının huzuruna çıkar. Teyitbek oğlunun getirdiği ganimetleri görünce selamına karşılık verir. Ancak bu sefer Kurmanbek, babasının istediği gibi Kıpçak ve Kırgızlardan bir kız beğenip evlenmez. Afgan hanı Bakbur'un kızı ile evlenir. Babasından ayrı bir saray yaptırarak şehir kurar. Seyitbek adında bir oğlu olur. Kurmanbek, saldırı hazırlıkları yapan Kalmuklar üzerine sefere çıkmak için babasından Teltoru atı istemek için kırk yiğidi gönderir. Teyitbek, Teltoru' yu vermez. Üstelik lanet okur. Kırk yiğit, Kurmanbek'in yanına dönüp babasının dediklerini anlattılar.

Babanız cimri bir yaşlı mıydı?

Esirgediği tek mal mıydı?

Lanet edecek kadar babanın

Düşmanlığı var mıydı?

Niyeti bozuk kişiymiş,

Neden gönlü terslendi.

İyi niyetli kişinin,

Malı, halkı çoğaldı,

Lanetine bakarsak

Öz baban değil, üvey mi (Alimov, 2013: 93)?

Babasının Teltoru atı vermemesi ve kırk yiğidi kendi yanına çekmesi ile Kurmanbek

tek başına saldırıya hazırlanan Kalmuk ordusu ile karşılaşır. Tek başına Kalmuklara karşı koysa da atının yorulması üzerine yaralanır ve atından düşer. Kalmuklar hava şartlarının kötüleşmesi ile Kurmanbek'i bırakarak kaçarlar. Dostu Akkan onu bulur ancak ne yaptıysa da ölmesine engel olamaz. Kurmanbek'in ölümünden Babası Teyitbek'i sorumlu tutan Akkan, Teyithan'a gelerek Kurmanbek'in düşman tarafından yaralanıp öldüğünü söyler. Teyitbek şöyle cevap verdi:

Teltoru atım kurtulmuş demek ki, Tanrım iyi yapmış. Kurmanbek düşmüş,
düşmanım yere serilmiş, dileğim yerine gelmiş (Alimov, 2013: 137).
Bunun üzerine Akkan, Teyitbek'i öldürür.

Öz oğlunu unutup,
Güvendiği tek atının,
Kuyruğuna bağladı.
Niyeti bozuk kabadayıyı
Dağlara taşlara gönderdi.
Ahmak olduğunu bilince
Böyle yaptı han Akkan (Alimov, 2013: 138).
Teyitbek ölüm ile cezalandırılır.

Kurmanbek destanında babalık imtihanı, bir babanın oğlunun ölümüne neden olması ve bu duruma sevinmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Seyitbek destanında (Kırgız Destanları 12) Seyitbek yetim kalınca onu, babasının dostu Akkan büyütür. Öz çocuğundan ayırdetmeden ihtiyacı olan her şeyi fazlası ile karşılar. Kırk yiğit biri olan Zayırbek gelip Seyitbek'e olanları anlatır ve babasının intikamını almak için yardım edeceğini belirtir. Seyitbek; Zayırbek ile babasının yurduna gelir ve burada halkı ile görüşür. Akkan babasından gördüğü iyilikleri anlatır. Bu sırada toplanan kalabalığın içinden Ermek denen bir söz ustası çıkarak yaşı geldiği halde Seyitbek'in bekâr olmasını eleştirir. Akkan'ın yaptığı babalığı sorgular.

İşte o Akkan efendinin.
Aklına bir iş gelmiştir.
Nasıl da olsa, Seyitbek
Öz oğlu gibi görmemiş.
Yaş kemale ermişse de,
Seni evlendirmemiş (Alimov, 2013: 52).

Akkan, Seyitbek için Möl güzele dünür gider ve gençlerin düğününü yapar. Destanın bu bölümünde babalık imtihanı; Akkan Han'ın, dostunun emaneti olan çocuğunu, kendi evladı gibi büyütmesi ve hiçbir desteği esirgememesi şeklinde yer alır.

Kurmanbek'in öz babası Teyit ile yaşadıkları bu destanda hatırlanır. Teyit'in babalığı bir daha sorgulanır.

Dönmemiş Teyit sözünden.
Baba diye sayarsan,

Ayrıl demiş ki, oğlunu
 Kanışay güzel eşinden.
 İnatlaşıp Teyit zorlamış,
 Kız al demiş Kırgız'dan,
 Dediğinden dönmeyen
 Teyitbek sert adam imiş.
 İnsanoğlunun içinden,
 Böyle kötü baba çıkmamış (Alimov, 2013: 54).

Teyitbek, oğlu Kurmanbek'in ölümüne neden olduğu için Akkan Han tarafından öldürülerek cezalandırılır. Bu bölümde babalık imtihamı, öz babası olduğu halde oğlunun ölümüne sevinme şeklinde gerçekleşmiştir.

Akkan, Seyitbek'in Kalmuklar üzerine yürüdüğünü duyunca, öz oğluna yardıma gelir gibi Seyitbek'in yardımına gelmiştir.

Yiğit Seyitbek Kalmuklara,
 Karşı sefere çıktı deyince
 Büyük Kaşkar'a sığmadım.
 Hali nasıl olur diye,
 Düşünüp çare bulamadım.
 Birazcık adam alarak,
 Arayıp yola çıkmıştım (Alimov, 2013: 97).

Destanda babalık imtihamı; Akkan Han'ın, dostunun emaneti olan çocuğundan hiçbir desteği esirgememesi şeklinde yer alır. Böylece Akkan'ın desteği ile Seyitbek, Kalmuklardan babasının öcünü almış olur. Akkan, barış yapmak uğruna öz kızını savaş hediyesi olarak getiren Torko'yu iyi niyetli olarak değerlendirir.

Dünür yapıp Torko'yu
 Sevindirip gönderelim.
 Değerlendirerek bakarsam,
 Öz evladını bize veriyor,
 Sonunda zararı olmaz.
 Düşman kesilince ne fayda?
 Hayırlı iş değil mi,
 Barışıp gönül almak (Alimov, 2013: 112) .

Torko ile barış yapılır ve kızı Sancırgal ile Börü evlenir. Destanın bu bölümündeki babalık imtihamı, bir babanın düşmanı ile barış yapmak için kızını vermeyi teklif etmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Canış-Bayış destanında (Kırgız Destanları 13) sıkıntılı bir dönemde Kırgızlara han olan Nurkan Baatır'ın iki oğlu olur. Çocuklar büyür ve bahadır olur. "İkiz Kaplan" diye nam salarlar. Bir gün Nurkan Baatır, çocuklarının düşman ile savaşıp halkı azaptan kurtarmak istediklerini duyunca onlarla kıvanır (Aça, 2013: 36). Canış ile Baiş'a düşman üzerine gitmeleri için her türlü desteği verir.

Atlanalım dersiniz düşman üstüne
 Kurban olduğum kaplanım

Askerini sayıp toplayayım,
Silahını çelikten yaptırayım.
Altı ay binilse yorulmaz
Atın iyisini vereyim (Aça, 2013: 36).

Kalmuklar üzerine sefere giden Bayış, ağabeyi Canış ve kırk yiğidin önerisini dinlemeyince Kalmuklara esir düşer. Kalmuk hanı Sıyadat, diğer esirlerle birlikte Bayış'ı da yurduna getirir. En kuvvetli adamı Argın'ın karşısına çıkarır. Bayış, Argın'ı öldürür. Mücadeleyi izleyenler arasında bulunan Sıyadat'ın kızı Celkayıp, Bayış'ın Argın'ı öldürmesine sevinir. Bu durum Sıyadat'ı rahatsız eder. Kızının gönlünü incitmek istemeyen Sıyadat, Celkayıp'ın gözü önünde yiğitlere Bayış'ı dövdürerek kızını sınamak ister. Bayış'ın ölüm şeklini kızı Celkayıp'ın belirlemesini ister. Babasının kendini sınadığını anlayan Celkayıp, bu işe sevinmiş görünür.

Bir özümnden başkası
Öğrenirse öldük
İlk başta babam düşmanım (Aça, 2013: 113).

Celkayıp, Bayış'ı sevdiği için onun ölmesini istemez. Bu nedenle onu çukura atmayı ve aç susuz bırakarak öldürmeyi teklif eder. Böylece Sıyadat, kızından şüphelenmekte haksız olduğunu anlar. Celkayıp, yedi yıl boyunca ihtiyacı olan her şeyi yollayıp çukurdaki Bayış'a bakar. Yedi yıl dolunca ip salarak Bayış'ı çıkarır ve birlikte kaçarlar. Rehberler, Sıyadat Han'a gelerek, Celkayıp'ın Kırgız'dan gelen oğlan ile birlikte kaçtığını bildirir.

Öncekinden de beter
Yandı yüreği.
(...)
İzine düşüp kovalayayım deyip
Kahrolasica Celkayıp'ı
Eri ile ikisini
Birlikte öldürüp rahat edeyim deyip (Aça, 2013: 121).

Bayış ve Celkayıp peşlerine düşen Kalmuk askerlerini kırar ve Sıyadat'ı öldürür. Böylece destanda babalık imtihanı, bir babanın düşmanı ile kaçan kızı ile vasıtasıyla gerçekleşir.

Manas destanı Cusup Mamay varyantında (Kırgız Destanları 15) Orozdu'nun on oğlu olur ancak birlik olup Kalmuk hanı Alook'e karşı koyamazlar. Her biri bir yere dağılıp Kalmuklara boyun eğler. Alook'e, Orozdu'nun on oğlundan biri olan Cakıp'ı Kalmuk ilinden zengin biri olan Nogoy'un yanına verir. Bu sırada Kırgızlar, Balta dev kitabından Manas'ın doğacağını öğrenir ve bağımsızlıklarına kavuşmak için Manas'ı beklemeye başlar. Sonunda yaşı ilerleyen Cakıp'ın karısı bir oğlan doğurur. Bu çocuk söylenen işaretleri taşır. Bir bahadır olarak büyür ve Kalmukları yener. Balta ile Camgırcı Manas'ın Kalmukları yenmesi üzerine ziyafet vermeye hazırlanır. Manas'ın babası Cakıp Han malı mülkü seven

cimri biridir. Ziyafet vermeye yanaşmaz.

Âdet bilmez biri gibi
Her şeyi unutmuş gibi,
Oğlun Manas isem,
Unutmuş babam sen isen
Halka rezil olmayalım (İnayet, 2017: 234).

Destanda Cakıp Bay, parayı çok seven biri olarak karşımıza çıkar. Manas'ın, Köntöy'ü öldürmesi üzerine Kalmuklar kaçar. Zaferden sonra Manas'ın Magdım'dan doğan kardeşi Sırgak babası Cakıp'a danışmadan büyük bir ziyafet düzenler. Cakıp bunu öğrenir.

Vermeyeceğim diyemeden,
Mırıldanıp açık konuşmadan,
Çenesini tutup homurdanıp,
Uzun süre ses çıkarmadı.
Yüzü sararıp
Yalandan gülerek,
“Halk ziyafete gelsin” diye
Başkalarından önce duyurdu (İnayet, 2017: 234).

Bunun üzerine Cakıp, büyük bir ziyafet vererek çevredeki tüm Türk boylarını ağırlamak zorunda kalır. Böylece destanda babalık imtihanı, malı mülkü seven cimri bir babanın, zafer kazanan oğullarının halka ziyafet vermesi yoluyla gerçekleşir.

Bagış destanında (Kırgız Destanları 16) Kırgızlar Cediger'in Yedisu bölgesinde yaşarken Moğollar elçi göndererek vergi isterler. Bay, bu teklifi kabul etmesine rağmen oğlu Bagış karşı çıkar ve Moğollar üzerine akın düzenlemek ister.

Babası onu azarlayıp,
Gideyim diyen Bagış'ın,
Gitmesini Bay, engelledi (Öztokmak, 2019: 300).
Böylece Bay, Bagış'ı sıkıştırır.

Altmış yaşını aştım,
On iki çocuğum oldu,
Onlardan bir tek sen kaldın.
Önce Bay'ı öldürüp,
Kendi elin ile gömüp,
Kalmuk'a ondan sonra git (Öztokmak, 2019: 305).
Bunun üzerine Bagış kimselere sezdirmeden gizlice hazırlıklarını yapar.

Babasına sır vermeden,
Bir kişiye bile sezdirmeden,
Yiğit Bagış hazırlandı (Öztokmak, 2019: 306).

Bağış, babasından gizli Kalmuklar üzerine sefere gider. Kalmukları perişan edip yurduna döner. Destanda babalık imtihanı, bahadır olan ama söz dinlemeyen bir oğul yoluyla gerçekleşir.

Kurmanbek destanı Sarıkunan varyantında (Kırgız Destanları 17) Kurmanbek'in babası Teyitbek, Kalmuk üzerine saldırmak için Teltoru atı isteyen oğlunu reddeder ve

ölmesini diler. Kurmanbek, babasının Teltoru atı vermeyip kırk yiğidi kendi tarafına çekmesi üzerine Kalmuklara tek başına saldırır. Saldırıdan ağır yara alarak çıkar. O sırada oradan geçmekte olan dostu Akkan, Kurmanbek'i bulur ve her türlü imkânı sonuna kadar kullanarak tedavi ettirir. Akkan, dostu Kurmanbek'i bu duruma düşüren babasını sorgular. Akkan'ın, Kurmanbek'in babasını sınadığı bölüm şöyledir:

Acıyacak hâlim yok,
Atanın geçtim kusurunu.
Karısına oğlunu tercih eden,
Ahmağın gör bozukluğunu.
Atam diye canını ağrıtmı,
Düzelmecek bu huyu (Arvas, 2019: 237).

Azaba koymuşsun at vermeyip,
Kendinden doğan balana.
Atını vermeyip horlamışsın,
Ata diye gelse inatlaşmışsın.
Babalık şefkatin nerede,
Ahiri kurnaz ihtiyar onmayasın (Arvas, 2019: 249).

Akkan, Kurmanbek'in babası Teyitbek'i ölüm ile cezalandırır. Kurmanbek destanı Sarıkunan varyantında babalık imtihanı, babanın bile bile oğlunun ölümüne neden olması şeklinde karşımıza çıkar.

3.4. Akıllılık İmtihanları

3.4.1. H500.-H899. Akıllılık İmtihanları

3.4.1.1. H500. Akıllılık ya da Yetenek (Hüner) İmtihanları

Destanlar kahraman için tehlikelerle, güçlüklerle dolu birçok imtihan barındırır. Kahramanlar bu imtihanlarda; güç, cesaret, sadakat, hüner, akıllılık gibi yönlerden sınanır. Kahraman karşısına çıkan engelleri genellikle gücüyle aşar. Ancak güç her zaman engelleri aşmaya yetmez. Bu durumda zekâsını ve yeteneğini işin içine katmak zorundadır. İncelenen destanlarda kahramanların, zekâsının yüceltildiği ve yeteneğinin övüldüğü imtihanlardan geçtiği görülmüştür.

Akıllılık İmtihanları: Kahramanın bir engel ile karşılaşp, bu engeli akıl yürütme yeteneğini kullanarak aşması akıllılık imtihanı içinde değerlendirilmiştir. Destanlarda akıllılık imtihanı; güç bir durumdan kurtulmak için bir çözüm bulma, düşmanın aldatmasına karşı uyanık olma, toplumsal normlara uyma, bilmeceyi çözme ve akıllığın ödüllendirilmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Er Eşim destanında (Kırgız Destanları 2) Kalmukların Acaan adlı gözü dönmüş yiğidi, Er Eşim'e mektup göndererek onunla savaşmaya hazır olduğunu söyler. Bunun üzerine Er Eşim, çok güvendiği Katagan boyunun hanı Tursun'u çağırır. Halkını, mülkünü ve sürülerini ona emanet eder. Kendisi ise yanına topladığı askerler ile Acaan ile savaşmaya gider. Savaş yaklaşık üç yıl sürer ve Er Eşim savaşta galip gelir. Yurduna döndüğünde, halkını emanet ettiği Tursun'un ihaneti ile karşılaşır. Tursun, Kıpçakları zorla topraklarına sürmüş, kadınlarını kuma olarak almış ve Tozar adlı yere bir kale kurmuştur. Er Eşim, kaleye savaşıarak girmenin imkânsız olduğunu bildiği için akıllıca bir plan yapar. Beş yüz deveye, iki bin askerli orduyu yükletip, üzerlerini çadırla örterek gece yarısı kaleye gelir. Dışarıdaki bekçiye kendisini kervanbaşı olarak tanıtır.

Değerli misafirmiş diye,
Haber verin beyinize.
Dışarıda kalırsam belki
Hırsız gelmesin.
Güzel eşya çoktur
Gizlice çalması.
Kalenin kapısını açın
Yükü indirip yığacağım
Mükâfatını verip hanına (Turgunbayer, 2007: 127).

Beylerine haber vermeleri durumunda, bekçilere de ödül vereceğini söyler. Bekçiler hemen Han Tursun'a gidip tüccarın durumunu anlatırlar. Han Tursun, değerli eşyalar almak için hemen içeri alınmasını ister. Kale kapıları açılır ve beş yüz deve içeri alınır. Şafak sökerken kulakları çınlatan sesler duyulur. Kalenin içini yangın ile birlikte kargaşa kaplar. Er Eşim, halkıyla birlikte mallarını geri alır. Destanda akıllılık imtihanı, kahramanın aklını kullanarak halkını ve toprağını geri alması şeklinde karşımıza çıkar.

Eşimkul menen Zuura destanında (Kırgız Destanları 5) Eşimkul ve Zuura'nın yaşlılığında doğan oğulları Altın Kökül, hızla büyüyerek yaşıtlarından üstün bir yiğit olur. On altı yaşındayken yolda bir ihtiyara rastlar. İhtiyar, Temirkan Han'ın altı günde bir insan kanı içen Kan İçme Karaç adlı bir oğlunun ve on iki but et yiyen devinin olduğunu anlatır. Temirkan'ın, bu ikisini yenen yiğide kızı Aruuke'yi vereceğini duyduğunu söyler. Er Kökül, ailesine haber vermeden Temirkan'ın şehrine doğru yola çıkar. Gök Özön'ün kenarında, dokuz yolun birleştiği yerde, Kan içme Karaç'a rastlar ve altı gün savaşır. Altı günün sonunda Kan İçme Karaç öleceğini anlayınca, kendini bırakması için ağlayarak Altın Kökül'e yalvarır. Altın Kökül, bunun aldatma olduğunu anlar.

Aldatmasına kanmadı
Altın Kökül genç Aydar.
Kan İçme'nin konuşmasına
Ekinci defa izin vermedi (Çelebi, 2007: 213).

Kan İçme Karaç'ı öldürür. Destanın bu bölümünde akıllılık imtihanı, düşmanın hilesine kanmama şeklinde karşımıza çıkar.

Kan İçme Karaç'ı öldüren Altın Kökül, bu sefer Temirkan'ın yıllarca beslediği devî öldürmek için akıllıca bir plan yapar.

Yakınına yaklaşmadan
Uzaktan sözümü söyleyeyim.
Atını tepip gelen bu devin
Bahadırlığına dikkat edeyim.
Halk olacağım diye kendisine
Uzaktan akıl danışayım.
Nasıl cevap verse de
Cevabını duyup kanayım.
Uzaktan karaltısı dağ gibi (olan) kötünün
Tüm sırrını öğreneyim.
Elinde ise silahı
Önce ben vurayım (Çelebi, 2007: 243).

Altın Kökül, aklını kullanarak Temirkan'ın devini öldürür ve hanın kızı Aruuke ile evlenir. Destanda akıllılık imtihanı, on iki but et yiyen dev ile dövüşmeden önce saldırı planı yapma şeklinde karşımıza çıkar.

Manas destanında (Kırgız Destanları 6) Bey Cakıp'ın çocuğu yoktur. Yaşlılığında hanımı bir erkek çocuk dünyaya getirir. Çocuğa işaretle doğduğu için Manas adı verilir. Manas yaşlılarından farklı bir çocuktur. Vücudu insana benzemez, bazen bütün gün durmadan yıkanır bazen de elini bir ay kadar yıkamaz, helal-günah bilmez her türlü işi yapar, bazı günler bağlanmış ata binmiş gibi bazı günler de zapt edilmeyen deli gibi kutsal mezarlıkları dolaşır, herkesi tersleyerek oyun oynar, aklından geçeni yapmadan bırakmazmış. Çocukları toplayıp mezarları yıkar, derviş görse dövermiş. Halk, Bey Cakıp'ın oğlunu deli olarak görürmüş. Bay Cakıp da aynı fikirdeymiş.

Anladığım kadarıyla oğlumuzun aklı az,
Zenginlikten ne yapacağını bilmiyor (Türkmen, 2007: 153).

Bunun üzerine aklının az olduğuna kanaat getirilen Manas'ı, şırmarmaması ve dünyanın değerini anlaması için yayladaki çobanın yanına uşak olarak verirler. Destanda akıllılık imtihanı, toplumsal normlara uymayan kahramanın akıllanması için çobanın yanına verilmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Han Buuba'nın, yaşlılığında biri kız, biri erkek ikiz çocuğu olur. Kızı Karaçaç, oldukça akıllı olmasına rağmen oğlu Boston pek aklını kullanamaz ancak oldukça güçlüdür. Kız kardeşine göre Boston'un aklı biraz eksiktir. Boston'un çıkacağı tehlikeli yolculuk için kız kardeşi Karaçaç, hazırlıkları üstlenir. O akıllılığı ile halkının gözdesidir.

Böyle silah yaptıran
Karaçaç'ı bildiler,
Aklı herkesten fazla,
İnsanoğlundan çıkmaz böylesi,
Diye söz söyleyip
Han Buuba'nın Karaçaç'ın
Üstünlüğünü kabul ettiler.
Halk övdü (Yıldız, 2009: 64).

Karaçaç, Boston için kimsenin hayal edemeyeceği kadar iyi silahlar hazırlatır. Halk bunu çok beğenir. Destanın bu bölümünde akıllılık imtihanı, kahraman için hazırlanan silahların seçimi ve hazırlatılması şeklinde karşımıza çıkar.

Boston, kardeşinin hazırlattığı en iyi silahları kuşanarak yola çıkar. Yolda acıkır ve yol için yapılan özel bir yiyecek olan kül azığının tamamını yer. Geriden gelmekte olan yiğitleri düşünmez. Bunun üzerine atı Karaboz şöyle söyler:

Söyle söyle söz dinlemez
Aptalla niye başımı birleştirdim.
Söyle söyle, söz dinlemez
Aç gözle niye başımı birleştirdim.
Böyle yemek yiyeni
İnsanoğlu içinde kim görmüş.
Ardındaki yiğitler
Altı günde ancak gelirler.
Zayıflayıp-güçsüzleşip yetişirler.
Karnımız acıktı diye,
Azık ver diye acele ettirirler,
O zaman çaren ne olacak (Yıldız, 2009: 68)?

Karaboz, düşüncesizce yemek yiyen Boston'u dağa, teke ve dağ koçu vurması için gönderir. Yiğitleri doyurup dinlendirmesini ister. Destanda akıllılık imtihanı, kahramanın geride kalanları düşünmeden yemek yemesi şeklinde gerçekleşir.

Er Soltonoy destanında (Kırgız Destanları 9) Madılbek adlı Kalmuk'un hilesi ile Temirkan ve Bolotkan esir düşer. Esir düşen beyleri kurtarmak için Soltonoy, Şabek ve Kıyır batur harekete geçer. Geceye dek büyük tepenin başından inmeden, Kalmuk'un nereye varıp yerleştiğini belirlerler. Sonrasında Soltonoy, kalabalık düşmanı alt edebilmek için akıllarını da kullanmaları gerektiğini söyler.

Haddimizi bilerek,
Aklımızla iş yapalım.
Hazırlıksız savaşmayalım.
En azından buraya,
İki aylık erzak hazır edelim (Kallimci, 2010: 152-153).

Soltonoy ve on batur hazırlıklarını tamamlar ve karanlıkta düşmana saldırırlar. Bu nedenle kalabalık Kalmuk ordusu birbirlerini vururlar. Böylece on batur kalabalık Kalmuk'u perişan eder. Destanın bu bölümünde akıllılık imtihanı, akıllı bir komutanın yaptığı planla

kalabalık düşman ordusunun mağlup edilmesi şeklinde gerçekleşir.

Temirkan ve Bolotkan'ı kurtarmak için Soltonoy, kırk yiğidi ile düşmana saldırır. Kırk yiğitten biri olan Aşırbek, düşmanın dört bir yandan saldırması ve başına üşüşmesi karşısında zor durumda kalır. Başından kanlar fışkıran Aşırbek'i atı Cılcıma bu durumdan şöyle kurtarır.

Cılcıma anladı ya,
Sahibinin gücünün bittiğini,
Davulu vurdu ya,
Boz at kuyruğunu oynatıp.
Çaresini bulamayıp Cılcıma,
Davulu çaldı ya.
İnsan akıllı hayvan,
Böyle bir çare buldu ya (Kallimci, 2010: 177).

Bunu duyan diğer yiğitler, Aşırbek'i düşmandan kurtarırlar. Destanda akıllılık imtihanı, akıllı bir atın sahibini ölümden kurtarması şeklinde karşımıza çıkar.

Güldana destanında (Kırgız Destanları 10) Orun, halkın sevgisini kazanmış bir vezirdir. Vezirini gözden düşürmek isteyen gaddar Cakıp Han, ona bir dizi bilmece sorar. Cevabını gün içinde veremezse darağacına gerileceğini söyler. Bunun üzerine vezirin canı sıkılır. Bu sıkıntının sebebini öğrenen kızı Güldana, bilmecelerin cevabını bulur ve babasının sıkıntısını dağıtır. Vezir, bilmecelerin cevabını hana söyler ve han bilmeceleri çözen bu kızı görmek ister.

Han, kızın sözüne memnun olup:
-Akıllı kızmışsın, ustaca cevap verip babanı ölümden kurtardın (Karadavut, 2012: 23).

Kızın akıllıca cevaplarını beğenen Cakıp Han bu kız ile evlenmek ister. Veziri kızını vermezse öldürmekle tehdit eder. Güldana istediği şeyi bulup getirmesi şartı ile evleneceğini söyler. Kendine kedersiz bir adam bulup vermesini ister. Han kabul eder ancak ne kadar arasa da kedersiz bir kişi bulup getiremez.

-Zeki Güldana,
İnandım tamamıyla sözüne.
Sınayacağım, diye iki defa,
Rezil oldum sana (Karadavut, 2012: 35).

Han'ı çaresiz bıraktı,
Dana'nın zekiliği.
Cakıp'ı rezil etti, diye,
Bütün şehre yayıldı.
Akıllı kızı övdüler,
Âşıkların pek çoğu (Karadavut, 2012: 36).

Güldana destanında akıllılık imtihanı, bilmecenin cevabının bilinmesi üzerine ölümden kurtulma şeklinde yer alır.

Kurmanbek destanında (Kırgız Destanları 11) Teyitbek'in kırk yaşından sonra bir oğlu olur. Ona Kurmanbek adı verilir. Kurmanbek on iki yaşına geldiğinde büyüklerini bile alt edecek bir güce kavuşur. Yanına Kırgız ve Kıpçak halkından kırk yiğidi toplar ve düşmana saldırarak bahadırlığını göstermeye başlar. On altı yaşına geldiğinde Kalmuklardan intikam alma yemini eder. Kalabalık olan düşmanı yenmek için aklını kullanması gerekir.

Kalmuk'a karşı giderken!

Akılsızca kapışırsam

Sonunda düşerim tuzağa (Alimov, 2013: 26).

Destanda aklını nasıl kullandığı ayrıntılı bir biçimde açıklanmaz. Kalmuklarla yaptığı mücadele sonunda Kalmuk hanı Dölön Han ve yiğidi Ekez'i yener ve Kalmukları vergiye bağlar. Destanda akıllılık imtihanı, kahramanın, kalabalık düşman ordusu ile akıllıca kapışıp onları vergiye bağlaması şeklinde gerçekleşir.

Kurmanbek, babasının istemediği bir evlilik yapar ve kendisi için yeni bir şehir inşa ettirip orada yaşamaya başlar. Bunun üzerine babası ile arası iyice bozulur. Bu sırada Kalmukların büyük bir ordu toplayıp saldırıya geçecekleri haberini alır. Babasından Teltoru atını ister ancak babası vermez ve kırk yiğidi de kendi yanına çeker. Kurmanbek, gelen düşman ordusuna tek başına karşı koyar. Ancak altındaki at yorulur ve Kurmanbek ağır yaralanır. Dostu Akkan, onu bu halde bulur ve kurtulması için ne kadar uğraşsa da Kurmanbek ölür. Akkan, Teyitbek'e gelerek oğlu Kurmanbek'in yaralanıp öldüğünü söyler. Teyitbek, buna sevinir. Akkan ise akılsız olduğunu anladığı bu kişiyi cezalandırır.

Öz oğlunu unutup,

Güvendiği tek atının,

Kuyruğuna bağladı.

Niyeti bozuk kabadayıyı

Dağlara taşlara gönderdi.

Ahmak olduğunu bilince

Böyle yaptı han Akkan (Alimov, 2013: 138).

Kurmanbek destanında akıllılık imtihanı, oğlunun ölüm haberini alan babanın sevinmesinin ahmaklık göstergesi olması şeklinde yer alır.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Er Töştük'ün yaşlılığında bir oğlu olur. Çocuğa Coodarbeşim adını verirler. Çocuk on beş yaşına geldiğinde babası ile ava çıkar. Babası ona Ak Arkar'ın hikâyesini anlatır ve onu bulup öldürmesini ister. Eve gelen Coodar annesinden izin alarak yola çıkar. Annesi, dedesine uğramasını istediği için önce dedesine gider. Dedesi yanına Cezilik adında bir yiğit vererek onu uğurlar. Yolda giderken atı Kalkara, Canaalı Dev'in onları beklediğini söyler. Kalkara yolda "bildiklerimi biliyor musunuz, duyduklarımı duyuyor musunuz (s.83)" diyerek Coodarbeşim ve Cezilik'i akıllı olmaları konusunda uyarır.

Yiğitliğin var, aklın yok,
Hiçbir şey ile ilgin yok,
İkiniz birlikte,
Akılsız bahadırmışsınız (Alimova, 2017: 112),

Destanın bu bölümünde akıllılık imtihanı, kahramanın atı Kalkara'nın, kahramana bildiklerini ve duyduklarını sorması şeklinde gerçekleşir.

Coodarbeşim, Canalı Dev'in yanında zorla alıkoyduğu Aksaamay adlı kızın aklını sınamak için Cezilik'e şöyle söyler:

Sır vermeden bunlara,
Kendimizi yolcu gösterip.
Hâlini gizlice sorup,
Oradan buradan laf edelim.
Söylendiği kadar var ise,
Akıllı biri ise,
Söyletmeden sırrı çözmez mi,
Gizlice sımayıp kızları,
Fark ettirmeden söz söyleyelim.
Akıllı değilse,
Kalbi kıracak söz duyup,
Rezil olmayalım (Alimova, 2017: 126).

Aksaamay, Coodarbeşim ne kadar gizlese de onu tanır. Böylece Coodarbeşim, Aksaamay ile evlenir. Destanda akıllılık imtihanı, kahramanın kurtaracağı kıza sorular sorarak akıl yönünden imtihan etmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Manas destanı Cusup Mamay varyantında (Kırgız Destanları 15) Cakıp Bay'ın yaşlılığında bir kızı olur. Adını Kardıgaç koyarlar. Ardından bir erkek çocuğu olur. Çocuk avucunda kan tutarak doğar. Sağ elinin ayasında Manas adını bulurlar. Günden güne büyüyen Manas, babasının malını mülkünü de pervasızca savurur. Paraya çok düşkün olan Cakıp, bir gün Manas'ı azarlar ve evden kovar. Halkının önünde utanmadan yaşamak için Çıngış Han'a hediyelerle giderek hanlığını onaylamasını ister. Hediyelere çok sevinen Çıngış Han karşılığında hediye hazırlamıştır. Hanlığı alan Cakıp Han, hediyeler yerine zayıf ve hastalıklı gibi görünen bir tayı ister. Tayı alan Cakıp Bay evine döner. Bu sırada Kalmuktan geçmişin öcünü almak için yola çıkmaya karar veren Manas, Akbalta'ya danışmak için Macik ile yola çıkar. Yola çıkmadan annesine uğrayıp tayı görür ve beğenip yanına alır. Annesine, dedesi Balta'ya danışacağını, onun çok akıllı bir adam olduğunu söyler.

Dedem Balta akıllı,
Becerikli kişi idi.
Faldan mı öğrenmiştir?
Çok yaşayıp çok gören
Bilenlerden mi duymuştur?
Gerçekten de ermişmiş,
Görmeden bilmiş.

Bilmece gibi bir hadise,
Dedeme hayret ediyorum (İnayet, 2017: 104).

Bunun üzerine Manas, annesinden Balta'nın nerede olduğunu öğrenir ve onu bulmak için yola çıkar. Destanda akıllılık imtihanı, çevresindeki kişilerden dedesinin yaptıklarını dinleyerek akıllı olduğuna kanaat getirme şeklinde gerçekleşir.

Kurmanbek destanı Sarıkunan varyantında (Kırgız Destanları 17) Akkan, Kurmanbek'in vücudundaki mızrağı çıkarmak için gelen kişilere çokça mal teklif eder.

Kurban olayım iki ihtiyar
Azaplı gündedir bizim canımız.
Akıl verecek olsanız,
Alırsınız çokça mal (Arvas, 2019: 219).

İki ihtiyar, yaptıkları ilaçlarla Kurmanbek'in yarasını iyileştirir. Akılları sayesinde bunu başaran ihtiyarları Akkan, mal ve para ile ödüllendirir. Destanda akıllılık imtihanı, kahramanı iyileştirecek akli veren ihtiyarların çokça mal ile ödüllendirilmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Yetenek (Hüner) İmtihanları: Hüner, destan kahramanlarında bulunması beklenen özelliklerden biridir. Hüner gösteren kişilerin, kahraman olarak karşımıza çıkması sık rastlanan bir durumdur. Motif İndeks'te yetenek olarak isimlendirilen bu imtihanlar damat, gelin, akıllılık, korku, güç, dayanıklılık imtihanları gibi pek çok imtihan içinde karşımıza çıkar.

İncelediğimiz destanlar içinde Kocacaş, en çok hüner imtihanı barındıran destan olarak karşımıza çıkar. Bu destan ile ilgili çalışma yapmış isimlerden Gulnara Aitpaeva hazırlamış olduğu makalesinde, Kocacaş'ın avdaki yeteneğini “avını gözünden vuran avcı” olduğuna bağlar. Avcılar için avı gözünden vurmak hayvanın etine ve derisine zarar gelmemesi yönünden son derece önemlidir. Çünkü avcılar genellikle hayvanların etinin yanında derisinden de yararlanırlar (Aitpaeva, 2019: 216). Bu nedenle avı gözünden vurmak hüner imtihanı olarak değerlendirilir.

Cañıl Mırza destanında (Kırgız Destanları) Cañıl, “bahadır kız” olarak karşımıza çıkar. Kalmatay, kaplanı öldüren Cañıl ile evlenmek ister. Ancak Cañıl'ın evlenmek için bir şartı vardır. Kocası olacak kişiden hakaret duymak istemez. Kalmatay şartı kabul eder ve evlenirler. Cañıl evinin kadını olur, yiğitlik işlerini bırakır. Bir göç esnasında eğlenen gençler, yengemiz bir hünerini gösterebilir, diye istekte bulunurlar. Cañıl kabul etmeyince Kalmatay'a şikâyet ederler. Kalmatay da hüner göstermesini ister. Cañıl kabul etmeyince de dövüp hakaret eder. Bunun üzerine Cañıl, unuttuğum iş idi ama bırakmadınız yatmaya, diyerek kabul eder ve Kalmatay'a yönelerek, sözünde durmadın, der. Silahlarını kuşanıp Karadoru atına atlar. Kalabalığı sokak yapıp karşılıklı sıralar ve içlerinden seçtiği kişilere, kalpaklarını

havaya atmasını söyler. Kalmatay gelerek yayı iyi çekmesini, başarısız olup da kendisini utandırmamasını tembihler. Cañıl atının ipini çözüp yürütür. Hünerini gösterir.

Belirlediği yiğidin
Samur kalpağı var idi.
“Fırlat”-dedi, fırlattı,
Kara at başını salladı.
Yay çekip ustalaşan er Cañıl
Yayın okunu sapladı.
Cıp edince tıp edip,
Kalpağı delip geçti.
Tekrar dönüp düşene dek,
Dönüp yine attı.
Ondan sonra ani hareket edip
İkincisini yine attı.
Iskalamadan oku arka arkaya attı.
Üçüncüsünü üç attı,
Hiç değilse yüz attı.
Birisini dahi ıskalamadı,
O şöyle dursun, hepsini dağıttı (Caynakova, 2004: 82-83).
Cañıl Mırza, havaya atılan bir kalpağı arka arkaya attığı oklarla ıskalamadan vurur.

Böylece kocası Kalmatay’ın isteğini yerine getirmiş olur. Destanda yetenek imtihanı, kahramanın havaya atılan bir kalpağı havadayken arka arkaya defalarca vurması şeklinde karşımıza çıkar.

Munduk ve Zarlık destanında (Kırgız Destanları 2) Çançarkan Han, altmış eş alır ve hiçbirinden çocuğu olmaz. Bu nedenle içini bir sıkıntı kaplar. Ölüme bile razı olup halkın yönetimi ile ilgilenmez. Bir gün yanına Hızır gelir ve halkını toplayıp hayvan keserek ziyafet vermesini ve sofraya şeker koymasını söyler. Bunun üzerine Çançarkan halkını toplar, sayısız hayvan keser, sofraya şeker koyar. Gelen beylerden, kendisine kefaretil bir kız vermelerini ister. Kimse kızını vermeye yanaşmaz. Cobdur adlı fakir bir kişi vardır. Bunun kızı Kançayım, gördüğü rüyayı babasına anlatır ve hana, kefaretil bir kız, bir erkek çocuk dünyaya getirmeye razı olur. Hanın altmış birinci karısı olan Kançayım hamile kalır. Diğer eşler onu kıskanır ve doğan çocukların öldürölmesi için Kocakarı Mastan ile anlaşırılar. Mastan, doğuma yardımcı olmak için girer ve biri kız, biri erkek ikiz doğan çocukları alır ve yerine iki köpek yavrusu bırakır. Çançarkan’a karısının iki köpek yavrusu doğurduğunu söyler. Çocukları ise ölmeleri için suya atar ancak gaipten bir el çocukları kurtarır. Çocuklar ormanda Kırk Çiltan ve kayberen tarafından büyütölür. Uzun bir zamandan sonra çocukların ölmediğini anlayan Mastan onları bulur ve kız olan Munduk’un yanına gider. Tatlı dille onu kandırır. Zarlık’ı, Külmöskan’a gitmek için ikna etmesini ister. Munduk, ağabeyi Zarlık’ı acı acı ağlayarak, Külmöskan’a gidip gelmeye razı eder. Yolda Hızır Aleyhis-selam, Zarlık’ a

görünüp, üç defa nefes verip onu iyileştirir. Aradığı kızı ve atı alabilmesi için nasıl bir hüner göstermesi gerektiğini söyler.

Külsaman atı ve Kuralay kızı Kara devi öldürdükten sonra alacaksın (Turgunbayer, 2007: 223).

Zarlık, herkesin korktuğu Kara Dev'i öldürür. Kuralay kızı ve Külsaman atı alır. Destanda yetenek imtihanı, kahramanın çok korkulan bir yaratık olan Kara devi öldürerek hüner imtihanını geçmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Kocacaş destanında (Kırgız Destanları 3) Kocacaş, usta bir avcıdır. Avcılıktaki hüneri sayesinde yirmi haneli köyü tek başına geyik etine doyurur. Bir gün Karakoco'nun kızı Zulayka'nın evleneceği haberi gelir. Zulayka, evleneceği kişiyi kendi sınavı, tanıyarak seçecektir. Zulayka, dört bir yandan gelen yiğitlerin hiçbirini beğenmez. Toy için gelenlere, köylerinde toya katılmayan yiğit olup olmadığı sorulur. Köylüleri, Kocacaş'ın avda olduğu için toya katılmadığını söyler. Bunun üzerine Zulayka, Kocacaş'ı görmek ister. Avdan dönen Kocacaş'a haber verilir. Kocacaş gitmek istemez ancak çok ısrar ederler. Kocacaş, av elbiselerini değişmeden Zulayka'nın karşısına çıkar. Zulayka, avcıyı beğenir. Karakoco'ya haber verilir ve Karakoco, damadının gelip, halkın vuramamaktan usandığı hedefi vurmasını ister.

Avcı olduğun belli deyip,
Hünerin fazla diğerlerinden,
Senin gibi kahraman yiğitten deyip
Kıymetini anlayıp beğenen,
Dengimi isteyen benim diye,
Gören de var görmeyen,
Hedefi vurup düşürsen,
Halkın ağzını kapatsan diye (Türkmen, 2007: 59).

Kocacaş, kimsenin vuramadığı kıldan ince hedefi vurur ve Zulayka'nın babası Karakoco'yu sevindirir. Destanın bu bölümünde yetenek imtihanı, kahramanın kimsenin vuramadığı hedefi vurması şeklinde gerçekleşir.

Zulayka ile evlenip köyüne dönen Kocacaş, ava gittiği bir gün Alabaş'ı yakalar ve bütün yavrularını öldürür. Alabaş'ı öldüreceği sırada Sur Eçki gelerek Alabaş'ı bırakması için yalvarır. Kocacaş dinlemez Alabaş'ın kafasını keser.

Alabaşın soyunu
Birini bile bırakmadan öldürdü.
Avcılığının üstüne yoktu (Türkmen, 2007: 107).

Destanın bu bölümünde yetenek imtihanı, kahramanın avcılıktaki ustalığı ile Alabaş ve yavrularını avlaması şeklinde gerçekleşir.

Sur Eçki, çocuklarını ve eşini öldüren Kocacaş'ı hesaplaşmak için beklediğini söyler. Kocacaş evine döner ancak akıllı Sur Eçki'ye verdiği sözde kalır. Bir rüya görür ve Sur Eçki'yi

bulup öldürmeden rahat edemeyeceğini anlar. Bunun üzerine Sur Eçki'yi bulmak için ava çıkar. Destanda avcı kadar avın da usta olduğu belirtilir.

Kendi kendine korumuş,
Ok değmesin diye sakınmış,
Usta Eçki o da (Türkmen, 2007: 191-193).

Destanın bu bölümünde yetenek imtihanı, Sur Eçki isimli bir geyiğin avcıdan kaçmadaki hüneri şeklinde karşımıza çıkar.

Sur Eçki'yi bulan Kocacaş, onun peşinden çıkışı olmayan kayalıklara sürüklenir ve oradan çıkamayacağını anlar. Onu aramaya gelen ailesi, kayalıklarda bulur ancak kurtarmak için ellerinden hiçbir şey gelmez. Oradan kurtuluşun olmadığını anlayan Kocacaş, kayalıklardan kendini aşağıya bırakır. Bedeni yüksek kayalara çarparak ailesinin bulunduğu yere ulaşmadan parçalanır. Ailesi ve köylüleri elleri boş geri dönerler. O sırada hamile olan Zulayka'nın bir oğlu olur ve adını Moldocaş koyarlar. Moldocaş da babası Kocacaş gibi usta bir atıcı olur.

Çalı çırpıdan yaptığı yayı,
Dikkatlice atarsa değerir,
Bozuk paranın yarısına.
Babasından evladı,
Daha zorlu olur diye,
Ustalığı her yere yayıldı (Türkmen, 2007: 235).

Moldocaş, avcılıktaki ustalığı sayesinde Sur Eçki'yi yakalar ve babasının kemiklerini toplatarak mezarını belli eder. Destanın bu kısmında hüner imtihanı, attığı ok ile bozuk paranın yarısını vurma şeklinde karşımıza çıkar.

Eşimkul menen Zuura destanında (Kırgız Destanları 5) Eşimkul ile Zuura, çocuk sahibi olabilmek için evliyaya, şeyhe ve bahşıya giderler. Bunların aslında böyle bir hünerinin olmadığını, sadece hizmet ettirmek için kendilerini kullandıklarını anlarlar. Eşimkul ile hanımı bu sefer yolda bir hekime rastlar. Ona sıkıntılarını anlatırlar. Hekim onlara yardım edebileceğini söyler. Çünkü o küçüklüğünden beri bu işin ilacını yapmakla uğraşan, hüner sahibi biridir.

Kurban olayım hekim,
Gösterdiğin hünerin
Altın imiş hepsi.
Zuura hamile kaldı (Çelebi, 2007: 115).

Hekimin uyguladığı tedavi ve ilaçlarla, Eşimkul ile Zuura çocuk sahibi olur. Destanın bu bölümünde hüner imtihanı, hekimin yaptığı ilaç ve uyguladığı tedavi ile çocuk sahibi olma şeklinde gerçekleşir.

Zuura, bir erkek çocuk dünyaya getirir. Adını Altın Kökül koyarlar. Çocuk büyür ve bir pehlivan olur. Önüne gelen herkes ile güreşip yener.

Pehlivanlığı Kökül'ün

Anlaşıldı sınıanıp

Yakaladığı pehlivanı

Zorlukla kalkıyor yerinden (Çelebi, 2007: 165-167).

Eşimkul menen Zuura destanında hüner imtihanı, kahramanın karşısına çıkan bütün pehlivanları yenmesi olarak karşımıza çıkar.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Karaça Dulay yurdunun hanı, Han Buuba'nın çocuğu yoktur. Halkı toplanıp yaşlanan hanları için Hüda'ya yalvarır ve bir çocuk diler. Hanın ikiz çocuğu olur. Kıza Karaçaç, oğlana Boston adı verilir. Boston'un doğumu gibi bebekliği ve çocukluğu da olağanüstülükler ile geçer. Ona uygun at bulunur ve Kadamış Han'ın kızı Cezbilek, Ak Kuğu'nun sağ bacağına bir yüzük takarak kendisini bulması için Boston'a işaret gönderir. Bu işareti Karaçaç görür ve Boston'a haber verir. Karaçaç, Boston'u zorlu bir yolculuğa hazırlamak için ileri gidip, beri gelişlerini sınar ve bahadırılığını onaylar.

Pehlivanlığın ulu imiş,

Bahadırılığın çok imiş (Yıldız, 2009: 73),

Destanın bu bölümünde hüner imtihanı, kahramanın atının üstünde ileri gidip beri gelişlerinin sınanması şeklinde gerçekleşir.

Bahadırılığını ispatlayan Boston, Kadamış kızı Cezbilek ile evlenmek için yolculuğa çıkar. Boston, atı Karaboz'un verdiği akıl ile kızıl tilkiyi yakalar. Karaboz'un yardımı ile diğer engelleri de aşarak Cezbilek'in karşısına çıkar. İşaretini tanıyan Cezbilek, onun engelleri aşip gelişine şaşırır. Boston'u, babası Kadamış Han'a tanıtır. Babası, gün batısını koruyan, kurnazlığı ile birçok alpı tarumar eyleyen kıymetli dostu sınırın kızıl tilkisini nasıl aşip, geldiğini sorunca Cezbilek şöyle cevap verir:

Basiretine bakarsan,

Ondan üstün imiş bu.

Yadacılık hüneri var imiş (Yıldız, 2009: 130).

Destanın bu bölümünde hüner imtihanı, kahramanın atının, yadacılık hüneri sayesinde, kar yağdırarak sınırın kızıl tilkisini yakalaması şeklinde karşımıza çıkar.

Destanda kahraman kadar rakipler de hünerlidir. Kadamış Han'ın iki oğlu vardır. Boston'un yolundaki engellerden biri de bu oğullardır. Kadamış Han, Boston'un bu engeli nasıl geçtiğini sorar. Destanda onların hünerleri şöyle anlatılır:

Gökyüzüyle şehrin arasına,

İp çeken,

Aalı, Sultan iki ağabeyin,

İp ile gezmiş,

O ip üstünde,

Uçan kuş gibi birbirini kovalamış,

Yerden uçan kelebeğin

Kanatlarını koparıp atmış

Eli, ayağı üstünde yürüyen karıncayı
 Bellerinden bölüp atmış
 Nişancılıkları tam idi,
 Kımıldayan can geçemez,
 Huzuru koruyup duruyorlardı.
 Bundan nasıl geçmiş?
 Şehre nasıl ulaşmış (Yıldız, 2009: 134)?

Boston ile Karaboz üzerlerine yağın okları, dua ile eğip engellemişler. Üstelik kuşaklarını başlarına sarık yapıp sararak “Medine’den geliyoruz. Kadamış Han’ın hacılığı kabul oldu, diye itibarlı haber getiriyoruz.” diyerek iki ağabeyi aldatmışlar. Destanın bu bölümünde hüner imtihanı, gökyüzünde asılı ip üzerinde gezme hüneri şeklinde karşımıza çıkar.

Kadamış Han, bütün hünerleri dinledikten sonra kızı Cezbilek ile Boston için bir toy düzenler. Boston, toydan sonra Cezbilek’in yurdunda kalır. Karaboz bu durumdan memnun olmaz ve yurduna döner. Burada Boston’un halkının sürgün edilip zulme uğradığını görür. Dönüp Boston’a haber verir. Bunun üzerine Boston, hamile olan karısından izin alarak halkını bulup toplamaya gider. Doğacak çocuğunun erkek olması durumunda, kendisini arayıp bulmasını ister. Oğlunu tanımak için bir işaret bırakmak ister. Cezbilek’e, Karaçaç’ın kendisi için özel olarak hazırladığı ve beline taktığı işlemeli keseyi gösterir ve tıpatıp aynısını işlemesini söyler. Cezbilek aynısını işler.

Cezbilek gibi güzelin
 Becerikliliğini anlamış.
 Yanyana koyup baksa,
 Birbirinden farksız imiş (Yıldız, 2009: 188).

Boston, halkını toplamak ve esirlikten kurtarmak için Cezbilek’i ata yurdunda bırakarak oradan ayrılır. Boston ayrıldıktan sonra doğan oğlu Börübay-Sultan, bu kese sayesinde babasını tanır. Destanın bu bölümünde hüner imtihanı, işlemeli kesenin tıpatıp aynısını işleme hüneri şeklinde karşımıza çıkar.

Cezbilek, Boston gittikten sonra bir oğlan dünyaya getirir. Çocuğa, Börübay-Sultan adı verilir. Çocuk büyür ve bahadır olur. Babasını bulmak ister. Dedesi Kadamış, onun hünerini sınar.

Atına bin, göreyim,
 Seni sınavıp anlayayım.
 (...)
 Dedesi sınamış,
 Sınamasından bala geçmiş.
 Babasını arayıp gitmeye
 İznini vermiş (Yıldız, 2009: 437-438).

Destanın bu bölümünde ise hüner imtihanı, ata binme hünerinin sınanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Kız Darıyka destanında (Kırgız Destanları 8) Kız Darıyka, evleneceği kişinin pehlivanlığını sınar.

Yiğitler gelip Darıyka'yı dener,
Kız, pehlivanların hepsini yener.
İnsanda dengi olmayan bir çocuk, diye,
Değerlendirip bahadırlar geri dönerler (Türker, 2010: 35).

Kendisi “kız pehlivan” olarak tanınan Darıyka, gelenlerin hepsini yener. Destanın bu bölümünde hüner imtihanı, kız pehlivanın bütün pehlivanları yenmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Ali ile evlenen Darıyka'nın bir oğlu olur. Çocuğa Şaysılda adı verilir. Şaysılda on sekiz yaşına geldiğinde yeteneğini ispatlar.

Kaç kere sınavdan geçip Şaysılda,
Yere sermiş pehlivanların bir kaçını (Türker, 2010: 96).

Kız Darıyka destanının bu bölümünde hüner imtihanı, kahramanın tüm pehlivanları yere sermesi şeklinde karşımıza çıkar.

Er Soltonoy destanında (Kırgız Destanları 9) Nar pehlivanın, karşısına çıkan Kalmuk yiğidiyle dövüşü insanları hayran bırakır.

Gökyüne doğru zıplar,
Onların savaş atı bindiği.
Birbirlerine hücum edip,
Mızrak sallayıp saldırdılar.
İnsanı hayran bırakır,
İkisinin de hüneri (Kallimci, 2010: 89).

Bu dövüş sonunda Nar pehlivan, Kalmuk'u öldürerek halka, hünerini gösterir.

Hepsini kırıp düşmanın,
Baturlar birlikte döndüler.
Yüzyılda olmayan iş başardı,
Kırk yiğidin hüneri (Kallimci, 2010: 171).

Oradan ayrılmış olan kırk yiğit düşmanın elinde kalan Nar pehlivanın sesini duyup hızla geri döner. Savaşmadaki hünerlerini gösterip Nar'ın etrafındaki düşmanları kılıçtan geçirir ve Nar pehlivanı kurtarırlar.

Er Soltonoy destanında hüner imtihanı, kırk yiğidin savaşta gösterdikleri ata binme ve mızrak atma hüneri sayesinde düşmanı mağlup etmesi şeklinde gerçekleşir.

Askazan Baatır destanında (Kırgız Destanları 10) Kocayar adında bir kişinin Koñuraş, Esembay, Esentügöl ve İristay adlı dört oğlu vardır. En büyükleri Koñuraş'tır.

Çünkü Koñuraş usta bir avcıymış. Attığını vuran, gözü pek, aynı zamanda da merhametli biriymiş. Pehlivan imiş de (Karadavut, 2012: 39).

Koñuraş, ava çıktığında öyle çok hayvan avlarmış ki bunları atı ile taşıyamaz, deve ile taşımış. Ava çıkacağı sırada çok yoksul olan konu komşusuna ‘suyu hazırla, kazanı asadur’ dediği için daha sonraları adı Askazan olarak değişir ve öylece kalır. Ava çıktığı bir gün

Kalmuklar mallarını çalmaya gelen hırsız sanarak Askazan'ı yakalayıp sağ omzundan balık şeklinde küçük bir parça kesip alırlar. Yıllarca onlara odun toplayarak yaşayan Askazan'ı kimse arayıp sormaz. Bu sırada Kalmukların başına bir boğa musallat olur. İşaa Han bu boğayı öldürene sarayından istediğini vereceğini söyler. Boğayı öldürebilen çıkmaz. Çotur adlı kişinin aklına elinde esir olarak tuttuğu Askazan gelir. Han'a kolunun sakat olduğunu yoksa boğayı öldürebileceğini söyler. Han onu sarayına çağırıp tedavisini yaptırır.

Askazan, tuğladan yapılmış duvarın yanına sıra halinde dizdiği yedi çapaya ok atar. Ok yedi çapayı da delip geçerek bir karış da duvara saplanır. Askazan, artık kollarının güçlendiğini Han'a gösterir (Karadavut, 2012: 44).

Boğayı öldürüp Kalmukları bu beladan kurtaran Askazan'ı han, eş ve hediyeler ile ödüllendirir. Destanda hüner imtihanı, kahramanın avcılıktaki ustalığı ile bütün köy halkını beslemesi ve kimsenin öldüremediği boğayı öldürmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Seyitbek destanında (Kırgız Destanları 12) genç bahadır Seyitbek, babası Kurmanbek ölünce babasının dostu Akkan tarafından büyütülür. Akkan onu öz evladı gibi yetiştirir. Hiçbir şeyini ondan esirgemez. Onun eğitimi ile kendisi ilgilenir.

Babası Akkan önceden,
Mızrağa iyice alıştırmış.
Atlatma yöntemleri öğretmiş
Pehlivanlara mızrak çektirtmiş.
Daha çocukken alıştırmış.
Beş kişi mızrak saplasa bile,
At sırtında kıpırdamamış (Alimov, 2013: 89).

Seyitbek, Kalmuklarla olan savaşta, teke tek mücadele ettiği Kalmuk hanı Dölön Han'ın öldürücü hamlesini savuşturur, hamle sırası kendisine geldiğinde ise Dölön Han'ı tek vuruşta öldürür. Destanda hüner imtihanı, kahramanın savaş sanatındaki ustalığı ile öldürücü hamleyi savuşturması şeklinde gerçekleşir.

Canış-Bayış destanında (Kırgız Destanları 13) Nurkan Han'ın iki oğlu vardır. Büyüdüklerinde, Kalmuklara ödedikleri ağır vergileri duyunca, Kalmuklara saldırmak ve Kırgızları, ağır vergilerden kurtarmak isterler. Bunu öğrenen Nurkan Han, oğulları ile gurur duyar. Savaş için hazırlıklara başlanır. Savaş teçhizatı tamamlanır. Ülkenin dört bir yanından kırk yiğit toplanır ve yola çıkılır. Yol üzerinde bulunan Kalmuk Kalesi'ni geçmek için kırk yiğit ustalıklarını kullanır.

Gençliklerinde öğrenen
Ustaları var içlerinde.
Kement atıp taşı düşürüp
Bu yaptıkları ustaca oldu (Aça, 2013: 47),

Kalmukların, köprüyü gözetlemek için kullandıkları kaleyi aşan kırk yiğit, Kalmuk yurdunu basar ve Kalmuklarla savaşır. Destanda hüner imtihanı, düşmanın nehir kenarındaki

gözetleme kalesini geçme hüneri şeklinde karşımıza çıkar.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Coodarbeşim, Er Töştük'ün yaşlılığında doğan oğludur. Bir gün babası ile ava çıkar. Babası Ak Arkar'ın hikâyesini anlatır ve Coodar'dan onu bulup öldürmesini ister. Bunun üzerine Ak Arkar'ı bulmak için yola çıkan Coodarbeşim, Ak Arkar'ı bulur, öldürür ve amacına ulaşır. Ancak dönüş yolunda, annesinin “öldürme” diye tembihlediği Ak Bugu'yu da öldürür. Bunun üzerine Ak Cökö adlı maralın bedduasına uğrar ve yolunu kaybeder. Yolunu ararken peri padişahının kızı Nurperi'ye rastlar ve onunla evlenir. Nurkan Han, kızı ile damadının yanına iki yiğit vererek onları Coodar'ın yurduna uğurlar. Yolda giderken bu yiğitler, Nurperi'yi almak için niyeti bozarlar ve Coodar'ı uzaklaştırmak için bir plan yaparlar. Hasta numarası yaparak inlerler. Dertlerine şifa olacak tek şeyin Gülgaakı çiçeği olduğunu söylerler. Bunun üzerine Coodarbeşim, Gülgaakı çiçeğini bulmak için yola çıkar. Yolda gözüne yalnız bir insan ilişir. İhtiyar, el işareti yapıp Coodar'ı çağırır. Coodar kim olduğunu sorunca isminin Kuyun Celden olduğunu ve hünerinin çok olduğunu söyler.

Çenemdeki sakalı
Ağarmış gibi düşünme
Bunamış olarak beni görüyorsun
İhtiyar olduğumu düşünme.
Kırkı geçti yaşıım,
Yapmacıktır saç, sakalım.
Kafama taktım,
Şeklini yaparak babamın (Alimova, 2017: 218).

Bunun üzerine Celden'in başındaki kılıfı çıkarır. Siyah bıyıkları yakışıp bir anda yiğit oluverir. Bu hünerini görünce Coodar şaşır kalır. Coodarbeşim destanında hüner imtihanı, kılık değiştirmede ustalaşan kişinin sınanması şeklinde gerçekleşir.

Manas destanı Cusup Mamay varyantında (Kırgız Destanları 15) Kırgızların, Kalmuk baskısı altında ezildikleri ve dağınık halde yaşadıkları bir dönemde, Cakıp Han'ın yaşı ilerlemesine rağmen karısı Çıyırdı bir çocuk dünyaya getirir. Kalmukların, doğan erkek çocuklarını tehdit olarak görüp öldürdüğü bu zamanda, ilk çocukları kız olur. Sonra Çıyırdı bir çocuk daha dünyaya getirir. Bu sefer, bir gök tulum doğurur. Gök tulumu gören Kalmuk rahip hiç şüphelenmez. Balta gelip tulumu yardığında, içinden avucunda kan tutan bir erkek çocuk çıkar. Bu çocuğun, Kırgızları bir araya getirmek ve Kalmuk zulmünü bitirmek için bekledikleri çocuk olduğunu anlarlar. Adını “Manas” koyarlar ancak Kalmuklar şüphelenmesin diye adını “Çon Cindi” olarak değiştirirler. Büyüdüğünde çok heybetli, kimsenin yenemediği bir bahadır olur. Manas, Kalmukların yıllardır yaptığı zulmü bitirmek için Kalmuklar üzerine gidip geçmişin öcünü almak ister. Kırgızların ileri gelen bilgili

kişilerine gidip danışır ve desteklerini ister. Balta onu sınar, Bakay ve Camgırcı'ya gönderir. Camgırcı, Kalmuklara saldıracak zamanın geldiğini kitabına bakarak anlar ve Manas'ın kullanacağı silahları yapması için silah ustası aramaya başlar. Bölökbay Usta, Manas'ın silahını yapmak için gönüllü olur.

Demiri su gibi akıtacağım.
Manas'ın silahını yapıp
Kırgız'ın gönlünü rahatlatacağım.
Barbar, yırtıcı düşmana,
Hünerimi tanıtacağım (İnayet, 2017: 186).

Bölökbay'ın Manas için yaptığı silah kusursuzdur. Bu durum destanda şöyle ifade edilir:

Sinek kadar kusuru yok (İnayet, 2017: 204).

Manas destanı Cusup Mamay varyantında hüner imtihanı, silah ustasının yaptığı silahların sınanması şeklinde karşımıza çıkar.

Bagış destanında (Kırgız Destanları 16) yiğit Bagış'ın savaşta yeteneği şöyle ifade edilmektedir.

Âdeti başka yiğit Bagış,
Yeteneği ortada Bagış'ın,
Onlardan nice yiğit öldürüp,
Ah kâfir, nasıl gün oldu,
Vuruşan ikisi için,
Savaşa dayanamayıp,
Silahın çoğu yok oldu (Öztokmak, 2019: 415).

Bagış destanında yetenek imtihanı, kahramanın savaşta nice yiğit öldürmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Kurmanbek destanı Sarıkunan varyantında (Kırgız Destanları 17) Kurmanbek, Kalmuklar üzerine saldırmak ister. Babası Teyitbek'ten, atı Teltoru'yu istemesi için kırk yiğidi gönderir. Teyitbek, atını vermez. Üstelik Kurmanbek ve karısı için ağır sözler söyleyerek kırk yiğidi huzurundan kovar; hatta öldürmekle tehdit eder. Kırk yiğit döner ve olanları Kurmanbek'e anlatır. Kurmanbek öfkelenir ancak bir şey diyemez. Kalesine döner. Düşmanın saldırı için yola çıktığını haber alır. Altı yaşındaki oğlunu, karısına emanet ederek Koyküröñ at ile düşmana doğru yola çıkar. Düşman ile karşılaşır. İlk başlarda Koyküröñ oldukça iyi koşar, atlar, zıplar, sıçrar. Hatta düşman askerleri bir ara dağa doğru kaçmaya başlar. O sırada askerlerin başında bulunan Dölön Han, dürbünü ile bakınca Kurmanbek'in bindiği atın Teltoru olmadığını anlar ve askerini toplayıp tekrar saldırır. Bu sırada Koyküröñ yorulmuş ve kuvvetten düşmüştür. Tam bu sırada Kurmanbek, Teltoru atın yeteneklerini hatırlar. Koyküröñ'ün Teltoru kadar yetenekli olmadığını Kurmanbek'ten öğreniriz.

Altı ay sefer için yol yürüsem,

Yorulmadı, Teltoru at.
 Altmış asıy⁴ olduğunda bile,
 Yaşlanmadı Teltoru at.
 Yedi ay sefer için yol yürüsem,
 Yorulmadı Teltoru at (Arvas, 2019: 176).

Geçemeyip çift çukurdan,
 Ayıp ettin, Koyküröñ (Arvas, 2019: 184).

Koyküröñ at, savaş konusunda yeterince yetenekli olmadığı için Kurmanbek ağır yaralanır. Destanın bu bölümünde hüner imtihanı, Teltoru atın yaşı ilerlemesine rağmen yedi ay yol yürütülüp yorulmaması ve Koyküröñ atın savaş yeteneği olmadığı için kahramanın ağır yaralanmasına sebep olması şeklinde gerçekleşir.

Dölön ile karşılaşmasında, atının yorulması üzerine ağır yaralı olarak kurtulan Kurmanbek'i, dostu Akkan bulur. Önce tanıyamaz ancak Kurmanbek kendini tanıınca Akkan tuhaflaşır ve adamlarını, en iyi hekimleri bulmaları için gönderir. Adamlar yolda rastladıkları iki ihtiyarın hekimlik hünerine sahip olduklarını öğrenince, hemen alıp Akkan'a getirirler. İhtiyarlar, Kurmanbek'in derdine çare olacak hekimlik hünerine sahip olduklarını gösterirler. Yaptıkları ilaçlar ve uyguladıkları tedavi ile Kurmanbek'in ölümcül yarasını iyileştirirler. Bu hünerleri karşılığında Akkan onları mükâfatlandırır.

Taç, çenimi⁵ size hediye edip,
 Sunuyorum giyiniz.
 Ölmüş canı dirilttin,
 İkinizsiniz bizim pirimiz.
 Elimde olan her şey,
 Mal sizindir, evliyam (Arvas, 2019: 226).

Akkan iki ihtiyara servetinden istedikleri kadar para, mal verip onları uğurlar. Destanda hüner imtihanı, ihtiyarların yaptıkları ilaçla kahramanın ölümcül yarasını iyileştirmesi şeklinde yer alır.

3.4.1.2. H510. Tahmin Etme İmtihanları

Türkçe Sözlüğe göre tahmin, "Akla, sezgiye veya bazı verilere dayanarak olabilecek bir şeyi, bir olayı önceden kestirme, kestirim." olarak tanımlanmıştır (Okul Sözlüğü, 1994). Destanlarda, kahramanın veya yakınlarının iyi tahminlerde bulundukları takdirde kalabalık orduları yendiğine, zorlu yolları aştığına tanıklık etmekteyiz.

Şırdakbek destanında (Kırgız Destanları 2) Kırgız yurdu Kalmukların elindeyken Seyitbek'in karısı Şırdakbek'e hamile kalır.

⁴ Asıy: Beş yaşındaki at.

⁵ Çeni: Asker elbisesi.

Baybiçem aş eriyor,
 Parsın kalbine,
 Sararıp yatağa düştükten sonra,
 Canımı yaktı acıları.
 Karnındaki çocuğu,
 Tekin çocuk olmaz sanırım.
 Yemininden ayrılıp,
 Bezgin ve boş yaşamaz sanırım.
 İçimden seviniyorum,
 Kabul edilirse dileğim,
 Çocuk bahadır olur sanırım (Turgunbayer, 2007: 253).

Karısının durumunu gören Seyitbek hazırlanıp halkından iyi avcıları da yanına alarak ava çıkar. Karısının istediklerini getirirler. Baybiçe bunları yedikten sonra bir erkek çocuk dünyaya getirir. Seyitbek bunun üzerine bir ziyafet vererek halkını toplar. Ziyafete katılan sınıçılar⁶ Kalmuklardan, Çinlilerden bizi koruyacak çocuk budur, diyerek Şırdakbek'in niteliklerini överler. Seyitbek buna çok sevinir. Çocuk büyür ve bahadır olur. Kırgızları, Kalmuk baskısında kurtarır. Destanda tahmin etme imtihanı, çocuk doğmadan bir kahraman olacağının annesinin aşerdiği yiyeceklerden anlaşılması ve kahramanın, Kırgızları Kalmuk baskısından kurtarması şeklinde gerçekleşir.

Kocacaş destanında (Kırgız Destanları 3) Karıpbay oğlu Kocacaş, usta bir avcıdır. Bir gün Karakoco'nun kızı Zulayka'nın evleneceği haberi gelir. Zulayka, evleneceği kişiyi kendi sınavı seçecektir. Karakoco'nun yurduna dört bir yandan birçok yiğit gelir. Zulayka hiçbirini beğenmez. Gelenlere, obalarında kalan yiğit olup olmadığı sorulunca biri, Kocacaş'ın avda olduğunu, bundan dolayı gelmediğini söyler. Bunun üzerine Zulayka, onu çağırmasını ister. Kocacaş avdan döndüğünde haber verilir. Kocacaş gitmek istemez ancak çevresinin ısrarına dayanamaz. Av elbiselerini değiştirmeden gider. "Güzel elbiselileri beğenmeyen Zulayka beni böyle beğenirse varsın bana" diyerek çadırda Zulayka'yı bekler. Zulayka'nın Şabır adlı kölesi, avcıyı görüp "avcı geldi" diye ortalığı velveleye verir. Av kıyafetleri üzerinde olan avcı, Zulayka'nın hoşuna gitmez. Zulayka, böyle ortalığı velveleye veren köle Şabır'ı çağırıp azarlar. Avcının dengi olmadığını söyler. Avcı ile ilgili tahminlerde bulunur. Köle Şabır, Zulayka'nın tahminlerini neye dayandığını öğrenmek ister.

Nereden bildin Zulayka,
 Avcının ömrünün kısa oluşunun sebebini?
 Kötü söz söyletmeye zorlama,
 Bir evin bir oğlu için.
 Evliya isen söyleyiver,
 Ben hangi gün öleceğim?
 (...)

⁶ Sınıç: İnsanların savaşçılık özelliklerini, atların yürüklük sıfatlarını anlayan uzmanlar.

Köleyim diye önem vermiyorsun,
 Güveyini tanıımıyorsun.
 Benim tahminime göre,
 Avcıdan başka kişiye
 Zulayka sen varmazsın (Türkmen, 2007: 47-49).

Köle Şabır'ın gördüğü rüya ve avcı hakkında söylediklerinden etkilenen Zulayka, avcıyı görmeyi kabul eder. Sonra gelip kitabına bakar (bu kitabın ne olduğu hakkında destanda ayrıntılı bir bilgiye rastlanmamıştır) ve avcıyla evlenmeyi kabul eder. Destanda tahmin etme imtihanı, köle kızın tahmininin doğru çıkması şeklinde karşımıza çıkar.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Han Buuba'nın yaşlılığında ikiz çocuğu olur. Kıza Karaçaç, oğlana ise Boston adı verilir. Karaçaç çok akıllı olmasına rağmen Boston aklını pek kullanamaz. Ancak kimsenin yenemeyeceği kadar güçlü bir bahadır olur. Bir gün Karaçaç, ak kuğunun bacağına bir yüzük bulur. Yüzüğün Kadamış Han'ın kızı Cezbilek'ten geldiğini ve Boston'un bu işareti alıp giderse onunla evlenebileceğini söyler. Boston tehlikelerle dolu bu görevi kabul eder ve yola çıkar. Karaçaç bütün planlarını Boston'un bu yolculuktan dönemeyeceği üzerine yapar. Halkının başına geçer. Boston, tehlikelerle dolu yolu aşarak Cezbilek ile evlenir ve yurduna döner.

Olacak işi önceden
 Tahmin edip bilir,
 Kurnazlığı çok imiş.
 İyilik ile kötülüğün,
 Olacağı günü tahmin edip,
 Önceden bilirmiş.
 Bu yüzden Karaçaç'ın,
 Ustalığı var imiş (Yıldız, 2009: 231).

Karaçaç, Boston'un çıktığı yolculuktan dönemeyeceği üzerine yaptığı tahminde yanılır.

Alp Boston'un geldiğini,
 Gelip buraya ulaştığını,
 Bilmekte gecikmiş.
 Kurnazlığını kaybedip,
 Önceden bilememiş (Yıldız, 2009: 231).

Bunun üzerine keyfi kaçan Karaçaç, Boston'u aldatarak abı hayatı bulmaya gönderir. Boston, kardeşi Karaçaç'ın aldatması üzerine atı Karaboz ile yola çıkar. Yolları çöle düşer. Karaboz, Boston'u sırtına çıkararak uzaklığı tahmin etmesini ister.

Yerden yerden yer yüksek
 Yer üstünde ben yüksek,
 Benim üstümde sen yüksek,
 Önünde ne görünüyor,
 Dikkat edip iyi bak.
 Gördüğünü bana söyle.
 Uzaklığını tahmin et (Yıldız, 2009: 271).

Boston, geleni tahmin edemez. Karanlık olduğu için bir şey göremediğini söyler. Bunun üzerine Karaboz uzaktan birini gördüğünü söyler.

Boston destanında tahmin imtihanı, kahramanın gelişini tahmin edemeyen kız kardeşin keyfinin kaçması ve kahramanın karanlıkta gelen kişiyi tahmin edemediği için akılsızlıkla suçlanması şeklinde karşımıza çıkar.

Er Soltonoy destanında (Kırgız Destanları 9) Colbors Han, Çınabat adını verdiği şehirde Kırgız halkını yöneten üç padişaktan biridir. Kırk yaşına gelmesine rağmen çocuğu olmamıştır. Çocuk sahibi olmak için türbe ve mezarlıklara gider, bahşı ve hocalara danışır ve sonunda iki oğlu olur. Bunlara Temirkan ve Bolotkan adı verilir. Bu çocuklar kısa sürede büyür ve bahadır olurlar. Düşman üzerine atlanmak için babalarından at ve izin isterler. Babaları, pehlivan çağları henüz gelmemiş olan oğullarının cesaretlerini ve güçlerini sınar. Güç testini geçen bahadırlara at seçimi yapılır. Ülkenin dört bir yanına ulaklar gönderilerek kırk yiğit toplanır. Kırgızların asker topladığını, Kalmuk hanı Korgoş öğrenir ve kalabalık bir ordu toplar. Kırk yiğit ile birlikte üç bin asker daha toplayan Kırgızlar, düşman üzerine atlanırlar. İki ordu karşılaşır. Bozguna uğrayan Kalmuklar kaçır. Bu savaşta ölen bir Kalmuk beyinin kızı olan akıllı Orolkan, evlenmek için Temirkan'a mektup gönderir. Bunun üzerine Kıyır Batur, yanına sevdiği yiğitlerden Soltonoy, Şabek, Döñkönöy ve Çogoy'u alır ve Orolkan'ı bulur. Temirkan'da gönlü olan Orolkan'ı kaçırlar. Kalmuklar, Orolkan'ı almak için kalabalık bir ordu toplar. Başlarında Soltonoy olan Kırgız askerleri Kalmuklara gece baskını düzenleyerek onları bozguna uğratırlar. Kırgızlar bolca ganimet alırlar.

Kalmuk hanı Uyul, bir rüya görür. Rüyasını yorumlayan Molla Nakış'ı kuyuya attırır. Halkını toplayıp, Temirkan ve Bolotkan'ı bağlayıp getirene, bütün malını, mülkünü vereceğini söyler. Madılбек, bu görevi kabul eder ve Kırgız yurduna gelir. Önce Temirkan ve Bolotkan'ın güvenini kazanır. Ardından Temirkan ve Bolotkan'ı aldatarak onları silahsız bir şekilde kalabalık Kalmuklar'ın önüne çıkarır. Tuzağa düştüklerini anlarlar ancak Kalmuklar iki hanı yakalayıp Uyul Han'a teslim eder. Uyul Han, onları öldürmek ister ancak öldüremez. Çünkü onlara silah ve ok işlemez, darağacı kırılır. Bunun üzerine zindana atılırlar. Ancak yurtlarına ölüm haberi ulaşır.

Kögöy, Colborskan'ın karısının erkek kardeşidir. Colborskan, zamanında âşık olduğu Gülaypa'yı vermeyen babası Koşoykan'ı, Gülaypa'nın rızası ile öldürmüştür. Kögöy, Colborskan'ın oğullarının ölüm haberini alınca babasının öcünü almak ister. Hemen kendine bağlı şehirlerde bulunan beyleri, zenginleri, bilgiçleri, yöneticileri toplar, bir toy düzenler ve maksadını onlara açıklar. Colborskan, kendisini toya çağırmayan Kögöy'ün davranışlarından niyetini tahmin eder. Kırk yiğidi çağırıp onları bu konuda uyarır.

İyi niyetli olsa eğer bu toy,
Beni toplantıya niye çağırmaz.
Bu hali Kögöy'ün,
Düşmanlık yapacak gibi
Yanımızdaymış gibi davranır,
Aslında yanımızda değildir.
Aklınız ile davranın yiğitler,
Dediklerimi hatırlayın (Kallimci, 2010: 193).

İşte bu halde toya giden kırk yiğit, yemekler ve araklarla ağırlanır. Bir zaman sonra, Soltonoy başta olmak üzere kırk yiğit, sarhoş olur ve sızıp kalırlar. Kögöykan, beş yüz askeri ile gelerek Colborskan'ın şehrini çepeçevre sarar.

Destanda tahmin etme imtihanı, olacaklar konusunda uyarılan kırk yiğidin, akıllı davranmaması sonucunda şehrin düşman tarafından kuşatılması şeklinde karşımıza çıkar.

Manas destanı Cusup Mamay varyantında (Kırgız Destanları 15) bir salgın hastalık gelerek Kırgızların hanı Orozdu'yu almıştır. Orozdu'nun ölümü üzerine Kalmuk hanı Alookeye, kendine kafa tutan biri kalmadığından, Kırgız'a gözünü diker. Orozdu'nun on oğlu vardır ancak birlik olup Alookeye karşı koyamazlar. Her biri bir yere dağılıp Kalmuklara boyun eğler. Alookeye, Orozdu'nun on oğlundan biri olan Cakıp'ı, Kalmuk ilinden zengin biri olan Nogoy'un yanına verir. Bu sırada Kırgızlar, Balta dev kitabından Manas'ın doğacağını öğrenir ve bağımsızlıklarına kavuşmak için Manas'ı beklemeye başlar. Söylenenlerden şüphelenen Kalmuklar, zulmü arttırır. Kırgız boylarını birbirinden uzağa sürer. Hamile kadınlarını toplar ve öldürürler. Bir süre sonra hamile kadınları öldürmekten vazgeçip doğan erkek çocukların avuçlarına bakarlar. İşte böyle bir zamanda, yaşları ilerlemesine rağmen çocuk sahibi olamamış Cakıp Han ve eşi Çıyırday'ın bir çocukları olur. Erkek değil, kız doğurur. Adını Kardıgaç koyarlar. Çıyırday yine hamile kalır ve gök bir tulum doğurur. Köyde gezen rahip bunu görür ama hiç şüphelenmez. Balta gelip, tulumu yardığında avucunda işareti ile bir erkek çocuk çıkar. Çocuğu Kalmuklardan korumak için Manas adını değiştirip "Çon Cindi" adını koyarlar. Çok heybetli ve kimsenin yenemediği bir bahadır olur. Manas, Kalmukların Kırgızlara yıllardır yaptığı zulmü bildiği için düşman ile dövüşmek, geçmişin öcünü almak ister. Önce Kırgız büyüklerine gidip desteklerini almak ister. Orozdu'nun büyük oğlu Balta akıllı biridir. Manas'ın geleceğini tahmin etmiştir.

Manas ortaya çıktıysa
Gelecek zamanı oldu" dedi.
Hesaplayıp yılını ayını:
"Yaşı dokuz oldu, dedi,
İki gün içinde,
Gelecekse gelir, dedi,
Eğer duyarsa Kalmuklar,
İki parça eder, dedi.

(...)

Balta ağzını açmadan,
Arkasına bakmadan
Dışarı çıktı.

Kapının önünde,

Atlarını bağlayıp direğe,

Çocuklar geldiler (İnayet, 2017: 111),

Kırgız büyüklerinden olan Koşoy; falcı ve kâhinlerin verdiği bilgiler ışığında

Cakıp'ınoğlu Manas'ın geleceği günü doğru tahmin eder.

Sır vermeden kimseye,

Tahminiyle gün sayıyordu.

Gelecek günü oldu diye,

Her gün yoluna bakıyordu

(...)

Ünlü Koşoy bahadır dev,

Dağ sırtına baktı.

O sırada "Çon Cindi",

Dokuz yaşında, dönerek

Uzaktaki hayal meyal,

Ala-Too gibi görünerek

Akkula'nın üzerinde

Sallanıp geliyordu (İnayet, 2017: 138).

Manas destanı Cusup Mamay varyantında tahmin etme imtihanı, kahramanın geleceği günün kitaplardan, falcı ve kâhinlerin verdiği bilgilerden yola çıkılarak doğru tahmin edilmesi şeklinde karşımıza çıkar.

3.4.2. H530.-H899. Bilmeceleler

Kırgız sözlü kültür geleneğinin en zengin türlerinden biri olan bilmeceleler, soru-cevap formundan oluşan ve genellikle uzun kış gecelerinde söylenen bir sözlü edebiyat türüdür. Özellikle çocuk folklorunun önemli türlerinden kabul edilen bilmeceleler, tabiatta yer alan canlı, cansız varlıkları niteleyen ve çoğunlukla manzum bir karakter sergileyen bir tür olarak tanımlanabilir (Şimşek, 2018: 447).

Er Soltonoy destanında (Kırgız Destanları 9) günlerden bir gün Kalmuk hanı Uyulkan, uykusundan korku içinde uyanır. Vezirinin tavsiyesi ile gördüğü rüyayı yorumlatmak için mollaların hepsinin toplanmasını emreder. Hiçbiri rüyayı yorumlayamaz. Han, sinirlenir ve hepsini darağacına gönderir. Bir genç koşarak gelir ve Molla Nakış diye birinin dün gece evine geldiğini, rüyasını onun yorumlayabileceğini, söyler. Molla Nakış bulunup getirilir. Han Uyul, Nakış Molla'ya rüyasını anlatır. Açıkça yorumlayamazsa kılıçtan geçirmekle tehdit eder.

Önünüzde büyük görev,

Size bir bilmece soracağım.
Ben harika bir düş gördüm,
Rüyamda gülüp oynuyordum.
Sık büyük bir ormandan,
Tasa içinde çıkamıyordum.
En sonunda belime kadar,
Eteğimi toplamıştım.
Ormandan çıkar çıkmaz,
İki kaplan saldırdı.

(...)

Ben korktuğum için kalkıp,
Yıkıldım, düştüm tahtımdan.
Bu düşün manası nedir?

(...)

Açıkça yorumlayamazsan,
Geçireceğim seni kılıçtan (Kallimci, 2010: 110-111).

Han Uyul'un rüyasındaki bilmece, Molla Nakış yorumlayarak çözer.

İki kaplan dediğin,
Temirkan ve Bolotkan'dır
(...)

Ak köpük saçan buğralar,
Soltonoy ve Sabek baturlar,
Seni soldurup kuruturlar.

(...)

Sonunda Kırgız baturu,
Alır senin şehrini (Kallimci, 2010: 112).

Diyecek rüyayı yorar. Uyul Han, bu duruma sinirlenip Molla Nakış'ı kuyuya attırır.

Destanda bilmece imtihanı, rüyanın yorumunun beğenilmemesi ile yorumcunun kuyuya atılması şeklinde karşımıza çıkar.

Güldana destanında (Kırgız Destanları 10) Gaddar Cakıp Han, halkın çok sevdiği vezirini rezil etmek ister. Bunu bilmece sorarak yapar.

Orun'a Han söyledi:

- Müşavir seni sınavacağım,

İyice düşünüp cevap ver,

İki soru soracağım.

Üç gün, üç gece geçince,

Cevabını duyacağım (Karadavut, 2012: 18).

Vezir, kızı Güldana'nın sayesinde bilmeceyi doğru cevaplar ve ölümden kurtulur.

Destanda bilmece imtihanı, hanın bilmece sorarak vezirini rezil etmek istemesi şeklinde karşımıza çıkar.

Seyitbek destanında (Kırgız Destanları 12) derviş kılığında biri, Seyitbek'e gelir ve kendisini tanıtır. Seyitbek'e kendisi hakkında her şeyi bilmece şeklinde anlatır. Ancak destanda bu bilmece ayrıntılı verilmez.

“Üstelik benimle ilgili her şeyi bilmece olarak anlatıyor” (Alimov, 2013: 27).

Seyitbek destanında bilmece imtihanı, kahramanın bilmece sorularak bir tanıma imtihanına tutulması şeklinde karşımıza çıkar.

3.4.2.1. H600. Sembolik Yorumlar

Manas destanında (Kırgız Destanları 6) Bey Cakıp'ın yaşı ilerlemesine rağmen çocuğu olmaz. Bir gün rüyasında bir kuş aldığını ve binlerce kuşun olduğu bir yere saldığını görür. Bu rüya üzerine bir ziyafet düzenler ve halkını toplar. Rüyasını anlatır. Bey Cakıp'ın rüyasını Baycigit yorumlar.

Kuş ise çocuktur,
Şimdi çocuk olmadığından
Bey Cakıp'ın kalbi kırıktır (Türkmen, 2007: 79).

Bu sırada Cakıp'ın aklına, rüyasında bağladığı akdoğan gelir ve bunun da yorumlanmasını ister.

Doğan ise yiğit diye
Akdoğanla birlikte bağladım,
Bunu da yorun dedi
"Kış günü soğuk olur diye,
Akdoğan ise kız olur" diye" (Türkmen, 2007: 79-81).
Dambıl da Baycigit'in yorumunu beğenir.
"Maşallah sana Baycigit,
İyi yordun diye.
Bakdöölöt doğuracak iki oğlan,
Bir önceki söze bakarsak
Anlatmaya çalışsak böyledir (Türkmen, 2007: 81).

Yaşı ilerlemesine rağmen çocuğu olmayan Bey Cakıp'ın, rüyadan sonra çocukları dünyaya gelir. Destanda sembolik yorumlar, rüyada görülen hayvanların taşıdığı sembolik anlamlara bakarak gelecekte haber alma şeklinde karşımıza çıkar.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Boston'un kız kardeşi Karaçaç, ak kuğunun bacağına bir mektup ve bir yüzük bulur. Yüzüğün Kadamış Han'ın kızı Cezbilek'ten geldiğini anlar ve bu işareti alıp giderse Boston ile evleneceğini söyler. Bunun üzerine Boston, tehlikeli bir yolculuğa çıkar. Kadamış Han'ı güzellikle yola getirip Cezbilek ile evlenir. O sırada düşmanın halkını esir edip sürdüğünü haber alır. Halkını bulup, esaretten kurtarmak için yola çıkan bahadır yolda, Aykan adlı hanın kızı Altınay ile evlenir. Altınay'a ve kayınbabasına, kaybını aramak için gitmek zorunda olduğunu söyler. Fazla bir açıklama yapmaz. Boston, halkını bulur ve tekrar bir araya toplar. Babasını da eski günlerde olduğu gibi, halkının başına han olarak oturtur. Ardından Aykan adlı kayınbabasının yurdunda bıraktığı eşi Altınay'ı almak için yola çıkar. Kayınbabası Aykan Han, Boston'u görünce hemen tanır. Ancak kızı ile görüşmesine izin vermez. Boston kayınbabasının "Kayıbını

buldun mu?” sorusuna şöyle cevap verir:

Kayıbımın cevabı şöyle:
Yerini özleyip giden yedi deve
Benim yedi atam idi,
Koşup giden yürük deve,
Benim öz babam idi,
Memesi sütlü ak deve,
Benim anam idi,
Bakır burunluklu taylak,
Benim kardeşim idi
Ben uzakta iken
Ansızın düşman gelip,
Yağmalayıp gitmiş (Yıldız, 2009: 380).

Boston başına gelenleri eksiksiz anlatır. Sözüünü tamamlayınca Aykan, her şeyi anlar ve kızı Altınay ile görüşmesine izin verir.

Boston destanında sembolik yorumlar motifi, kahramanın sembolik olarak verdiği cevabın anlaşılmaması üzerine, açıklamasını yaparak eşi ile görüşebilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Güldana destanında (Kırgız Destanları 10) Gaddar Cakıp Han'ın vezirine sorduğu bilmececinin sembolik bir yorumu vardır.

Acı: Gönül kırıp,
Rezil etmektir insanı.
Katı: Ağır yoksulluk,
Zorluğu zamanın (Karadavut, 2012: 20).

Bilmeceyi vezirin kızı Güldana çözer ve babasını darağacına asılmaktan kurtarır. Güldana'nın bilmececeleri çözmedeki hüneri, Gaddar Cakıp Han'ın hoşuna gider. Güldana'yı görmek ister. Han, kıza bilmeceyi nasıl çözdüğünü sorar. Kız da Kerim adındaki bir yoksul bir çobanın, fakirlik yüzünden haram eti şişe takıp yediğini öğrendiğinde bunu anladığını söyler.

Fakirlik çok kötüymüş,
İşte o zaman anladım.
Güldana bilmeceyi işte bu şekilde çözdü (Karadavut, 2012: 23).
Bunun üzerine Güldana'nın çok akıllı olduğunu anlayan han onunla evlenmek ister.

Güldana evlenmek için akıllıca bir şart koyarak hanı çaresiz bırakır.

Önüne sürüp mal verse de,
Alayım deme, baba.
Bize kadersiz bir kişi bulup versin,
Bunun dışında başka şeylerin gereği yok (Karadavut, 2012: 25).
Han, ne kadar arasa da kadersiz bir kişi bulamaz ve Güldana'nın karşısında rezil olur.

Güldana destanında sembolik yorumlar motifi, sembolik yorumları çözen kişilerin ölümden kurtulması, çözemeyen hanın ise halkına rezil olması şeklinde karşımıza çıkar.

Kurmanbek destanında (Kırgız Destanları 11) Kanışay, eşi Kurmanbek'in ölüp ölmediğini anlamak için Akkan Han'a sembolik sorular sorar.

Altın ipli ak şahin,
Şahinim esen midir?
Altın işlemeli sayban⁷,
Çınarım esen midir (Alimov, 2013: 132)?

Akkan, Kanışay'ın olanları sezdiğini anlar ve dostu Kurmanbek'in başına gelenleri anlatır. Destanda sembolik yorumlar motifi, sembolik olarak anlatılmak istenenlerin anlaşılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

3.4.2.2. H720. Mecazi Bilmeceler

Güldana destanında (Kırgız Destanları 10) Gaddar Cakıp Han'ın vezirine sorduğu bilmecenin sembolik bir yorumu vardır.

Katı ile çok acı,
Bul, bu ne? Söyleyiniz.
Doğru cevap vererseniz,
Sağ kalır başınız (Karadavut, 2012: 18).

Bilmecayı vezirin kızı Güldana çözer. Buna göre acı; gönül kırıp rezil etmektir insanı, katı; ağır yoksulluk, zorluğu zamanın.

Güldana destanında mecazi bilmeceler, anlatılmak istenenlerin bilmece olarak ifade edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

3.4.2.3. H790. Alışılmadık Durumlara Dayalı Bilmeceler

Güldana destanında (Kırgız Destanları 10) Gaddar Cakıp Han, Güldana ile evlenmek ister ancak Güldana'nın evlenmek için koyduğu şartı yerine getiremez. Bunun üzerine Güldana'dan yapılması imkânsız şeyler isteyerek onu rezil etmeyi amaçlar.

Kayın kadar sağlam yapılmış
Kapağı sıkıca kapatılmış.
Açılmaması için ağzına,
Özel mühür basılmış.
Kutu vereceğim bozmadan,
Doldur altın gümüş ile (Karadavut, 2012: 28).

En son söylediğim,
Kapıda duran kırsığım.
Aygıra binip gideceğim.
Ona benzer doğur, dikkat et (Karadavut, 2012: 28).
Güldana, hanın istediği her şeyi, han yolculuktan dönünceye kadar hazırlar. Han

⁷ Sayaban: Gölgeyi yer.

döndüğünde bunu nasıl yaptığını anlatır ve han, herkesin önünde rezil olur. Destanda alışılmadık durumlara dayalı bilmeceler motifi, yapılması imkânsız şeyler isteyerek kahramanın imtihan edilmesi şeklinde karşımıza çıkar.

3.5. Kahramanlık İmtihanları: Görevler

3.5.1. H900.-H1199. Kahramanlık İmtihanları: Görevler

Her anlatı, bir olay üzerine kuruludur. Anlatıdaki olaya yön veren bir takım görevler vardır. Kahraman, kendini kanıtlamak ve bir birey olarak erginlenmesini tamamlamak için bu görevleri yerine getirmek zorundadır. Kahramanlık imtihanları içinde yer alan görevlerde; kahraman, cesareti üzerinden imtihan edilir. Görevi başarı ile tamamlayan kahraman, imtihanı geçerek erginlenmesini de tamamlamış olur. Aldığı görevlerde, kahramanın en büyük yardımcısı ise atıdır. Kimi zaman da kırk yiğit tehlikelerle dolu bu yolda kahramana yardım eder.

3.5.1.1. H900.-H949. Görevlerin Belirlenmesi ve Yerine Getirilmesi

Kozuke ve Bayan destanında (Kırgız Destanları 2) Karabay ve Sarıbay adlı iki zengin bey vardır. Birbirleri ile çok iyi anlaşılan bu beyler, henüz çocukları yokken, ileride, akraba olmak amacıyla “bel kuda” olurlar. Zamanla birinin oğlu, diğerinin de kızı olur. Karabay zamansız ölünce, Sarıbay, kızını babasız bir oğlana vermek istemez ve sözünden dönerek başka bir yere göç eder. Kozuke büyüüp delikanlı olunca, tesadüfen bu sözü öğrenir. Bayan’ı bulmak için annesinden izin ister. Annesi yolda başına gelecekleri anlatır.

Dağlar bittikçe dağlar çıkan bir yer gelir, çocuğum,
Beş çay yatağından seller gelir, çocuğum.
Beş kurdun hepsi gelir, çocuğum,
Oradan nasıl geçersin, çocuğum?
Yamacı dar olan bir yer gelir, çocuğum,
Gürültüyle akarak sel gelir, çocuğum.
Kırk kurt birden gelir, çocuğum,
Zorluk çekmeden nasıl geçersin, çocuğum (Turgunbayer, 2007: 159)?

(Yerine Getirilmesi)

Kozuke ‘tam benim gideceğim yol buymuş’ diyerek yola çıkar. Yolda annesinin saydığı engellerle karşılaşır ve hepsini aşarak Bayankan’ın yurduna ulaşır. Destanda görevlerin belirlenmesi ve yerine getirilmesi motifi, kahramanın yolculuğunda karşılaştığı engelleri cesareti sayesinde aşması ve amacına ulaşması şeklinde karşımıza çıkar.

Mendirman destanında (Kırgız Destanları 4) Mendirman, kardeşlerinin kendisini öldürme planı yaptığını haber alır. Yanına Kanış’ı alarak yurdunu terk eder. Kanış ile birlikte

kendilerine yurt ararken Adıl Han'ın huzuruna çıkarlar ve Adıl Han, Mendirman'a yanında kalmasını teklif eder. Mendirman, yeni yurdu ve halkı için gece gündüz demez çalışır. Ülkeye bolluk, bereket gelir. Mendirman, Adıl Han'ın en iyi adamı olur. Ancak büyücü bir kadın, Kanış'ı görür ve onun güzelliğini kıskanır. Ona kötülük etmek için Adıl Han'a, onun güzelliğinden bahseder ve Kanış'ı görmeye ikna eder. Kanış'ı gören Adıl Han, ona tutulur ve Kanış'ın da kocasını kötölemesi üzerine, onunla evlenme planları yapar. Adıl Han, Mendirman'ı öldürmeye kıyamaz ve kendi adına ejderhalar ve devler ile dolu bir yolculuğa çıkmasını ister.

Optun Gölü varmış
Gidilse gelinmez yermiş
İşte oraya gönderelim
Diri diri gömülen mezarlıkmış
Nice yolları böyleymiş
Korkunç ejderhalar varmış
(...)
Gidip başına felaket gelsin
(...)
Sonra karısını alırsın (Öztürk, 2009: 35).

(Yerine getirilmesi)

Halkın hepsi Adıl Han'ın sarayında toplanır. Akıllı ihtiyar saraya gelen Mendirman'a Adıl Han'ın bir işi olduğunu, yiğit ise bunu kabul etmesi gerektiğini söyler. Mendirman, Adıl Han'ın niyetinin kendisini gönderip Aykanış ile evlenmek olduğunu anlar. Bunun üzerine Adıl Han'ın elindeki kopuzu alır ve çalıp, söyleyerek her şeyi anlatır. Ancak sonunda sadık olduğunu göstermek için görevi kabul eder.

Adıl Han 'ın sözünü dinleyeceğim
Ejderhaya gideceğim (Öztürk, 2009: 39).

Halk, Mendirman'ı dinler ve haklı bulur. Adıl Han'ı, Kanışay konusunda uyarırlar. Hata yaptığını kabul eden Adıl Han, Mendirman'ı göndermekten vazgeçer. Kanış'ı ise ölümle cezalandırır. Adıl Han, Mendirman'ı kızı Bilerik ile evlendirir. Mendirman tahtın sahibi olur. Destanda görevlerin belirlenmesi ve yerine getirilmesi imtihanı, kahramanın verilen görevi kabul etmesi ve sonunda hanın kızı ile tahtını kahramana vermesi şeklinde karşımıza çıkar.

Eşimkul menen Zuura destanında (Kırgız Destanları 5) Eşimkul ile Zuura'nın çocukları olmaz. Evliya, bahşı ve şeyhlerden çocuk umarlar. Evliya; Eşimkul ile hanımına çocuk sahibi olmak için görevlerini söyler.

Abdest alıp yara in.
Göreyim ben de kuvvetimi.
Tertemiz yıkanıp
Gelin benim yanıma.

İşaret varsa Allah 'tan
Vereyim çoluk çocuğunu.

(...)

Eşimkul yerine getirdi hükmü.

Temizledi, kir bırakmadan

Ayağını, elini kendisinin (Çelebi, 2007: 71).

Böylece evliya onları tüm işlerinde hizmetçi gibi kullanır. Üstelik biçarelere zararı da dokunmaya başlar. Bunun üzerine Eşimkul:

Bırak evliya almıyorum

Senin vereceğin balayı (Çelebi, 2007: 71),

Diyecek evliyanın yanından elleri boş ayrılırlar. Destanda görevlerin belirlenmesi ve yerine getirilmesi imtihanı, kahramanların çocuk sahibi olmak için evliyanın verdiği görevleri eksiksiz yapması, ancak sonunda kullanıldıklarını anlamaları şeklinde karşımıza çıkar.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Boston, Kadamış Han'ın kızı Cezbilek ile evlenebilmek için atı Karaboz ile yolculuğa çıkar. Karaboz, Boston'a görevlerinin sınır tilkisini yakalamak olduğunu söyler. Karaboz, tilkiye yetiştiğinde tavşandan alçak olup onu yakalamasını söyler. Boston ise yetiştiğinde tilkiyi yarım yamalak tutar ve elinden geçirir. Bunun üzerine Karaboz Boston'a sert konuşur.

Sınırın kızıl Tilkisini

O zaman boynundan yakala (Yıldız, 2009: 75).

Karaboz, kar yağdırarak, kaçan tilkinin yolunu kapatır. Tekrar Karaboz'u kamçılaman Boston sınırın kızıl tilkisine yetişir.

(Yerine getirilmesi)

Sıçradığından Alp Boston

Tilki dönünce

Boynundan yakalamış (Yıldız, 2009: 79).

Destanda görevlerin belirlenmesi ve yerine getirilmesi imtihanı, kahramanın sınır tilkisini öldürmesi şeklinde karşımıza çıkar.

İlk engeli tamamlayan Boston'a, Karaboz ikinci görevi söyler. Bu sefer Alp Kara Kuş ile mücadele edip onu yenmesi gerekmektedir. Alp Kara Kuş'un canı, yalnızca uykuya dalınca alınabilecektir.

Horlayıp uykuya daldığında,

Eline al çift oku.

Parmağınla yayı tut,

Oku sert çektiğinde

Parmaktan yağ çıkana kadar,

Tırnaktan su akana kadar

Yayı kuvvetli çek.

Orta parmak gibi sarı ödü

Kat kat koparıp at (Yıldız, 2009: 92).

(Yerine getirilmesi)

Parmağından yağı çıktığında,
Tınağından su aktığında,
Koyuverdi oku.

Kat kat biriken sarı öd

Tabakası ile koptu,

Dağ gibi kara kuş

Küt diye yuvarlanıp düştü (Yıldız, 2009: 93),

Boston destanında görevlerin belirlenmesi ve yerine getirilmesi imtihanı, yoldaki engellerden biri olan Alp Kara Kuş'u öldürerek kahramanın yoluna devam etmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Güldana destanında (Kırgız Destanları 10) Gaddar Cakıp Han, halkın sevgisini kazanmış olan vezirini, herkesin içinde küçük düşürmek ister. Bunun için ona bir dizi bilmece sorar ve üç gün içinde cevapları bulmasını, aksi halde darağacına gerileceğini söyler. Vezir Orun'un, Güldana adında bir kızı vardır. Akıllı, düşünceli ve meseleleri çözebilen, aynı zamanda da herkesi kendine hayran bırakacak kadar güzel olan bir kızdır. Babasının sıkıntısının sebebini öğrenir ve bilmecelerin cevabını söyler. Bunun üzerine babasının bütün sıkıntısı dağılır. Cakıp Han, cevapları duyunca şaşırır ve bilmeceleri Orun'un çözmediğini anlar. Bilmeceyi çözenin Güldana olduğunu öğrenen Cakıp Han, onu görmek ister. Kız bilmeceyi nasıl çözdüğünü anlatır. Han, gün geçtikçe niyeti bozar ve Güldana'yı eş olarak almak ister. Vezirini çağırır ve kızını vermezse öldürmek ile tehdit eder. Bunun üzerine Güldana, hanın evlilik teklifini, kedersiz bir adam bulup vermesi şartı ile kabul eder. Han, şartı kabul eder ancak ne kadar arasa da böyle bir kişi bulamaz. Bunun üzerine han, Güldana'yı rezil etmek için yapılması mümkün olmayan iki görev verir.

Yakın dostum çağırılmış,
Bir müddet halkımdan ayrılıyorum.
Yönetsin baban yurdumu,
Hanlığı ona bırakacağım.
Yerine getirin,
Daha iki iş buyuracağım.

Kayın kadar sağlam yapılmış,
Kapağı sıkıca kapatılmış.
Açılmaması için ağzına,
Özel mühür basılmış.
Kutu vereceğim bozmadan,
Doldur altın gümüş ile.

En son söylediğim,
Kapıda duran kısrağım.
Aygıra binip gideceğim.
Ona benzer doğur, dikkat et.
Bir felakete uğramazsam,

İki yıla döneceğim (Karadavut, 2012: 27-28).

(Yerine getirilmesi)

Vezir Orun tahta oturur. Güldana yanına birkaç yiğit alarak ava çıkmak için babasından izin alır. Kendisi de erkek kılığına girer ve yola çıkarlar. Otuz yiğit ile birlikte gaddar Cakıp'ın konakladığı yerde ona yetişler, Kendilerini ava çıkıp, oyun oynayarak eğlenen kimseler olarak tanıtırlar. Cakıp, onlara aşık atışıp oynamayı teklif eder. Cakıp'ın yiğitleri dört gün peş peşe yenilir. Bunun üzerine iyice hırslanan han, bahse bütün altın ve gümüşünü koyar. Oyunun sonunda yenilerek her şeyini kaybeder. En sonunda ortaya mührünü koyar ve onu da kaybeder. Güldana ve yiğitleri, Cakıp Han'ın yorgasını alıp, kutuya altın doldurup mühürlerler. Pişman olan han, kaybettiklerini geri almak için yalvarır. Bunun üzerine bir kutu altın ile yorgayı alıp geri kalanını verirler. Aradan iki yıl geçince yurduna dönen Cakıp Han, vezir ile kızına verdiği görevlerin yerine getirilmiş olduğunu görür. Güldana, bunu nasıl yaptığını halkın önünde anlatır. Olanları hatırlayan Cakıp Han, halkının önünde bunları Güldana'dan intikam almak için yaptığını ve bu durumdan çok utandığını itiraf eder. Destanda görevlerin belirlenmesi ve yerine getirilmesi imtihanı, kahramanın aklını kullanarak zor bir görevi başarması ve ölümden kurtulması şeklinde karşımıza çıkar.

Kurmanbek destanında (Kırgız Destanları 11) Teyitbek, beyleri davet ederek oğlu Kurmanbek'i, Kırgız ve Kıpçak'tan kız almaya ikna etmelerini ister. Bu görev, Zayırbek'e verilir. Zayırbek uğraşsa da ikna edemez. Kurmanbek, Afgan hanı Bakbur'un kızını alacağını söyler. Bakburhan, kızını vermek için şartı vardır.

“Beni kim yıkarsa,
Kanışay'ı veririm” diye,
İsteddiği bir şartı var (Alimov, 2013: 63).

(Yerine getirilmesi)

Kurmanbek bu şartı yerine getirir ve Bakbur Han'ın kızı Kanışay ile evlenir. Kurmanbek destanında görevlerin belirlenmesi ve yerine getirilmesi imtihanı, kahramanın Afgan hanını yıkarak kızını ile evlenmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Canış-Bayış destanında (Kırgız Destanları 13) Kırgızların, sonu gelmeyen Kara Kıtay ve Kalmuk saldırılarından bunaldığı bir dönemdir. Böyle bir dönemde, Kırgızlara han olan Nurkan Baatır'ın, Canış ve Bayış adında iki oğlu olur. Çocuklar tam bir bahadır olarak yetişir, halk arasında “ikiz kaplan” diye nam salar. Bir gün tesadüfen, Kalmuklara ödedikleri ağır vergileri öğrenirler. Babalarına gelip, vergiyi kaldırmak ve geçmişin öcünü almak için Kalmuklar üzerine sefer düzenlemek istediklerini söylerler. Nurkan Han buna çok sevinir. Oğulları ile gurur duyar. Nurkan, bütün hazırlıkları tamamlayıp, yanlarına asker vererek oğullarına görevlerini söyler.

Güzelce pusu kurup
 Etrafı dikkatlice gözleyip
 Araştırıp geceleyin, konaklayın
 Güvenmek olmaz hayvana
 Ayaklarından kösteği çıkarmayınız.
 Atı esirgemedi yol gidip
 Koltuğunu gerip ağrıtmayın.
 Terli terli bırakıp
 Kızıl may⁸ edip yağırлатmayın (Aça, 2013: 40).

(Yerine getirilmesi)

Yiğitler atlanıp yola çıkarlar. Kalmuk hanı Sıyadat'ın, altı bin askeri ile onları köprü yanında beklediğini görürler. Ağabeyini ve kırk yiğidi dinlemeyip, düşmana saldırmak için önden giden Bayış, ağır yaralanır ve Kalmuklara esir düşer. Destanda görevlerin belirlenmesi ve yerine getirilmesi imtihanı, kahramanların düşmana saldırmak için plan yapması ve plana uymayan kahramanın esir düşmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Coodarbeşim, on beş yaşına geldiğinde, babası ile ava çıkar. Babası, Ak Arkar'ın hikâyesini anlatır ve onu öldürmesini ister. Eve gelen Coodarbeşim, annesinden izin alarak yolculuğa çıkar. Yolda önce Celmoguz'u, ardından kırk haydutu öldürerek dedesinin yanına gelir. Dedesi yanına bir yiğit vererek onu uğurlar. Yolda giderken atı Kalkara, Canaalı Dev'in onları beklediğini söyler. Coodarbeşim, Canaalı Dev'i öldürür ve zorla alıkoyduğu Aksaamay adlı güzeli kurtarır. Aksaamay ile evlenir. Cezilik bahadırı Aksaamay'ı koruması için bırakır ve kendisi tekrar yola çıkar. Ak Arkar'ı öldürerek amacına ulaşır. Geri dönüş yolunu ararken annesinin "öldürme" diye tembihlediği Ak Bugu'yu öldürür ve bundan dolayı Ak Cökö adlı maralın bedduasına uğrar, yolunu kaybeder. Yolunu ararken peri hanının kızı Nurperi ile karşılaşır ve onunla evlenmek ister. Peri halkı kızı vermek için Coodar'dan; pars, aslan, kaplan ve iri koyu al ayıdan dokuzar tane canlı yakalayıp demir kafese koymasını ister.

Kızı o zaman alsın, diyor.
 Bunları yapamazsa,
 Kızı vermeyiz, diyorlar (Alimova, 2017: 197).

(Yerine getirilmesi)

Coodarbeşim verilen görevleri yerine getirir ve Nurperi ile evlenir. Destanda görevlerin belirlenmesi ve yerine getirilmesi imtihanı, cesaret gerektiren görevleri yerine getiren kahramanın, peri padişahının kızı ile evlenmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Bagış destanında (Kırgız Destanları 16) Bagış'ın annesi Sütükö, babası Bay, eşi

⁸ Kızıl may: Tüylerin ve kılların dökülmesinden ve ayakların dermansızlığından ibaret olan bir çeşit at hastalığı.

Gülayım, arkadaşı ve veziri Bayteke ve atı Surkiyik'tir. Kırgızlar Cediger'in Yedisu bölgesinde yaşarken, Moğollar elçi göndererek vergi isterler. Bay, bu teklifi kabul etmesine rağmen Bağış karşı çıkar ve Moğollar üzerine akın düzenler. Düşmanı olan Koroldoy'u öldürerek Kalmukları yener. Bundan sonra otuz bin kişilik bir şehir inşa eder ve savaşmak için düşman bulamaz, sıkılır. Dört yıldır Koroldoy'dan haber alamayınca boyun eğdirdiklerini düşünürler. Oysa Cengiz Han gerçeği öğrenince, Bağış'ı sınamak için Mançu halkından Baka adlı savaşçı ile savaşmasını ister. Baka'yı öldüren Bağış, bu sefer Kalmuk halkının şehrin dışına çıkmasına izin vermez ve onları çeşitli hizmetlerde kullanır. Bağış'ın önderliğindeki Kırgızlar, önce Tacikler ile savaşıp onları yener. Ardından Baytur ile savaşmaya giderler. Baytur ile görüşen vezir Bayteke döner, halkı toplar ve görevlerini belirler.

Ben Bayteke, Batur'a gidip,
Duyup geldim çok söz.
Bayteke söyleyeyim bir söz,
Halkım, sana layık ise.
Öğlen vaktinde,
Fısıldaşmadan duralım,
Bağrıış-çağrıış çıkarmadan.
Tüfeğe koyup ok hazırlayıp,
Tüfek atıp gürültü çıkarıp,
Davul vurup çatırdatıp,
Her tarafı inletelim.
Cediger demeden Bağış deyip,
Bağrıışıp çığlık atıp,
Kargaşa çıkaralım
(...)
Orta yerde bu halkı,
Darma dağın edelim (Öztokmak, 2019: 427).

(Yerine getirilmesi)

Bayteke söyleyiverdiğinde,
Hepsi uygun gördü.
Duyurmadan Bağış bahadıra,
Öğlen vaktinde,
Hepsi telaşlanıp kalkıverdi (Öztokmak, 2019: 428).

Bunun üzerine Tacik'e saldırıp darmadağın ederler. Bağış destanında görevlerin belirlenmesi ve yerine getirilmesi imtihanı, halkın savaşta kargaşa çıkarma görevini yerine getirerek düşmanın darmadağın edilmesi şeklinde karşımıza çıkar.

3.5.1.1.1. H900. Görevlerin Zorla Kabul Ettirilmesi

Görevlerin zorla kabul ettirilmesi imtihanı, destanlarda genellikle, kişileri ölümle tehdit ederek görevi kabul ettirme şeklinde karşımıza çıkar.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Han Buuba, Karaça Dulay yurduna han olur. Halkını çok iyi idare eder. Ancak yaşlanmasına rağmen bir çocuğu olmaz. Bunun üzerine halkı toplanarak, Hüda'ya yalvarıp hanları için çocuk diler. Böylece hanın karısı hamile kalır. Biri kız, biri erkek ikiz çocuk dünyaya getirir. Kıza Karaçaç, oğlana Boston adı verilir. Boston'un doğumu, bebekliği ve çocukluğu olağanüstülükler ile geçer. Sonra ona uygun atın bulunması ve Kadamış Han'ın kızı Cezbilek'in Boston'u çağırması, Boston'un bu amaçla uzun ve tehlikeli bir yolculuğa çıkması ile destanda imtihanlar başlar. Boston, Kadamış Han'ı güzellikle yola getirip Cezbilek ile evlenir. O sırada yurdunu düşmanın aldığı, halkını esir edip sürdürdüğü haberini alır. Halkını esaretten kurtarmak için yola çıkan bahadır, halkını bulur ancak kız kardeşi Karaçaç, onun geldiğine hiç sevinmez. Onu tekrar dönülmez bir göreve göndermek için plan yapar. Eşi Ayşakan'a, tabipleri ve eczacıları toplamasını, Boston'a söylenecek yalanlar için ikna edilmeleri görevini verir. Bunun üzerine Ayşakan, eczacıları ve tabipleri toplar.

Karaçaç'ın hastalığının
Gerçek olduğunu söyleyin,
O hastalığın ilacının
Ab-ı hayat olduğunu söyleyin.
Bu sözümü hepiniz,
Yerine getirip söylerseniz,
Sizleri ben mükafatlandırırım.
Gönlünüzce yaşatırım.
Söylemezseniz bu sözü,
Başınızı keserim.

(Yerine getirilmesi)

Zar zor duran Ayşakan
Tabipleri çağırıp,
Eczacıları getirtip,
Söylenenin hepsini yerine getirdi.
Karaçaç memnun oldu (Yıldız, 2009: 242).

Destanda görevlerin zorla kabul ettirilmesi imtihanı, kişileri ölümle tehdit ederek görevi zorla kabul ettirme şeklinde gerçekleşir.

Güldana destanında (Kırgız Destanları 10) Gaddar Cakıp Han, halkın sevgisini kazanmış olan vezirini herkesin içinde küçük düşürmek ister. Bunun için ona bir dizi bilmece sorar ve üç gün içinde cevapları bulmasını, aksi halde darağacına gerileceğini söyler. Vezir Orun'un Güldana adında bir kızı vardır. Akıllı, düşünceli ve meseleleri çözebilen, aynı

zamanda da herkesi kendine hayran bırakacak kadar güzel olan bir kızdır. Babasının sıkıntısının sebebini öğrenir. Güldana, bütün bilmecelelerin cevabını söyler ve babasının sıkıntısı dağılır. Gaddar Cakıp Han cevapları duyunca şaşırır ve Orun'un çözmediğini anlar. Bilmeceyi çözenin Güldana olduğunu öğrenen Cakıp Han, onu görmek ister. Kız bilmeceyi nasıl çözdüğünü anlatır. Han, gün geçtikçe niyeti bozar ve Güldana'yı eş olarak almak ister. Vezirini çağırır ve kızını vermezse öldürmek ile tehdit eder. Bunu duyan Güldana, babasını düşünerek evlenmeyi kabul ettiğini bildirir.

Kızın kabul ediyor, baba
Tasalanmadan Han'a gidiniz.
Ecelden önce öleceğinize
Sağ kalsın canınız (Karadavut, 2012: 25).

Destanda görevlerin zorla kabul ettirilmesi imtihanı, kişileri ölümle tehdit ederek isteklerin kabul ettirmesi şeklinde yer alır.

3.5.1.1.2. H910. Önerilere Karşılık Görevlerin Belirlenmesi

Önerilere karşılık yapılması gereken görevlerin belirlenmesi imtihanı, destanlarda sıkça karşılaştığımız bir motiftir. Zor bir durumdan kurtulmak veya bir sorunu çözmek üzere, kahramana veya yanındakilere önerilen görevler şeklinde karşımıza çıkar.

Kocacaş destanında (Kırgız Destanları 3) Karıpbay oğlu Kocacaş, usta bir avcıdır. Kocacaş, yirmi haneli halkı, avdan getirdikleri ile besler. Bir gün Karakoco'nun kızı Zulayka'nın evleneceği haberi gelir. Zulayka, evleneceği kişiyi sınavı, tanıyarak seçecektir. Kocacaş'ı sınavı beğenir ve evlenirler. Ardından Kocacaş bir rüya görür. Zulayka, rüyayı kötüye yorar. Bir kayberen olan Sur Eçki de bir rüya görür ve çocuklarının annesi olan Alabaş'a rüyasını anlatır ve sağ kalmak için uygun yer bulmayı önerir.

Başını kaldırsana, Alabaş,
Sur Eçki böyle düş görmüştür.
Uygun görürsen, Alabaş,
Biz bu yerden gidelim,
Başka yere varalım.
Gördüğüm rüya mutlaka gerçek,
Görünüveren ecele,
Duru verip de ne yapalım (Türkmen, 2007: 83).

(Yerine getirilmesi)

Alabaş, Sur Eçki'nin önerisini kabul etmez ve usta avcı Kocacaş tarafından bütün yavrularıyla birlikte avlanır.

Kocacaş destanında önerilere karşılık yapılması gereken görevlerin belirlenmesi imtihanı, bir sorundan kurtulmak için başka bir yol denemenin önerilmesi şeklinde yer alır ancak önerilen görev yerine getirilmediği için sonuç ölüm olur.

Eşimkul menen Zuura destanında (Kırgız Destanları 5) Karmış adında zengin bir beyin, Eşimkul ve Köçörbay adında iki oğlu varmış. Eşimkul'u evlendirip çıkarmış, küçük oğlu Köçörbay'a ise bütün malını, mülkünü bırakmış. Bundan dolayı küçük kardeş zengin ve itibarlı bir bey olurken Eşimkul iyice fakirleşmiş. Üstelik Köçörbay'ın üç karısından altı oğlu olurken Eşimkul'un hiç çocuğu olmaz. Bunun üzerine Eşimkul, Köçörbay'dan büyütme ve evlat sevgisini tatmak için çocuklarından birini ister. Karısını tembihleyen Köçörbay, ağabeyini aşağılar ve çocuk vermeyeceğini söyler. Bundan sonra Eşimkul ve Zuura, çocuk sahibi olabilmek için diyar diyar dolaşmaya başlar. Yolda rastladıkları bir hekimin uyguladığı tedavi ile Zuura, bir erkek çocuk dünyaya getirir. Altın Kökül adını verdikleri çocuklarını da alıp yurtlarına dönerler. Çocuk büyür ve bahadır olur. Çevresinde onu yenebilecek hatta güreşte karşısında durabilecek kimseyi bulamaz ve çok sıkılır. Yine sıkıntı içinde dolaşırken bir aksakal ile karşılaşır. Aksakal, Altın Kökül'e, Temirkan'ın devi Kan İçme Karaç ile dövüşmesini ve ganimet almasını önerir.

Korkma balam yeneceksin.
Cesaretine bakarsam
Çelikten keskinsin.
Eğer varırsan o yere
Üç aya kalmaz ganimet alıp
Sağ salim nurum,
Köyüne gelirsin (Çelebi, 2007: 175).

(Yerine getirilmesi)

Altın Kökül, Kan İçme devi bulur. Onu öldürür ve Aruuke ile evlenip yurduna döner. Destanda önerilere karşı yapılması gereken görevlerin belirlenmesi imtihanı, aksakal tarafından önerilen cesaret gerektiren görevlerin kahraman tarafından yerine getirilmesi ve kahramanın zengin bir ganimet ile hanın kızını alarak yurduna dönmesi şeklinde gerçekleşir.

Manas destanında (Kırgız Destanları 6) Cakıp Han, yaşlılığında bir oğul sahibi olur. Avucunda işareti ile doğan bu çocuğa Manas adı verilir. Çocuk biraz büyüdüğünde Cakıp, onu alıp çobanın yanına verir. Orada hayatın zorlukları ile tanışmasını ister. Aradan yedi gün geçer ve Manas arkadaşı ile kuzuların peşine gider. Arkadaşı, bir kurdun bir kuzuyu ağzına alıp kaçtığını görür ve Manas'a haber verir. Sinirlenen Manas, kurdun peşine düşer. Kurt kaybolur. Manas ise kuzunun kanından iz sürerek bir yere gelir. Orada kanatlı atlar ve insana benzemeyen güzel giyimli kırk kişi görür. Yarıyı yenmiş olarak, kurdun götürdüğü kuzu, yanlarında kanlı canlı meleyerek durmaktadır. Manas, kuzuya bakarak bunun nasıl olduğunu sorar. Oradakiler, "Kuzunu kapan kurt, korkma oğlum gönlündür. Kuzun işte duruyor." derler. Manas onların verdiği nasihati tutmak için kurt olmayı nasıl başardıklarını görmeyi ister.

Kurt olan hanginiz,
 Hangisi olduğunu söyleyiniz?
 Hadi, gök kurt olun göreyim,
 Dikkatimi daha sonra vereyim.
 Söylediğiniz nasihate
 Daha sonra gideyim,
 Nasıl bir insansınız göreyim,
 Sizi tanıyayım (Türkmen, 2007: 167).

(Yerine getirilmesi)

Silkinip birisi
 Gök kurda dönüşmüş.
 “Bazen kurt, bazen de insan,
 Çok güzelmiş gerçekten!” diye,
 Çocuk çok beğenmiş (Türkmen, 2007: 169).

Manas’ın önerisi üzerine aralarından biri silkinerek kurda dönüşür. Bunun gören Manas, onların verdiği nasihatleri tutar. Destanda önerilere karşı yapılması gereken görevlerin belirlenmesi imtihanı, söylenenlere inanmak için gözleri ile görmeyi önermek şeklinde karşımıza çıkar.

Manas, Kırgızları baskı altında tutup zulmeden Kalmuk ve Hıtlara karşı çıkar ve onlarla mücadeleye girişir. Mücadelesinde galip gelir. Kalmuk askerlerine kendisine tabi olmalarını önerir.

Canınızı sağ bıraktık, diye,
 Altı bin üç yüz sayınız,
 Kaçıp gitti Hanınız,
 Uygun görürseniz,
 Tabi olun (Türkmen, 2007: 375).

(Yerine getirilmesi)

Sartlar diz çöktüler,
 Sana itaat ettik dedi (Türkmen, 2007: 375).

Destanın bu bölümünde önerilere karşı yapılması gereken görevlerin belirlenmesi imtihanı, kahramana itaat ederek zor bir durumdan kurtulmak şeklinde karşımıza çıkar.

Cakıp, Çinlilerin ve Kalmukların Manas’ı ele geçirmek için saldırıya geçeceklerini öğrenir. Halkından ileri gelenleri toplar ve önerisini sunar.

Manas bu çocuk diye,
 Bağlayalıp verelim bir çocuk,
 Karşılığında hayvan alacak biri var mı?
 Bu Manas diye vermek isteyen biri var mı?
 Para alacak var mı acaba (Türkmen, 2007: 419)?

(Yerine Getirilmesi)

Bay o zaman şöyle söyler:

Büyük hatun ile bey Cakıp,
 Böyle şeyler konuşmayın,
 Çocuk satıp, Manas, diye
 Padişaha verecek kimse yok (Türkmen, 2007: 419),

Bey Cakıp'ın, oğlu Manas'ı düşmanların elinden kurtarmak için sunduğu öneri kabul edilmez. Destanın bu bölümünde önerilere karşı yapılması gereken görevlerin belirlenmesi imtihanı, sunulan önerinin mevcut sorunu çözmeyeceği düşünülerek kabul edilmemesi şeklinde gerçekleşir.

Kalmukları yenen Manas ve arkadaşları ziyafet verip şölen yaparlar. Şölende biri atını keseceğimiz kişiyi han seçelim önerisinde bulunur. Yiğitlerin hiçbiri atının kesilmesini kabul etmez. Manas, “Han olmak kolay iş değil ancak canınız et istediye benim atımı kesin.” diyerek kabul eder. Çegebay ise başka bir öneri sunar.

Keseceğiniz gerçekse,
Akkula'yı bırakın,
Kır atı kesiniz.
Bayrak bağlayıp kaldırıp,
Karşınızdaki genç Manas'ı
Han yapalım” (Türkmen, 2007: 453).

(Yerine Getirilmesi)

‘Tamam kabuldür’ diye
Kır atı getirip,
Kalabalık atı kesiverdi (Türkmen, 2007: 455).

Böylece Manas, Kırgızlara han olur. Destanda önerilere karşılık görevlerin belirlenmesi imtihanı, uygun hanı seçmek için kahramana veya yanındakilere görev önerilmesi ve görevleri yerine getiren Manas'ın han seçilmesi şeklinde gerçekleşir.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Han Buuba, Karaça Dulay yurduna han olur. Halkını çok iyi idare eder. Ancak yaşlanmasına rağmen bir çocuğu olmaz. Bunun üzerine halkı toplanıp, Hüda'ya yalvarıp hanları için bir çocuk diler. Böylece hanın karısı hamile kalır. Biri kız, biri erkek ikiz çocuk dünyaya getirir. Kıza Karaçaç, oğlana Boston adı verilir. Boston'un doğumu, bebekliği ve çocukluğu olağanüstülükler ile geçer. Kadamış Han'ın kızı Cezbilek'in Boston'u çağırması üzerine Boston, uzun ve yolculuğa çıkar. Yolda birtakım engellerle karşılaşır ve Kadamış Han'ın zehirlediği araziye gelirler. Karaboz at, bu araziye ayağı değen canlı hiç kimsenin yaşamadığını söyler ve Boston ve yiğitlere bir öneride bulunarak görevlerini bildirir.

Tulparların hepsini
Kuyruğuma bağlayın.
Yiğitlerin hepsi
Tulparlara bağlansın.
Zehir kaplayan bu yoldan
Kanatlı uçup geçmezse
Yere basan canlı kırılır (Yıldız, 2009: 105).

(Yerine Getirilmesi)

Karaboz'un önerisi ile yiğitler, verilen görevleri yerine getirir ve Boston, zehirli araziden geçerek amacına ulaşır. Destanda önerilere karşılık görevlerin belirlenmesi imtihanı,

kahramanın atının önerisine karşılık görevlerin yerine getirilmesiyle geçilmiş olur.

Boston, Cezbilek ile evlenir ve Kadamış Han'ın yurdunda kalır. Karaboz, yurduna gitmek ve halkının ne halde olduğunu görmek ister. Boston, gitmek istemez ancak Karaboz'a gitmesi için izin verir. Karaboz, halkının sürgün edildiği, ana babasının ise perişan bir duruma düştüğü haberini getirir. Bunun üzerine Boston, Cezbilek'i kayınbabasına emanet bırakıp halkını aramak için yola çıkar. Önüne çıkan engelleri geçerek yurduna ulaşır. Dağılan halkını toplar ancak kızkardeşi Karaçaç'ın aldatması üzerine yer altına düşer. İşte bu yolculukta, ejderhayı öldürerek Alp Kara Kuş'un yavrularını kurtarır ve onunla dost olur. Alp Kara Kuş ona kaybını bulmayı önerir. Boston, başından geçenleri anlatır. Yedi başlı celmoguz benim düşmanım, onu arıyorum, der. Boston'a bıyığından iki kıl koparıp verir ve başı dara düştüğünde bunları ateşe at, diye söyler. Alp Kara Kuş ile dost olan ve bıyığından aldığı iki kılı yanına alan Boston, Gölü Avurduna Dolduran Mamıt'a rastlar ve onunla dost olur. Ardından Ak Dev'in konağına gelir ve onunla dövüşür. Ak Dev'e mızrak atar ve atından düşürür. Ak Dev, Boston'a yaya dövüşmeyi önerir. Boston kabul eder.

Bir arzum var der.
At üstünde değil,
Yaya dövüşelim,
Arzumu yerine getireyim (Yıldız, 2009: 285).
(Yerine Getirilmesi)
Kılıcını sıyırıp aldı,
Başını kesip koydu.
Dağ gibi olan Ak Dev.
Yuvarlanıp kaldı.
Alp Boston'un böylece
Ak Dev'i yendi (Yıldız, 2009: 285).

Destanın bu bölümünde önerilere karşılık görevlerin belirlenmesi imtihanı, kahramanın düşmanının önerisine göre savaşıp onu öldürmesi ile geçilmiş olur.

Ak Dev'i yenen Boston, yer altında cadalozun beş oğlunun en büyüğü ve en güçlüsü olan Çoyun Alp ile savaşmak ister. Karaboz, Boston'u yeryüzüne çıkmaya ikna etmeye çalışır. Çünkü Çoyun Alp çok güçlüdür. Durduk yere ölmek istemez. Boston, korkup gitmektense Çoyun Alp'in elinde ölmek daha iyidir, der. Ancak Çoyun Alp'in olduğu yere nasıl gideceğini bilemez. Karaboz'a sormaya çekinir. Elindeki bıyıkları ateşe atarak mamıtlardan Çoyun Alp ile ilgili bilgileri edinir. Karaboz'un söylediklerini onlar da doğrular. Yine de Boston'a tesir etmez. Boston, Çoyun Alp'in karşısına çıkar. Ne sapladığı mızrak ne vurduğu balta ne de salladığı kılıç Çoyun Alp'a tesir eder. Karaboz ile Boston'un farkına vardığında onları eline alıp kaldırır ve bunlara odun taşıtın, diyerek adamlarına emir verir. Günler böyle geçer. İkisi de Çoyun Alp'a kul olur. Sonunda Karaboz, bu durumdan

kurtulmak için Boston'a, Çoyun Alp'in öz kızım dediği Kunduzay'dan gerçek canının nerede olduğunu öğrenebiliriz, der. Çoyun Alp'i ancak o zaman öldürebileceklerini söyler. Boston buna çok sevinir. Karaboz, Kunduzay'a gidip Boston ile görüşme ayarlar. Boston ile görüşen Kunduzay ona âşık olur ve Çoyun Alp'in canını nerede sakladığını söyler. Şehrin içinde demir bir ev olduğunu ve bu evi altmış devin beklediğini, o evin içinde bir demir sandık olduğunu, o sandığın içinde Çoyun Alp'in canını sakladığını öğrenirler. Bu evin anahtarını Kunduzay, babasından çalarak alır ve Boston'a verir. Bundan sonrası için çareyi kendisinin bulmasını önerir. Eve girdiğinde yapacaklarını anlatır.

Demir evden sandığı
Alıp çıkıp uzağa,
Sandığı açıp bakarsan,
Yedi kat sandık var.
Altısını açtığında,
Son sandık kaldığında,
İçini açıp bakarsan,
Yedi tane kara kuş yatar.
Kaçırmadan hepsini tut.
Birini bırakmayıp kara kuşların,
Başlarını koparıp at.
Avlanmakta olan Çoyun Alp,
Dağ gibi devrilsin (Yıldız, 2009: 305).

(Yerine Getirilmesi)

Alp Boston, devleri öldürüp demir eve ulaşır. Böylece Kunduzay'ın yardımı ile Çoyun Alp'i da öldürüp Kunduzay ile evlenir. Destanda önerilere karşılık görevlerin belirlenmesi imtihanı, öneri üzerine kahramanın, düşmanının canının saklı olduğu sandığı bulması ve düşmanından kurtulması şeklinde karşımıza çıkar.

Kız Darıyka destanında (Kırgız Destanları 8) Katıran Han'ın yaşlılığında bir kızı olur. Darıyka adı verilir. Darıyka bir pehlivan olur. Evlenme yaşı geldiğinde, damat adaylarını sınavı eşini kendisi seçmek ister. Onu güreşte yenebilen yiğit çıkmaz. Bunun üzerine danışmanlarından biri, Arap halkında Ali adlı bir yiğit olduğunu, ona mektup yazıp davet etmesini önerir. Darıyka, ihtiyar danışmanının önerisini dinler ve yerine getirir.

Söylenen Mekke' deki Ali pehlivanın,
Dünyada yok ona denk olan.
Maksadın gerçek bir pehlivan bulmak ise,
O zaman Ali ile evlen.
O sana layık bir ortak olur,
Karşılaştın sınırdın kendin görüp (Türker, 2010: 44).

(Yerine Getirilmesi)

Darıyka, mektup göndererek Ali'yi davet eder. Ali, aldığı davet üzerine Darıyka ile güreşmeye gelir. Darıyka'yı güreşte yenen Ali, onunla evlenir. Kız Darıyka destanında önerilere karşılık görevlerin belirlenmesi imtihanı, ihtiyar danışmanın önerisi ile davet edilen

kişi ile evlenme şeklinde gerçekleşir.

Er Soltonoy destanında (Kırgız Destanları 9) Colborskan Han'ın, Temirkan ve Bolotkan adında ikiz oğlu vardır. Çocuklar büyüdüğünde bahadır olur ve Kalmuklara saldırır. Onlardan bolca ganimet alır ve onların üzerinde korku yaratırlar. Kalmuk hanı Uyul, bir rüya görür. Rüyasını hiç kimse yorumlayamaz. Bunun üzerine Molla Nakış'ı çağırırlar. Molla Nakış, Uyul'a, Temirkan ve Bolotkan'ın kendisini yeneceğini söyler. Buna öfkelenen Uyul Han, Molla Nakış'ı kuyuya attırır. Halkını toplayıp, Temirkan ve Bolotkan'ı bağlayıp getirene, bütün malını mülkünü vereceğini söyler. Madılbek, bu görevi kabul eder ve Kırgız yurduna gelir. Önce Temirkan ve Bolotkan'ın güvenini kazanır. Bu sırada Ketmen Töbö'de yaşamakta olan, oldukça akıllı ve tecrübeli bir bey varmış. Bu bey, bir kişinin iyi ya da kötü niyetli olduğunu hemen anlarmış. Bir gün Colborskan'ın konuğu olmuş ve kırk yiğidi sınımış, kırkının da kişiliği, niyeti süttten ak, demiş. Ancak yeni gelen Kalmuk yiğidi için kötü ve soysuzdur, demiş. Colborskan'ı Madılbek konusunda uyarmış.

Baştan beri bozuk fikri,
Madılbek adlı baturun.
Yüreği sana düşmandır,
Gözleri kara kâfirin.
Celladına hemen öldürt,
Budur benim fikrim (Kallimci, 2010: 128).

(Yerine Getirilmesi)

Ancak kimse Madılbek'in kötü olabileceğine inanmamış. Hatta Tagaykan adlı bu beyi, boş konuştuğunu düşünerek hemen göndermek istemişler. Madılbek, uygun zaman gelince Temirkan ve Bolotkan'ı aldatarak onları silahsız bir şekilde, kalabalık Kalmuklar'ın önüne çıkarır. Kalmuklar tuzağa düşürdükleri bahadırları yakalayıp Uyul Han'a teslim ederler. Er Soltonoy destanında önerilere karşılık görevlerin belirlenmesi imtihanı, kahramana yakınındaki bir kişiden kurtulması önerisinin yapılması ve kahramanın bu görevi yerine getirmemesi üzerine esir düşmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Seyitbek destanında (Kırgız Destanları 12) Akkan, Seyitbek'i öz evladı gibi büyütür. Seyitbek, babası gibi heybetli bir bahadır olur. Kurmanbek'in hain kırk yiğidinin başları kesilmiş ve içlerinden sadece Zayırbek kaçabilmişti. O da 12 yıl boyunca Kurmanbek ve Kanışay'ın türbesinde saklanmıştı. Bunca yıl Seyitbek'e hizmet ederek kendini affettirmeyi umarak yaşamıştı. Zayırbek; Seyitbek'in büyüdüğünü düşünerek Akkan'ın yurduna gelir. Akkan, Zayırbek'i önce öldürmek ister ama ardından Seyitbek'i aramaya gelenler olduğu için sevinir. Seyitbek; Akkan ve Zayırbek ile birlikte babasının türbesine gider ve intikam yemini eder. Oradan Zayırbek ile birlikte halkına gelir ve halkı buna çok sevinir. Halk, Seyitbek'i tahta çıkarır. Seyitbek'in halkına önerisi şöyledir:

Uygun görürsen halkım,
Kırk asker bana seçersin,
Kırk tulpar ile yiğidin
Savaş silahını hazırlayın.
Kırk yiğit alıp yanıma,
Baba geleneğini sürdürüyüm,
Makul görürseniz, kardeşler,
Düşmanımı aramaya gideyim (Alimov, 2013: 55).

(Yerine Getirilmesi)

Halk, Seyitbek'in önerisine karşılık belirlediği görevleri yerine getirir. Destanda önerilere karşılık görevlerin belirlenmesi imtihanı, kahramanın önerisi ile halkın, savaş silahı ve kırk yiğit toplama görevini yerine getirmesi ve bu sayede düşmandan öç alınması şeklinde gerçekleşir.

Seyitbek, hazırlıklarını tamamlayıp intikamını almak üzere Kalmuklara karşı yola çıkar. Kalmuk hanı Dölön Han, onu korkutmak için onca şey söyler. Ancak Seyitbek, mücadelenin şekli konusunda öneride bulunur.

Teke tek savaşarak
Her şeyi ortaya koyalım.
Devrilip attan düşeni,
Kılıçla başını kesmek var,
Bindiği atını da
Alarak gitmek var (Alimov, 2013: 85).

(Yerine Getirilmesi)

Dölön Han, Seyitbek'i korkutarak kaçırmam, diye düşünürken Seyitbek'in sözüne gelip teke tekte kendisi ile vuruşmayı kabul eder. Seyitbek, Dölön'ü öldürür ve Kalmuk ordusu kaçar. Destanın bu bölümünde önerilere karşılık görevlerin belirlenmesi imtihanı, düşman ile teke tek vuruşma önerisinde bulunarak düşmanı öldürme şeklinde karşımıza çıkar.

Canış-Bayış destanında (Kırgız Destanları 13) Nurkan Baatır'ın, Canış ve Bayış adında iki oğlu olur. Çocuklar tam bir bahadır olarak yetişir ve halk arasında "ikiz kaplan" diye nam salar. Her yıl Kalmuklara, kırk kız ile bin su samuru vergi verdiklerini öğrenirler ve bunu vermemenin bir yolunu bulacaklarına ant içerler. Babalarının huzuruna çıkarak Kalmuklarla savaşmayı önerirler. Babaları buna çok sevinir ve görevlerini belirler.

Doğan gibi saldırıp Kalmuk'a
Arkana dönüp bakmadan varıp gel.
Gücün yeterse mahvedip
Kırgız'ın öcünü alıp gel (Aça, 2013: 36).

(Yerine Getirilmesi)

Yanlarına kırk yiğidi alarak iki bahadır Kalmuklara saldırır. Kalmuklar kaçar ancak Bayış onlara esir düşer. Canış-Bayış destanında önerilere karşılık görevlerin belirlenmesi imtihanı, kahramanların var olan kötü bir durumdan kurtulmak için öneride bulunması ve buna karşılık görevlerinin belirlenmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Er Töştük'ün, yaşlılığında bir oğlu olur. Çocuğa Coodarbeşim adını verir. Çocuk on beş yaşına geldiğinde babası ile ava çıkar. Avda babası, Ak Arkar'ın hikâyesini anlatır ve onu öldürmesini ister. Eve gelen Coodarbeşim, annesinden izin alarak yolculuğa çıkar. Yolda önce Celmoguz'u, ardından kırk haydutu öldürerek dedesinin yanına gelir. Dedesi, yanına bir yiğit vererek onu uğurlar. Yolda giderken atı Kılkara, Cananalı Dev'in onları beklediğini söyler. Coodar'ın hamlesi ile kötü yaralanan Canaalı Dev, at sırtında durmakta zorlanarak şöyle öneride bulunur:

Canaalı Dev'i öldürüp git,
Mezarımı derin kazıp git,
Köpeğe, kuşa yem etmeden,
Cenazemi kılıp git,
Tamamen işimi bitirip git (Alimova, 2017: 121),

(Yerine getirilmesi)

Yiğit Coodar vazifesini
Yerine getirip gitti (Alimova, 2017: 124).

Coodarbeşim destanında önerilere karşılık görevlerin belirlenmesi imtihanı, öleceğini anlayan düşmanın son isteğinin, kahraman tarafından yerine getirilmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Bagış destanında (Kırgız Destanları 16) Kırgızlar, Cediger'in Yedisu bölgesinde yaşarken, Moğollar (Kalmuklar ile aynı anlamda kullanılmıştır) elçi göndererek vergi isterler. Koroldoy'un yanından dönen elçilerin getirdiği haber üzerine Bay, vergi vermeyi kabul eder ancak oğlu Bagış kabul etmez. Halkına, Kalmuklara saldırmayı önerir. Ne yapmaları gerektiğini söyler.

Kalmuk'u hatırlayıp sararıp,
Böyle kederlenip durana kadar,
Hazırlanalım, saldıralım.
Kalmuk'tan yiğit Koroldoy'u,
Ardından kovalayıverelim.
Köyüne yetişmeden,
Sürdüğü hayvanları alalım (Öztokmak, 2019: 304).

(Yerine getirilmesi)

Bagış, halkının desteğini alarak Koroldoy'u öldürür ve Kalmuklar kaçar. Bagış destanında önerilere karşılık görevlerin belirlenmesi imtihanı, halkını içinde bulunduğu kötü durumdan kurtarmak için kahramanın önerisi üzerine, düşmana saldırma ve düşmanı mağlup etme şeklinde karşımıza çıkar.

3.5.1.1.3. H920. Görevlerin Atayıcısı

Destanlarda kahramana görevin kim tarafından verildiğini belirleyen bir motiftir. Destanda geçen görevler kahramana; babası, kardeşi, Hz. Muhammet, bilge bir kişi, rüyada

görülen bir adam, bir ülkenin hanı veya atı tarafından verilebilir.

Kocacaş destanında (Kırgız Destanları 3) Sur Eçki ile hesaplaşmak için onun peşine düşen Kocacaş, kendini çıkışı olmayan kayalardan aşağı bırakmak zorunda kalır ve feci bir şekilde ölür. O sırada hamile olan eşi, bir oğlan çocuk dünyaya getirir ve adını Moldocaş koyarlar. Moldocaş büyür ve babasının kemiklerini bulup mezarını belli etmek için dağa çıkmak ister. Bu yolculukta, uyuduğu sırada rüyasına bir adam gelerek Moldocaş'a görevlerini söyler.

Senin baban Kocacaş,
Zorla götürüp öldürmüş,
Eçki 'yi yarın bulursun.
Eçki'yi kovup yakalarsan,
Babanın öldüğü yere,
Alıp yavrum gidersin."
Düşündürüp balaya,
Rüyasında söyledi bir kişi,
Bu sözün bütün anlamını (Türkmen, 2007: 267).

Bunun üzerine Moldocaş, babasının kemiklerini toplayıp mezarını belli eder. Kocacaş destanında görevlerin atayıcısı, rüyada görülen bir kişi şeklinde yer alır.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Han Buuba, Karaça Dulay yurduna han olur. Halkını çok iyi idare eder. Ancak yaşlanmasına rağmen bir çocuğu olmaz. Bunun üzerine halkı toplanıp Hüda'ya yalvarıp hanları için çocuk diler. Böylece hanın karısı hamile kalır. Biri kız, biri erkek ikiz çocuk dünyaya getirir. Kıza Karaçaç, oğlana Boston adı verilir. Karaçaç akıllı, Boston ise çok güçlü ancak biraz safçadır. Karaçaç, ağabeyini Cezbilek ile evlenmesi için uzun sürecek ve çok tehlikeli bir yolculuğa çıkmaya ikna eder. Görevlerini kardeşi belirler.

Kurban olayım ağabey,
Kalabalık halkını topla,
Han babandan sayısız yılki (iste),
Semizini soyup toy ver,
Kuvvetli-güçlü yiğitlerden
Araştırıp seç (Yıldız, 2009: 46),
Kardeşinin verdiği görevleri yerine getiren kahraman, Cezbilek ile evlenmek için yola

çıkarak. Destanın bu bölümünde görevlerin atayıcısı olarak, Karaçaç karşımıza çıkar. Karaboz at, Alp Kara Kuş geldiğinde Boston'un neler yapması gerektiğini söyler.

O gelinceye kadar sen Boston
Ulu çınarın dibinin
Köklerine dayanıp
Saklanıp yat.
(...)
(Her) harekete dikkat eder.
Boston sen kuvvetli ol,

Hiç kıpırdamadan rahat dur” (Yıldız, 2009: 91).

Karaboz o zaman söz söyler.
Hepiniz duyun diye söyler.
Şimdi mola verip yatın (Yıldız, 2009: 106),
(Yerine getirilmesi)
Karaboz böyle söyledikten sonra
Söylediğine uyup,
Yerleşip, yatıp kaldılar.
Tepelere çıktılar,
Dağ koyunu, koçu avladılar (Yıldız, 2009: 106).

Boston bu görevleri yerine getirir ve sonucunda engelleri aşar. Destanın bu bölümünde görevlerin atayıcısı olarak, kahramanın atı karşımıza çıkar.

Kız Darıyka destanında (Kırgız Destanları 8) bir gün Katıran’ın karısı hamile kalır ve bir kız çocuk doğurur. Çocuk için bir toy düzenlenir ve bu toyda çocuğa Darıyka adı verilir. Çocuk büyür ve bir bahadır olur. Darıyka’yı sınamak için dünyanın her tarafından pehlivan gelir ve Darıyka hepsini yener. Bunu gören babası yurdunu ve halkını kızına emanet eder ve düşmanlarına karşı onu uyarır. Gün geçtikçe yaşlanan babası, ölmeden kızının evlendiğini görmek ister. Darıyka ise bir hanla değil kuvvet bakımından kendisine denk olan bir kişi ile evleneceğini söyler. Darıyka kendisi ile evlenmek için gelenlerin hepsini güreşte yener. Bu sırada Katıran ölür. Darıyka, danışmanını çağırarak kendi kuvvetine denk birini bulmasını ister. Danışman ona Arabistan’da Ali adlı bir pehlivanın olduğunu söyler ve ona mektup yazarak davet etmeyi önerir. Bunun üzerine mektup yazılır ve mektubu alan peygamber Ali’yi gitmesi için görevlendirir.

Ali’yi göndermiş, akıl verip,
Uzağa gidecek oldu sefere çıkıp
(...)
Muhammet, yalnız git, der,
Yol uzak, senden başkası dayanamaz (Türker, 2010: 49).

Ali, Muhammet’in izni ile yola çıkar. Darıyka ile birbirlerine meydan okuyarak güreşmeye başlarlar. Günlerce süren bu güreşte Ali, Darıyka’dan biriken namazlarının kazalarını kılmak için izin ister. Darıyka kabul eder. Güreş yeniden başlar ancak bu sefer Ali Darıyka’yı yener ve evlenirler. Ali Kıpçak halkının yeni önderi olur. Bir süre sonra Darıyka hamile kalır. Ancak Hz. Muhammet’ten gelen mektup Ali’yi geri çağırmaktadır.

Söyleyeceğim son sözüme kulak ver.
Orada beklemeden harekete geç.
Selam söyle Darıyka'ya, çocuk versin,
Onun buraya, gelmesine müsaade yok (Türker, 2010: 68).
Kız Darıyka destanında görevlerin atayıcısı olarak Hz. Muhammet yer almaktadır.

Askazan Baatır destanında (Kırgız Destanları10) Türkmen hanı Hasan Han’ı

görevlerin atayıcısı olarak görmekteyiz.

Komutan Hasan Han,
Buyruk verdi tekrar,
Karabay çocuğa.
Kasımcan ile Gaoz Han'a
Aynı güçte iki bahadıra (Karadavut, 2012: 70).

Kubbeli taş kaleyi
Bir kenarından yıkalım.
Han buyurdu çare yok
Gitmemeye imkân yok (Karadavut, 2012: 71).
Askazan Baatır destanında görevlerin atayıcısı olarak, kahramanın babası yer alır.

Kurmanbek destanında (Kırgız Destanları 11) Teyitbek, halkından başkasına sözü geçmeyen bir handır. Cazı bölgesi yurdudur. Han'ın kırk yaşına kadar çocuğu olmaz. Kırk yaşından sonra bir oğlu olur. Ona Kurmanbek adı verilir. Kurmanbek on iki yaşına geldiğinde büyüklerini bile alt edecek bir güce kavuşur. On altı yaşına geldiğinde ise Kalmuklardan intikam alma yemini eder. Kalmuk hanı Dölön Han ve yiğidi Ekez'le savaşır. Onları yener ve vergiye bağlar. Teyitbek, oğlunun kendi halkından bir kızla evlenmesi için vezirini görevlendirir.

Er bahtına yakışır,
Seçerek güzel bir kız al,
Kurmanbek'e söyleyin, diye,
Hanımız Teyit gönderdi (Alimov, 2013: 60).

Kurmanbek babasını dinlemez. Afgan hanı Bakbur'un kızı Kanışay ile evlenir.

Kurmanbek destanında görevlerin atayıcısı olarak kahramanın babası yer alır.

Manas destanı Cusup Mamay varyantında (Kırgız Destanları 15) bilge önder Bakay, Camgırcı'ya görevlerini söyler.

Camgırcı sözümü dinle,
Budurgu'nun dik geçidinde,
Kaçanların geçecekleri geçit var,
Tedbir alıp engelle.
Gençler umursamayıp
Belki fark etmezler (İnayet, 2017: 225).

Bu görev üzerine Budurgu'nun dik geçidine giden Camgırcı kalabalık Kalmuklara yetişir ve kaçan Kalmuklardan bir kısmını burada öldürür. Manas destanı Cusup Mamay varyantında görevlerin atayıcısı, Kırgız büyüğü olan Bilge Bakay'dır.

3.5.1.2. H1050.-H1089. Mantiğa Aykırı Görevler

3.5.1.2.1. H1090. Olağanüstü Hız Gerektiren Görevler

Kahramanlar çıktıkları yolculuklarda çeşitli engellerle karşılaşır. Bu engelleri aşarken güçlü ve korkusuz olmanın yanı sıra hızlı olmaları da gerekmektedir. Kahramanın hayvanlar, canavarlar ve devlerle mücadelesinde hız son derece önemlidir ve destanlarda özellikle vurgulanır. Dede Korkut hikâyelerinde geçen “atın ayağı külüg (çabuk), ozanın dili çevik olur” (Ergin, 2006: 125) ifadesinde olduğu gibi destanlardaki bazı görevler kahramanın çok hızlı olmasını gerektirir. Kahramanın hızını, destan dünyasının doğasına uygun olarak arttıran en önemli faktör atıdır. Bir başka deyişle kahraman, atı sayesinde olağanüstü hızlara ulaşarak rakiplerini yener.

Er Eşim destanında (Kırgız Destanları 2) Er Eşim, kalabalık Kırgızların önünü keserek yakalayamadığı Acaan'ı yakalamak için olağanüstü hızlı olmalıdır. Destanda kahramanın olağanüstü hızı ulaşmasını sağlayan faktör, kahramanın atıdır.

Er Eşim bakıp durur mu?

Kamçılıyarak Kula'yı

Kaçan Acaan'ın arkasından

Hindiba yaprakları gibi uçarak koşar (Turgunbayer, 2007: 93).

Atı sayesinde olağanüstü hızı ulaşan Er Eşim, Kalmukların Acaan'ına yetişerek onu ve adamlarını öldürür. Böylece şerefini kurtarır.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) evleneceği kızı almak için uzun bir yolculuğa çıkacak olan Boston'a eşlik etmesi için bir at aranır. Bu iş için seçilecek atın çok hızlı olması görevin başarılması için son derece önemlidir. Karaçaç, ağabeyi Boston'u Karadağ'a, bineceği atı bulması için gönderir. Karaçaç, Boston'un bulduğu atı hız yönünden imtihan eder.

Öteye koştur, beriye koştur,

Atını sınavayım (Yıldız, 2009: 56).

Destanın bu bölümünde, kahramanın atının hızı ve dayanıklılığı imtihan edilir. At, bu imtihanı geçer ve kahramana yolculuğunda eşlik eder. İmtihan edilen atın hızı destanda şu şekilde tasvir edilir:

Koşuşuna yel yetişmez,

Yayla atılan ok yetmez.

Koşturursan Karaboz,

Kanatlı kuşla yarışır,

Karaboz'a ulaşamaz,

Uçan kuşun hepsinin,

Kanatları uyuşur (Yıldız, 2009: 57).

Boston, sınırın kızıl tilkisini yakalayabilmek için hızlı olmak zorundadır. Atı Karaboz,

onun hızlı olması gerektiğini şöyle vurgular:

Sen sungurdan daha yakalayıcı ol.
Sınırın kızıl Tilkisini
O zaman boynundan yakala.
Sen yakalayamayıp kalırsan
Aniden seni yakalar,
Sıkıntılı gün başa düşer (Yıldız, 2009: 75).

İlk denemesinde sınırın kızıl tilkisini elinden kaçıran Boston, ikinci denemesinde yakalar ve diri diri derisini yüzer. Destanda olağanüstü hız gerektiren bir görev başarılarak imtihan geçilir.

3.5.1.2.2. H1110. Bıktırıcı Görevler

Kız Darıyka destanında (Kırgız Destanları 8) Darıyka seçeceği eşi, adaylar arasından güreşip sinayarak seçmek ister. Çevre ülkelerden, onca pehlivan Darıyka ile evlenebilmek için gelir. Darıyka hepsini güreşte yener.

Bazıları güreşmeden kaçıp gider,
Güreşip yenilenler kederle gider.
Bu gibi güreşler bıktırdı beni,
Bilmiyorum sonu ne zaman gelir (Türker, 2010: 56).

Darıyka, kendisini güreşte yenen bahadır çıkmayınca kimseyle evlenmek istemez. Bunun üzerine Arap halkının pehlivanı Ali'ye mektup yazılarak davet edilir. Destanda bıktırıcı görev olarak, kahramanı güreşte yenen bir pehlivanın çıkmaması yer alır.

3.5.1.2.3. H1130. İnsanüstü Görevler

Kırgız destanlarında pek karşılaşmadığımız bir motiftir. Kahramana yerine getirilmesi imkânız bir görev vererek onun aklını, gücünü, yeteneklerini imtihan etmek şeklinde karşımıza çıkar.

Güldana destanında (Kırgız Destanları 10) Güldana'nın zekâsından etkilenen Gaddar Cakıp Han, onunla evlenmek ister. Ancak Güldana'nın evlenmek için koyduğu şartı yerine getiremez. Çünkü dünyada kaygısız, tasasız insan bulmak imkânsızdır.

Yurdu dolaştı Cakıp Han,
Tam iki ay, bıkmadan.
Ukdesiz kişiyi,
Boşuna yoruldu bulamayıp.
Kıza maskara olacağı için,
Çok kaygılandı (Karadavut, 2012: 27).

Han böyle bir kişi bulamaz. Bunun üzerine, Güldana'yı rezil etmek için yapılması mümkün olmayan iki görev verir.

Yakın dostum çağırılmış,

Bir müddet halkımdan ayrılıyorum.
Yönetsin baban yurdumu,
Hanlığı ona bırakacağım.
Yerine getirin,
Daha iki iş buyuracağım.

Kayın kadar sağlam yapılmış,
Kapağı sıkıca kapatılmış.
Açılmaması için ağzına,
Özel mühür basılmış.
Kutu vereceğim bozmadan,
Doldur altın gümüş ile.

En son söylediğim,
Kapıda duran kırsığım.
Aygıra binip gideceğim.
Ona benzer doğur, dikkat et.
Bir felakete uğramazsam,
İki yıla döneceğim (Karadavut, 2012: 27-28).

Güldana, hazırlıklarını yapar ve yanına aldığı yiğitler ile birlikte kılık değiştirerek hanın ve adamlarının peşinden gider. Han ve adamları ile oynadıkları oyunlarda onları yener ve karşılığında hanın her şeyini alır. Bunun üzerine yalvarıp ağlayan hanın, aygırını ve altın ile doldurduğu kutuyu alır gerisini bırakır. Han yurduna döndüğünde verdiği işlerin yapılmış olduğunu görür ve Güldana'dan af diler.

Güldana destanında insanüstü görevler imtihanı, mühürlenip kapatılmış kutuyu altın ile doldurmak ve gösterilen aygırın aynısını doğurmak şeklinde insanüstü görevler vererek kahramanı imtihan etmek şeklinde gerçekleşir.

3.6. Kahramanlık İmtihanları: Vazife

3.6.1. H1200.-1399. Kahramanlık İmtihanları: Vazife

3.6.1.1. H1200.-H1249. Vazifenin Katılımcı Koşulları

3.6.1.1.1. H1200. Vazife

Vazife; genellikle masal ve destan gibi anlatılarda karşımıza çıkan motiflerdendir. Fatma Yıldırımış, Gümüşhane masallarında imtihan motifi üzerine yapmış olduğu çalışmada, vazife hakkında şunları belirtir: “Kahramanlara yapması gereken vazifeler verilir veya aşması gereken engeller vardır. Kahramanlar amaçlarını yerine getirmek için, onlara verilen görevleri başarıyla yerine getirme gayesiyle mücadele ederler” (Yıldırımış, 2023: 417).

Kahramana verilen her vazife onu türlü yönlerden imtihan etmeyi amaçlar.

Dolayısıyla vazife imtihanı, diğer imtihan motiflerini de içinde barındırır, denilebilir. Kahramanlar bu vazifeler sayesinde evlilik, güç, korku, dayanıklılık, akıllılık ve hüner gibi birçok imtihana tabi tutulur.

Kahramanlık imtihanları içinde değerlendirilen vazifelerde, bir arama-arayış söz konusudur. Örneğin; Kocacaş destanında kahraman babasının kemiklerini aramak, Boston destanında kendine uygun bir eş bulmak ve abı hayatı aramak, Coodarbeşim destanında ise babasının istediği bir hayvanı bulup öldürmek için yola çıkar.

Kocacaş destanında (Kırgız Destanları 3) Karıpbay oğlu Kocacaş usta bir avcıdır. Yirmi haneli halkı, avdan getirdikleri ile besler. Bir gün Karakoco'nun kızı Zulayka'nın evleneceği haberi gelir. Zulayka, evleneceği kişiyi sınavı, tanıyarak seçecektir. Kocacaş'ı beğenir ve evlenirler. Kocacaş, ava çıktığı bir gün, Alabaş adlı bir maralı yavruları ile birlikte yakalar ve yavrularının hepsini öldürür. Yavrularının öldürüldüğünü gören Sur Eçki, dile gelerek avcıdan Alabaş'ı bırakmasını ister. Kocacaş, Alabaş'ı da öldürür. Bunun üzerine Sur Eçki, Kocacaş'a hesaplaşmak için onu bekleyeceğini söyler. Evine dönen Kocacaş, sırrını Zulayka'ya açar. Yeminini tutan avcı, Sur Eçki'yi yakalamak için dağa çıkar ve takibe başlar. Günlerce dağ bayır demeden Sur Eçki'nin peşinde dolanıp durur. Sur Eçki yorulup, tam yakalanacağı sırada, Kocacaş çıkışı olmayan bir kayada kaldığını anlar. Onu aramaya çıkan ailesi onu kayada bulur, ancak kurtarmaya güçleri yetmez. Oradan tek kurtuluşun kendini aşağı bırakmak olduğunu düşünerek atlar ve bedeni, ailesinin onu beklediği yere ulaşmadan parçalanır. O sırada hamile olan Zulayka, bir erkek çocuk dünyaya getirir. Çocuğa Moldocaş adı verilir. Moldocaş büyür ve bir bahadır olur. Babasının kemiklerini bulup mezarını belli etmek ve Sur Eçki ile hesaplaşmak için yola çıkar. Yolda rüyasına bir adam girerek vazifesini bildirir.

Senin baban Kocacaş,
Zorla götürüp öldürmüş,
Eçki 'yi yarın bulursun.
Eçki'yi kovup yakalarsan,
Babanın öldüğü yere,
Alıp yavrum gidersin (Türkmen, 2007: 267).

Bunun üzerine Moldocaş, Sur Eçki'yi yakalar. İnsanın çıkamayacağı kayalıklarda kalan babasının kemiklerini, Sur Eçki'ye toplatıp mezarını belli eder. Kendisinden af dileyen Sur Eçki'yi affeder ve Sur Eçki'nin kızı ile evlenir. Geyikle akraba olur.

Kocacaş destanında vazife imtihanı, kahramanın babasının kemiklerini bulup mezarını belli etmesi ve Sur Eçki'yi bulup babasının öcünü alması şeklinde yer alır. Kahraman vazifeyi başarı ile tamamlayıp babasına layık bir evlat olduğunu kanıtlar.

Mendirman destanında (Kırgız Destanları 4) Adıl Han, en iyi adamı olan

Mendirman'ın karısı ile evlenebilmek için ondan kendisi için tehlikelerle dolu bir yolculuğa çıkmasını ister. Bunu Mendirman'a bilge bir ihtiyar aracılığıyla söyler.

Bir işimi halletsin diyor
Zor yola gitsin diyor
Yalan varsa kalsın diyor
Gerçek yiğitse gitsin diyor (Öztürk, 2009: 37).

Bunun üzerine Mendirman, hanın niyetini anlar. Sonunun ölüm olduğunu bilerek vazifeyi kabul eder. Böylece Adıl Han'a sadık olduğunu gösterir. Mendirman, karısı hakkındaki gerçekleri anlatınca, Adıl Han yanlış yaptığını anlar. Bunun üzerine han, Mendirman'ın karısını öldürterek kendi kızını verir. Tahtını da kızı ile damadına bırakır.

Destanda vazife imtihanı, kahramanın ölüm tehlikesi ile dolu vazifeyi kabul ederek, hana sadık olduğunu göstermesi şeklinde gerçekleşir.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Han Buuba'nın yaşlılığında karısı, biri kız biri erkek ikiz çocuk dünyaya getirir. Kıza Karaçaç, oğlana Boston adı verilir. Boston'un doğumu, bebekliği ve çocukluğu olağanüstülükler ile geçer. Halk, Boston'un kendilerine verdiği zararlardan şikâyetle başlar. Buuba Han, gelen şikâyetlerden bunılır. Bunun üzerine kızı Karaçaç, ağabeyi Boston'u, Kadamış Han'ın kızı Cezbilek'e göndermeyi teklif eder.

Namlı Han'ın kızı imiş.
Aklı fazla, becerikli imiş.
Düşüncesi doğru imiş.
Bıkıp sizler kaldıysanız,
Ağabeyim ona gitsin.
Diye sözünü söyledi (Yıldız, 2009: 44).

Bunun üzerine Boston, eşini aramak üzere yolculuğa çıkar ve yolda karşısına çıkan engelleri aşarak Cezbilek ile evlenir. Destanda vazife imtihanı, kahramanın eş aramak için yolculuğa çıkması şeklinde gerçekleşir.

Destanın bu bölümünde Boston dağılan halkını toplamak için yurduna döner. Kardeşi Karaçaç ise çok hasta olduğu yalanını uydurarak Boston'u kandırır. Bu sefer de onu tehlikelerle dolu dönüşü olmayan abıhayat suyunu aramaya gönderir.

Ab-ı hayat şifa, derler,
Benimki gibi hastalığa,
İşte o iyi gelir, derler.
Onu arayan kişiler
Uzak yere gider, derler,
Yüksek kayalıktan bulur, derler,
Yüksek kayalığın dibinde,
Damlayıp zor akar, derler (Yıldız, 2009: 237-238).

Boston, abıhayatı bulmak için yola çıkar ve engelleri aşarak suya ulaşır. Destanın bu bölümünde vazife imtihanı, kahramanın abıhayatı aramak için tehlikeli bir yolculuğa çıkması şeklinde karşımıza çıkar.

Kız Dariyka destanında (Kırgız Destanları 8) Katıran Han'ın yaşlılığında bir kızı olur. Kıza, Dariyka adını verirler. Dariyka bir pehlivan olur. Bu arada epey yaşlanan Katıran Han, ölmeden önce kızının evlendiğini görmek ister.

Gençliğini geçirmeden eşini bul,
Sözüm vazife yavrum sana (Türker, 2010: 38).

Bunun üzerine uygun damat aranmaya başlanır. Dariyka, damat adaylarını imtihan ederek, eşini kendisi seçmek ister. Onu güreşte yenebilen yiğit yoktur. Bunun üzerine danışmanlarından biri Arap halkında Ali adlı bir yiğit olduğunu, ona mektup yazıp davet etmesini önerir. Dariyka'nın, mektubunu alan Ali, onu aramak için yola çıkar.

Kaçtı, der düşman, eğer gitmezsem,
İşte, beni en çok bu düşündür.
Arabistan'daki Ali bahadır şöhetim için,
Pehlivan kızı aramaya gitmem gerekir (Türker, 2010: 47).

Ali, Dariyka'nın ülkesine gelir. Yapılan güreşte Dariyka'yı yener ve evlenirler. Böylece Ali, Kırgız ülkesini yönetmeye başlar. Kız Dariyka destanında vazife imtihanı, eş için tehlikeli ve uzun bir yolculuğa çıkmak şeklinde yer alır.

Kurmanbek destanında (Kırgız Destanları 11) Teyitbek, beyleri davet ederek oğlu Kurmanbek'i, Kırgız ve Kıpçak'tan kız almaya ikna etmelerini ister. Bunun üzerine Zayırbek, Kurmanbek'e vazifesini bildirir.

Babanın sözünü dinleyip
Kıpçak, Kırgız'ı gez
Dışarıdan sinayıp buluruz,
Endamı güzel bir kızı
(...)
Kızı güzel bulmazsan,
Çin'e doğru yola çık,
Ben de birlikte ararım (Alimov, 2013: 60-61).

(Yerine getirilmesi)

Kurmanbek bu vazifeyi kabul etmez ve babası ile arası açılır. Destanda vazife imtihanı, kahramanın, eşini kendi halkı içinde aramak zorunda bırakılması şeklinde yer alır.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Coodarbeşim'in babası, Ak Arkar'ı bulup öldürmesini ister. Bunun üzerine yola çıkan bahadır, yolda Canaalı Dev'i öldürerek, zorla alıkoyduğu Aksaamay ile evlenir. Ak Arkar, Coodarbeşim'in aklından çıkmıştır. Ancak Aksaamay'ın gördüğü bir düş, onu yeniden aramaya çıkmasına vesile olur.

Doksan dağın buluştuğu,
Doksan nehrin döküldüğü.
Nehrin o yerinde
Ünlü Altın Bulak var.
O pınarda var Ak Arkar,
Onu arayıp bulacağım (Alimova, 2017: 139).

Kahraman yolculuğa çıkar ve Ak Arkar'ı bulup öldürür ancak yolunu kaybeder ve bu

yolda evleneceği kıza rastlar. Böylece destanda vazife imtihanı, yabani bir hayvanı aramak için tehlikeli bir yolculuğa çıkmak şeklinde karşımıza çıkar.

3.6.1.1.2. H1210. Şart Koşulan Vazife

Destanlarda şart koşulan vazifeler çeşitlilik arz eder. Çocuk sahibi olmak, büyük devlet kurmak, düşmanını güçlenmeden ortadan kaldırmak, sevdiği kızın ülkesini aramak, bilmecenin cevabını aramak şeklinde karşımıza çıkar.

Munduk ve Zarlık destanında (Kırgız Destanları 2) Nogay halkından Çançarkan Han altmış eş alır, bu eşlerin hiçbirinden çocuğu olmaz. Bunun üzerine içine büyük bir sıkıntı çöker. Ölümüne bile razı olup, halkının idaresi ile ilgilenmez olan hanın yanına, yaşlı bir derviş (Hızır) gelir. Çançarkan Han'ı uyarır ve çocuk sahibi olmak için yapacaklarını anlatır.

Kendini zorlayarak, ağlayıp yatıyorsun. Evine geri dönersen, halkını toplarsan, sayısızca hayvan keserek sofraya şeker koyarsan ve bir tane eş alırsan, biri oğul biri kız çocukların olacak. Bu işi yapmazsan çukurun içinde yatarak ölürsün" sözleriyle kaybolur (Turgunbayer, 2007: 193).

Bunun üzerine halkını toplayıp ziyafet veren Çançarkan, gelen beylerden kendisine kefaretiler ile bir kız bulmalarını ister. Beyler buna yanaşmaz. O zaman, Cobdur adlı fakir birinin kızı olan Kançayım, gördüğü bir rüya üzerine, han için bir kız, bir oğlan çocuk dünyaya getirmeye razı olur. Böylece hanın altmış birinci karısı olur. Kançayım hamile kalır ve biri kız biri erkek ikiz çocuk doğurur. Destanda şart koşulan vazife imtihanı, kefaretiler ile bulunan eşin hana çocuk vermesi şeklinde gerçekleşir.

Şırdakbek destanında (Kırgız Destanları 2) Kırgız yurdu Kalmukların elindeyken Seyitbek'in karısı, Şırdakbek'i doğurur. Şırdakbek, bahadırlık özellikleri gösterir. Boz Corgo henüz bir tayken, Şırdakbek'in rüyasında gördüğü aksakallı bir ihtiyar, söylediği tayı bulması halinde devlet kuracağını ve düşmanından zarar görmeyeceğini söyler.

Tay senin eline geçerse,
Bahtını Allah'ın sana vermesidir.
Dev olursun Şırdakbek,
Devletin sana gelmesi demektir (Turgunbayer, 2007: 263).

Boz Corgo'nun üzerine,
Binersen evlat, ölmezsın,
Sana karşı gelen düşmandan,
Hiç kötülük görmezsin (Turgunbayer, 2007: 265-267).

Şırdakbek uyanır uyanmaz, Boz Corgo'yu bulmayı kafasına koyar ve onu aramak için yola çıkar. Bir kuyunun dibinde tayı yakalar ve yurduna getirir. Böylece Kalmukların çoğunu perişan eder. Destanda şart koşulan vazife imtihanı, büyük devlet kurmak için gerekli olan tayın bulunması için engellerle dolu bir yolculuğa çıkılması şeklinde gerçekleşir.

Eşimkul menen Zuura destanında (Kırgız Destanları 5) Karmış adında zengin bir beyin, Eşimkul ve Köçörbay adında iki oğlu vardır. Karmış, Eşimkul'u evlendirip çıkarmış küçük oğlu Köçörbay'a ise bütün malını mülkünü bırakmıştır. Bundan dolayı küçük kardeş zengin ve itibarlı bir bey olurken Eşimkul iyice fakirleşir. Üstelik Köçörbay'ın üç karısından altı oğlu olurken Eşimkul'un hiç çocuğu olmaz. Eşimkul, erkek kardeşinin çocuklarından birini evlât edinmek ister. Erkek kardeşi onu aşağılar ve çocuğunu vermeyeceğini söyler. Bunun üzerine Eşimkul, karısı Zuura'yı alarak diyar diyar dolaşıp dertlerine çare arar. Bu sırada bir şeyhe rastlarlar. Şeyh, Eşimkul ile hanımına çocuk sahibi olabilmeleri için vazifelerini söyler.

Aradığın balanı
Başkalarından sorma.
Tertemizce bana sığınırsan
Bala veririm sana.
Elimden gelir, dua ederim,
Söz vereyim sana.
Yanıma otur yalvarıp,
Elimi, ayağımı ovala (Çelebi, 2007: 95).

Şeyhin verdiği her vazifeyi yerine getiren kahraman çocuk sahibi olamayınca kandırıldıklarını anlar ve tekrar yola düşerler. Destanda şart koşulan vazife imtihanı, çocuk sahibi olmak adına, olmadık isteklerin yerine getirilmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Kız Darıyka destanında (Kırgız Destanları 8) Kırgız- Kıpçak halkını düşmanlardan kurtarıp huzuru sağlayan Katıran, bir gün aynaya bakar ve yaşlandığını görür. Çocuğu olmadığı için üzülür. Katıran'ın karısı hamile kalır ve bir kız çocuk doğurur. Çocuk için bir toy düzenlenir ve bu toyda çocuğa Darıyka adı verilir. Çocuk büyür ve bir bahadır olur. Kendisine evlenmek için mektup gönderenlerden sıkılan Darıyka, şartını danışmanına tekrarlar.

Benim en baştan beri tek şartım var,
Beni yıkan pehlivanla evleneceğim, diye (Türker, 2010: 43-45).

Eş seçimi için gelen damat adaylarının hiçbirisi Darıyka'yı yenemez. Destanın bu bölümünde şart koşulan vazife imtihanı, kızın kendini yenen pehlivanı bulup evlenmek için yiğitleri sınaması şeklinde karşımıza çıkar.

Arap halkının pehlivanı Ali'ye mektup yazılır ve güreş için davet edilir. Darıyka'nın mektubu alan Muhammet, Darıyka'yı yenmesi için Ali'yi vazifelendirir.

Âlemdeki utancın hepsi,
Sırtına biner Hz. Ali'm.
O yüzden şöhretli Semerkant'ın,
Kız pehlivanını yenmektir tek vazifen (Türker, 2010: 61).
Muhammet peygamber tarafından vazifelendirilen Ali, Kırgız ülkesine gelir ve

Darıyka'yı bulur. Günlerce süren güreş sonunda Darıyka yenilir ve Ali ile evlenir. Destanda şart koşulan diğer vazife ise Muhammet peygamberin Ali'yi, Kız Darıyka'yı yenip şerefini kurtarması için vazifelendirmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Güldana destanında (Kırgız Destanları 10) Gaddar Cakıp Han, halkın sevgisini kazanmış olan vezirini, herkesin içinde küçük düşürmek ister. Bunun için ona bir dizi bilmece sorar ve üç gün içinde cevapları bulmasını şart koşar.

Bilmeceyi çözemezsen,
Kısmetin yere dökülecek.
Şişmiş bir halde, geniş ovada,
Gövden darağacına gerilecek.
Saksağan oyup gözünü,
Kemiğini kurt kemirecek (Karadavut, 2012: 18).

Vezir Orun'un, Güldana adında bir kızı vardır. Akıllı, düşünceli ve meseleleri çözebilen bir yapıya sahip olan Güldana, bütün bilmecelerin cevabını söyler ve babasını ölümden kurtarır. Güldana destanında şart koşulan vazife imtihanı, bilmecelerin cevaplarını bulamayan vezirin, ölüm ile tehdit edilmesi şeklinde karşımıza çıkar.

3.6.1.1.3. H1220. Gönüllü Olarak Üstlenilen Vazife

Gönüllü olarak üstlenilen vazife imtihanı, vazifeye istekli olarak çıkıldığı durumlarda gerçekleşen bir imtihandır. Destanlarda; düşman üzerine gönüllü sefere gitme, ölen babanın kemiklerini arama, çocuğu olmayan akrabaya çocuğunu verme, aksakal tarafından önerilen kızı almak için yola çıkma, yolculuğa çıkan babayı arama, öldürülen babanın öcünü alma gibi kahramanın gönüllü olarak istediği görevler şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Er Eşim destanında (Kırgız Destanları 2) Er Eşim, hanlığını Oluya-Ata ve Talas civarlarında devam ettirmektedir. Kalabalık hayvan sürülerine sahip olan Tügöl, zengin bir beydir. Er Eşim, yanındakilere, hayvan sürüleri sayılamayacak kadar fazla olan Tügöl adlı zengin beye gitmeyi önerir. Tügöl onları çok iyi ağırlar ve isterlerse sürüden beğendikleri atı seçmelerini ister. Bunun üzerine Er Eşim Şarp Kula tayı ister. Tügöl hemen hazırlar.

Kalmukların Acaan adlı gözü dönmüş yiğidi, Er Eşim'e mektup göndererek onunla savaşmaya hazır olduğunu söyler. Bunun üzerine Er Eşim, çok güvendiği Katagan boyunun hanı Tursun'u çağırır. Halkını, mülkünü ve sürülerini ona teslim eder. Kendisi Kalmuklar ile savaşmaya gönüllü olur.

İneğin tüyü kadar çok olan Kalmukları,
Perişan edeyim ben gidip.
Sağ salim dönene kadar,
Halkı yönet sen geride kalıp (Turgunbayer, 2007: 73).
Er Eşim, Kalmuklar ile savaşmaya gönüllü olarak gider. Üç yıl süren savaşta

düşmanını mağlup eder ve zengin bir ganimet ile yurduna döner. Ancak döndüğünde Han Tursun'un topraklarına el koyup sağlam bir kale yaptırdığını ve halkını köle olarak kullandığını görür. Er Eşim destanında gönüllü üstlenilen vazife imtihanı, düşman üzerine gönüllü olarak savaşa gitme ve galip gelme şeklinde karşımıza çıkar.

Kocacaş destanında (Kırgız Destanları 3) Kocacaş'ın feci bir şekilde, kayalarda parçalanarak ölmesinden sonra doğan oğlu Moldocaş, babasının kemiklerini bulup, mezarını belli etmek için gönüllü olarak yolculuğa çıkmak ister.

Bırakıver anne beni,
Babamın kemiğini bulayım,
Ak balçığa karıştırıp,
Tertemiz yıkayıp kefenleyip,
Kara toprağa gömeyim.
Zavallı canım sağ olursa,
Dönüp geriye geleyim (Türkmen, 2007: 259).

Moldocaş, yola çıkar. Babasının ölümüne neden olan Sur Eçki adlı keçiyi bulur. Ona babasının kayalarda kalan kemiklerini toplatır ve mezarını belli eder. Ardından Sur Eçki'yi affedip onun kızı ile evlenir.

Kocacaş destanında gönüllü üstlenilen vazife imtihanı, kahramanın gönüllü olarak, babasının kemiklerini bulup mezarını belli etmesi ve düşmanından babasının öcünü alması şeklinde karşımıza çıkar.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Han Buuba Han'ın karısı hamile kalır. Biri kız, biri erkek ikiz çocuk dünyaya getirir. Kıza Karaçaç, oğlana Boston adı verilir. Boston'un doğumu, bebekliği ve çocukluğu olağanüstülükler ile geçer. Uygun atın bulunması ve Kadamış Han'ın kızı Cezbilek'in çağırması üzerine Boston, bu uzun ve tehlikeli vazifeye gönüllü olur.

O zaman Boston söz söyler
Gönderirsen ben giderim,
Davet eden kızı alırım" (Yıldız, 2009: 45),

Boston yola çıkar. Karşısına çıkan engelleri aşarak Cezbilek'in yurduna varır ve Kadamış Han'ı güzellikle ikna ederek Cezbilek ile evlenir. Burada gönüllü üstlenilen vazife imtihanı, işaret gönderen kızı aramak için tehlikelerle dolu yolculuğa çıkma şeklinde gerçekleşir.

Cezbilek ile evlenen Boston, kendi halkını unuttur ve Kadamış Han'ın sarayında yaşamaya başlar. Bu durumdan rahatsız olan atı Karaboz, halkının dağıldığı ve esir edildiği haberini getirir. Boston, kayıp olan halkını aramak için hamile olan Cezbilek'i, babasının yanına bırakarak tekrar yola çıkar. Cezbilek, bir erkek çocuk dünyaya getirir. Adını Börübay-Sultan koyarlar. Çocuk büyür ve bir bahadır olur. Babasını arayıp bulmak için gönüllü olur.

Uzak yola giderim diye,
 Babamı arayıp bulayım diye,
 Kararımdan asla dönmem diye,
 İnat edip bala durdu (Yıldız, 2009: 437).

Bunun üzerine yola çıkan Börübay-Sultan, karşılaştığı engelleri aşarak babasına kavuşur. Destanda gönüllü üstlenilen vazife imtihanı, ayrı düşmüş babayı bulmak için uzun ve tehlike dolu yolculuğa çıkma şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Kız Darıyka destanında (Kırgız Destanları 8) Kırgız- Kıpçak halkını düşmanlardan kurtarıp huzuru sağlayan Katıran, bir gün aynaya bakar ve yaşlandığını görür. Çocuğu olmadığı için üzülür. Bir gün Katıran'ın karısı hamile kalır ve bir kız çocuk doğurur. Çocuk için bir toy düzenlenir ve çocuğa Darıyka adı verilir. Çocuk büyür ve bir bahadır olur. Darıyka'yı sınamak için dünyanın her tarafından pehlivan gelir ve Darıyka hepsini yener. Bunu gören babası yurdunu ve halkını kızına emanet eder ve düşmanlarına karşı onu uyarır. Kız Darıyka yurdunun sınırlarını koruyacağına dair halkına söz verir.

Sınıra düşmanı yaklaştırmadan korumak,
 Vazifem olsun benim halk önünde.
 Söz veriyorum, işinizi devam ettireceğime (Türker, 2010: 38).

Darıyka babasının ölümü üzerine halkını yönetmeye başlar. Söz verdiği gibi topraklarına düşmanı yaklaştırmaz. Destanın bu bölümünde gönüllü üstlenilen imtihan, yurdunu düşmandan korumak için gönüllü olmak ve düşmanı topraklarına yaklaştırmamak şeklinde gerçekleşir.

Darıyka, Arap halkının pehlivanı Ali ile evlenir. Ali, İslam peygamberinin geri çağırması üzerine yurduna döner. Hamile olan Darıyka'nın bir erkek çocuk doğurur. Adını Şaysılda koyarlar. Şaysılda büyür ve bir bahadır olur. Babası Ali'yi aramak için gönüllü olur ve annesinden izin ister.

Ana, izin verip gönderesin,
 Aklıma taktım baba denilen aziz sözü (Türker, 2010: 103).

Babasını aramaya çıkan Şaysılda, tehlikelerle dolu yolu aşarak Arap ülkesine varır. Babasını ve kardeşlerini bulur. Ancak onları tanımadığı için yaptığı güreşlerde hepsini yener. Sonradan yendiği kişilerin babası ve kardeşleri olduğunu anlar. Bu yaptığından utanarak, kaçır ve bir mağaraya girerek kaybolur. Destanın bu bölümünde yer alan vazife imtihanı, babayı aramak için engellerle dolu, tehlikeli bir yolu aşmaya gönüllü olmak şeklinde gerçekleşir.

Er Soltonoy destanında (Kırgız Destanları 9) Colborskan'ın oğulları, biraz büyüdüklerinde, babalarının huzuruna çıkarak, Kalmuklar üzerine sefer düzenlemek istediklerini söylerler.

Ak kılıcı kuşanıp,

Aslan gibi atılıp,
Kalmuk adlı düşmana,
Atlanmayı doğru bulduk (Kallimci, 2010: 23).

Babaları pehlivan çağları henüz gelmemiş olan oğullarının cesaretlerini ve güçlerini sunar. Güç testini geçen bahadırlara at seçimi yapılır. Ülkenin dört bir yanına ulaklar gönderilerek kırk yiğit toplanır. Kırgızların asker topladığını Kalmuk hanı Korgoş öğrenir ve kalabalık bir ordu toplar. Kırk yiğit ile birlikte üç bin asker daha toplayan Kırgızlar düşman üzerine atlanırlar. İki ordu karşılaşır. Bozguna uğrayan Kalmuklar kaçar. Destanda vazife imtihanı, yurdunu düşmandan korumak için gönüllü olmak şeklinde gerçekleşir.

Seyitbek destanında (Kırgız Destanları 12) Seyitbek, babası Kurmanbek'in öcünü almak için Kalmuklara saldırmaya gönüllü olur.

Kurban olayım halkım.
Esen olsam düşmana,
Göstereyim hünerimi,
Başını kesip geleyim,
Var ise Kalmuk Dölön'ün (Alimov, 2013: 55).

Halkının desteğini alarak Kalmuk üzerine saldıran Seyitbek, Kalmukları yener ve zengin bir ganimet ile yurduna döner. Destanda vazife imtihanı, kahramanın babasının öcünü almak için düşmana saldırmaya gönüllü olması şeklinde yer alır.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Er Töştük, oğlu Coodarbeşim'den Ak Arkar'ı bulup öldürmesini ister. Bunun üzerine yola çıkan bahadır yolda Canaalı Dev'i öldürerek zorla alıkoyduğu Aksaamay ile evlenir. Bu sırada Ak Arkar, Coodarbeşim'in aklından çıkmıştır. Ancak Aksaamay'ın gördüğü bir düş, onu yeniden aramaya çıkmasına vesile olur.

Doksan dağın buluştuğu,
Doksan nehrin döküldüğü.
Nehrin o yerinde
Ünlü Altın Bulak var.
O pınarda var Ak Arkar,
Onu arayıp bulacağım (Alimova, 2017: 139).

Coodarbeşim, Ak Arkar'ı bulmak için Aksaamay'ı yurdunda bırakır ve tekrar yola çıkar. Ak Arkar'ı öldürerek amacına ulaşır; ancak dönüş yolunu kaybeder. Destanda vazife imtihanı, dağ hamisi olan bir hayvanı aramak için tehlikeli bir yolculuğa çıkmaya gönüllü olma şeklinde yer alır.

Kurmanbek destanı Sarıkunan varyantında (Kırgız Destanları 17) Kurmanbek'ten buyruğu alan kırk yiğit yola çıkar. Teyitbek'in huzuruna çıkıp Teltoru atı isterler. Ancak Teyitbek, atı vermez. Ayrıca; Kurmanbek ve gelini için ağır şeyler söyleyerek onları huzurundan kovar. Hatta gitmezlerse onları da öldürteceğini söyler. Kurmanbek, düşman

üzerine saldırmak için kırk yiğidin yardımını ister. Ak Möndür savaşmayı kabul edecek olur; ancak diğerleri, bundan sonra Teyitbek'e hizmet edeceklerini söylerler. Kırk yiğidin ihanetinden sonra Kurmanbek, oğlu Seyitbek'i Kanışay'a emanet ederek tek başına savaşacağını söyler.

Atlanayım, gideyim,
Ecelim gelse öleyim.
Alnıma yazılan
Neyse göreyim (Arvas, 2019: 164).

Düşmana tek başına saldıran Kurmanbek ağır yara alarak kurtulur. Dostu Akkan, Kurmanbek'i bu halde bulur. Tüm varını yoğunu ortaya koyarak dostunu tedavi ettirir. Destanda vazife imtihanı, babasının ve kırk yiğidin ihanetine uğrayan kahramanın, gelmekte olan düşman ordusunun karşısına, tek başına çıkmaya gönüllü olması şeklinde gerçekleşir.

3.6.1.1.4. H1240. Vazifenin Diğer Koşulları

Destanlar incelenirken kahramanın vazifeye çıkış şeklinin de önem taşıdığı görülmüştür. Kahraman vazifeye genellikle tek başına çıkar. Bu vazifede en büyük yardımcısı atıdır. Kimi zaman da kırk yiğit kahramana yardım eder.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Boston'un Cezbilek'ten olan oğlu Börübay-Sultan, babasını aramaya tek başına çıkar. Babasının arkadaşları olan kırk yiğidin beraber arama isteklerini geri çevirir.

“Kendim halka varayım,
Babamı arayıp bulayım.
Sağ-salim ise
Yanıma alıp geleyim” (Yıldız, 2009: 439).

Cezbilek, yola tek başına çıkacak olan oğluna, babasının atı olan Karaboz'un izini takip etmesini söyler.

Börübay-Sultan medetim,
Kendin yalnız gidiyorsun.
Karaboz'un izi işte,
Bu izden ayrılma.
Bu izden ayrılırsan
Boston'u sen bulamazsın (Yıldız, 2009: 441).

Boston destanında kahraman vazifeye tek başına çıkar. Tehlikelerle dolu uzun bir yolculuktan sonra babasını bulur ve akrabaları ile tanışır. Böylece bir bahadır olduğunu ispatlar. Destanda vazifenin katılımcı koşulları motifi, kahramanın vazifeye tek başına çıkması şeklinde gerçekleşir.

Kız Daryka destanında (Kırgız Destanları 8) Daryka'yı güreşte yenen bir pehlivan çıkmayınca, Arapların pehlivanı Ali'ye mektup yazılarak davet edilir. Mektubu alan İslam

peygamberi Muhammet, Ali'nin yalnız gitmesini uygun görür.

Muhammet, yalnız git, der,
Yol uzak, sende başkası dayanamaz.
Bu mesafeyi geçersen kendin yalnız,
Bahadır, diye paha biçer, Dariyka kız (Türker, 2010: 49),
Kız Dariyka destanında Ali, vazifeye tek başına çıkar. Çünkü uzun ve tehlikelerle

dolu bu yola ondan başkası dayanamaz. Böylelikle damatlık imtihanını geçerek Dariyka ile evlenir. Destanda vazifenin katılımcı koşulları motifi, kahramanın vazifeye tek başına çıkması şeklinde gerçekleşir.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Er Töştük oğlu Coodar ile ava çıkar ve av sırasında ona Ak Arkar'ın hikâyesini anlatır. Onu bulup öldürmesini ister. Coodarbeşim, Ak Arkar'ı aramaya tek başına çıkar.

Doksan günlük uzun yol,
Bahadır yalnız yola koyuldu.
Yanına yoldaş almadı,
Gereği yok diye (Alimova, 2017: 141),
Coodarbeşim, Ak Arkar'ı öldürüp amacına ulaşır. Destanın bu bölümünde vazifenin

katılımcı koşulları motifi, kahramanın vazifeye tek başına çıkması şeklinde gerçekleşir.

Coodar, babası Er Töştük'ü, Temir Alp'in esir aldığını öğrenir. Temir Alp ile savaşmaya giden Coodar yanına arkadaşlarını alır.

Yoldaş edinin yanına,
Cezilik gibi yiğidi aldı.
Yine Coodar yanına,
Cöo külük Celden'i aldı (Alimova, 2017: 261),
Coodarbeşim, babasını Temir Alp'tan kurtararak dağılan halkını tekrar toplar.

Destanda vazifenin katılımcı koşulları motifi, kahramanın vazifeye arkadaşları ile çıkması şeklinde gerçekleşir.

3.6.1.2. H1250.-H1399. Vazifenin Niteliği

3.6.1.2.1. H1270. Aşağı Dünyayı Arama

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Han Buuba, Karaça Dulay yurdunun hanıdır. Halkını çok iyi idare eder, ancak yaşlanmasına rağmen bir çocuğu olmaz. Bunun üzerine halkı toplanıp, Hüda'ya yalvararak hanları için çocuk diler. Bir zaman sonra hanın karısı hamile kalır. Biri kız, biri erkek ikiz çocuk dünyaya getirir. Kıza Karaçaç, oğlana Boston adı verilir. Boston'un doğumu, bebekliği ve çocukluğu olağanüstülükler ile geçer. Sonra Kadamış Han'ın kızı Cezbilek'in Boston'u çağırması üzerine uzun ve tehlikeli bir yolculuğa çıkar. Kadamış Han'ı güzellikle yola getirip Cezbilek ile evlenir. O sırada atı Karaboz

düşmanın yurdunu alıp halkını esir ettiği haberini getirir. Boston halkını bulur, ancak kız kardeşi Karaçaç'a aldanarak, abıhayat suyunu aramak için tekrar yola çıkar. Yolda yedi başlı celmoguzla rastlar ve kargaşa çıkaran celmoguzun yedi başından altısını keser. Kalan tek başını da kesmek için kocakarıyı kovalar. Bu sırada yarığa doğru koşan cadalozun ardından, Boston ve atı Karaboz yer altına düşerler.

Alp Boston'un böylece

Yer altına düşmüş (Yıldız, 2009: 250),

Yer altına düşen Boston, kötülerle mücadele eder. Yer altındaki halkları kurtarıp güzel günlere ulaştırır. Destanda aşağı dünyayı arama imtihanı, kahramanın yer altına düşmesi ve oradaki esir halkları kurtarması şeklinde gerçekleşir.

3.6.1.2.2. H1300. Eşi Benzeri Olmayan Vazifeler

Munduk ve Zarlık destanında (Kırgız Destanları 2) Çançarkan Han, altmış eş alır ve hiçbirinden çocuğu olmaz. Bunun üzerine altmış birinci eş olarak aldığı Kançayım, hamile kalır. İkiz çocuk dünyaya getiren Kançayım'ın çocuklarını, kocakarı Mastan alıp, suya atarak yerine iki köpek eniği bırakır. Çançarkan, köpek eniği doğuran Kançayım'ı evden kovar. O da ormana sığınır. Çocukları gaip ten bir el uzanarak sudan kurtarır ve ormanda gayberenler tarafından büyütülürler. Zarlıkkan, Çançarkan Han'ın orman iyeleri tarafından büyütülen oğludur. Zarlıkkan, bir gün ormanda avlanırken karşısına bir karaca çıkar. Tam karacayı vuracakken, karaca şekil değiştirerek yaşlı bir adama dönüşür. Zarlık'a vazifesini tamamladığını, babasını ve annesini görebileceğini söyler.

Ben, evladım, Gayberen ve Kırk Çiltan piriyim. Nice yıllar seni dağlarda korudum. Bugün Allah'tan emir gelip, baban kırk askeriyle ava çıkar. Onlara kılığını değiştirip göğsü gümüş, arkası altın olarak göründüm. Baban şimdi gelecek. Nezaketle eğilip, selam verip, babanla buluş. Kendinin kim olduğunu tanı, amacına ulaşacak gün bugündür. Annen Kançayım'ı eğiterek Aralık'ta sakladım ben. Anneni göreceksin bugün" deyip gözlerden kaybolur (Turgunbayer, 2007: 231).

Bunun üzerine Zarlıkkan ve kardeşi Munduk, ormanda babaları ile buluşur ve annelerine kavuşurlar. Destanda eşi benzeri olmayan vazife motifi, Gayberen ve Kırk Çiltan pirinin, suya atılan çocukları alıp, dağlarda koruyarak büyütmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Boston, kendisini çağıran Kadamış kızı Cezbilek'in yurduna gitmek için yola çıkar. Uzun ve tehlikelerle dolu olan yolda, pek çok engelle karşılaşır. Bu engelleri aşp, Kadamış Han'ı güzellikle yola getirip Cezbilek ile evlenir. O sırada düşmanın yurdunu alıp halkını esir ettiği haberini alır. Halkını bulup, esaretten kurtarmak için tekrar yola çıkar. Yolda, atı Karaboz'un hâmi atasının yattığı bir

mağaranın önüne gelirler. Karaboz, Boston'dan mağaranın ağzını kimsenin bulamayacağı bir şekilde kapatmasını ister.

Alp Boston'a bakacak olursan,
Gücünü deneyecek olursan,
Ev gibi koca taşı,
Kucaklayıp kapatmış,
O günden bu güne
Kara taşta kara mağarayı
Hiç kimse arayıp bulamamış (Yıldız, 2009: 194).

Boston, ev kadar koca taşı kaldırıp mağaranın ağzını kapatır. Böylelikle mağarayı o günden sonra kimse bulamaz. Destanda yer alan eşi benzeri olmayan vazife imtihanı, kimsenin kaldıramayacağı kadar koca bir taşı kaldırarak mağaranın ağzını kapamak şeklinde gerçekleşir.

Boston, kız kardeşi Karaçaç'ın hastalığının tek şifası olan abıhayatı bulmak için yola çıkar.

Ab-ı hayata gideyim,
Tuluma koyayım,
Kardeşim Karaçaç'ı
İyileştireyim" (Yıldız, 2009: 322).

Boston abıhayatı bulmak için mücadele ederken yer altına düşer ve oradaki kötülerle savaşı. Yer üstüne çıkıp abıhayat suyuna kimseyi yaklaştırmayan Zımırık kuşu ile mücadele eder ve onu öldürüp suyu alır. Destanda eşi benzeri olmayan vazife imtihanı, kahramanın abıhayatı ararken yer altına düşmesi, oradaki kötülerle mücadele ederek, halkları özgürlüğe kavuşturması şeklinde karşımıza çıkar.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Er Töştük, oğlu Coodarbeşim'e Ak Arkar⁹'ın hikâyesini anlatır. Onu bulup öldürmesini ister. Çünkü babasının düşmanı olan Temir Alp kıymetli canını değiştirip Ak Arkar'ın karnına sığırcık yaparak yerleştirmiştir.

Babam Töştük şunları söyledi:
Aylarca, yıllarca yol yürü, dedi,
Ak pınar yolunu bul, dedi,
Ak Arkar'ı bulup vur, dedi (Alimova, 2017: 81).

Coodarbeşim, Ak Arkar'ı bulup öldürür ve amacına ulaşır. Destanda eşi benzeri olmayan vazife imtihanı, kahramanın yabani bir hayvanı aramak ve öldürmek için yolculuğa çıkması şeklinde gerçekleşir.

3.6.1.2.3. H1320. Olağanüstü Nesneleri ya da Hayvanları Arama

Kırgız destanlarında, kahramanın arayışı içinde yer alan olağanüstü nesneler; süslü

⁹ Ak Arkar: Dağ koyunu.

mızrak, altın saplı kılıç, abıhayat ve Gülgaakı çiçeğidir. Kahramanlar bu arayışlarda imtihana tabi tutulurlar ve olağanüstü canlılar olan devler, ejderhalar, yedi başlı kocaları ile mücadele ederler.

Özlem Şahin’e göre “Devlerin destanlardaki fonksiyonu destan kahramanının ne kadar akıllı, cesur ve güçlü olduğunu kanıtlamaktır. Asıl kahraman amacına ulaşmak için pek çok zorlu engeli aşmalıdır. Bu engellerden biri de kendinden kat kat büyük ve güçlü olan devleri yenmektir. İri, güçlü, acımasız, insan eti ile beslenen ve genellikle kötü olan bu karakteri yenen kahraman kendini kanıtlamış ve erginlenmesini tamamlamış olur” (Şahin, 2020: 15).

Kozuke ve Bayan destanında (Kırgız Destanları 2) Kozuke, bel kuda olduğu Bayan’ı bulmak için annesiden izin ister. Annesi önce razı olmasa da sonra izin verir. Annesi, yola çıkmadan önce babasının bindiği Ak Celke atı, yine babasının kendi eliyle gömdüğü süslü mızrağı ve altın saplı çelik kılıcı bulup yanına almasını ister.

Vurduğunda yiğitte can kalmaz, çocuğum,
Enseden çıkmaz tüfek, çocuğum,
Kayberen¹⁰ gibi kaçmazsan, çocuğum,
Ateş ettiğinde sapmadan tam isabet eder, çocuğum (Turgunbayer, 2007: 151).

Annesi, Kozuyke’ye babasından kalan mirası nerede araması gerektiğini anlatır. Kozuke, annesinin sözlerini dinler ve Ak Göl’e gider. Büyük bir taş görür ancak bunu devirmeye gücü yetmez. Taşın yanına uzanıp biraz uyur ve rüyasında biri gelerek “Kalk yerinden, taşı kaldır” diye söyler. Yerinden kalkan Kozuke taşı devirir ve annesinin söylediği bütün silahların orada olduğunu görür. Babasının giysilerini giyip, silahlarını kuşanır. Destanda olağanüstü nesneleri arama imtihanı, kahramana bırakılan silahların yerinin, rüyada gösterilmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Munduk ve Zarlık destanında (Kırgız Destanları 2) Munduk ve Zarlık kardeşler, ormanda kayberenler ve Kırk Çiltan tarafından büyütülür. Onları anne ve babasından ayırıp ölmeleri için nehre bırakan kocakarı Mastan, çocukların ölmediğini öğrenince tekrar gelir ve Zarlık’ı, Külmöskan’ın kızı Kuralay’ı alması için tehlikeli bir yolculuğa çıkması için ikna eder. Zarlık, Külmöskan’ın yurduna gidip Külmöskan ile savaşıp atını, sarayını ve kızını vermeye mecbur eder. Ancak kızı Kuralay’ı kara dev kaçırmıştır. Bunun üzerine kara devi arar. Tavanı inip kalkan bir Kırgız evi görür ve hemen eve girer.

Kara dev uyuyormuş. Burnundan çıkan havayla Kırgız evinin yukarı aşağı hareket etmesinin sebebi, işte buymuş (Turgunbayer, 2007: 225).

Kara devi uykusundan uyandırıp öldüren Zarlık, Kuralay ile evlenir. Destanda

¹⁰ Kayberen: Dağlı hayvanların koruyucusu

olağanüstü hayvanları arama imtihanı, kahramanın devi bulup öldürmesi ve sonucunda Kuralay kız ile evlenmesi şeklinde gerçekleşir.

Mendirman destanında (Kırgız Destanları 4) Mendirman, yanına Kanış'ı alarak, kendisini öldürme planları yapan ağabeylerinden kaçır. Uzun bir yolculuğun ardından, Adıl Han'ın ülkesine gelir. Onun huzuruna çıkar. Adıl Han, Mendirman'dan kendisine hizmet etmesini ister. Mendirman bu teklifi kabul eder ve Adıl Han için gece gündüz çalışır. Adıl Han'ın yurdunda huzur ve bereket artar. Ancak bir gün büyücü bir kadın, Mendirman'ın karısının güzelliğini Adıl Han'a anlatır ve onu Kanış ile evlenmeye ikna eder. Kanış'a da Adıl Han'ı anlatarak aklını çeler. Aradan uzun yıllar geçmesine rağmen bir yolunu bulup evlenemezler. Adıl Han, Kanış ile evlenmelerine bir yol bulmaları için halkının ileri gelenlerine danışır. Büyükler, Kanış'a haber gönderip ne düşündüğünü öğrenmek isterler. O da kocasını kötüleyerek gönlünün Adıl Han'da olduğunu bildirir. Adıl Han, Mendirman'ı öldürmeye kıyamaz, karısını alabilmek için onu ejderhaların olduğu çok zor bir yolculuğa göndermeye karar verir.

İşte oraya gönderelim
Gidilse gelinmez çölmüş
Diri diri gömülen mezarlıkmış
Nice yolları böyleymiş
Korkunç ejderhalar varmış
Sihirli bir ejderhaymış
Gidip başına bir felaket
Gittiği gibi kaybolsun (Öztürk, 2009: 35).
Mendirman, Adıl Han'ın istediği yolculuğa çıkmayı kabul eder.

Aklımda çok şey var
Ejderha ile savaşırım
Devler ile güreşirim
Yaban domuzu ile tutuşurum
Kaplan ile güreşirim
Bir buçuk yıl yatacağım
Cadı kadın ile atışacağım
Yedi yıl kalacağım
Şeytan ile vuruşurum
İnsan görmemiş canavar ile
Atışacağım Adıl Han (Öztürk, 2009: 40).

Mendirman, hanın niyetini anlar ancak sonunun ölüm olduğunu bile bile vazifeyi kabul eder. Böylece Adıl Han'a sadık olduğunu gösterir. Mendirman karısı hakkındaki gerçekleri anlatınca Adıl Han yanlış yaptığını anlar ve Mendirman'ın karısını öldürterek kendi kızını verir. Tahtını da kızı ile damadına bırakır. Destanda olağanüstü hayvanları arama imtihanı, kahramanın ejderhalarla, devlerle, şeytanla dolu bir yola çıkmayı kabul etmesi şeklinde gerçekleşir.

Eşimkul menen Zuura destanında (Kırgız Destanları 5) Eşimkul ile Zuura'nın bir oğlu olur. Adını Altın Kökül koyarlar. Çocuk büyür ve bahadır olur. Çevresinde onu yenebilecek hatta güreşte karşısında durabilecek kimse bulamaz ve çok sıkılır. Yine sıkıntı içinde dolaştığı bir gün, bir aksakal ile karşılaşır. Altın Kökül, aksakaldan Temirkan'ın güçlü bir devi olduğunu öğrenir.

On iki but et yiyen
Onun güçlü devi var.
Cesaretin varsa yavrum
Çok gecikmeden şimdi var.
Gücün yeterse o devi
Kapışıp balam yenip al (Çelebi, 2007: 173).

Altın Kökül, devi öldürür ve Temirkan'ın kızı Aruuke ile evlenir. Destanda olağanüstü hayvanları arama imtihanı, kahramanın devi bulup öldürmesi ve sonucunda Aruuke kız ile evlenmesi şeklinde gerçekleşir.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Boston'un kardeşi Karaçaç, hasta olduğu yalanını uydurarak Boston'u, kendisine şifa olacak suyu getirmesi için gönderir. Karaboz at, ne kadar uğraşsa da Boston'u, Karaçaç'ın yalan söylediğine inandıramaz. Son çare olarak abıhayatı arama vazifesi ile yola çıkanların başına gelenleri şöyle anlatır:

Giden devler çok olmuş,
Ab-ı hayata ulaşamayıp,
Gidip onlar yok olmuş.
Bu suyun hali böyle,
Söylenen söze inanmadın,
Kendi fikrinden dönmedin (Yıldız, 2009: 246).

Boston, kız kardeşi Karaçaç'ı iyileştirecek olan abıhayatı bulmak için yola çıkar. Yolda yedi başlı kocakarıya rastlar ve yer altına düşer. Yer altında kötülerle mücadele eder ve oradaki halkları huzura kavuşturur. Yer üstüne çıkar ve Zımırık kuşunu öldürerek abıhayata ulaşır. Destanda olağanüstü nesneleri arama imtihanı, kahramanın kardeşi için şifa olacak abıhayatı aramak için yolculuğu çıkması şeklinde gerçekleşir.

Askazan Baatır destanında (Kırgız Destanları 10) Konuraş, usta bir avcıdır. Ava çıktığı zaman vurduğu hayvanları, komşuları arasında paylaştıran merhametli biridir. Ava çıkarken halka: "Kazanlarınızı asın, sularınızı ısıtın, hazırlıklı olun." dermiş. Bu nedenle adı 'Askazan' olmuş. Yine bir gün ava çıktığında, Kalmuklar mallarını çalmaya gelen hırsız sanarak, Askazan'ı yakalayıp, sağ omzundan balık şeklinde küçük bir parça kesip alırlar. Yıllarca, onlara odun toplayarak, yaşayan Askazan'ı, kimse arayıp sormaz. Bu sırada Kalmukların başına bir boğa musallat olur. Askazan, Kalmukların başına bela olan boğayı bulup öldürür ve onları kurtarır. Bunun ardından komşu ülkenin hanı topraklarında peyda olan ejderhayı öldürmek için İşaa Han'dan yardım ister. Han, Askazan'a haber verir.

Komşu bir Han'ın yaylasında bir ejderha peyda olmuş. Mala ve cana ziyan vermiş. O handan elçi geldi, yardım istiyor. Senin boğayı öldürdüğünü duymuş, seni yardıma göndermem için mektup göndermiş (Karadavut, 2012: 45).

Cayıl Han'ın bir iki yiğidini alarak ejderhanın yaşadığı yere doğru gider (Karadavut, 2012: 46).

Ejderhayı da öldüren Askazan, eş ve mal sahibi olarak yurduna döner. Destanda olağanüstü hayvanları arama imtihanı, kahramanın ejderhayı bulup öldürmesi ve sonucunda eş ve mal sahibi olarak vatanına dönmesi şeklinde gerçekleşir.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Coodarbeşim, babasının isteği ile Ak Arkar'ı öldürmek için yola çıkar. Ak Arkar'ı öldürerek amacına ulaşan Coodar, dönüş yolunu kaybeder ve peri padişahının kızı Nurperi'ye rastlar. Nurperi ile evlenir. Peri padişahı, yurduna gitmek için yola çıkan damadı ile kızının yanına, güvendiği iki yiğidini katar. Asmayıl ve Osmoyul adlı bu iki yiğit, yolda, Nurperi'yi kendilerine almak için niyeti bozar ve bir plan yaparlar. Yatalak hasta numarası yaparak kendilerine ancak Gülgaakı çiçeğinin şifa olacağını söylerler. Coodarbeşim'in dönemeyeceği bir yolculuğa çıkmasına sebep olurlar. Bunun üzerine kahramanımız tehlikelerle dolu bir yolculuğa çıkar.

Oyalanmadan yola çıkayım,
Böyle durmakla iş bitmez,
Gülgaakı çiçeğini bulayım (Alimova, 2017: 213).

Coodarbeşim, Gülgaakı çiçeğini sahiplenen Karaçok ile savaşı ve onu öldürür. Gülgaakı çiçeğini alıp dönerken atı sakatlanır. Yolda rastlayıp dost olduğu Kuyun Celden'e çiçeği vererek, yiğitlerin derdine çare olması için gönderir ve kendisi atının yanında kalır. Destanda olağanüstü nesneleri arama imtihanı, kahramanın Gülgaakı çiçeğini bulması ve ölümü göze alarak Karaçok ile mücadele etmesi şeklinde gerçekleşir.

3.6.1.2.4. H1360. Yabani ve Vahşi Hayvanları Arama

Kozuke ve Bayan destanında (Kırgız Destanları 2) Kozuke, bel kuda olduğu Bayan'ı bulmak için annesiden izin ister. Annesi önce razı olmasa da sonra izin verir. Yola çıkmadan önce, babasının bindiği Ak Celke atı bulmasını ister. Bu at diğer atlara benzemez.

Atın huyu anlat anlat bitmez, çocuğum,
Kalın bir kuyruk, kesik yele, çocuğum,
Babandan kalan bu hayvan, çocuğum,
İzine düşüp bul onu, çocuğum (Turgunbayer, 2007: 151).

Büyük bir taş görür ancak bunu devirmeye gücü yetmez. Taşın yanına uzanıp biraz uyur ve rüyasında biri gelerek “Kalk yerinden, taşı kaldır” diye söyler. Yerinden kalkan Kozuke taşı devirir ve annesinin söylediği bütün silahların orada olduğunu görür. Burada babasının giysilerini giyip, silahlarını kuşanır. Ak Göl'ün kenarında hayaller kurarak

gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini düşünürken şafak sökerken ak Celke At kanatları şıkırdarak gökyüzünden iner. Kozuke, Ak Celke atı yakalayıp biner. Destanda yabani ve vahşi hayvanları arama imtihanı, kahramanın babasından kalan yabani atı araması ve bulması şeklinde gerçekleşir.

Kocacaş destanında (Kırgız Destanları 3) Kococaş, eşi Zulay'ın karşı çıkmasına karşın topal keçinin peşinden gitmeye karar verir. Dağa çıkarak Sur Ečki' nin peşine düşer.

Ala-Too'yu tamamen,
Dolaşarak kovaladı şimdi.
Yakalayayım diye Ečki'yi,
Uğraştı şimdi.
KarayganToo'yu da bırakmadan,
İnatla avcı kovaladı şimdi (Türkmen, 2007: 153).

Sur Ečki'yi yakalayacağı sırada, çıkışı olmayan bir kayalığa geldiğini anlar ve o kayalık Kocacaş'ın sonu olur. Destanda yabani ve vahşi hayvanları arama imtihanı, kahramanın Sur Ečki adında bir dağ maralını araması ve onunla hesaplaşması şeklinde gerçekleşir.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Han Buuba'nın karısı biri kız, biri erkek ikiz çocuk dünyaya getirir. Kıza Karaçaç, oğlana Boston adı verilir. Boston'un doğumu, bebekliği ve çocukluğu olağanüstülükler ile geçer. Kadamış kızı Cezbilek, Ak Kuğu'nun sağ bacağına, bir işaretle birlikte bir mektup iliştip Boston'u beklediğini bildirir. Bunun üzerine tehlikelerle dolu bir yolculuğa çıkacak olan Boston'a, uygun bir at aranır. Boston'un heybetinden bindiği bütün atlar, beli kırılarak ölür. Nihayet kız kardeşi Karaçaç, ona uygun atın nerede bulunduğunu söyler.

İşte bu Kara Dağ'ın önünde,
Kayberenin mesken edindiği yerde,
Kara kısrak yaşıyor doğuramadan.
İpek gibi örülmüş büyük dizgini,
Beline sıkı bağlayın.
Hazırlayıp çıkıp varın,
Kara kısrak tay doğurduğunda,
Yere yatmadan sıçrar,
Kendi halinde yetişir,
O tay sana at olur,
Gönlüne uygun olur (Yıldız, 2009: 54).

Boston, Kara Dağ'a gider ve kara kısraftan doğan Karaboz tayı alır. Tay, üç kere silkinince Boston'un arzu ettiği gibi bir at olur. Gönlüne göre atı bulduğunu söyleyen Boston, yolculuğa çıkmak için babasından izin ister. Destanda yabani ve vahşi hayvanları arama imtihanı, kahramanın bineceği atı, diğer atlar arasından seçmesi şeklinde gerçekleşir.

Askazan Baatır destanında (Kırgız Destanları 10) Konuraş, usta bir avcıdır. Ava

çıkıldığı zaman vurduğu hayvanları komşuları arasında paylaştıran merhametli biridir. Ava çıkarken halka: “Kazanlarınızı asın, sularınızı ısıtın, hazırlıklı olun.” dermiş. Bu nedenle adı ‘Askazan’ olmuş. Yine bir gün ava çıktığında Kalmuklar mallarını çalmaya gelen hırsız sanarak Askazan’ı yakalayıp sağ omzundan balık şeklinde küçük bir parça kesip alırlar. Yıllarca onlara odun toplayarak yaşayan Askazan’ı kimse arayıp sormaz. Bu sırada Kalmukların başına bir boğa musallat olur.

Mallarımın otladığı yaylada yabani bir boğa var, önceleri yoktu. Bir iki yıldır ortaya çıktı yaylamda. Adamı da, hayvanı da çıkarmıyor. Eğer elinden gelirse bir baksan, öldürebilir misin, çare bulunabilir mi? Ne gerekirse ben hazırlar veririm, diyerek İşaa Han niyetini söyler. Askazan tereddütsüz kabul eder. Gidip göreyim, yanıma yol bilen bir iki adam veriniz, der (Karadavut, 2012: 41).

Askazan, Kalmukların başına bela olan boğayı bulup öldürür ve onları bu beladan kurtarır. Bunun üzerine han, yurduna dönmek isteyen Askazan’a eş ve mal vererek onu ödüllendirir. Destanda yabani ve vahşi hayvanları arama imtihanı, kahramanın Kalmukları başlarına musallat olan bir boğadan kurtarması şeklinde gerçekleşir.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Kebez-Too’da yaşayan Er Töştük’ün, yaşlılığında bir oğlu olur. Çocuğa Coodarbeşim adı verilir. Çocuk, on beş yaşına geldiğinde babası ile ava çıkar. Avda, babası, Ak Arkar’ın hikâyesini anlatır ve onu öldürmesini ister. Eve gelen Coodarbeşim, annesinden izin alarak yolculuğa çıkar. Yolda önce Celmoguz’u, ardından kırk haydutu öldürerek dedesinin yanına gelir. Dedesi yanında kalmasını ister ve onu evlendirmeyi teklif eder. Coodarbeşim, Ak Arkar’ı aramak için tekrar yola çıkmak ister.

Altın başlı Ak Arkar,
Onu aramaya giderim (Alimova, 2017: 107).

Coodarbeşim, Ak Arkar’ı öldürür ve amacına ulaşır. Destanda yabani ve vahşi hayvanları arama imtihanı, kahramanın babasının isteği olan Ak Arkar’ı bulup öldürmesi şeklinde gerçekleşir.

Coodar, geri dönüş yolunda altmış çatal boynuzlu Ak Bugu’ya rastlar ve onu yakalamak için yolundan ayrılır. Gidecek yolunu doksan gün uzatır (Alimova, 2017: 158).

Hızlıca Ak Bugu,
Kaçıp gidiyor.
Arkasından yiğit Coodar,
Kılkara’yı koşturup,
Uçup gidiyor (Alimova, 2017: 152).

Annesinin “Öldürme!” diye tembih ettiği Ak Bugu’yu öldüren Coodarbeşim, kendisine beddua eden Ak Maral’ı yakalamak için bilmediği yerlere gider. Ak Maral’ı ararken yolunu kaybeden Coodar, Peri ülkesinin padişahının kızı Nurperi ile karşılaşır ve evlenir. Destanda yabani ve vahşi hayvanları arama imtihanı, kahramanın babasının isteği ile Ak Arkar’ı bulup öldürmesi şeklinde gerçekleşir.

3.7. Başka İmtihanlar

3.7.1. H1400.-1599. Başka İmtihanlar

3.7.1.1. H1400. Korku İmtihanları

3.7.1.1.1. H1410. Korku İmtihani: Korkunç Yerde Kalma

Korkunç bir yerde kalma imtihanı, destanlarda genel olarak çıkışı olmayan bir kayada, bir kuşun midesinde veya korku salan bir varlığın yanında kalma şeklinde karşımıza çıkar.

Kocacaş destanında (Kırgız Destanları 3) Kocacaş kötü bir rüya görür ve ava çıkar. Avda, Alabaş adlı bir maralı yavruları ile birlikte yakalar ve yavrularının hepsini öldürür. Bunu gören Sur Eçki, hiç olmazsa Alabaş'ı bırakması için yalvarır. Kocacaş, Alabaş'ı da öldürür. Bunun üzerine Sur Eçki, Kocacaş'a düşman olur ve onu hesaplaşmak için beklediğini söyler. Evine dönen Kocacaş, sırrını Zulayka'ya açar. Yeminini tutan avcı, Sur Eçki'yi yakalamak için dağa çıkar ve takibe başlar. Kocacaş, Sur Eçki'yi bulur ve peşine düşer. Tam yakalamak için yaklaştığı bir sırada Kocacaş, çıkışı olmayan bir kayalıkta kaldığını anlar. Günlerce orada bekler. Ailesi onu bulsa da oradan kurtaramaz.

Kayalıkta tek başımayım,
Elimde Ak Baran var,
Her türlü ihtiyacımı görür.
Ağlasın bile indirmez,
Kayayı nasıl edeyim (Türkmen, 2007: 211)?

Kurtuluşu olmayan kayada kaldığını anlayan Kocacaş, tek çarenin aşağı atlamak olduğunu düşünür ve kendini aşağı bırakır. Kayalara çarparak ölür. Destanda korkunç yerde kalma imtihanı, çıkışı olmayan bir kayalıkta kalma ve bunun üzerine tek çare olarak kendini aşağı bırakma şeklinde karşımıza çıkar.

Eşimkul menen Zuura destanında (Kırgız Destanları 5) Eşimkul ile Zuura'nın yıllarca çocuk aradıktan sonra bir oğlu olur. Adını Altın Kökül koyarlar. Çocuk büyür ve bahadır olur. Gün gelir güreşte onu yenebilecek hatta karşısında durabilecek kimse bulamaz ve çok sıkılır. Yine sıkıntı içinde dolaştığı bir gün, bir aksakal ile karşılaşır. Altın Kökül, aksakaldan Temirkan'ın kimsenin yenemediği, güçlü bir devi olduğunu öğrenir. Bunun üzerine Altın Kökül yola çıkar ve Temirkan'ın yurduna gelir. Temirkan'ın son derece güçlü olan oğlu Kan İçme Karaç ile karşılaşır ve altı gün süren güreş sonunda onu öldürür. Oradan Temirkan'ın altı kapılı şehrine girer.

Yeri ezen kalabalık halka

Sıkılmadan Kökül girdi şimdi.

Ölür müyüm, diye

Korku hiç duymadı (Çelebi, 2007: 229).

Kalabalık halk ile korkmadan tek başına savaşıır. Şehirde büyük kırgın yapar. Halkını kırılmaktan kurtarmak isteyen Temirkan, kızı Aruuke'yi Altın Kökül ile evlendirip halkını yok olmaktan kurtarır. Destanda korkunç yerde kalma imtihanı, korku salan bir şehre girme şeklinde gerçekleşir.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Han Buuba, Karaça Dulay yurduna han olur. Halkını çok iyi idare eder. Ancak yaşlanmasına rağmen bir çocuğu olmaz. Bunun üzerine halkı toplanıp, Hüda'ya yalvarıp hanları için çocuk diler. Böylece hanın karısı hamile kalır. Biri kız biri erkek, ikiz çocuk dünyaya getirir. Kıza Karaçaç, oğlana Boston adı verilir. Boston'un doğumu, bebekliği ve çocukluğu olağanüstülükler ile geçer. Sonra ona uygun atın bulunması ve Kadamış Han'ın kızı Cezbilek'in Boston'u çağırması, bunun üzerine Boston'un uzun ve tehlikeli bir yolculuğa çıkması ile destanda sınamalar başlar. Kadamış Han'ı güzellikle yola getirip Cezbilek ile evlenir. O sırada düşmanın yurdunu alıp, halkını esir edip sürdürdüğü haberini alır. Yola çıkan Boston, halkını bulur ancak kız kardeşi Karaçaç'a aldanarak bu kez de yer altına girer. Burada Alp Kara Kuş'un yuvasını görür.

Dönüp geri çıkamaz,

Mezara girdi Boston'un.

Alp Boston'un böylece

Yer altına düşmüş (Yıldız, 2009: 250).

Alp Kara Kuş o zaman,

Ağzını kocaman açtı,

Lak diye Boston'u,

Yutuverdi (Yıldız, 2009: 252).

Boston destanında korkunç yerde kalma imtihanı, mezara benzetilen yer altına girme ve Alp Kara Kuş gibi korkunç bir yaratığın yuvasına gelme şeklinde karşımıza çıkar. Kahraman Alp Kara Kuş ile dost olup yer altındaki bütün halkları özgürlüğüne kavuşturarak yeryüzüne çıkar.

Askazan Baatır destanında (Kırgız Destanları 10) Konuraş, usta bir avcıdır. Ava çıktığı zaman vurduğu hayvanları, komşuları arasında paylaştıran merhametli biridir. Ava çıkarken halka: "Kazanlarınızı asın, sularınızı ısıtın, hazırlıklı olun." dermiş. Yine bir gün ava çıktığında Kalmuklar mallarını çalmaya gelen hırsız sanarak Askazan'ı yakalayıp, sağ omzundan balık şeklinde küçük bir parça kesip alırlar. Yıllarca onlara odun toplayarak yaşayan Askazan'ı kimse arayıp sormaz. Bu sırada Kalmukların başına bir boğa musallat olur. İşaa Han, bu boğayı öldürene sarayından istediğini vereceğini söyler. Öldürebilen

çıkamaz. Çotur adlı kişinin aklına elinde esir olarak tuttuğu Askazan gelir. Han'a kolunun sakat olduğunu yoksa boğayı öldürebileceğini söyler. Askazan, boğayı öldürmeyi kabul eder. Bunun için hızlı ok atabilen bir yay ister. Yanına tuzak kurmak için adamlar ister. Tuzağa düşürdüğü hayvanı bu yay ile öldürür. Yanındakiler korkudan kaçar.

Saklandıkları yerlerden Askazan'ın yanına varıp çukurun üstünde yatan Celmoguzu¹¹ görürler, ancak yine de korkarlar. Onlar gelene kadar Askazan onun boğazını da kesmişti. Haydi, hepiniz gelin bunun derisini yüzelim, derse de, hiçbirini yaklaştırmaz. Han çok sinirlenir (Karadavut, 2012: 45).

Askazan Baatır çuvalın ağzını açıp ejderha leşinin parçalarını yere dökünce, başta Cayıl Han olmak üzere herkes yerinden kalkıp kaçar (Karadavut, 2012: 48).

Er Soltonoy destanında korkunç yerde kalma imtihanı, kahramanın bir boğa ve ejderha ile karşılaşması ve onları öldürmesi şeklinde karşımıza çıkar. Askazan boğayı öldürür ve esareti bitip yurduna dönme izni alır.

Canış-Bayış destanında (Kırgız Destanları 13) Kalmuklara her yıl kırk kız ile bin su samuru vergi verdiklerini öğrenen Canış ve Bayış, babalarının huzuruna çıkarak bunun doğru olduğunu öğrenirler. Kalmuklarla savaşmayı teklif ederler. Babaları buna çok sevinir ve savaş hazırlıklarına başlanır. Yedi gün süren hazırlığın ardından bahadırlar kırk yiğit ile yola çıkarlar. Yollarda çeşitli tuzakları aşarak, Kırgızların Kalmuklara vermek zorunda kaldığı Ala-Too eteklerindeki Aydın-Köl boyuna gelirler. Bayış rüyasında düşmana esir düştüğünü görür. Kardeşi rüyasını yorumlar ve hemen harekete geçerler. Kırgızların geldiğini haber alan Kalmuk hanı Sıyadat'ın, altı bin askeri ile onları köprü yanında beklediğini görürler. Canış ile Bayış, düşman askerine saldırırlar. Ağabeyi Canış ile kırk yiğidin uyarılarına kulak asmayan Bayış, düşmana tutsak düşer. Ağabeyi ve kırk yiğit, onu kurtarırlar ancak durumu çok ağırdır. Kardeşini alıp dağa doğru kaçırmaya çalışan Canış'ın göğsüne bir mermi isabet eder. Bayış'ı kucağından düşürür ancak atı Canış'ı güvenli bir yere ulaştırır. Sıyadat, kırk yiğidin otuz beşini öldürür, Bayış'ı da bulup boyunduruğa vurarak şehrine götürür. Sıyadat'ın elinden kurtulan beş yiğit, Canış'ı bulur. Tekrar dönüp intikam almak şartı ile Canış'a eve dönmeyi teklif ederler. Sıyadat, Bayış'ı yanına alarak yurduna götürür. Cezasını verme işini kızı Celkayıp'a bırakır. Bayış'a âşık olan Celkayıp onu kurtarmak ister. Babasının dikkatini çekmemek için onu kazılan, derin bir çukura atmayı teklif eder. Er Bayış korkunç çukurda yedi yıl kalır.

Tutulup düşenin çıkamadığı
Ağda kaldı er Bayış.

¹¹ Celmoguz: İnsanı ve hayvanı yiyebilen korkunç canlı.

Azıcık ışığın girdiği
Yıldızların bir bir görüldüğü
Gecesi gündüzü bilinmeyen
Yerde kaldı er Bayış.
Ruhlar ile söyleşip,
Karanlık yer kıyamet
Mezarda kaldı er Bayış (Aça, 2013: 102).

Canış Bayış destanında korkunç yerde kalma imtihanı, kahramanın çıkamayacağı bir çukura atılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kahraman çukurdan sevdiği kız tarafından kurtarılır.

Kurmanbek destanı Sarıkunan varyantında (Kırgız Destanları 17) Kurmanbek Kalmuklara tek başına saldırır ve ağır yaralı bir halde uçurumun kenarında kalır.

Yaralı yatıyorum kalkamadan,
Uçurum, dar çukurdan çıkamadan,
Kötü günde yatıyorum,
Can çaresini bulamadan (Arvas, 2019: 192).

Yoldan geçen kervandaki adamlar onu bulur ve kervanın sahibi olan Akkan Han'a haber verirler. Akkan Han, dostu Kurmanbek'i önce tanıyamaz. Kurmanbek kendini tanıttınca bütün imkânlarını seferber ederek onu tedavi ettirir. Destanda korkunç yerde kalma imtihanı, kahramanın dar bir uçurumda kalması şeklinde karşımıza çıkar.

3.7.1.2. H1450.-H1499. Uyanıklık İmtihanı

3.7.1.2.1. H1480. Uyanıklık İmtihanının Başarılması

Eşimkul menen Zuura destanında (Kırgız Destanları 5) Eşimkul ve Zuura, çocuk sahibi olabilmek için diyar diyar dolaşmaya başlar. Şeyhlerden ve evliyalardan çare umarlar. Her defasında aldatılırlar. Sonunda bir hekim onların derdini dinler ve dertlerine çare olur. Zuura hamile kalır ve bir erkek çocuğu dünyaya getirir. Hekim, çocuğun ileride bir kahraman olacağını söyler ve ona Altın Kökül Genç Aydar ismini verir. Çocuklarını alarak yurtlarına dönerler. Yurtlarında hediyelerle karşılanır ve maddi yönden rahatlarlar. Er Kökül büyür. Olağanüstü güçlerle savaşır. Onları yener. Çevresinde onu yenebilecek hatta güreşte karşısında durabilecek kimse bulamaz ve çok sıkılır. Sıkıntı içinde dolaştığı bir gün, bir aksakal ile karşılaşır. Aksakaldan Temirkan'ın bir kızı ve güçlü bir devi olduğunu öğrenir. Er Kökül, Temirkan'ın yurduna gider ve oğlu Kan İçme'yi öldürür. Temirkan'ın kalabalık şehrine girerek halkını kırar. Aruuke ile evlenir ve Aruuke'nin yanında hep uyanık durur. Aruuke'ye de kendi köyüne gidene kadar uyumamayı önerir.

Alamadan yaşıyor birçok insan
Bendeki öcünü.

Çaresiz bakıyorlar
 Damat deyip benim gözüme
 Döşegine ben yatarsam
 Uykuya dalmaz mıyım?
 Kapıştığım düşmanlar
 Gelip başımı kesmez mi (Çelebi, 2007: 321-323)?

O günün gecesini uyumadan geçiren kahraman, sevdiği kızı alarak köyüne döner.

Destanda uyanıklık imtihanı, düşmanın çok olması sebebiyle, uyanık kalmayı başaran kahramanın, canını kurtarması şeklinde karşımıza çıkar.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) tan atınca uyanan Cezbilek, sağ yanağının nurunun olmadığını ve sağ şakağındaki saçın eksik olduğunu görür. Yanındaki kırk kızın ise başları kesilmiştir. Bu hadise ertesi gün de tekrarlanır. Yeni nöbetçiler ve kırk kız başı kesilerek cezalandırılır. Üçüncü gün, seksen kızın vebaline girdiğini düşünen Cezbilek, uyanık kalmanın yolunu arar.

Uyumayayım şimdi diye,
 Serçe parmağını kesmiş,
 Acı zehir koymuş
 Şimdi uyumaz olmuş (Yıldız, 2009: 119).

Parmağının acısı ile uyanık kalmayı başaran Cezbilek, gece gizlice giren Boston'u yakalar ve hesap sorar. Destanda uyanıklık imtihanı, Cezbilek'in olan biteni öğrenmek için uyanık kalmayı başarması şeklinde gerçekleşir.

3.7.1.3. H1500.-H1549. Hayatta Kalma Dayanıklılığının ve Gücünün İmtihanı

3.7.1.3.1. H1500. Dayanıklılık İmtihanı

Hayatta kalma dayanıklılığının imtihanı, kahramanın, karşısına çıkan engeller ve zorluklar karşısında pes etmediği, kalabalık ordular karşısında direndiği ve amacı uğruna her şeyi göze aldığı durumlarda karşımıza çıkar. Genellikle kalabalık ordular, dev, ejderha gibi varlıklar ve güçlü hanlar karşısında, kahramanın dayanma gücünün imtihanı şeklinde gerçekleşir.

Er Eşim destanında (Kırgız Destanları 2) Er Eşim hanlığını Oluya-Ata ve Talas civarlarında devam ettirmektedir. Kalabalık hayvan sürülerine sahip olan Tügöl, zengin bir beydir. Er Eşim, Tügöl'ün hayvanları arasından, Şarp Kula adlı bir atı kendisi için seçer ve savaş atı olarak eğitir. Kalmukların Acaan adlı gözü dönmüş yiğidi, Er Eşim'e mektup göndererek onunla savaşmaya hazır olduğunu söyler. Bunun üzerine Er Eşim, çok güvendiği Katagan boyunun hanı Tursun'u çağırır. Halkını, mülkünü ve sürülerini ona teslim eder. Kendisi ise yanına topladığı askerlerle, Acaan'ın karşısına çıkar. Savaş yaklaşık üç yıl sürer.

Sonunda Er Eşim, Kalmukların Acaan'ını öldürmeyi başarır.

Kavgaya karışıp yiğit Eşim,
Sonunda sağ bırakmaz.
Tam üç yıl savaşır,
Tasalandığı şerefini geri alır (Turgunbayer, 2007: 95-97).

Er Eşim gönüllü olarak çıktığı savaşta, Kalmukları yener ve zengin bir ganimet ile yurduna döner. Destanda hayatta kalma dayanıklılığının imtihanı, Er Eşim ve yiğitlerinin, kalabalık ordu karşısında, üç yıl savaşmaya dayanıp zafer kazanması şeklinde karşımıza çıkar.

Munduk ve Zarlık destanında (Kırgız Destanları 2) Çançarkan Han'ın karısı biri kız diğeri erkek ikiz çocuk dünyaya getirir. Kocakarı Mastan, hanın diğer eşleri ile yaptığı anlaşma üzerine, doğan çocukları alıp suya atar ve hana, karısının iki köpek yavrusu doğurduğunu söyler. Ancak gaipten bir el, suya atılan çocukları kurtarır. Çocuklar ormanda Kırk Çiltan ve kayberen tarafından büyütülür. Mastan, uzun bir zamandan sonra, çocukların ölmediğini anlar ve onları bulur. Munduk'u tatlı diliyle kandırır ve ağabeyi Zarlık'ı, Külmöskan'a gitmek için ikna etmesini ister. Munduk, ağabeyi Zarlık'ı acı acı ağlayarak, Külmöskan'a gidip gelmeye razı eder. Yolda Hızır Aleyhis-selam, Zarlık' a görünüp, üç defa nefes verip onu iyileştirir. Aradığı kızı ve atı alabilmesi için, Kara devi öldürmesi gerektiğini söyler. Bu mücadelede Zarlık'ın dayanıklılık imtihanı şu şekilde gerçekleşir:

Ona engel olmaya çalışan herkesi bir yumrukla öldürür. Şehirde büyük kavga çıkar. Ölüler ot gibi yığılır. Askerler sinek gibi ölür. İnsan kelleleri bir minare kadar yığılır. Halkın büyük bir kısmı kendi canından vazgeçer. Zarlık, Külmöskan'ın sarayına yönelip girer. Kırk bin asker onu ortaya alıp kuşatır. Kırk bin askerini öldürüp Külmöskan'ın tahtına atla gelir (Turgunbayer, 2007: 225).

Destanda hayatta kalma dayanıklılığının imtihanı, kahramanın tek başına, kalabalık bir ordunun kuşatmasını kırıp, kırk bin askeri öldürmesi şeklinde gerçekleşir.

Eşimkul menen Zuura destanında (Kırgız Destanları 5) Eşimkul ve Zuura, çocuk sahibi olabilmek için diyar diyar dolaşır. Bir hekimin uyguladığı tedavi sayesinde Zuura, bir erkek çocuk dünyaya getirir. Adını Altın Kökül koyarlar. Bir süre sonra, çocuklarını da alıp yurtlarına dönerler. Çocuk büyür ve bir bahadır olur. Çevresinde onu yenebilecek hatta güreşte karşısında durabilecek kimse bulamaz ve çok sıkılır. Altın Kökül, sıkıntı içinde dolaştığı bir gün, bir aksakal ile karşılaşır. Aksakal, Altın Kökül'ü, Temirkan'ın kızı Aruuke'yi almak için Temirkan'a gönderir. Altın Kökül'ün, amacına ulaşabilmesi için Temirkan'ın oğlu Kan İçme Karaç ile mücadele etmesi şarttır. Bu destanda dayanıklılık imtihanı şöyle gerçekleşir:

Altı gün güreşti.

Gök Özön'ün bataklığında
 Hunhar ile kapıştı
 Karga gibi bala (genç) yaşında.
 El yordamıyla yürüyen hunharım(ın)
 İki gözü atında.
 Gücü tükenip devrilip
 On altı yaşındaki balanın
 Kalıverdi ardında
 Canıma kıyma, diye yalvararak (Çelebi, 2007: 205).

Altın Kökül, altı gün süren güreş sonunda Kan İçme Karaç'ı öldürür ve Temirkan'ın altı kapılı şehrine girer. Hayatta kalma dayanıklılığının imtihanı, destanda, genç bir bahadırın, çok güçlü bir dev ile kapışıp onu öldürmesi şeklinde yer alır.

Manas destanında (Kırgız Destanları 6) Cakıp Han'ın karısı Çıyır, yaşlılığında, bir erkek doğurur. Çocuğa Manas adı verilir. Çocuk küçüklüğünden itibaren bahadırılık özellikleri gösterir. Çin'den gelen komutan, Manas'ı zorla Nuuker Han'a götürmek ister. Bunun üzerine Manas, Çinli komutanın başını keser. Komutanın öldüğünü gören askerler Manas'a saldırır.

Deminki, duran seksen dördü,
 Hepsi üzerine saldırdı.
 Yiğitlik taslayarak Çin'den gelen,
 Seksen yedi kişinin
 Bir anda bitirdi işini.
 Ağzından döktü dişlerini,
 Düzeltti böyle işini (Türkmen, 2007: 469).

Manas, Nuuker Han'ın gönderdiği seksen dört kişiyi tek başına öldürür. Destanda hayatta kalma dayanıklılığının imtihanı, kahramanın tek başına, seksen dört kişi ile mücadele edip hepsini öldürmesi şeklinde gerçekleşir.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Han Buuba'nın yaşlılığında karısı, biri kız biri erkek ikiz çocuk dünyaya getirir. Kıza Karaçaç, oğlana Boston adı verilir. Boston'un doğumu, bebekliği ve çocukluğu olağanüstülükler ile geçer. Kadamış Han'ın kızı Cezbilek, bir mektup göndererek Boston'u çağırır. Bunun üzerine Boston'un çıkacağı yolculuk için hazırlıklara başlanır. Karaçaç, yola çıkacak olan ağabeyinin ve atının dayanıklılığını sınar.

Öteye koştur, beriye koştur,
 Atını sınavayım.
 Öteye git de beri gel,
 Kendini sınavayım (Yıldız, 2009: 56).

Karaçaç, sınama sonunda dünyada Boston'u yenecek pehlivanın olmadığına fakat bir aklının eksik olduğuna karar verir. Bu eksikliği ise atı Karaboz'un tamamlayacağını söyler. Destanın bu bölümünde dayanıklılığın imtihanı, kahramanın atı üzerinde, öteye beriye koşturulması ile yapılır.

Boston, Cezbilek'in yurduna varmak üzere yola çıkar. Yolda karşısına çıkan engelleri aşarak Cezbilek ile evlenir; ancak halkının esir edildiği haberini alır. Bunun üzerine eşini ata yurdunda bırakarak geri yurduna döner. Burada kız kardeşi Karaçaç'ın aldatmasına uğrar ve yer altına düşer. Yer altında karşısına çıkan kötülerle mücadele eder.

Boston Ak Dev'den sonra Karaboz'un dönelim demesine bakmadan cadalozun birbirinden daha güçlü, birbirinden daha cesur devleri; Gök Dev, Kızıl Dev, Kara Dev ile dövüşür. Onları öldürüp, zulüm gören halka azatlık verir (Yıldız, 2009: 288).

Destanda hayatta kalma dayanıklılığının imtihanı, kahramanın birbirinden güçlü devler ile dövüşmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Kız Darıyka destanında (Kırgız Destanları 8) gün geçtikçe yaşlanan Katıran Han, ölmeden önce, kızının evlendiğini görmek ister. Darıyka, bir hanla değil kuvvet bakımından kendisine denk olan bir kişi ile evlenmek istediğini söyler. Bu sırada Katıran ölür. Darıyka kendisi ile evlenmek için gelen pehlivanların hepsini yener. Danışmanını çağırarak kendi kuvvetine denk birini bulmasını ister. Danışmanı, Arabistan'da Ali adlı bir yiğitten bahseder. Bunun üzerine bir davet mektubu gönderilir. Ali, Muhammet'in izni ile yola çıkar. Darıyka ile birbirlerine meydan okuyarak güreşmeye başlarlar. Ali, Darıyka'yı yener ve evlenirler. Ali Kıpçak halkının yeni önderi olur. Bir süre sonra Darıyka hamile kalır. Ancak Hz. Muhammet'ten gelen mektup Ali'yi geri çağırılmaktadır. Mektupta Kıpçak halkının selameti için Darıyka'yı getirmemesi söylenmektedir. Ali bunun üzerine hamile olan eşini, ata yurdu başına bırakarak gitmeye karar verir. Doğacak çocuğuna, Şaysılda adını vermesini söyler ve kılıcını çocuğuna emanet bırakarak Semerkant'tan ayrılır. Darıyka, bir erkek çocuk dünyaya getirir ve adını Şaysılda koyar. Çocuk büyüyüp bahadır olur ve babasını bulmak ister. Bunun üzerine tehlikeli bir yolculuğa çıkar. Bu yolculukta Şaysılda, Arapların daimi düşmanları ile mücadele eder.

İkincisi ve sonra diğerleri de geldi,
Şaysılda, kapışarak onları da yendi.
Bahadırlarının yenildiklerini görünce
Bütün askerlerini üstüne saldı (Türker, 2010: 112).

Destanda hayatta kalma dayanıklılığının imtihanı, Şaysılda'nın Arapların daimi düşmanları ile savaşması ve bir orduyu tek başına perişan etmesi şeklinde karşımıza çıkar.

Er Soltonoy destanında (Kırgız Destanları 9) Colbors Han, Çınabat adını verdiği şehirde, Kırgız halkını yöneten üç padişah'tan biridir. Kırk yaşına gelmesine rağmen çocuğu olmamıştır. Çocuk sahibi olmak için türbe ve mezarlıklara gider, bahşı ve hocalara danışır ve sonunda iki oğlu olur. Bunlara Temirkan ve Bolotkan adları verilir. Bu çocuklar kısa sürede büyür ve bahadır olur. Düşman üzerine atlanmak için babalarından at ve izin isterler.

Babaları, pehlivan çağları henüz gelmemiş olan oğullarının cesaretlerini ve güçlerini sınar. Güç testini geçen bahadırlara at seçimi yapılır. Ülkenin dört bir yanına ulaklar gönderilerek kırk yiğit toplanır. Kalmuk hanı Korgoş, Kırgızların asker topladığını öğrenir ve yedi bin kişilik bir ordu toplar. Kırk yiğit ile birlikte iki yüz Kırgız batur toplayan Kırgızlar, düşman üzerine atlanırlar. İki taraf karşılaşır. Borozancı Noygut, Bolotkan'ın hayatta kalma dayanıklılığını şöyle dile getirir:

On yaşındaki Bolotkan baturda,
Yüz bin erin gücü var.
Tek başına o çocuğa,
Veremedik karşılık (Kallimci, 2010: 108).

Bunun üzerine kalabalık Kalmuk ordusu iki yüz Kırgız askeri karşısında duramaz ve kaçır. Destanda hayatta kalma dayanıklılığının imtihanı, kahramanın kalabalık düşman askerine, tek başına karşı koyması şeklinde yer alır.

Canış-Bayış destanında (Kırgız Destanları 13) Baiş, Nurkan Baatır'ın Kalmuklara esir düşen oğludur. Yedi senenin sonunda, atıldığı çukurdan, Kalmuk hanı Sıyadat'ın kızı Celkayıp sayesinde kurtulur. Sıyadat Han, adamları ile birlikte, Celkayıp'ı da alarak kaçan Baiş'in peşine düşer. Yapılan mücadelede, Sıyadat Han ile Baiş, birbirlerinin yüreğini nişan alarak on bir kez karşı karşıya gelirler. Önce at üstünde mızraklar çarpışır. Böyle yenilemeyince, birbirlerini yere düşürüp güreşmeye başlarlar.

Var güçleriyle tutuşup
Gücü kuvveti tükendi ikisinin de
Elleri gevşeyip açılmadan
Yeni baştan mızrak alıp
On bir kez karşı karşıya geldiler.
On bir mızrak karşılaştı (Aça, 2013: 132-133).

Güçten düşen Baiş, ağabeyi Canış'ın geldiğini görünce, gücünü yeniden toplayıp Sıyadat Han'ı öldürür. Destanda hayatta kalma dayanıklılığının imtihanı, kahramanın güçlü düşman karşısında pes etmemesi ve onu öldürmesi şeklinde gerçekleşir.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Coodarbeşim'in Ak Arkar'ı bulma yolculuğunda, karşısına çıkan engellerden biri Canaalı Dev'dir. Mücadele sırasında Canaalı Dev, kurnazlık yaparak, mızrak ile saldırma sırasının yiğitlik geleneğine göre ilk kendisine verilmesi gerektiğini söyler. Coodar kabul eder. Bunun üzerine Canaalı, tüm gücünü toplar ve Kılkara üzerinde duran Coodar'ın kaburgasına şiddetle vurur.

Canaalı'nın mızrağı
Dokuz yerinden koptu.
Bütün bedeni titreyip,
Yalancı kaburgaları sızladı.
Kaburga kemiği eğilip,
Omurga kemikleri ağrıdı.

Kılkara'nın üstünden,
Düşecek olup düzeldi (Alimova, 2017: 118-119).

Bu öldürücü vuruşu atından düşmeden atlatan Coodarbeşim, vuruş sırası kendine geçince Canaalı Dev'i öldürür. Destanda hayatta kalma dayanıklılığının imtihanı, düşmanının öldürücü vuruşunu hayatta kalarak atlatma şeklinde gerçekleşir.

Manas destanı Cusup Mamay varyantında (Kırgız Destanları 15) Manas, dağılan Kırgızları toplayıp, tekrar eski gücüne ve refahına kavuşturmak için ezeli düşmanları olan Kalmuklar ile mücadele eder. Bu mücadelelerin birinde, Döödür Alp ile dövüşür.

Kımıldatmadan Döödür'ü,
Kıl yularla bağladı.
"Geçip gidenler görsün diye.
Gidip haber versin diye
Alp Döödür ölmüş dese
Öç almak isteyen gelsin" diye.
Altı yolun geçtiği tepeye,
Boğazlayıp bıraktı (İnayet, 2017: 135-136).

Manas, Döödür Alp'ı öldürür ve Kalmuklar kaçır. Destanda kahramanın hayatta kalma dayanıklılığının imtihanı, kahramanın dayanıklı ve sağlam bir yiğit olan Döödür Alp ile yaptığı teke tek mücadele sonunda, rakibini öldürerek hayatta kalması şeklinde karşımıza çıkar.

Bagış destanında (Kırgız Destanları 16) Bagış'ın annesi Sütükö, babası Bay, eşi Gülayım, arkadaşı ve veziri Bayteke ve atı Surkiyik'tir. Kırgızlar Cediger'in Yedisu bölgesinde yaşarken Moğollar elçi göndererek vergi isterler. Bay, bu teklifi kabul eder; ancak Bagış karşı çıkar ve Moğollar (Kitabın ilk bölümünde Moğol ve Kalmuk kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılmıştır) üzerine akın düzenler. Düşmanı olan Koroldoy'u öldürerek Kalmukları yener.

Erkenden gün doğarken,
Tam bin Kalmuk eksigi yok,
Kalan bir kişi bile yok,
Koroldoy'un ordusunun,
Yarısı ölüp yarısı yok,
İssız vadide Bagış'ın,
Şimdi yatırılacak hâli yok (Öztokmak, 2019: 314).

Destanda hayatta kalma dayanıklılığının imtihanı, kahramanın kalabalık düşman ordusu ile karşılaşp onları mağlup etmesi şeklinde karşımıza çıkar.

3.7.1.3.2. H1510. Hayatta Kalma Gücünün İmtihanı

Hayatta kalma gücünün imtihanı, destanlarda genellikle kahramanın geçeceği yola zehir dökülmesi, ateşli silah da dâhil olmak üzere hiçbir şekilde ölmemesi, hendeğe koyup aç susuz bırakılması, yolunun üzerine dokunanı öldüren ilgi çekici silah bırakılması, ölümcül

yara almasına rağmen yaşama tutunması gibi yaşam şartlarının zorlandığı koşullarda karşımıza çıkan bir motiftir.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Kadamış Han, ülkesine gelen yola bütün canlıların ölmesi için zehir döktürür. Boston'un atı Karaboz bunu anlar ve durur. Yolu geçmek neler yapılması gerektiğini anlatır:

Tulparların hepsini
Kuyruğuma bağlayın.
Yiğitlerin hepsi
Tulparlara bağlansın.
Zehir kaplayan bu yoldan
Kanatlı uçup geçmezse
Yere basan canlı kırılır (Yıldız, 2009: 105).

Kahraman atı sayesinde zehirli yolu aşar ve Cezbilek'e ulaşır. Destanda hayatta kalma gücünün imtihanı, kahramanın geçeceği yola zehir döktürülmesi şeklinde gerçekleşir.

Er Soltonoy destanında (Kırgız Destanları 9) Colbors Han'ın, Temirkan ve Bolotkan adını verdiği iki oğlu olur. Bu çocuklar kısa sürede büyür ve bahadır olurlar. Düşman üzerine atlanmak için babalarından at ve izin isterler. Babaları pehlivan çağları henüz gelmemiş olan oğullarının cesaretlerini ve güçlerini sınar. Güç testini geçen bahadırlara at seçimi yapılır. Ülkenin dört bir yanından kırk yiğit toplanır ve yapılan savaşta Kalmukları bozguna uğratırlar. Bunun üzerine Kalmuk hanı, Madılbek adlı bir kişiyi, Kırgızların sırlarını öğrenmesi için görevlendirir. Kalmuklar, Madılbek'in verdiği bilgiler sayesinde, Temirkan ve Bolotkan'ı yakalar ve öldürmek isterler.

İki yiğidi yedi defa dara çekerler, nişancıları toplatıp tüfek ile ateş ettirirler. Nice kurşun değmesine rağmen, onlara işlemez. Bunun üzerine; Köçüm adlı vezir şöyle dedi: "Bu iki, Kırgız'ı öldüremeyeceğimizi anladık. Onları, bir hendeğe koyup çok az aş vererek güçlerini azaltalım. Böyle yaparsak onlar kendiliğinden ölürlər" dedi (Kallimci, 2010: 180).

İki batur, yedi yıl hendekte kalır. Tam yedi yıl sonra, Kalmuk ozanı ile atışıp onu yenerek hendekten kurtulurlar ve yurtlarına dönerler. Destanda kahramanların hayatta kalma gücünün imtihanı, gücü ateşli silahla nişan alıp ateş etmek yoluyla gerçekleşmiştir.

Canış-Bayış destanında (Kırgız Destanları 13) Canış ile Bayış kardeşler, babalarının desteğini ve kırk yiğidi alarak Kalmuklar ile savaşmak için yola çıkarlar. Çok iyi bir şekilde korunan Kalmuk Kalesi'ne gelirler. Kırk yiğitten biri olan Bilaalı, bu kalenin öldürücü taraflarını anlatır.

Hiç kimse yıkamaz
Kalmuklar kara taştan
Yığıp yapmışlar duvarı
Nöbetçi edip koydurmuş,
Dokunan canın diri kalamayacağı

Olağanüstü, ilgi çekici silahı.

Urganına ipine

Değersek ölürüz (Aça, 2013: 47).

Bunun üzerine karşı kıyıda sivrilip duran taş kement atarak, iki adamlarını karşı kıyıya geçirirler. Giden bu adamlar kalenin kapısının kilidini açar. Böylece kırk yiğit, Canış'ın önderliğinde karşıya geçer. Kahramanın hayatta kalma gücünün imtihan edildiği bu destanda, kahramanlar akıl ve ustalıklarını kullanarak engeli aşarlar.

Kırk yiğit ile birlikte kaleyi geçen Canış ve Bayış, kalabalık düşman ordusu ile karşılaşır. Savaşta, Bayış düşmana esir düşer. Düşmandan kurtulduğunda yarası ağır olan Er Canış ise, Aşılşaa kızın heybesine koyduğu ilaç ve yiyecekler sayesinde hayatta kalır.

Ağzına atıp

Sorup kaldı.

Kanayan yeri durulup

Gözleri faltaşı gibi açılıp

Boynuna vuran şişi

Dağılıp gidip

Yine de yaralarını

Çözüp yeniden bağlayamayıp

Günden güne güçlenip

Hiç boş durmuyor (Aça, 2013: 79).

Düşmandan yara alarak atı sayesinde kurtulan Canış, yiğitler onu bulduğunda kötü bir durumdadır. Yiğitlerin bakımı sayesinde biraz düzelir.

Baktıklarında Er Canış

Bir deri bir kemik kalmış

Yardım edecek adam yok.

Yarası hepten azıp

Fena hâlde şişmiş (Aça, 2013: 88).

Yiğitler, Kalmuklardan öç almak üzere döneceklerine söz vererek, Canış ile birlikte yurtlarına dönerler. Destanda hayatta kalma imtihanı, hem aç hem de ölümcül bir yara alan kahramanın, hayatta kalmayı başarması şeklinde gerçekleşir.

Bagış destanında (Kırgız Destanları 16) Bagış, Çelekbaş'ı göz bebeğine mızrak batırıp omuz kemiğine balta saplayarak öldürür. Ancak Bagış bu mücadelede yetmiş kez mızrak yer.

Şahin gibi Çelekbaş,

Önünden-arkasından, sağından-solundan,

Yetmiş kez mızrak sapladı.

Çelekbaş'a yiğit Bagış,

Bir kez bile vuramadı.

Kalmayıverdi Bagış'ın,

Mızrak yiyip durmaktan dermanı (Öztokmak, 2019: 443).

Yetmiş mızrak yemesine rağmen Bayış, mücadeleyi bırakmaz ve Çelekbaş'ı öldürür ve Çelekbaş'ın askerleri geri çekilir. Destanda hayatta kalma gücünün imtihanı, kahramanın

yetmiş kez mızrak darbesi almasına rağmen hayatta kalmayı başarması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle kahraman, hayatta kalma imtihanını geçmiştir.

3.7.1.3.3. H1540. Yarışlarda Dayanma Gücünün İmtihanı

Destanlar, kahramanın her yönüyle imtihana tabi tutulduğu anlatılardır. Destanlarda yer alan yarışlar ise kahramanın gücünü, dayanıklılığını, yeteneğini ispatlama şansını yakaladığı alanlardır. Özellikle kahramanın evlenme yolculuğu motifinde yarışlara pek sık rastlarız. Kırgız destanlarında yarışlar, genellikle yiğitlerin değil, atlarının yarıştırıldığı ve dayanma gücünün imtihan edildiği yerlerdir. “Türklerin sosyal ve ekonomik hayatının ayrılmaz unsuru olan atlar, sürekli mücadele hâlinde olan başkahramanların, üstün yetenekli son derece sadık savaş arkadaşlarıdır” (Turgunbayer, 2007: 100). Bu nedenle kahramanlar, binecekleri atların dayanıklılığını yarıştırmak imtihan eder.

Er Eşim destanında (Kırgız Destanları 2) Er Eşim, Tügöl adlı zengin bir beyin sürüsünden, Şarp Kula adlı atı seçip alır. Şarp Kula, zamanla tüyleri dökülüp daha ihtişamlı bir hale gelir. Bu sırada Acaan adındaki Kalmuk, Kırgızlara saldırır. Er Eşim, halkını Han Tursun adında güvendiği bir beye emanet ederek Acaan ile savaşmaya gider. Er Eşim, üç yıl süren mücadele sonunda Kalmukları yener. Zengin bir ganimet alarak, ülkesine dönerken ordusundan ayrılır. Yanına altı atlı yiğit alarak, ordusundan önce yurduna ulaşip halkının durumundan haberdar olmak ister. Yol şartları zorlu ve çetindir. Değil at, kuşların bile geçerken sakındığı yolda, diğer atlar Şarp Kula ata yetişemezler.

Şarp Kula'yla birlikte yürüyemeyip,
Ölmüş, altı at koşturmaktan (Turgunbayer, 2007: 101).

Şarp Kula at ile yola çıkan atların birçoğu yolda kalır. Hatta ölen atlar olur; ancak Şarp Kula at, kuşların bile sakındığı yolda öyle gider ki aynı gün, ikindi vaktine kadar varacağı yere ulaşır. Destanda yarışlarda dayanma gücünün imtihanı, zor ve çetin yol şartlarında atların koşturulması ve çok kısa bir sürede gideceği yere ulaşması şeklinde gerçekleşir.

Eşimkul menen Zuura destanında (Kırgız Destanları 5) Eşimkul ile karısı, oğlu Er Kökül bahadır özellikleri taşıdığı için toy verir. Bu toyda ortaya konan ödülü almak için yarış düzenlenir.

Yiğitler güçlerini verip,
Bilekleri sıyrılıp,
Canlarına acımadan dalaşıp,
Ödülünü aldı kuvvetlisi
Daha zayıfını yenip (Çelebi, 2007: 333).

Yarışın sonunda, kuvvetli olan yarışçı kazanır ve ödülü alır. Destanda geçen yarışta,

dayanma gücünün imtihanı, kuvvetli olanın zayıfı yenerek ödülü alması şeklinde gerçekleşir.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Boston, Kadamış Han'ın kızı Cezbilek ile evlenmek için yola çıkar. Yolda karşısına çıkan engelleri aşarak Cezbilek'in ülkesine gelir. Kadamış Han'ı güzellikle ikna eder ve Cezbilek ile evlenir. Kadamış Han, evlilik toyu hazırlar. Bu toydaki yarışlardan biri de atların dayanıklılıklarının sınıandığı yarışlardır.

Dayanan ödül alacak.
Dayanıksızı dökülür.
Dayanamayanlar kaçar.
Dayanıklısı yarışır.
Dayanıksızına baksan
Başı gözü yarılr" (Yıldız, 2009: 147-148).
Tellal yarışı duyurur ve yarış başlar.

Karaboz'a ulaşamayıp,
Onlar arkada kalır.
Uçan kuş değil, bu ata
Yaydan fırlayan ok yetişemez (Yıldız, 2009: 157).

Boston'un atı Karaboz, bitişe öğleye kalmadan erişir. Arkasından gelen ilk at, bitişe akşam olduğunda gelebilmiştir. Destanda yer alan, yarışlarda dayanma gücünün imtihanı, kahramanın atına kimsenin yetişememesi ve kahramanın ödülü alması şeklinde gerçekleşir.

Askazan Baatır destanında (Kırgız Destanları 10) Gaoz Han, padişahın düzenlediği yarışlara katılmak için gelir; ancak yarış başladığında uyuyup kalır. Atını yarışa bir gün sonra katar. Yarışçılar, padişaha olanları şöyle anlatır:

Atını bir gün sonra gönderdi uyuyup kaldığı için
Yarışçılar, bu bizi ezip geçti, dedi (Karadavut, 2012: 109).

Gaoz Han'ın atı, bir gün sonra gelip katıldığı yarışı kazanır. Yarışlarda dayanma gücünün imtihanı, kahramanın atının, yarışlara bir gün sonra katılmasına rağmen diğer yarışçıları ezip geçmesi şeklinde yer alır.

Seyitbek destanında (Kırgız Destanları 12) Seyitbek, Akkan'ın toprağı olan Kaşkar'dan ayrılırken halkına kavuşacağı için mutludur. Yolda, yiğitler ile atlarını yarıştırlar.

Yiğitler bazen yarışıp,
Sınamaktadır atlarını (Alimov, 2013: 42).

Bu yarış eğlence için yapılır. Sonunda kimin kazandığı belirtilmez. Destanın bu bölümünde yer alan yarışlarda, dayanma gücünün imtihanı, atların dayanıklılıklarını sınamak amacıyla yarıştırmaları şeklinde gerçekleşir.

Seyitbek, Akkan babasının yurdunda sedığı Möl güzel ile evlenir. Bu evlilik için verilen toyda, düğünü yöneten başkan, yiğitlerin dayanma gücünü sınamak için yarış yapılmasını teklif eder.

Düğünü yöneten başkan: "Kırgız'ın bahadırlarından birisi çıksın ve bizim yiğitlerimizden birisiyle gücünü sınasın" diye talepte bulundu. Bunlar olmadan oyunun neşesi olmaz, halk istiyor diye düğüne ara verdi ve ortaya bir bahadırını çıkardı. Bunu gören Akkan "Yiğitler, dedi, biz Kırgızlarla gücümüzü sınamak için gelmedik. Biz düğüne kızımızı vermek için geldik. Onlar savaştan yorgunluk içerisinde döndüler. En iyisi kendi oyunlarınızı gösterin," dedi. Akkan'ın bir dediği iki olmadı ve eğlenceye devam edildi (Alimov, 2013: 124).

Yarışlarda dayanma gücünün imtihanı, düğüne gelen Kırgız yiğitlere güçlerini sınamalarının teklif edilmesi şeklinde yer alır. Ancak bu teklif kabul edilmez.

Manas destanı Cusup Mamay varyantında (Kırgız Destanları 15) Manas, Kalmuklara karşı zafer kazanır ve Kırgızları eski günlerde olduğu gibi bir araya toplar. Bunun üzerine babası Cakıp Bay ziyafet düzenler. Bu ziyafette, atlar yarıştırılır ve iyi koşan at ödülü alır.

Bahadırın atı Akkula,
Kasırgadan yaratılmış hayvan.
Toynağı yere değmeden
Uçan doğan gibi,
Ceylandan öte süzülüp
Yerinden şimdi çıkmış gibi,
Önden geliyordu,
Kanatlanıp uçmuş gibi (İnayet, 2017: 238-239).

Yarıştı galip gelen Akkula at, sahibine, semiz yüz deve, beş yüz yılkı, gümüş para ve kırmızı ipek kumaş kazandırır. Yarışlarda dayanma gücünün imtihanı, destanda kahramanın atının yarışlarda koşması şeklinde gerçekleşir.

Kurmanbek destanı Sarıkunan varyantında (Kırgız Destanları 17) Kurmanbek, Kalmuk ordusuna tek başına saldırır. Kurmanbek'in bindiği at, Koyküröñ, yorulunca Kalmuklar, Kurmanbek'e saldırırlar. Kurmanbek ağır yaralı olarak kurtulur. Uçurumun kenarına kadar bedenini sürükleyen Kurmanbek'i, oradan geçmekte olan dostu, Uygur hanı Akkan Han bulur. Akkan, yiğitlerini en iyi hekimi bulup getirmeleri için gönderir. Yola çıkan beş yiğit atlarını yarıştırmak için sınar.

At sınavı yarışıp,
Ak dizgin ele yapışıp,
(...)
Alçak dağları
Aşıp geliyor beş yiğit (Arvas, 2019: 217).

Yiğitler atlarını koşturup sınavarak Kurmanbek'i tedavi edecek hekimi bulup getirirler. Yarışlarda dayanma gücünün imtihanı, destanda yiğitlerin atlarını sınamak için koşurmaları şeklinde gerçekleşir.

3.7.1.4. H1550.-1569. Kişilik İmtihanları

Destanlar, kahramanların veya yakınındaki kişilerin, kişilik özelliklerinin imtihan

edildiği anlatılar olarak karşımıza çıkar. Destanlarda verilen yemini tutmak, yalan söylememek, verdiği sözde durmak gibi olumlu kişilik özelliklerinin yanı sıra kötü niyetli, sinsî verdiği sözde durmayan destan kişilerine de rastlarız.

Kocacaş destanında (Kırgız Destanları 3) Kocacaş bir rüya görür. Rüyasını eşi Zulayka'ya anlatır. Zulayka rüyayı kötüye yorar ve Kocacaş'ın ava gitmesini istemez. Kocacaş, Zulayka'ya bir yemininin olduğunu, yemininden dönmeyeceğini söyler. Ava giden Kocacaş, bir daha evine dönemez.

Benim çoktandır düşündüğüm
Uykuda gördüğüm düş değil.
Sözünden döndükten sonra,
O adam insan değil (Türkmen, 2007: 173).

Kocacaş sözünü tutar ve Sur Eçki'nin peşinden gider; ancak bir daha evine dönemez. Destanda kişilik imtihanı, kahramanın verdiği yeminden dönmeyerek ölümü göze alması şeklinde yer alır.

Eşimkul menen Zuura destanında (Kırgız Destanları 5) Eşimkul'un yaşlanmasına rağmen çocuğu olmaz. Kardeşi Köçöybay'dan çocuğunun birini ister. Köçöybay'ın karısı, çocuğunu vermek için istekli olsa da Köçöybay istemez. Hatta kendi vermeye istekli gibi görünerek çocuğu, annesinin vermediğini söyler.

Kadınların gönlü yok
Ninni söylediği balasını
Eli ile vermeye.
Yanına alıp git bir yalkıyı
Tasa düşürme gönüle (Çelebi, 2007: 53-55).

Kardeşi Köçöybay'ın aşağılamalarına ve ikiyüzlülüğüne dayanamayan Eşimkul, eşini de alarak, yurdundan ayrılıp uzaklara gider. Destanda kişilik imtihanı, kahramanın ikiyüzlü davranan kardeşi nedeniyle yurdunu terk etmesi şeklinde gerçekleşir.

Boston destanında (Kırgız Destanları 7) Boston, üç tane eş alır. Eşlerine geri dönme sözü vererek, kendi ülkelerinde bırakır ve halkını aramak için yola çıkar. Halkını bulan ve dağılan halkını toplayan Boston, söz verdiği gibi eşlerinin yanına tekrar döner.

Aklından bizi çıkarmayıp,
Dönüp Boston geldin mi?
Vaadinde durup,
Mola verip geldin mi (Yıldız, 2009: 385)?

Eşleri ve kayınpederleri Boston'u iyi karşılar ve onu kaybını (dağılan halkını) bulduğu için kutlarlar. Destanda kişilik imtihanı, kahramanın verdiği sözü tutması üzerine eşleri tarafından iyi karşılanması şeklinde karşımıza çıkar.

Cezbilek'e senin üstüne kadın almayacağım diye söz verir. Ancak bu sözünde duramaz.

Düşündüğüm gibi olmadı,
Buyruğu imiş Takdir'in,
Bir değil, üç eş aldım.
Cezbilek' in önünde
Günahkâr oldum (Yıldız, 2009: 493).

Cezbilek, Boston'u geri dönüp geldiği için affeder. Destanda yer alan kişilik imtihanı, verdiği sözde durmamak olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak dönüp geldiği için Cezbilek, onu affederek ödüllendirir.

Er Soltonoy destanında (Kırgız Destanları 9) Colbors Han'ın, Temirkan ve Bolotkan adını verdiği iki oğlu olur. Bu çocuklar kısa sürede büyür ve bahadır olurlar. Düşman üzerine atlanmak için babalarından at ve izin isterler. Babaları, pehlivan çağları henüz gelmemiş olan oğullarının cesaretlerini ve güçlerini sınar. Güç testini geçen bahadırlara at seçimi yapılır. Ülkenin dört bir yanından kırk yiğit toplanır ve yapılan savaşta Kalmukları bozguna uğratırlar. Bunun üzerine Kalmuk hanı, Madılbek adlı bir kişiyi göndererek gizlice Kırgızların sırlarını öğrenmesini ister. Madılbek, Kırgızlara yanaşıp Temirkan ve Bolotkan'ın yanına kadar sokulur. Baturların en güvendiği adamı olmayı başarır. Kırgızların içlerinden biri, Madılbek'i görünüşüyle imtihan eder ve ona güvenmemeleri gerektiğini söyler.

Çekici gözleri,
Kötülüğü gözlüyor.
Acele eden kişi gibi,
Sözleri Şeytana benziyor.
Şimdilik kötülük yapmıyor,
Her birinizle oynuyor.
Bir şeyler anlatıp güldürüp
Önünüzde sezdirmiyor (Kallimci, 2010: 128).

Madılbek hakkındaki uyarılara kulak asmayan Temirkan ve Bolotkan, güvendikleri Madılbek'in ihaneti sonucunda, Kalmuklara esir düşerler ve yıllarca bir hendekte kalırlar. Er Soltonoy destanında kişilik imtihanı, dış görünüşüne bakarak gerçekleşir. Kişilik imtihanı, destanda kötü niyetin görünüşe yansımaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Coodarbeşim destanında (Kırgız Destanları 14) Coodarbeşim, babasının isteği üzerine Ak Arkar'ı öldürür. Geri dönüş yolunu ararken annesinin "öldürme" diye tembihlediği Ak Bugu'yu öldürür ve bundan dolayı Ak Cökö adlı maralın bedduasına uğrar. Bunun üzerine dönüş yolunu kaybeder. Yollarını ararken, peri hanının kızı Nurperi ile karşılaşır ve evlenmek için peri hanı Nurkan'ın sarayına giderler. Coodarbeşim bütün içtenliğiyle başına gelen her şeyi Nurkan Han'a anlatır.

Kahkaha atıp Nurpaaşa,
Söylediklerinden memnun oldu gibi.
İçinde kötülük yok,
İsteddiği gibi çıktı bahadır (Alimova, 2017: 193).

Bunun üzerine peri hanı, doğruyu söyleyen Coodar'a kızını verir. Destanda kişilik imtihanı, kahramanının doğru sözlü olmasının anlaşılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bagış destanında (Kırgız Destanları 16) Kırgızlar, Cediger'in Yedisu bölgesinde yaşarken, Moğollar elçi göndererek vergi isterler. Bay, bu teklifi kabul etmesine rağmen Bagış, karşı çıkar ve Moğollar (Kitabın ilk bölümünde Moğol ve Kalmuk kelimeleri birbirlerinin yerine kullanılmıştır.) üzerine akın düzenler. Bagış, düşmanı olan Koroldoy'u öldürerek Kalmukları yener. Bundan sonra otuz bin kişilik bir şehir inşa eder ve savaşmak için düşman bulamaz, sıkılır. Dört yıldır Koroldoy'dan haber alamayınca boyun eğdirdiklerini düşünürler. Oysa Cengiz Han gerçeği öğrenince Bagış'ı sınamak için Mançu halkından Baka adlı savaşçı ile savaşmasını ister. Baka'yı öldüren Bagış, bu sefer Kalmuk halkının şehrin dışına çıkmasına izin vermez ve onları çeşitli hizmetlerde kullanır. Bagış'ın önderliğindeki Kırgızlar sırası ile Tacikler, Baytur ve Çelekbaş ile savaşır ve galip gelir. Bagış, Taciklerin hanı Bolot'u öldürür. Tacik halkı, Bagış tarafından, ganimet alınmadan ülkelerine dönmek üzere salınır. Hatta Bagış, ölen Bolot'un atını da geri verir. Bu olaylardan sonra Bagış'ın kişiliği, veziri Baytere'nin ağzından şöyle aktarılır:

Yiğit Bagış bir kere,
Başkalarına saldırmaz.
Saldıran kimseyi de,
Kurt gibi sağ bırakmaz.
Diğer yerleri de önemsemeyip,
Bagış yürüyüp hiç gitmez.
Gelip saldıran birisini,
Onu sağ bırakmaz (Öztokmak, 2019: 438-439).
Baytere, Çelekbaş'a Bagış'ın kişiliğini anlatır.
Doğru söze kızmaz.
Değil beş bin kişi,
Bagış on bin kişiden bile çekinmez (Öztokmak, 2019: 439).
Destanda kişilik imtihanı, kahramanının barışsever ve doğru sözlü olması şeklinde

karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada 21 Kırgız destanı imtihan motifi yönünden incelenmiştir. İncelenen destanlar içerisinde tespit edilen imtihan motiflerinin dağılımı belirlenmiştir. Bunların destanlara ve Thompson (1989) "H" maddesi ana başlıklarına göre sayıları tablo biçiminde sunulmuştur. Tespit edilen motiflerin sayfa sayıları tablo üzerinde belirtilmiştir. Motif İndeks'te yer almayan ancak Türk destan geleneği içinde rastladığımız motifler numaralandırılarak (T) simgesi ile çalışmaya eklenmiştir.

Tablo 1: Thompson (1989) H Maddesi ana başlıklarına göre destanlarda tespit edilen imtihan motifleri ve sayfa sayıları

Destanın Adı	Tanıma İmtihanı	Doğruluk İmtihanı	Evlilik İmtihanı	Akıllılık İmtihanı	Kahramanlık İmtihanları: Görevler	Kahramanlık İmtihanları: Vazifeler	Başka İmtihanlar	Toplam
Cañıl Mirza (K.D 1)		181		83				2
Er Eşim (K.D 2)				127	93	73	95,101	5
Kozuke ve Bayan (K.D 2)	T(177)	171,179	149,183		159	151,151		8
Munduk ve Zarlık (K.D 2)	T(237)		227,197, 197	223		193,231, 225		9
Şırdakbek (K.D 2)	T(257)		301	253		263		4
Kocacaş (K.D 3)	T(271)		31,63,35 ,165,55, 179	59,107,191,2 35,47	83,267	267,259, 153	211,173	19
Mendirma n (K.D 4)	63	41	69,40,36		35	37, 40		8
Eşimkul menen Zuura (K.D 5)			173,251	213,243 115,165	71,175	95,173	229,323, 205,333, 53	15

Manas (K.D 6)	323,3 89	431	121,223, 329	153,79,81	167,375,419, 453		469	14
Boston (K.D 7)	446, 121 T(281)	356,374 ' 79,369	166,206, 218,122, 387,492, 52, 337,373	64,68,73, 130,134,188, 437,231, 271,380	79,92,242,105, 285,305,46,91, 106,56,75	44,237,45, 437,439, 441,194, 322, 246,54	250,252, 119,56, 288,105, 147,157, 385,493	57
Kız Darıyka (K.D 8)	118,5 2	100	65,88,12 0	35,96	44,68,56	38,47,43, 61,38, 103,49	112	19
Er Soltonoy (K.D 9)	T(123)		221,45	152,177,89, 171,193,110	128	23	59,108, 180,128	15
Güldana (K.D 10)			28	23,36,18,20, 23,25,18,28	27,25,27	18		13
Askazan Baatır (K.D 10)		40,48	99,91, 60,86	39,44	70	41,45	45,109	13
Kurmanbe k (K.D 11)	201	49	80,85, 60,135, 93,137	26,138,132	63,60	60,		14
Seyitbek (K.D 12)			118,106, 117,54,9 7, 112	89,27	55,85	55	42,124	13
Canış Bayış (K.D 13)		73,138	116,27, 36, 113,121	47	40,36		102,132, 47,79,88	15

Coodarbeş im (K.D 14)	T(125)	224,110	113,197, 108,126, 175,252, 252	112,126, 218	197	139,139, 141,261, 81,213, 107,158	118,193	24
Manas Cusup Mamay Varyantı (K.D 15)	87,76 ,116, 149	44	234	104,186,111, 138	225		136,238	13
Bagış (K.D 16)	T(367)		308,305	415	427,304		314,443, 418,438, 439	11
Kurmanbe k Sarıkunan Varyantı (K.D 17)			247,237	219,176,226		164	192,217	8
Toplam	20	18	68	61	40	46	46	299

SONUÇ

İnsanoğlunun anlatma ihtiyacından doğan türlerden biri olan destanlar, içerik bakımından millî unsurlar barındırdığı gibi diğer milletler ile ortak motifler de taşır. Hem diğer milletler ile ortak motif yapısını ortaya koymak hem de özel olarak Türk dünyası destanlarının motif indeksini oluşturmak, destanlarımızı daha iyi anlama ve yorumlama imkânı sağlayacaktır. Bu çalışmada, Stith Thompson'ın 1932-1936 yıllarında ortaya koyduğu Motif İndeks'te yer alan "H" (İmtihanlar/Testler) maddesi, Kırgız Türk destanlarında tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Türk Dil Kurumunun yayımlamış olduğu 17 adet Kırgız destan kitabında yer alan 21 destan, imtihan motifi yönünden incelenerek bulgular çalışmaya eklenmiştir.

Kırgız destanları içinde "Tanıma İmtihanları" bölümünde 20 tanıma imtihanı tespit edilmiştir. Bu bölümde en çok tespit edilen imtihan "İşaretler Sayesinde Tanıma" olmuştur. Kırgız destanlarında, Motif İndeks'te "Tanıma İmtihanları" başlığı altında yer alan; "Kimlik Sınaması", "Kişisel Özellikler Sayesinde Tanıma", "Kumaş Parçası ya da Giyim Eşyası Sayesinde Tanıma" imtihanlarına rastlanılmamıştır. Bunun yanı sıra, Motif İndeks'te yer almayan ancak yapılan incelemelerde Türk anlatı geleneğinde bir motif teşkil ettiği düşünülen tanımlar, (T) simgesi ile gösterilerek, "Tanımanın Şartları" başlığı altında çalışmaya eklenmiştir.

Motif İndeks'te "İmtihanlar" motifinin ikinci bölümü "Doğruluk İmtihanları"dır. Kırgız destanları içinde 18 doğruluk imtihanı tespit edilmiştir. Bu bölümde en çok karşılaşılan doğruluk imtihanı "Suçluluk ya da Masumluk İmtihanları" olarak belirlenmiştir.

"Evlilik İmtihanları" adını taşıyan üçüncü bölümde 68 imtihan tespit edilmiştir. Kahramanın yolculuğu içinde yer alan evlilik aşamasında, kahramanın yoğun olarak imtihana tabi tutulduğu görülmüştür. Tespit edilen evlilik imtihanları; "Damat İmtihanı", "Gelin İmtihanı", "İffetli Olma İmtihanları", "Hanımlık İmtihanı" ve "Babalık İmtihanı" başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

"Akıllılık İmtihanları" adlı dördüncü bölümde 61 imtihan tespit edilmiştir. Bu bölüm içinde yer alan "Akıl ya da Yetenek İmtihanları" başlığı altında tespit edilen 40 imtihan "Akıl" ve "Yetenek (Hüner)" olarak ayrıca sınıflandırılmıştır. "Bilmeceler" toplamda üç imtihan ile Kırgız destanlarında az kullanılan bir imtihan şekli olarak belirlenmiştir. Daha çok masallarda, kahramanın aklının sınanması için kullanılan bilmeceler, Kırgız destanlarında imtihan aracı olarak pek tercih edilmemiştir.

"Kahramanlık İmtihanları: Görevler" adlı beşinci bölüm, kahramanın cesaretini

gerektiren görevlerin yer aldığı bölümdür. 40 motif tespit edilen bu bölümde “Görevlerin Belirlenmesi ve Yerine Getirilmesi”, “Görevlerin Zorla Kabul Ettirilmesi”, “Önerilere Karşı Görevlerin Belirlenmesi”, “Görevlerin Atayıcısı”, “Olağanüstü Hız Gerektiren Görevler”, “Bıktırıcı Görevler” ve “İnsanüstü Görevler” şeklinde imtihanlar sınıflandırılmıştır.

“Kahramanlık İmtihanları: Vazife” adlı bölümde 46 motif tespit edilmiştir. Bir arama arayış gerektiren bu imtihan, Kırgız destanlarında; kahramanın babasının kemiklerini arama, eş arama, vahşi veya olağanüstü hayvan arama, olağanüstü nesneleri arama şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu bölüm içinde 14 imtihan ile “Gönüllü Üstlenilen Vazife” en fazla imtihan barındıran bölüm olmuştur. Çünkü vazife bir bakıma erginleşme ve kahraman olmanın şartıdır. Bu nedenle destanlarda kahramanların vazifeyi gönüllü kabul ettiği görülmüştür. Bu bölümde “Aşağı Dünyayı Arama” motifi sadece bir yerde tespit edilirken; “Öteki Dünyayı Arama”, “Yukarı Dünyayı Arama”, “Başka Âlemler Arama” motiflerine hiç rastlanılmamıştır.

“Başka İmtihanlar” adlı bölümde 46 imtihan tespit edilmiştir. Bu bölüm, “Korku İmtihanları”, “Uyanıklık İmtihanının Başarılması”, “Dayanıklılık İmtihanı”, “Hayatta Kalma Gücünün İmtihanı”, “Yarışlarda Dayanma Gücü” ve “Kişilik Sınamaları” alt başlıklarından oluşmuştur. Bu bölümde en fazla imtihan “Dayanıklılık İmtihanı”, en az imtihan ise “Uyanıklık İmtihanının Başarılması” başlıkları içinde sınıflandırılmıştır.

Kırgız destan kitapları içinde en fazla imtihan; 57 motif ile “Boston” destanında, en az imtihan ise iki motif ile “Cañıl Mırza” destanında tespit edilmiştir.

Özellikle evlilik imtihanları, akıllılık imtihanları, cesaret ve arama gerektiren görev imtihanları ve başka imtihanlar bakımından zengin olan Kırgız destanlarının, doğruluk ve tanıma imtihanları yönünden sınırlı sayıda imtihana sahip olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak, Kırgız destanlarının imtihan yönünden oldukça zengin bir yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

A. İncelenen Kaynaklar

- Aça, M. (2013). Kırgız Destanları 13 Canış Bayış. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Alimova, C. (2017). Kırgız Destanları 14 Coodarbeşim Destanı. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Alimov, U. (2013). Kırgız Destanları 11 Kurmanbek. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Alimov, U. (2013). Kırgız Destanları 12 Seyitbek. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Arvas, A. (2019). Kırgız Destanları 17 Kurmanbek Destanı (Sarıkunan Varyantı). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Caynakova, A. (2004). Cañıl Mırza (AbdıbalıkÇorobayev Varyantı). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Çelebi, F. (2007). Kırgız Destanları 5 Eşimkul menen Zuura. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- İnayet, A. (2017). Kırgız Destanları 15 Manas Destanı (Cusup Mamay Varyantı). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kallımcı, İ. T. (2010). Kırgız Destanları 9 Er Soltonoy. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karadavut, Z. (2012). Kırgız Destanları 10, Güldana *Askazan Baatır. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Öztokmak, Ç. A. (2019). Kırgız Destanları 16 Bağış Destanı. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Öztürk, A. Ö. (2009). Kırgız Destanları 4 Mendirman Destanı. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Turgunbayer, C. (2007). Kırgız Destanları 2. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türker, F. (2010). Kırgız Destanları 8 Kız Daryka. Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Türkmen, F. vd, (2007). Kırgız Destanları 3 Kocacaş Destanı. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Türkmen, F. - Uraimova, Ş. (2007). Kırgız Destanları 6 Manas Destanı. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Yıldız, N. (2009). Kırgız Destanları 7 Boston Destanı. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

B. Faydalanılan Kaynaklar

- Aça, M. (2000). 'Köne Epos' (Arkaik Destan) Kavramı ve Türk Halk Hikâyelerindeki

- ‘Âşıklara Mahsus Evlilik’ Konusunun Kaynaklarından ‘Alplara Mahsus Evlilik’. Millî Folklor, S.47 (Güz), s.18.
- Aitpaeva, G. (2019). Kırgız Destanı Kococaş’ta Suç, Cezalandırma ve Bağışlama Üçlüsü (Çev. Şamil Gacar). Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, C.2, S.3, s.215-220.
- Aslan, E. (2018). Türk Halk Edebiyatı. Pegem Akademi, Ankara.
- Baytur, A. (1992). Kırgız Tarihinin Leksikaları. Bişkek. (Akt. Çeribaş, M. 2010).
- Bekki, S. (2009). Uzak Türk İllerinde Destanlaşan Evlilikler / Altay, Tuva, Hakas ve Şor Destanlarında Alplara Mahsus Evlilik. Öncü Kitap, Ankara.
- Bekki, S. (2015). Köroğlu Keleşlerinden Köse Kenan’ın Evlenme Yolculuğu. Journal of Turkish Studies, C. 10, s. 623-632.
- Banarlı, N. S. (1971). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. MEB Basımevi, İstanbul.
- Boratav, P. N. (2022). 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. Bilgesu Yayıncılık, Ankara.
- Çeribaş, M. (2011). Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneği ve Er Soltonoy Destanı. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Çobanoğlu, Ö. (2020). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ekici, M. (2002b). Destan Araştırma ve İncelemelerinde Kullanılan Bazı Terimler Hakkında II. Milli Folklor, S. 54: 18.
- Elçin, Ş. (2020). Halk Edebiyatına Giriş. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ergin, M. (2006). Dede Korkut Kitabı. Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Gürsoy, N. E. (1995). Manas. Türksoy Yayınları, Ankara.
- Kara Düzgün, Ü. (2012). Türk Destanlarında Merkezi Kahraman Tipinin Tipolojisi. Folklor/Edebiyat, C. 18, S. 69.
- Kaya, D. (2015). Kırgız Destanları. Salkımsöğüt Yayınları, Ankara.
- Kaya, D. (2020). Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Oğuz, M. Ö. (2004). Destan Tanımı ve Eski Türk Destanları. Milli Folklor, S. 62: 5-7.
- Okul Sözlüğü, (1994), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Osmonov, O. C. (2013). Eski Kırgızlar (Çev. Vefa Kurban). Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt. 2 Sayı. 3
- Öztürk, A. (2009). Çağların İçinden Türk Destanları. Pozitif Yayınları, İstanbul.
- Sakaoğlu, S. (2002). Gümüşhane ve Bayburt Masalları. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Şahin, Ö. (2020). Türk Destanlarındaki Devlerin Genel Özellikleri ve Türk Mitolojisi ile

- İlgileri. Yenisey Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 1: 11-24.
- Şimşek, S. (2018). Kırgız Bilmecelerinde Sovyet İdeolojisinin Etkileri. TÜRÜK Uluslararası Dil Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi, 1(12), 441-459.
- Thompson, S. (1946). The Folklate. The Dryden Press, Newyork (Akt. (2020). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Akçağ Yayınları, Ankara.
- Thompson, S. (1955). Motif Index of Folk Literature, Bloomington-London: Indiana UniversityPress
- Turgunbayer, C. (2007). Türk Dünyası Destanlarında Ortak Motifler Üzerine. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S.24.
- Uçkun, R. (2015). Dede Korkut Kitabı'nda Erginlenme ve Bireyselleşme Sürecinde Sınama Motifinin İşlevi. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/ 15/2, Kış.
- Uysal, A. O. – Gündoğdu, A. – Ahmetbeyoğlu, A. – Arık, D. –Göksu, E. vd. (2015). Türk Kültürü El Kitabı. Grafiker Yayınları, Ankara.
- Yöntem, A. C. (1930). Epope. Aysan Matbaası, Bursa. (Akt. Gezer, Ş. 2017)
- Yıldırım, F. (2023). Stith Thompson'un Motif-Index of Folk Literature Adlı Eserine Göre Gümüşhane Masallarında İmtihan Motifi. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi(11), 407-420. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1278855>
- Yıldız Ata, N. (2015). Türk Dünyası Destancılık Geleneği ve Destanlar. Akçağ Yayınları, Ankara.

Tezler

- Bozdoğan, M. (2013). Türk Halk Hikâyelerinde İmtihan Motifi Üzerine Bir İnceleme. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Çeribaş, M. (2010). Kırgız Türklerinin Destancılık Geleneği ve Er Soltonoy Destanı (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Tıpkıbasım). Doktora, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Erdik, Ş. (2022), Türk Masallarında İmtihan Motifi -Az Gittik Uz Gittik ve Zaman Zaman İçinde-. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Uşak.
- Gök, S. (2022). Kırgız Destanlarında Kadın Tiplerinin Tahlili (“Canıl Mırza”, “Kococaş”, “Eşimkul menen Zuura”). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ardahan Üniversitesi, Ardahan.
- Karagöz, E. (2016). Tatar-Başkurt Sihirli Masalları Üzerine Karşılaştırmalı Motif Çalışması (Aktarma – Motif Tespiti (Motif-Index of Folk Literature'ye Göre) – Motif Dizini). Doktora, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Türker, F. (2005). Kırgız Destanı ‘Kız Darıyka’ Üzerine Bir Araştırma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.
(URL 1)<https://tdk.gov.tr/>(Erişim Tarihi: 20.05.2024).

ÖZ GEÇMİŞ**NİLÜFER SARIÇİÇEK****Öğrenim Bilgisi****Lise:** Amasya 12 Haziran Lisesi**Üniversite:** 19 Mayıs Üniversitesi, Amasya Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği.

Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Yüksek Lisans: Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı ABD, 2023-Halen.